SEMETEY
SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT
TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION
CİLT XVIII · İKI BAŞIN ZAFERI VE KARA YAZGI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XVIII

Bölüm 1 · İki Baş: Koñurbay'ın Sonu ve Zafer Dönüşü
Bölüm 2 · Kan Bedeli: Ümötöy'ün Gelişi ve Sonu
Bölüm 3 · Buurul'un Gidişi: İlenç, İhanet ve Kara Yazgı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 181.500–192.165 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	İki Baş: Koñurbay'ın Sonu ve Zafer Dönüşü	Cilt XVIII — bu ciltte
2	Kan Bedeli: Ümötöy'ün Gelişi ve Sonu	Cilt XVIII — bu ciltte
3	Buurul'un Gidişi: İlenç, İhanet ve Kara Yazgı	Cilt XVIII — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

İki Baş: Koñurbay'ın Sonu ve Zafer Dönüşü

Zaferin şafağında Semetey, yiğitliğinin karşılığı olarak Külçoro'ya Argın halkını ve Cılgınduu, Keñ-Kol ile geniş Talas topraklarını bağışlar. Esir düşen Koñurbay (Kalça), Beecin'in hanlığını ve hazinelerini vadeden hileli bir barış söylevi verir; ancak Manas'ı altı kez aldatan bu düzenbazı iyi tanıyan Bakay, Semetey'i öfkeyle uyarır. Semetey, Koñurbay'ı üç kez yere çalıp kılıç ve aybaltayla öldürür, başını keser. Koñurbay ile Ezkara'nın başları Karkıra ovasındaki Kara-Saz'a yan yana dikilir ve bu yer "İki Baş" adını alır. Hıtaylar yas tutar, kırk caysañ ölüm yemini eder ve büyük bir Hıtay–Kırgız savaşı patlak verir; Koñurbay'ın atı Algara kaçar, Külçoro peşine düşer.

Kırk günlük yakıcı Kara-Kum kovalamacasında Buurul, Algara'yı geçer; Külçoro yakaladığı atı Bakay'a armağan eder ve karşılığında büyük bir dua alır. Semetey'in ortada, Külçoro ile Kançoro'nun kanatlarda savaştığı büyük çarpışmada Çin ordusu bozguna uğratılıp Beecin ve Kakan sınırlarına sürülür; elçi Ay-Cancun'un gelişiyle Bakay barışı yürütür, altın, gümüş, mücevher ve seçkin kızlardan oluşan haraç alınır. Bakay'ın öğüdüyle Beecin yağmalanmadan dönülür; Talas'ta "gündüzü kımız, gecesi kız" şenlikleri kurulur ve Semetey, Manas'tan bile üstün sayılan bir sultan olarak yerleşir. Ne var ki bölümün sonunda kader döner: "Semetey'in Ölümü" başlığıyla,

Kökçö'nün oğlu Ümötöy babasının kan bedelini istemek için Kazak ordusu toplar; anası Akerkeç'in barış yakarışlarına kulak asmadan Talas'a yürür.

KÜNYE — KEY FACTS

- Semetey, Külçoro'ya Argın halkını ve Cılgınduu–Keñ-Kol–Talas topraklarını bağışlayarak onu ödüllendirir.
- Bakay'ın uyarısıyla Semetey, Manas'ı altı kez aldatan Koñurbay'ın hileli barış teklifini reddedip onu öldürür ve başını keser.
- Koñurbay ile Ezkara'nın başları Karkıra ovasındaki Kara-Saz'a yan yana dikilir; bu yer "İki Baş" adını alır.
- Külçoro, kırk günlük Kara-Kum kovalamacasında Koñurbay'ın atı Algara'yı yakalayıp Bakay'a armağan eder ve büyük dua alır.
- Çin ordusu bozguna uğratılır; elçi Ay-Cancun'un getirdiği haraçla barış yapılır ve ordu ganimetle Talas'a dönüp şenlik kurar.
- Bölüm sonunda Kökçö'nün oğlu Ümötöy, babasının kan bedelini istemek için Kazak ordusu toplayarak anası Akerkeç'in yakarışlarına rağmen Talas'a yürür.

TÜRKÇE METİN

Şad ettin benim canımı,
Armağan verdim, al balam,
Önünde tulpar malımı.
Sana kurban ederim,
Bir sinek kadar canımı.
Dilediğim Kadir gecemsin,
Gerçek öz kardeş, can bir olan
Kurban olduğum kardeşimsin.
Alnıma doğan güneşimsin,
Işığı halkı kayıran
Güzelim Kadir gecemsin.
Gözbebeğim ettiğim birisin,
Asilim, senin gibi yavruya
Abam Bakay, Sarıkan
Tümden kurban olsunlar!
Balam, yedi günün biri ölüm,
Manas'tan kalan Boz kese
Kadri yüce can öldüğünde
İkimizi işte deyip,
Halk toplanıp gömdüğünde
Teke tek vuruşmadan,
Zulüm etti demesinler.
Beyi ile çorosu
Zorbalık etti demesinler,
Bugün var olan yarın yok,
Atanın körü, dönektir
Böyledir işte, dünya boktur!
Yedi günün biri ölüm.
Kader erişip öldüğümüzde
Halk boylu boyunca gömdüğünde,
Cezamızı kara yer
Un ufak edip verdiğinde,
Fısıltı dedikodu gerçek olsa,
Kulu Tanrı çarpmasın.
İkisi öldürüp gitti deyip,
Tanın mahşer gününde

ENGLISH TRANSLATION

You have gladdened my soul,
I gave you a gift — take it, my child,
My tulpar herds before you.
I would sacrifice for you
This life of mine, worth but a fly.
You are the Night of Power I longed for,
A true own brother, one soul with mine,
The brother for whom I'd give my life.
You are the sun that rose upon my brow,
Whose light shelters the people —
My beautiful Night of Power.
You are the one I made the apple of my eye,
My noble one — for a cub like you
Let my aba Bakay and Sarıkan
Be sacrificed entire!
My child, one day in seven is death, The
Gray purse left from Manas
When a soul of lofty worth has died,
Let none say: those two, look,
When the people gather to bury him,
Without fighting man to man,
Committed cruelty.
Let none say: the bey and his choro
Wrought tyranny together;
What is here today is gone tomorrow —
Blind and fickle is fate's decree,
So it is: this world is filth!
One day in seven is death.
When fate arrives and we have died,
When the people bury us full length,
When the black earth grinds
Our punishment to powder and repays,
Should whispered gossip prove true,
May God not strike His servant.
Saying: those two killed and went away,
On the Day of Reckoning at dawn

Bizden kanı sorup durmasın!
Dediğim söze uyunuz,
Dediğim söze uyuver,
Gerçek Külçoro sen isen,
Gerçek Semetey ben isem» –

Deyip, böylece, Semetey
Koşup gelir hoplayarak,
Yürüyüp gelir salınarak.
Engebeyi, patikayı
Basıp gelir kaplan.
Kanını sorup Kalça'nın
Aceleyle gelir kaplan.
Boş yere öldürüverir diye,
Koşup gelir kaplan
Bir kaşık kanını Kalça'nın
Sormaya gelir kaplan.
Bey yakına geldiğinde,
Kaynayan kızıl kor imiş,
Can verilmiş insanlar içinde
Çoro gibi kimse yokmuş.
İşte o zaman Külçoro
Boynuna bağ vurup,
Güleç yüzlü aziz arslan
Ağabeyine yalvarıp:
«Değerli sözler söyleyiniz,
Hediye ederim Kalça'yı
Yiğidim aba, alınız!
Yorulmadan söz söyleyiniz,
Babayı öldüren düşmanı
Armağan ederim, alınız!
Kanlı olsun eliniz,
Dilediğinizce olunuz,
Arslan geyik almış gibi,
Suratsız domuzu
Han aba, oynaya oynaya boğazlayınız
Ata, gümüş gözlü, gün yüzlü
On iki azası tam abam,
Ay-âlemi dize getiren

Let none keep demanding blood of us!
Heed the words I have spoken,
Come, heed the word I say:
If you are the true Külçoro,
If I am the true Semetey» –

Saying so, thus, Semetey
Comes running, bounding along,
Comes striding, swaying along.
Over ridge and over pathway
The tiger comes treading.
To claim the blood of Kalça
The tiger comes in haste.
Lest he be killed for nothing,
The tiger comes running;
For one spoonful of Kalça's blood
The tiger comes to claim it.
When the bey drew near,
He was a seething crimson ember;
Among all souls given life
There was none like the Choro.
It was then that Külçoro,
Casting a halter round the neck,
The smiling-faced blessed lion,
Implored his elder brother:
«Speak precious words to me,
I make a gift of Kalça —
My hero aba, take him!
Speak words untiring,
The foe who slew our father
I present to you — take him!
Let your hand be bloodied,
Do with him as you desire;
As a lion takes a deer,
That sour-faced swine —
Khan aba, slaughter him at your play.
Father, silver-eyed, sun-faced,
My aba whole in all twelve limbs,
Who brings moon and world to their knees,

Kurban olduğum er abam.
Zavallının işi rast gitsin,
Belayı kesen kıymetlim.
Benim kul denen adım yok olsun.

My hero aba for whom I'd die.
May the poor man's affairs go right,
My precious one who cuts off calamity.
Let this name of mine, "slave," be wiped away.

Dediğim söze uyuver,
Ayna gibi işim düzelsin.
Devşirme adım yok olsun,
Hâkim olup yürümeye
Abam sultan, bozkurdum,
Hiç değilse Argın halkını veriver.
Benim toyumda doksan baş kesiver!
Benim kara kemiğim ak olsun,
Hiç değilse Kırgız'a
Kıymetli bey, arslan abam,
Han kaldırıp koyuver!» –
«Balam, Cılgınduu, Keñ-Kol,
Keñ-Talas
Öldükçe azıp çoğalan,
Yeri esirgersem onmayayım,
Mutlu Argın, kalabalık Kırgız
Halkı esirgersem, kulunum,
Ezelden iki olmayayım!
Halkımı bırak, kanımı al,
Balam, gayrısını bırak, canımı al,
Görünür bozkurtlardan senin gibisi
olur mu, Külçoro'nun vurup devirdiği.
Ah balam, senden esirgeyen kişi onar
mı» – Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Deyip, böylece Semetey,
Mutlu Kırgız, kalabalık Argın
Obasını armağan eyledi,
Cılgınduu, Keñ-Kol, geniş Talas
Yerini verip durdu.
«Külçorom, halk dilerse beni al
İsteyip durursan abanın
Kararmış kara gözünü al!» –
Deyip, böylece, Semetey

Come, heed the word I say,
Let my affairs come clear as a mirror.
Let my name of "foundling" vanish;
That I may walk as a ruler,
My aba, my sultan, my gray wolf,
Grant me at least the Argın people.
At my feast slaughter ninety head!
Let my black bones be made white;
At least over the Kırgız,
Precious bey, my lion aba,
Raise up and set a khan!» –
«My child, Cılgınduu, Keñ-Kol,
Keñ-Talas —
Lands that swell the more they are bled —
If I grudge the land, may I never prosper;
Blessed Argın, teeming Kırgız —
If I grudge the people, my foal,
May we never be two from of old!
Spare my people, take my blood;
My child, leave all else, take my life;
Among gray wolves to be seen, could there be one like you, Struck down by Külçoro.
Ah, my child, can he prosper who grudges you» – Who summers on Çok-Tabılgı,
Saying so, thus Semetey
The blessed Kırgız, the teeming Argın —
Made a gift of their encampment;
Cılgınduu, Keñ-Kol, broad Talas —
He gave over the land.
«My Külçoro, if the people wish it, take me;
If you keep on desiring, take
Your aba's darkened black eyes!» –
Saying so, thus, Semetey —

Arslan gibi gözleri parladı,
Babası bozkurt yiğidin
Kan içiciliği tuttu.
Bedeninden güç fışkırdı
İki yanağı diken diken olup,
Sayısız tüy çıktı.
Kahrını döküp davrandı,
Öfkeye şiddetle başladı.

Öfkelenip cömert arslan
Ay-âlemi düpedüz
Soğurup yutuverecek oldu.
Bedeni başka, zehri güçlü,
Yiğitliği böyledir
Yöneldiğini dümdüz eder.
İçlenirse bu hunhar
Ölümden geri dönmeyen,
Öfkelense kudurası
Kan içmekten caymayan.
Tükendikçe tüten,
Kökünden beri güçlenen
Nicedir güçlenen,
Hızırlı arslanın soyu
Ele düşen Kalça için
Altmış Hıtay, kırk kalday
Araya girenler türlü türlü.
O Hıtay'ın içinde
Ulusu var, hanı var
Büyük Kara atını bağlamış.
Pazusu dolu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Haberini dinleyip alınız.
Algara'dan ayrılıp,
Ele düşüvermiş,
Mançu hanı Ezkara
Külçoro elinden ölmüş.
Koñurbay'ın kırk beyi
Dönüp bakmayan kırk caysañı
Kahrolası Çoro deyip,

His eyes flashed like a lion's,
The blood-drinking of his father,
The gray wolf hero, seized him.
Strength gushed from his body,
Both his cheeks bristled up,
Countless hairs stood forth.
He moved, pouring out his wrath,
He fell to fury with violence.

Enraged, the generous lion
Was ready to suck down and swallow
Moon and world outright.
His body is other, his venom strong,
Such is his valor:
He flattens whatever he turns upon.
When this bloodthirsty one broods,
He turns not back from death;
When he rages, the frenzied one
Never forswears the drinking of blood.
Smoldering even as he burns out,
Grown strong from the very root,
Grown strong this long while,
The line of the lion blessed by Hızır.
For Kalça fallen captive
Sixty Hıtay, forty kalday —
Intercessors of every kind.
Among those Hıtay
There is his nation, there is his khan;
He has tethered his great Black steed.
Of the thick-armed infidel,
Of Khan Koñurbay the batyr —
Listen now and take his tidings.
Parted from Algara,
Fallen into captive hands;
The Mançu khan Ezkara
Has died at Külçoro's hand.
Koñurbay's forty beys,
His forty caysañ who never look back,
Saying: that accursed Choro,

Şaşakalmış durmuşlar.
Öfkelenip homurdanıp,
Han Koñurbay önüne
Cömert varıp durmuştu,
Ejderha gibi tıslayıp.
Er hunharı gördüğünde

Stood dumbfounded in amazement.
Growling in his rage,
Before Khan Koñurbay
The generous one went and stood,
Hissing like a dragon.
When he beheld the bloodthirsty hero

Nice devi görmüştü,
Yamanları, arslanları,
Yaman bahadır erleri,
Kiminin yüreği düşüp ölmüştü – Yurt çığrışıp, el doldu,
Şaşkına dönüp telaşa kapılıp,
Şaşkın koşuşan ayarlar,
Ne yapacağını bilemeden
Kaçıp duran ayarlar,
Kimisi kaskatı kesilip,
Gittim deyip candan umut kesip,
Kimisi bahadıra
Gelinler gibi diz kırıp
Telaşla çırpınışıp,
Kimisine bakacak olsan
Tepe saçı diken diken,
Kimi yaman pehlivanı
Artık kırıldık deyip,
Çare bulamayıp süklüm püklüm
Bölüğü dağılıp darmadağın,
Bir kıpırdansa bu kudurası
Semetey'i gördüklerinde
Bütün Beecin'i yutacak gibi
Kaynaşıp duran nice ulular
Burnuna bakacak olsan
Attan inip çığrışarak,

He had seen many a giant,
Fierce ones and lions,
Fierce batyr heroes;
Some had died, their hearts giving way –
The camp cried out, the land filled up,
Struck with confusion, seized by panic,
Ayars dashing about bewildered,
Not knowing what to do,
Ayars fleeing without cease,
Some frozen stiff as boards,
Saying "I am done," despairing of life,
Some before the batyr
Bending the knee like brides,
Fluttering about in panic;
Were you to look at some of them,
The hair on their crowns stood bristling;
Some fierce wrestlers,
Saying "now we are broken,"
Finding no remedy, crestfallen,
Their squadron scattered in disarray;
If this frenzied one but stirred —
When they beheld Semetey,
As if he would swallow all Beecin,
Many swarming grandees —
Were you to look upon his nose,
Dismounting from their steeds and crying out,

Pala kını gibidir,
Düpedüz yol boşalttı fırlayıp.
Bıyığı Buhara ibrişimi gibi.
Fısıldaşıverip,
İki gözü yangın alevi,

It is like a scimitar's sheath —
Cleared the road outright, bolting.
His mustache like Buhara silk thread.
Falling to whispers,
His two eyes flame of a burning fire,

Gürültüye karışıp gitmiş,
Bakan insan şaşırırcasına.
Fısır fısır, büyük kavga
Sinek kadar candan umut kesip,
Uğultuya karışıp gitmiş,
Rast gelenler kaçarcasına.
«Kaza bulursak ölürüz,
Kahırlı arslana çattık,
Hakan'ı nasıl görürüz,
Üstümüze vuran arslan ile
Yüzleşirsek ölürüz,

Beecin'i ne zaman görürüz?
Esenliği, sağlığı
Söyleyemeden mi kalırız,
Kırk boy Hıtay'a, Hakan'a
Dönemeden mi kalırız».
Kimisi hıçkıra hıçkıra dövünür, Kulağı dere taşı gibi.

Kimisi sinek kadar candan
umut kesip,
Ağlayıp durur sarsılarak.
Gerçek hunhar, kan içici
Bahadır bozkurt Semetey
Koñurbay'a söz söyledi,
Öfkesi gelip kabararak,
Aç arslan gibi gürleyip,
Sakalı ile bıyığı
Diken diken olup gitmiş.
Kahrını döküp çırpınıp,
Ele düşmüş değil mi
Koñurbay durdu yalvarıp,
Vurayım deyip Kalça'yı
Bozkurt durdu davranıp.
İki gözünün kuyruğu –
Semetey'in hali işte bu –
Sarp dağın kuytusu gibi
Pusuya yatışı kaplan gibi,

They vanished into the uproar,
As if the onlooker were struck senseless.
Hush-hush whispers, a great quarrel
Despairing of life worth but a fly,
Vanished into the din,
As if all in his path were fleeing.
«If misfortune finds us, we die;
We have run into the wrathful lion.
How shall we look upon the Hakan?
If we come face to face
With the lion striking down upon us, we die;
When shall we ever see Beecin?
Shall we be left unable to speak
Of health and of well-being?
Shall we be left unable to return
To the forty tribes of Hıtay, to the Hakan?»
Some beat themselves, sobbing and sobbing,
His ears like stones of a mountain stream.

Some, despairing of a life
worth but a fly,
Keep weeping, shaken through.
The true bloodthirsty one, drinker of blood,
The batyr gray wolf Semetey
Spoke his word to Koñurbay,
His fury rising and swelling,
Roaring like a hungry lion,
His beard and his mustache
Gone bristling on end.
Pouring out his wrath, quivering —
Is he not fallen captive? —
Koñurbay stood there pleading;
Saying "let me strike Kalça,"
The gray wolf stood poised to act.
The tails of his two eyes —
Behold the state of Semetey —
Like the hollow of a sheer mountain,
His crouching in ambush like a tiger's:

Kımıldarsa, hunhardan
Âlem esen kalmazcasına.

Kapıp alışı dev gibi,
Öfkelendiği adamı
Dişleyip devirivermişçesine.
Âlemi dize getirip,
Kımıldasa alıvermişçesine.
İri iri apak dişler –
Bahadırlığı işte böyle,

İki omzunun başları,
İnsan ah, bulutlu dağ başı gibi. Aybalta ile babamı
İki burun deliği
Uçsuz kayalık boğaz ağzı gibi.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisi gözlü
Bahadırlığı işte böyle
Han Koñurbay Kalça'ya
Öfkelenip gümbürdeyip,
Haykırıp elini uzatmıştı,
Aç arslan gibi kükreyip,
Yakasından kavrayıp durmuştu
Can dileyip aman diyen Koñurbay,

Kır sakallı koca Mançu
O zaman söz söylemişti
O Koñurbay kâfire
Gerinip güç toplayıp Semetey:
«Hani, Beecin'e kargaşa saldığında,

Sadağını çapraz kuşanıp,
Karşı karşıya durmuşsun,
Büyücülerini saldırtıp.
Alp arslanların hepsini,
Atam Manas ihtiyarını
Kökünden kaldırıp yok etmişsin,

Should he stir, from the bloodthirsty one
The world would not come through unscathed.
His seizing hold is like a giant's,
As if the man who roused his wrath
He'd bite clean through and topple.
Bringing the world to its knees,
As if, should it stir, he'd snatch it up.
Huge, gleaming-white teeth —
Such is his prowess as a batyr,

The crests of his two shoulders,
Ah man, like cloud-wrapped mountain peaks. With the battle-axe my father
His two nostrils
Like the mouths of endless rocky gorges.
Wheat-faced, sheened as if with oil,
Eyes like the mist of dusk —
Such is his prowess as a batyr.
At Khan Koñurbay the Kalça,
Raging and thundering,
He shouted and stretched forth his hand;
Roaring like a hungry lion,
He held him gripped by the collar.
Koñurbay begging for his life, crying mercy —
The grizzle-bearded old Mançu —
It was then that he spoke a word.
To that infidel Koñurbay,
Bracing and gathering strength, Semetey:
«Well then — when you loosed havoc on Beecin,
Girding your quiver crosswise,
You stood face to face,
Setting your sorcerers to the attack.
All the alp lions,
My father Manas the elder,
You razed from the root and destroyed them,

Şahbazların hepsini.
Ben de böyle olurum diye,
Düşündün mü, Koñurbay,
Erenleri, hanları

Boğazladın mı, Koñurbay.
Ben de ele düşerim diye,
Ardına bir bakıp,
Düşündün mü, Koñurbay?
Alpların, devlerin hepsinin
Kanını mı soğurdun, Koñurbay?
Hani, Kakançin'dekiler uğruna,

Hani, aziz babam ulu Manas
Çarpışıp durduğunda,
Hıtay'dan asker sürüp
Yatan sen değil miydin, Koñurbay!
Hani, tan ağarıp sökerken,

Yere ışık değerken,
Saldırmadın mı, Koñurbay,
Hile ile aklını
Sen bulmadın mı, Koñurbay!
Acayipten okumuş,
Adını duyanın ürktüğü,

Büyücülerin hepsini
Hep yanına aldın, Koñurbay,
Babam bozkurt Manas'ı
Hilenle kudurup,
Nasıl aldattın, Koñurbay?
Atın yüğrük, kendin er
Yutmaya susamışsın, Koñurbay,
Çare bulucu beceriklisin,
Âlemde eşi yok yamansın.
Öfkeyle kurulup,
Çet-Beecin'i armağan edip
Tam altı ay boyunca kaçıp
Kurtulmuşsun, Koñurbay,

All the shahbaz falcons.
That I too might fare the same —
Did you ever think it, Koñurbay,
When you butchered the erens and khans —
Did you, Koñurbay?
That I too might fall captive —
Casting one look behind you,
Did you ever think it, Koñurbay?
Of all the alps, of all the giants —
Did you suck their blood, Koñurbay?
Well then — for the sake of those in Kakançin,
When my blessed father, great Manas,
Stood locked in combat —
Driving soldiers out of Hıtay,
Was it not you who lay in wait, Koñurbay!
Well then — as dawn was breaking pale,

As light was touching the earth,
Did you not attack, Koñurbay?
Was it not you who found your cunning
By trickery, Koñurbay!
Schooled in the uncanny,
Whose very name made all who heard it start —
All of the sorcerers
You gathered to your side, Koñurbay.
My father, the gray wolf Manas —
Running mad with your trickery,
How did you deceive him, Koñurbay?
Your horse is swift, yourself a hero,
You have thirsted to devour, Koñurbay;
You are deft at finding remedies,
A fierce one without equal in the world.
Setting yourself in wrath,
Making a gift of Çet-Beecin,
Fleeing six months entire,
You saved yourself, Koñurbay.

Keñ-Beecin'e vardığında
Diri insanın karşı koyamayacağı
Zorbaları toplayıp vuruştun,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Orduyu toplayıp vuruştun,
Beecin'den geri dönüldüğünde
Yiğit babam Manas'a
Fena kargaşa salmışsın
Haberci ölüp, han ölüp,
Gidip gelen canların hepsi ölüp,
Kıl kadar bırakmadan didişip,
Yamanların hepsini yere sermişsin
Tüm erenleri boğazlamışsın,
Boğazlamaya iyice doymuşsun
Yetim koyup çocuklarını,
Dul bırakıp karılarını,
Ganimet etmişsin küheylanını,
Kul etmişsin akrabasını.

When you reached Keñ-Beecin,
You gathered bullies no living man
Could stand against, and fought;
You gathered the army all ear had heard
And eye had seen, and fought.
When they turned back from Beecin,
Upon my valiant father Manas
You loosed a foul havoc:
Messenger dead, khan dead,
All the souls who came and went dead;
Grappling till not a hair was left,
You laid low all the fierce ones,
You butchered all the erens,
You glutted yourself full with butchering —
Leaving their children orphans,
Leaving their wives widows,
Making booty of their coursers,
Making slaves of their kin.

Cadını salıp, Koñurbay,
Çarpışanların hepsi ölüp
Nam alıp durulmuşsun,
Yetkinlerin hepsini
Sürüp götürüp kırmışsın,
Azaba koyup ihtiyarını.
Hıtay yüz bin, Kırgız az
Öldürmüşsün, sen Kalça,
Erenlerin hepsini.
Almambet, Çubak, o nerede?
Serek, Sırgak, bu nerede?
Beecin değil, âlemi
Kırıp geçirecek kul nerede?
Kır sakallı koca Mançu.
Atışmayı bol bol başlatmışsın,
Altmış gelini, dul kadını,
Köyü kimsesiz bırakmışsın.
Söyle şimdi sözünü,
Göreyim güzel gözünü», –
Deyip böylece Semetey

Loosing your witch, Koñurbay,
All who fought falling dead,
You won yourself renown;
All the men of full ripeness
You drove away and slew,
Casting their elders into torment.
Hıtay a hundred thousand, Kırgız few —
You have killed, you Kalça,
All of the erens.
Almambet, Çubak — where are they?
Serek, Sırgak — where are these?
Not Beecin only — where is the slave
Who would mow down the whole world?
Grizzle-bearded old Mançu.
You set the shooting going in plenty,
Sixty brides and widowed women —
You left the village desolate.
Speak now your word,
Let me see your fine eyes», –
Saying so, thus Semetey

Kalça'ya söyleyip durmuştu.
Alööke oğlu Koñurbay'ın
Söyleyip durduğu söz şu:
«Ey Semetey, er hunhar,
Er olduğun gerçekmiş,
Her yanın tam yaratılmış
Denk olduğun gerçekmiş,
Baban bozkurt Manas'tan
Aşkın doğuvermiş bir
Er olduğun gerçekmiş.
Ey Semetey, bozkurdum,
Demir urganı koparamadan
Tuzağınızda duruyoruz,
Sallanıp yukarı çıkamadan
Çukurunuzda duruyoruz,
Er yanılıp hor olup,
Bahadır ah, elinizde duruyoruz.
Söylediğim sözü dinleyiniz,
Dediğimi bilip al,
Arslanım bozkurt, sözümü tut,
Kargaşa çıkarmadan kalınız!

Çınmaçın'a, Beecin'e
Gerçekten doğmuş arslan idim,
Kakançı yurdunu, kırk hanlı eli

Koruyan Kalça ben idim
Öldürmeden, yitirmeden
Beni bağlayıp alınız
Beecin'deki hanlara
Araya elçi salınız,
Çınmaçın'lı Beecin'in
Hanlığını isteyip alınız,
Beni öldürürsen çare yok,
Kazara yok ediversen
Bir sinek kadar fayda yok.
Ölmeyenler geriye kalır,
Yiğit Kalça öldü diye,
Beecin'deki kırk hana

Kept speaking to the Kalça.
Of Alööke's son Koñurbay,
The word he kept on speaking was this:
«O Semetey, bloodthirsty hero,
That you are a hero has proven true,
That every part of you is made complete,
That you are a match — it has proven true;
That from your father, gray wolf Manas,
One born surpassing him,
A hero you are — it has proven true.
O Semetey, my gray wolf,
Unable to snap the iron cord,
We stand in your snare;
Unable to swing ourselves up and out,
We stand in your pit;
A hero erring, brought to scorn —
Ah batyr, we stand in your hands. Listen
to the word I speak,
Know and take in what I say,
My lion gray wolf, keep my word,
Remain without stirring up havoc!

To Çınmaçın and to Beecin
I was a lion truly born;
The Kakançı land, the realm of forty khans
—
I was the Kalça who guarded them.
Without killing, without losing me,
Bind me fast and take me;
To the khans in Beecin
Send envoys to mediate;
Of Beecin of Çınmaçın
Demand and take the khanship.
If you kill me, no remedy remains;
If by mischance you destroy me,
There is not a fly's worth of gain.
Those who die not will remain;
Saying "valiant Kalça is dead,"
To the forty khans in Beecin

Haber verip varırlar,
Göğe uçar toprak,
Asker kaynar toz koparıp,
Yurt yayılıp geçer,
Halk birbirini kırmaya girişir.

Ay eksilip, gün ölüp,
Büyük kavga doğar böylece,
Öte yanı Kap-Too yüce dağ,

O yere dek savaş salarlar,
Beri yanı Celpiniş,
O yere dek savaş salarlar,
Ay eksilip, gün geçip,
Büyük kırgın olur böylece.
Halk çalkanıp, yurt dalgalanıp,
Şiddetli kargaşa doğar,
Âleme yayılır velvele,
Yerleşik kurulu ev idim,
Kımıldatmadan Beecin yurdunu
Bilip yöneten han idim.
Ey Semetey, bozkurdum,
El bozulur, yurt ölür

Kaleli şehir Beecin'e
Hanı ele düştü diye,
Han Koñurbay ihtiyarı,
Hepsi ele düştü diye,
Bizi öldürmeden sıkı bağlayıp,
Nur dökülen çehresi.
Beecin'e buyruk kılınız.
Armağan olarak altın, kız alıp,
Ey bozkurdum, safasını sürünüz!
Kabararak öldürüverirsen,
Ayıp olur bu yaptığınız!
Bir kaşıktır bizim kanımız,
Hanın ele düştü diye,
Hakan'a haber salınız
Manas şöyle dursun, düpedüz,

They will go bearing word.
The earth will fly to the sky,
Soldiers will seethe, raising dust,
The nation will spread and pass over,
The peoples will fall to slaughtering each other.
Moon waning, sun dying,
A great war is thus born.
On the far side the lofty mountain Kap-Too —
To that place they will carry war;
On this side Celpiniş —
To that place they will carry war;
Moon waning, days passing,
A great slaughter thus comes about.
The people churning, the nation surging,
Violent turmoil is born,
Clamor spreads through the world.
I was a house settled and established,
The khan who, without stirring it,
Knew and governed the land of Beecin.
O Semetey, my gray wolf,
The realm is ruined, the nation dies.

To the fortress city of Beecin —
Saying "its khan has fallen captive,
Old Khan Koñurbay,
All of them fallen captive" —
Binding us fast without killing us,
His face streaming radiance —
Send your command to Beecin.
Taking gold and maidens as tribute,
O my gray wolf, enjoy its delights!
If, swelling with pride, you kill us,
A shame will be this deed of yours!
But one spoonful is our blood;
Saying "your khan has fallen captive,"
Send word to the Hakan;
Let Manas alone — outright,

Yedi atanın öcü bitesiye

Cömerdin kan bedelini alınız.
Bizim Beecin şehrinde
Altından yapılmış saray var,
Kum gibi sayısız yorga var.
Dedim işte, bilip al,
Cömerdim bahadır, sözümü tut,
Varıp kimsenin yenemediği,
Altı yüğrük at ile,
Avuç içi kadar mektup ile,
Abanız Bakay ihtiyarı,
Epeyce yabancı dil bilen,
Hıtay ile Kırgız'a
Eren Bakay bozkurdu
Elçiliğe seçiniz!»
İhtiyar hanın altın tahtı,
Bunun çevresi çınar bağı,
Halka halka elma dalı.
İnsana hoş bir değeri var.
Yaratılmış görkemlidir.
Kapısında acayip
Bağ dikili durmakta,
O bağın üstünde
Tavus kuşu, bülbül ötüşen,
Velveleye vermişti ortalığı,
Ondan öte varıldığında
İlginçliği yaman, bakınız,
Altı yerden ırmak çekilen. Pamuk kuşak, geniş çizme

Till the vengeance of seven forefathers is spent,
Take the generous one's blood-price.
In our city of Beecin
There is a palace wrought of gold,
Amblers countless as the sand.
I have said it — know and take it in;
My generous batyr, keep my word:
Going forth, whom none has vanquished,
With six swift steeds,
With a letter small as a palm,
Your aba, old Bakay,
Who knows many a foreign tongue,
To Hıtay and to Kırgız —
Choose the eren Bakay, the gray wolf,
For the embassy!»
The old khan's golden throne,
Around it a grove of plane trees,
Apple boughs in ring upon ring.
It holds a worth pleasing to man,
Created magnificent.
At its gate a wondrous
Garden stands planted;
Above that garden
Peacock and nightingale singing together
Had set the whole place ringing.
When one passes beyond it —
Fearsome its marvels, behold —
Rivers channeled from six places. Cotton sash, wide boots

Hepsi birbirine eş kara nerler,

Altmış kulaç ejderha,
Burada her belanın hepsi var.
Beecin diyarı beş bölüktür,
Kuraalı denen yılkı var,
Dökme demirdir tırnağı.
Bahadır, öldürmeyip diri korsanız,

Black nar camels each the match of the other,
A dragon of sixty fathoms —
Here every calamity of every kind is found.
The land of Beecin is five regions;
There is a horse-herd called Kuraalı,
Its hooves are of cast iron.
Batyr, if you spare me and keep me alive,

Sizin olsun bu dahi.
Dediğine uyayım,
Hıtay'ın kırk hanlı eli,
Kulağın duymadığı, gözün görmediği
Dünyalığını vereyim.
Yerin altın, paha yetmez,
O Beecin'in içinde
Neler var da neler yok.
Türlü türlü giyim kuşamın var,
Altın kazılan madenim var,
Çay çıkan yerim var,
O yeri eline geçirmiş,
El uzatanın gücü yetmeyen,
Üstün şehir Kakançın –
Kakançı şehrini alınız,
Sultanım, han adlı olup kalınız,

Beni öldürürsen çare yok,
Bir sinek kadar fayda yok.
Beni öldürürsen can gider.
Kalabalık yurttan güç gider,
Tebaa ölür, han ölür,
Kıyamet kopar, can ölür» –
Deyip, böylece, Koñurbay
Ortalığı velveleye verip durmuştu,
Denenmedik bir tuhaflık,
Akıl, çare, düzenbazlık
Kalmamacasına durmuştu,

Keçil'in hanı koca domuz
Ustalıkla hunharı
Aldatmaya durmuştu.
Şöyle böyle deyinceye dek,
Gözü açıp yumuncaya dek
Babasının sırdaşı,
Arslan Bakay yoldaşı,
Atmaca gibi davranıp,
Aziz Bakay bozkurdun
Gaipten aklı bulunup.

Let even this be yours.
Let me bow to what he says —
The forty-khan realm of Hıtay,
Riches no ear has heard, no eye has seen —
Let me give its worldly wealth.
Its ground is gold, beyond all price;
Within that Beecin
What is there not, and what is there!
You shall have raiment of every kind,
I have mines where gold is dug,
I have land where tea springs forth;
That land he has seized in his grasp —
Beyond the strength of any reaching hand,
The peerless city Kakançın —
Take the city of Kakançı,
My sultan, remain and bear the name of khan.
If you kill me, no remedy remains,
There is not a fly's worth of gain.
If you kill me, a life departs,
From the teeming nation strength departs,
Subjects die, the khan dies,
Doomsday breaks, the soul dies» –
Saying so, thus, Koñurbay
Kept setting the place aclamor;
An untried strangeness —
No wit, no remedy, no knavery
Was left that he did not stand upon,

The khan of Keçil, the old swine,
With masterful craft had set himself
To deceiving the bloodthirsty one.
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
His father's confidant,
Companion of the lion Bakay —
Moving like a hawk,
The blessed gray wolf Bakay
Found wisdom from the unseen.

Toy doğmuş er sultan
Boş yere aldanıp gider – diye,
Kanlı boyunlu er Kalça
Yine kökümüze kıyar – diye,
Koşup telaşla er Bakay –
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Söylese işi yanlış değil,
Dese sözü iki değil.
Bozulmaz adil kişiden –
Bilsen, Bakay er böyledir –
Yarıştan tek başına öne çıkmış.
Dilde hatip, sözde usta
Er Bakay'ın yordamı var,
Anlatıverse, Bakay'ın
Her sözü evliya sözüdür.
Altı aylık azabı
Şimdiden bakıp görecek
Bakay hanın gözü var.
Sakalı patiska gibi ağarmış,
Dediğinde bulanıklık yok,
Her yaptığı fıstık içi gibi.
Aban Bakay, er bozkurt,
Bindiği atı Kökçolok,
Kökçolok'a kamçı vurup,
Bozkurt Bakay coşup,
Semetey'e söylenip:
«Yiğitliğin var, aklın yok,
Delişmen oğlum, onmayasın!

Üstünlüğün var, arın yok,

Alatkün, oğlum, onmayasın!
Çoñ-Beecin'e han olup,
Koñurbay'dan huzur bulup,
Azabı kendin arıyorsun,
Azap günü oğlum, onmazsın!

Altındaki şu Kara at –

Thinking: the hero sultan, greenly born,
Will be deceived for nothing – so,
Thinking: the bloody-necked hero Kalça
Will once more cut down our root – so,
Running in haste, hero Bakay –
Who finds the word in an instant,
Who finds his sight in darkness;
If he speaks, his judgment is not wrong;
If he says a thing, his word is not two.
Of the incorruptible just —
Know it: such a hero is Bakay —
He came forth from the race alone.
Orator of tongue, master of speech,
Hero Bakay has his sure way;
Were he to tell it, every word
Of Bakay is the word of a saint.
The torment of six months hence
He can look upon and see already —
Such are the eyes of Bakay khan.
His beard gone white as calico,
No murk in what he says,
His every deed like a shelled pistachio.
Your aba Bakay, the hero gray wolf,
His mount the steed Kökçolok —
Laying the whip to Kökçolok,
The gray wolf Bakay, surging up,
Berated Semetey:
«Valor you have, but wits you have none —
Madcap son of mine, may you not prosper!

Mastery you have, but shame you have none —

Alatkün, my son, may you not prosper!
Becoming khan of Çoñ-Beecin,
Finding your peace from Koñurbay —
You seek out torment for yourself;
On the day of torment, son, you shall not prosper!

That Black steed beneath him —

O Kara atının var idi
Böğründe kanadı.
Ne zaman olsa Koñurbay
Ay-âlemi dize getirip,
Aldatıp durmak âdetidir,
Bu yalan dünyada
Kavruk suratlı Kalça'dan
Söylenmedik akıl kalmamış,
Saf oğlum, sen değil,
Baban bozkurt Manas'ı
Altı sefer aldatmıştır.
Dilde hatip, lafta usta,
Muradı kurusası er Kalça.
Garip düşürmüş hanımı,
Bırakmadan kırmış varımı.
Keçil'in hanı, er domuz,
Yorga laflar dökmez mi,
Belalı Kara atını,
Almambet'in üstün oğlundan,

Çoro'dan aldatıp almaz mı!
Kakançın'ın hanına
Ağır bela gürültüsü salıp,
Bütün Beecin'in hepsine
Kargaşayı toptan çıkarmaz mı!
İçindeki dilmacını,
İnsanın sırrını bilenini
Gözcü koyup kurnaz Kalça,
Ay-âlemi aşmış bu Kalça,

Eski fesadını yapmaz mı,
Ele geçen Kalça'ya
Vay ki toy oğlan aldanıp,
Bizi koyun gibi horlamaz mı,

Bu kahrolası Hıtay kulu
Sessiz yurdu kırmaz mı,
Beyine kargaşa salmaz mı,
Yiğidim, ta senin başını

That Black steed of his once had
Wings upon its flanks.
Whenever the time serves, Koñurbay —
Bringing moon and world to their knees,
Deceit unceasing is his custom.
In this false world,
From the scorch-faced Kalça
No cunning is left unspoken.
Not you alone, my guileless son —
Your father, the gray wolf Manas,
He deceived six times over.
Orator of tongue, master of talk,
May his desire wither — the hero Kalça.
He left my khan forlorn,
He slew my all, sparing none.
The khan of Keçil, the hero swine —
Will he not pour out ambling words?
His calamitous Black steed —
Did he not swindle it from Almambet's peerless son,
From the Choro, by deceit!
Upon the khan of Kakançın
Loosing the thunder of heavy calamity,
Upon the whole of all Beecin —
Will he not raise havoc wholesale!
His interpreter within,
The one who knows men's secrets —
Setting him as a watcher, the sly Kalça,
This Kalça who has overleapt moon and world —
Will he not work his old sedition?
By the captive Kalça —
Alas, the green boy is deceived —
Will he not scorn us like sheep?

Will this accursed slave of Hıtay
Not cut down the quiet nation,
Not loose havoc upon his bey?
My brave one, will he not take

almaz mı! Benim dediğim işte bu,
görüp al,
Koñurbay'ın hali işte böyle,
Bizi çarpacak Tanrı çarpmaz mı,
Beecin'ini Kalça verir mi,
Çaresini, aklını bulamasa
Boylu boyunca insan ölür mü,
Tutuşup ölesi domuzun

Sözüne insan kanar mı,
Manas'ın oğlu, hayta,
Sana er diyen kişi onar mı?
Baban Manas arslan idi,
Söylense söz dinlemeyen,
Sürülse yola gelmeyen,
Tıpkı senin gibi bir er idi.
Haykırdım işte, bilip al,
Kıymetlim oğul, duyup al.
Hakan'ı veririm demesi –
Kazıp durduğu çukurundur,
Saçmalayan koca Mançu'nun
Bu ettiği, kurduğu düzendir,
Göğsündeki derdin odur.
Vakit geçirmeden kes, oğlum,

Baban Manas'tan kalan derdindir» –

Başına gözüne vurarak.
Deyip, böylece, ulu Bakay,
Öfkelenip ihtiyar,
Feryadı taş yarıp,
Haykırışı baş yarıp,
Gerinip coşup,
Gerçekten kendinden geçip:
«Ele geçen Kalça'nın
Düpedüz aldatıp durduğunu,
Şahin çoroyu Tanrı'nın çarptığını –
Külçoro ele geçirmişken,

your very head! This is what I say — see it and take it;
Such, behold, is Koñurbay's condition.
Will not God, who would strike us, strike?
Would Kalça give up his Beecin?
If he could find no remedy, no ruse,
Would a man lie down full length and die?
To the word of a swine that should burn and die,
Would any man give credence?
Son of Manas, you scapegrace —
Can he prosper, who calls you a hero?
Your father Manas was a lion:
Heeding no word when spoken to,
Coming to no path when driven —
A hero exactly like you he was.
I have cried it out — know and take it,
My precious son, hear and take it.
His saying "I will give the Hakan" —
It is the pit he keeps digging;
This babbling old Mançu —
This deed of his is a scheme he has laid;
That is the grievance in his breast.
Cut him down without losing time, my son —
He is the grievance left you from your father Manas» –
Beating his own head and eyes.
Saying so, thus, great Bakay,
The old man raging,
His wailing splitting stone,
His outcry splitting heads,
Bracing himself, surging,
Truly beside himself:
«That the captive Kalça
Keeps deceiving outright,
That God has struck the falcon choro —
Though Külçoro made him captive,

Kendisinin aldanmak üzere olduğunu.
That he himself was on the point of being duped.

Manas'tan doğmadan öleydin,
Would you had died unborn of Manas,

Doğmadan dibe çökeydin!» –
Would you had sunk to the depths unborn!» –

Deyip, böylece, ulu Bakay
Saying so, thus, great Bakay,
Derdini döküp feryat edip:
Pouring out his grief, crying aloud:
«Doğmadan dibe çöke kal, oğlum,
«Sink to the depths unborn and stay, my son,

oğlum,
my son,
Bu Beecin bize yer olmaz,
This Beecin will be no place for us,
oğlum,
my son,
Bu Hıtay bize el olmaz, oğlum,
This Hıtay will be no people for us, my son;
Alööke oğlu Koñurbay'ı, oğlum,
Alööke's son Koñurbay, my son —
İlle esirgeyeceksen beni esirge, oğlum,
If spare you must, then spare me, my son;
Seni gözbebeği edip nideyim,
What use to make you my eye's apple,
oğlum,
my son;
Kalça'yı esirgeyip durursan sen, oğlum,
If you keep sparing the Kalça, you, my son,
Ben sevdiğim bir yana gideyim,
Let me go off wherever I love,
oğlum,
my son;
Kalça'yı diri koma, oğlum»,–
Leave not the Kalça alive, my son», –
Şimdi sözümü tutmazsan, oğlum,
If you keep not my word now, my son,
Ezelden iki olmayasın, oğlum!
May we never be two from of old, my son!
Manas'tan kalan bozkurt diye, oğlum,
Saying "the gray wolf left from Manas," my son,

Arka edinip nideyim, oğlum,
What use to lean on you for support, my son —

Alatkün, bugün gideyim, oğlum!» –
Alatkün, let me go this very day, my son!» –

Deyip böylece, han Bakay
Saying so, thus, khan Bakay,
Kaygılanıp kaplan,
The tiger sorrowing,
Zırhını çekiştirip,
Tugging at his armor,
Altındaki Kökçolok,
Kökçolok beneath him,
Homurdanıp coşup,
Growling and surging,
Semetey'e söylenip,
Berating Semetey,
Öfkelenip tutuşup,
Raging and catching fire,
Hunhar Bakay'ın gönlü bozulup.
The heart of bloodthirsty Bakay cast down.
Bakay azarlayıp dururken,
While Bakay stood scolding,

Er Semetey bahadırın
İçi yanıp kor oldu,
Hunhar nerede duracaktı.
Börk al dese baş kesen,
Su iç dese zehir içen,
Kan dök dese cin döken,
Aziz Manas'ın soyu

The hero Semetey the batyr —
His inward parts burned to embers;
Where would the bloodthirsty one hold still?
Told "take your cap," he cuts off a head;
Told "drink water," he drinks poison;
Told "shed blood," he sheds demons —
The line of blessed Manas

Tahttan geri döner mi,
Abası Bakay coşturunca,
O Semetey, çılgın arslan,
Koñurbay şöyle dursun, kudurası,
Bütün Beecin'den döner mi?
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Kasılıp duran Kalça'yı,
Dikilip bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Hani, altı bin ner, kırk tay ile

Tepesinde perçem saçından
İki elle kavrayıp çevirip,

Böğrüne daldırmıştı,
Saçından kavrayıp Kalça'yı,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Gözü açıp yumuncaya dek,
Yere çalıverdi.
Ölçüsüz pehlivan, kahrolası er,
Bir çalmadı, üç çaldı,
Keçil'in hanı Koñurbay
Aklı şaşıp, kendinden geçti.
Ölür ölmez can ile,
Ciğeri ezik, kan içinde,
Ara ara ağzı açılıp,
Kalabalık Tırgoot, nice Mançu
Her umuttan kesilip,
Han yok oldu artık – diye,
Kaçışıp durur saçılıp.
Kalça böyle dururken,

Will he turn back from the throne?
When his aba Bakay stirred him up,
That Semetey, the frenzied lion —
Never mind Koñurbay, the raging one —
Would he turn back from all Beecin?
Cotton-sashed, wide-booted,
The Kalça standing there puffed up —
Rising to his feet with a shout,
Crying the war-cry «Manas!»,
Why — him of the six thousand nars and forty colts —
By the forelock on his crown
Seizing with both hands he wheeled him round,
Had plunged it into his flank;
Gripping Kalça by the hair,
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
He dashed him to the ground.
The measureless wrestler, the accursed hero,
Struck him down not once but thrice;
The khan of Keçil, Koñurbay,
His wits astray, fell senseless.
With life at the point of death,
His liver crushed, all bathed in blood,
His mouth falling open now and again;
The teeming Tırgoot, many a Mançu,
Cut off from every hope,
Saying: the khan is no more now –
Keep fleeing, scattered wide.
While Kalça lay like this,

Manas'ın oğlu er bozkurt,
Çatal ense kökü burası – diye,
Ölecek yer işte bu – diye,
Kılıç ile çalmıştı,
Hiç durmadan kılıcını
Tepip söküp almıştı.
Aybalta ile vurmuştu,
Sapına dek gömülen baltayı
Zahmete girip bozkurdun
Güçbela söküp almıştı,
Beecin'e saldığı büyük kavga, İki tepeye koymuştu.
Alın deyince Kalça'yı
Kaldırmış nice pehlivan,
Karkıra'nın Kara-Saz'ı,

The son of Manas, the hero gray wolf,
Saying: here is the fork of the nape –
Saying: this is the place where he dies –
Struck with the sword;
Without a pause his sword
He kicked loose and wrenched free.
He smote with the battle-axe;
The axe buried to its haft
The gray wolf, put to pains,
Wrenched free with mighty labor.
The great war he loosed on Beecin, He had set them on two hilltops.
When they cried "Take him!" — Kalça
Many a wrestler had lifted;
Karkıra's Kara-Saz,

Şahbazların varken
Hıtay'a salınmış büyük kavga.
Yol üstünde sürükleyip,
Belalı Kalça'yı
Gönlünce hırpalayıp,
Vay hunhar, boğazlamıştı.
Yol üstünde sürükleyip,
Kökbörü oyunu edip atmıştı,

Satın aldığı Aktinte'yi
Azgın itlere yarmıştı.
İçindeki kara kanı
Avuçlayıp yutmuştu,
Manas'ın oğlu bozkurdun
Yasının hepsi dağılıp,
Ayna gibi gönlü açılıp,
Kederinin hepsi saçılıp,
Çehresi aydınlanıp açılıp.
Bahadır Bakay ihtiyarı,
Günümü Tanrı verdi – diye,
Heybetli Kalça öldü – diye,
Arslanların hepsi dirilip,
Büyük şeref bize bulunup,

While your shahbaz falcons live,
Great war was loosed upon Hıtay.
Dragging him along the road,
The calamitous Kalça
He battered to his heart's content —
O bloodthirsty one — and butchered him.
Dragging him along the road,
He made of him a kökbörü game and flung him;
The Aktinte that he had bought
He slit open for the ravening dogs.
The black blood within him
He scooped up in his palm and swallowed;
Of the gray wolf, son of Manas,
All his mourning was dispersed,
His heart opened like a mirror,
All his sorrow scattered away,
His face brightened and cleared.
The batyr, old Bakay,
Saying: God has granted my day –
Saying: the dread Kalça is dead –
All the lions revived,
Great honor was found for us,

Açıkta kalan ayıp örtülüp.
Koñurbay'ı boğazlayıverdi,
Söz ettirmeden Kalça'nın
Başını kesip aldı.
Ezkara ile Koñurbay,
Sırıtarak ikisi öldü – diye,
Kanına kana kana doyup,
Kan içicinin soyu,
Ezkara, Kalça iki hanın
Başlarını kesip almıştı,
İkisinin başını yan yana,
Büyük Karkıra düzlüğünde,

The shame laid bare was covered over.
He butchered Koñurbay outright;
Without letting Kalça say a word
He cut off his head and took it.
Ezkara and Koñurbay —
Saying: the two died grinning –
Drinking his fill of their blood,
The line of the blood-drinker
Of the two khans, Ezkara and Kalça,
Had cut off and taken the heads;
The two heads side by side,
On the great plain of Karkıra,

Kara-Saz'ın boyunda,
Tuz kaynatılan bu yerin
Kuzey yakası ucunda
Kazık taş gibi dikilip,
İşte o günden bugüne
«İki Baş» diye adlanıp,
Er Koñurbay, Ezkara,
Er Çandayak öldü – diye,
Dönüşü olmayan gerçek yeri
Beecin'in sahibi gördü – diye,

Yaslara bürünüp kırk hanlı el,

At cambazı, yaya yüğrük
Yetişip haber verdiğinde,
Hıtay'a düştü büyük kargaşa.
Akılları bölünüp,
Eren Kalça öldü diye,
Haber vardı hanına.
Ağır bela, velvele düştü,
İşte o zaman beriki
Kaynaşan Hıtay'ın hepsine.
Haberini duyup alan can,
Başa geçip kırk caysañ. Ölesiye velvele salıp,
Sözün boşu olmaz,

Along the length of Kara-Saz,
Of this place where salt is boiled,
At the edge of its northern side,
Set upright like a stake-stone;
From that day to this very day
Named «İki Baş» — "the Two Heads" —
Saying: hero Koñurbay, Ezkara,
Hero Çandayak are dead –
Saying: the master of Beecin has seen
The true place from which there is no return –
The forty-khan realm wrapped itself in mourning;
When horseback rider and fleet runner
Arrived and brought the tidings,
Great turmoil fell upon Hıtay.
Their wits divided,
Saying: the eren Kalça is dead,
Word reached his khan.
Heavy calamity, clamor fell —
It was then, from this side,
Upon all the swarming Hıtay.
Every soul that heard and took the news,
The forty caysañ taking the lead. Loosing clamor unto death,
No word of it is empty —

Er Koñurbay'ın maiyeti.
Koñurbay'ın yanında
Birlikte duran kırk bey,
Er Koñurbay öldükten sonra,
İşte oradan çıkar hikâye, Gerçek bela bunlar.
Boz ala flama tuğ olup,
«Bel bağlanan bel öldü,

Vay vay diyen çığlık olup,
Hilali altın tuğ olup,
Haykırışan velvele olup,
Beecin'e sağ dönmemeye
Kalabalık Hıtay ayaklanmış.
Hakan'a sağ dönmemeye
Ahdetmiş kara kalabalık,
Belimiz Kalça gitti – diye, Kırışarak ölelim,
Pek hilebaz, yurt besleyen
Arslanımız Kalça öldü – diye.
Koñ beyi vurdurup,
Almambet oğlu çoroya
Aldanıp ölmüş olur mu,
Homurdanıp velvele kopup,

Karalar giyen han ağlayıp,
Kalabalık Hıtay hepsi ağlayıp,
Örme zırhını kuşanan,
Sıkıntı çekip el ağlayıp,
Cevher takınan iyice ağlayıp,
Cepken giyen güçlü ağlayıp,
Zırh giyen bey ağlayıp,
Ağlayanların hepsi,
Yiğit Kalça – diye ağlayıp,
Gönülleri bölünüp,
Gözden yaşı dökülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Ölecek hali görünüp.
Kalabalık Hıtay ayaklanıp,

Hero Koñurbay's retinue.
At Koñurbay's side
The forty beys who stood together,
After hero Koñurbay had died —
From there, behold, springs the tale, These are the true calamity.
The gray-dappled pennant become a tuğ,
«The spine we leaned on — the spine is dead,
Becoming a shriek crying woe upon woe,
The crescent golden banner become a tuğ,
Becoming a howling clamor,
Never to return alive to Beecin
The teeming Hıtay rose up.
Never to return alive to the Hakan
The black multitude has sworn its oath,
Saying: our spine, our Kalça, is gone – Let us die slashing one another,
Saying: our most cunning, nation-feeding Lion, our Kalça, is dead –.
Having the Koñ bey struck down —
Could he have died deceived
By the choro, Almambet's son? —
Growling, clamor breaking out,

The khan clad in black weeping,
The teeming Hıtay all weeping,
He who dons the woven mail,
The people weeping in their anguish,
He who wears jewels weeping sore,
The strong one in the cepken weeping,
The bey in armor weeping,
All of those who weep,
Weeping, saying: valiant Kalça –
Their hearts divided,
Tears pouring from their eyes,
Their rib-bones wrenched loose,
The look of death upon them.
The teeming Hıtay rising up,

Davulu güm güm vurup,
Ölümüne ant içip,
Kırgını iyice salmaya,
Biri kalmadan nice Mançu
Kırışıp ölmeye,
Tuğ dibinde durmaya.
Ünlü Kalça arslan öldü,
Koñurbay adlı han öldü,
Koñurbay'dan ayrılıp,
Çoñ-Beecin'e dönüp
Hangi murada erelim,
Diri can kalmadan Hıtay yurdu,
Kahrolası Burut'a
İçe fesat saldırıp,
Yurdun kırıldığı büyük belayı

Görmeden nasıl gidelim?
Kahrolası Burut ile

Beating the drum boom on boom,
Swearing oaths unto death,
To loose the slaughter in earnest,
Till not one Mançu of many remained
To die slashing one another,
To stand at the foot of the tuğ.
The famed lion Kalça is dead,
The khan named Koñurbay is dead;
Parted from Koñurbay,
Returning to Çoñ-Beecin,
What desire could we attain?
Till no live soul is left in the Hıtay land,
Upon the accursed Burut
Hurling sedition within,
The great calamity where the nation is broken —
How can we go without seeing it?
With the accursed Burut

Paramparça olup vuruşup,
Ölmeden nasıl gidelim,
Bir avuç darmadağın Burut'tan
Öcünü görmeden nasıl gidelim.
Kırgına uğrayıp vurdurup,
Kırgız'a gelip dönüp,
Er Ezkara, Çañdayak,
Koñ beyden ayrılıp,
Beecin'i nasıl görürüz,
Kalday'ımız kalmadan,
Kahrolası Burut ile
Kırışıp görelim.
Kıl kadar saymadan şu değersiz canı

Bu Burut'a veririz.
Almambet oğlu Külçoro
Bize düşmandır özünde,
Burkan alıp tapınıp,
Babası kaypak, haram kul,
Başkaca akıl bulunup,

Fighting till torn to shreds,
How can we go without dying?
From the scattered handful of Burut,
How can we go without seeing our revenge?
Struck down and slaughtered,
Coming and turning upon the Kırgız —
Hero Ezkara, Çañdayak,
Parted from the Koñ bey —
How shall we look upon Beecin?
Till not one of our Kalday remains,
With the accursed Burut
Let us try our slashing.
Counting it not a hair's worth, this worthless life
We give to this Burut.
Külçoro, Almambet's son,
Is our enemy in his very core;
Taking the burkan and worshipping it —
His father a turncoat, an unlawful slave —
Finding some other cunning,

Düñgürçök'ü* saçtı ya,
Kökümüze toptan kıydı ya,
Zehri güçlü beyi
Tümden yakıp gitti ya,
Uluñtuñ'u, Hakan'ı,
Sağ yanı Bakburçun,
Kırk boy Hıtay, kalabalık el,
Ucunu bucağını nasıl dolaşırız?

Zehir içmişçesine kırılıp,
Un ufak olup kaldık diye,
Beecin'e nasıl varırız.
Yaslı gibi sendeleyip,
Kaçıp ürküp seğirtip,
Hakan'a nasıl yollanırız,
Büyük hanların önüne,
Hanımız kırgına uğradı – diye,
Utanmadan nasıl söyleriz?
Yamanları kırdırıp,
Kırgız ile kırışmadan
Yurda, Hakan'a nasıl döneriz? Han önünden soralım,

Mızrakçının ustası gel,
Canını sakınmayan yamanın gel,
Kalday'dan kalmadan, hanlar gelin,
Kalmadan Hıtay, hepiniz gelin!
Hıtay yüz bin, Kırgız az,
Çarpık düştü bizim talih,
Kırgız'ı Hıtay kırdı – diye,
Dünyada var mı böyle iş,
Ordu içinde divan kuruldu,
Ordu çığrışıp el ayaklandı,
Savaşa işaret davulu,
Hırpalanmış domuz söz söyledi.
Büyük Hakan'ı and yeri kıldı,
Canı yanıp velvele kopup,
Vaadi sağlam kıldı.

Did he not scatter the Düñgürçök,*
Did he not cut down our root wholesale,
Did he not utterly burn away
The bey whose venom was strong —
Uluñtuñ, the Hakan,
On the right hand Bakburçun,
Forty tribes of Hıtay, the teeming realm —
How shall we range its every corner and edge?
Broken as though we had drunk poison,
Saying "we are left ground to powder,"
How shall we come to Beecin?
Staggering as if in mourning,
Fleeing, shying, scurrying,
How shall we set out to the Hakan?
Before the great khans,
Saying: our khan has met with slaughter –
How shall we speak without shame?
Letting the fierce ones be cut down,
Without slashing it out with the Kırgız,
How can we return to the land, to the Hakan? Let us ask before the khan,

Come, master of the lancers,
Come, fierce one who spares not his life;
Till none of the Kalday is left, come, khans,
Till none of Hıtay is left, come, all of you!
Hıtay a hundred thousand, Kırgız few —
Crooked has fallen our fortune;
Saying: Hıtay was broken by Kırgız –
Is there such a thing in all the world?
A council was held within the army,
The army cried out, the realm rose up,
The drum that signals battle —
The battered swine spoke his word.
He made the great Hakan his place of oath;
His soul burning, clamor breaking out,
He made the pledge firm.

El kazan gibi kaynayıp toplanıp,

Altmış caysañ, kırk bey,
O Hıtay'ın beyi,
İçi yanıp kor olup,
Yiğidi Kalça öldükten sonra
Nasıl dursun sakin kalıp.
Haykırıp mızrak alalım,
Kahrolası Burut'a
Kırgını iyice salalım.
Koñurbay ile Ezkara'nın
Ölüsü ele geçse büyük şereftir.
Katıra bağlayıp alalım,
Bedeni işte, canı yok,
Savaş böyle oldu – diye,
Ulu hanımız Kalça'yı,
Vuruşarak nicesini yükleyip,
Hanlara alıp varalım.
Beyimiz perişan oldu – diye,
Hanları bırakmadan Burut soğurdu –
diye,
Kadri yüce hanın önüne
Eksiksiz haber salalım.
Kaynaşıp duran nice ulular

The realm gathering, seething like a cauldron,
Sixty caysañ, forty beys,
The bey of that Hıtay,
His inward parts burning to embers —
After his valiant Kalça has died,
How should he stand by and stay calm?
Let us cry out and take up lances,
Upon the accursed Burut
Let us loose the slaughter in earnest.
If the corpses of Koñurbay and Ezkara
Are recovered, it is a great honor.
Let us bind them onto mules and take them;
Here is his body, but no soul —
Saying: thus went the war –
Our great khan Kalça,
Loading up many others fallen fighting,
Let us carry them to the khans.
Saying: our bey has been destroyed –
Saying: the Burut sucked down the khans, sparing none –
Before the khan of lofty worth
Let us send the tidings entire.
Many swarming grandees —

Burut'a yenilip kalırsak,
Cepken giyen güçlüler,
Yüğrükle koşturalım,
Sürüden seçip at binip,
Kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Coşup cellat atlanıp,
Ulu hana at koşturup,
Çehre bozuldu, güç gitti.
Ulu hana haber salalım,
Nur dökülen Beecin'e,
Hunhar elinden Kalça öldü – diye,
Heybetli arslandan ayrılıp,
Gerçeğini söyleyiverelim,
Koñurbay'dan gayrısını,

If we are left beaten by the Burut,
You strong ones who wear the cepken,
Let us race with swift steeds,
Choosing mounts from the herd,
Knotting their tails up tight,
Surging, mounted like executioners,
Galloping horses to the great khan —
The face is fallen, the strength is gone.
Let us send word to the great khan,
To Beecin streaming with radiance,
Saying: Kalça died at the bloodthirsty one's hand – Parted from the dread lion,
Let us tell the truth of it outright;
All those besides Koñurbay —

Sapı çelik, ucu keskin,
Temrenli sırlı mızrağı
Parıldatıp yukarı kaldıralım,
Kahrolası Burut'a
Vuruşmayı başlatalım.
Kalabalık Hıtay, nice pehlivan,
Burut'a saldıkları büyük kavga.
Ululara, arslanlara,
Yamanım diyen hanınız,
Kırgına uğramış gibi
Kırılıp gidin hepiniz,
Bey, dev gibi hanınız,
Han öldüğünde halk ölüp,
Kalmadan ölün hepiniz» –
Deyip, böylece, kırk caysañ
Han Koñurbay'ın ölümü –
Haykırışı saldılar.
Yurt çığrışıp velvele kopup,
Halk ayaklanıp kaldı.
Ululları, hanları,
Kendine gelemeden düpedüz,

Koñ beyini duyduklarında
Canları kavruldu.
«Kırgız ile kırışıp
Ölüp gider olmuşuz,
Ululları Burut'a,
Şu Burut denen yurda,
Verip gider olmuşuz.

Bir can kalmadan Hakan yolunda
Ölüp gider olmuşuz.
Er Koñurbay han ölüp,
Güdük kalmışız,
Erenden Hıtay ayrılıp,
Boynuzsuz kalmışız.
Kötü çok, iyi yok,
Başsız sürü kalmışız.
Boynuz isteyip kuşanıp,

Steel of haft, keen of point,
The tipped and lacquered lance —
Let us raise it flashing on high;
Upon the accursed Burut
Let us begin the fighting.
Teeming Hıtay, many a wrestler —
The great war they loosed on the Burut.
To the grandees, to the lions:
You khans who call yourselves fierce,
As though you had met with slaughter,
Go down broken, all of you;
Beys, your giant-like khans —
When the khan dies, the people die;
Die till none remain, all of you» –
Saying so, thus the forty caysañ —
The death of Khan Koñurbay —
Loosed their outcry.
The camp cried out, clamor broke loose,
The people rose and stood.
Their grandees, their khans,
Outright, before they could come to themselves,
When they heard of the Koñ bey,
Their souls were scorched.
«Slashing it out with the Kırgız,
We are come to dying and departing;
Our grandees to the Burut,
To that land they call Burut,
We are come to giving away and departing.

Till not one soul is left, on the Hakan's road
We are come to dying and departing.
Hero Koñurbay the khan dying,
We are left docked and stunted;
Hıtay parted from the eren,
We are left without our horn.
The bad are many, the good are none —
We are left a herd without a head.
Longing for a horn, girding ourselves,

Boynuzsuz kalmışız.
Beecin'e nasıl döneriz?
Beecin'den kuşanıp çıkan Keçil'e,

Kan dökücü zalime,
Haykırsa da pek dinlemeyen,
Lamalı bahadıra,
Gerçek bela, müşkül iş –
Yenildik; Keçil bahadıra,
Aziz devler öldü – diye,
Bunca pehlivan ere,
Utanmadan nasıl söyleriz?
Kahrolası Kırgız'a,
Kıl kadar saymadan bu canı,
Kırışarak döneriz,
Hana haber duyulsa,
Ağır bela, kopan velvele,
Han önüne haberci
Yarınki gün varmaz mı,
Koñurbay ölmeden, hanınız ölün,
Kalmadan Hıtay, hepiniz ölün.
Ölmeden kalan canları,
Hakan'a varan hanları,
Ağır belaya sokmaz mı,
Çığrıştırıp bu eli,
Toptan derleyip almaz mı.
Kıyankör denen delikten,
Halkın sıra sıra geçtiği kapıdan

Sıraya dizip geçirmez mi,

Öfkelenip dikilip,
Kalça'm hani demez mi!
Burut elinden öldü desek biz,
Hepimizi yemez mi!
Göz göre fesadını yapmaz mı,
Sürüp götürüp kırmaz mı.
Ellibaşıyı, onbaşıyı,

We are left without our horn.
How shall we return to Beecin?
To the Keçil one who rode girded out of Beecin,
To the blood-shedding tyrant,
Who heeds little though one cry out,
To the batyr with his lamas —
A true calamity, a thorny business –
We are beaten; to the Keçil batyr,
Saying: the blessed giants are dead –
To so many wrestler heroes,
How shall we speak without shame?
Upon the accursed Kırgız,
Counting this life not a hair's worth,
We shall return slashing.
If word reaches the khan —
Heavy calamity, clamor breaking loose —
Will not a messenger before the khan
Arrive on the morrow's day?
Before Koñurbay is dead, die, you khans;
Till none of Hıtay is left, die, all of you.
The souls that remain undying,
The khans that come to the Hakan —
Will he not cast into heavy calamity,
Setting this realm ashrieking,
Will he not gather them up wholesale?
Through the hole they call Kıyankör,
Through the gate where the people pass rank on rank

Will he not line us up and drive us through?
Rising up in his fury,
Will he not say: where is my Kalça!
Should we say he died at Burut hands,
Will he not devour us all!
Will he not work his sedition in plain sight,
Will he not drive us off and cut us down?
The leader of fifty, the leader of ten,

O yüzbaşıyı, binbaşıyı,
Elin hepsini kırmaz mı,
Cepken giyen güçlüsüne dek
Elin hepsini kırmaz mı.
Mançuları, ululaı,
Başlatmaz mı fesadı.
Kırgız'a bağlayıp vermişiz gibi,
Kendimiz kaçıp gelmişiz gibi,

Ne de olsa han adı var,
Han öldüğünde kudurup,
Her ne zaman olsa ezip,
Kırıvermek âdetidir.
Eren Kalça, Ezkara,
Belim hani demez mi,
Aman, yüzümüze karşı bizi yemez mi!
Tüfek atıp, yay çekip,
Her gün hesabını görmez mi,
Can kıyıcı celladı
Kıyıp başı kesmez mi.
Koñurbay'dan ayrılıp,
Çoñ-Beecin'e dönüp,
Süründürülüp ölmektense,
Kargaşayı sıkıca salın.
Kudurmuş Burut yurduyla
Boğuşup çekişip,
Kırışıp kalın.
Kötü kalıp iyi ölüp,
Türlü türlü halk ölüp,
Cevher takınan temiz ölüp,
Cepken giyen güçlü ölüp,
Haykırışıp itişip,
Öteye beriye çekişip,

Kırgını epeyce salalım.
Kahrolası Burut yurduyla
Bugün bir kırışıp kalalım».
Kırk beyin narası –
Hıtay bağrışıp velvele kopardı.

That leader of a hundred, of a thousand —
Will he not cut down the whole realm,
Down to the strong one in the cepken —
Will he not cut down the whole realm?
The Mançus, the grandees —
Will he not set his sedition going?
As if we had bound him over to the Kırgız,
As if we ourselves had fled and come away —
He bears, after all, the name of khan;
When a khan dies he runs mad;
Whenever the time serves, to crush
And cut down at a stroke is his custom.
Eren Kalça, Ezkara —
Will he not say: where is my spine?
Mercy — will he not devour us to our faces!
Firing muskets, drawing bows,
Will he not settle accounts each day,
Will not his soul-slaying executioner
Slay on, striking off heads?
Rather than part from Koñurbay,
Return to Çoñ-Beecin,
And die dragged through the dirt —
Loose the havoc hard and fast.
With the maddened Burut land
Grappling and contending,
Stay and slash it out.
The bad remaining, the good dying,
People of every kind dying,
The pure who wear jewels dying,
The strong in the cepken dying,
Shouting and shoving together,
Hauling this way and that,

Let us loose the slaughter in good measure.
With the accursed Burut land
Let us stay and slash it out today».
The war-cry of the forty beys —
Hıtay roared out and clamor broke loose.

Davulu güm diye vurdu,
Fil derisinden davul,
Sesini duysan uzağa kaç.
Ham fil derisini
Pehlivan vuruverse,
Göçüp gider uğuldayıp
Yer yerin yamacı,
O davul sıkı vurulup,
Kaynaşan nice ulular,
Koñurbay'ın kan bedelini kovalayalım – diye,
Hep birden kalkışmışlar.
Hıtay, Kırgız savaşı –
Epey müşkül işi,
Fitilli tüfek ölçüsüz atılıp,
Eceli denk gelen can
Ecele kendisi dolanıp,
Karşı karşıya duruşup,
Etleri ezile ezile vuruşup,
Yayın oku vınlayıp,
Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülüp şarıl şarıl.
Şiddetli kırgın, büyük kavga,
Gören canın kendisinde
Kalmamıştır hiçbir hasret.
Uzak ellerin masalı –
Kırışma böyle mi olur?
Haykırıp mızrak uzatışıp,
Kırışarak vuruşup,
Kılıçla birbirini biçip,
Yüz yüze gelip bahadırlar,
Gözleri fal taşı gibi açılıp,
Canlar kıyım kıyım olup,
İlginç savaş olmuştu,

Kan dökülüp, el ölen
Yıkıcı savaş olmuştu.
Mızrak alışıp yüzleşip,
Yaralaşıp kaldılar.

The drum was struck with a boom —
A drum of elephant hide;
If you hear its voice, flee far away.
The raw elephant hide,
Should a strongman strike it,
The very slope of the earth
Goes shifting off with a rumble;
That drum being soundly beaten,
Many swarming grandees,
Saying: let us hunt down Koñurbay's blood-price –
Rose up all as one.
The war of Hıtay and Kırgız —
A thorny business indeed:
Matchlock muskets fired beyond measure,
The soul whose hour has come
Winding itself into its own death,
Standing face against face,
Fighting till flesh was crushed on flesh,
The bow's arrow whining,
Where it struck, torn asunder,
Blood pouring in gushing streams.
Violent slaughter, a great quarrel —
In the soul of any who saw it
No yearning was left at all.
The tale of distant lands —
Is this how slashing battle goes?
Shouting, thrusting out lances,
Slashing and striking,
Mowing one another down with swords,
The batyrs coming face to face,
Their eyes sprung wide as divining-stones,
Souls falling in heaps of carnage —
A strange war had it become,

Blood spilled and peoples dying —
A ruinous war had it become.
Trading lance-thrusts face to face,
They were left wounding one another.

Kırgız, Hıtay yüzleşip,
Birbirine karıştılar.
Bunu böylece bırakın,
Bu yandan haber başlatın,
Gerçek hesabı bulunduğunda,
Alööke'nin Kalça'sını
Külçoro vurup devirdiğinde,
Koşum takımının hepsini
Saçmış Algara,
Eyer beli gibi yükseltiyi
Aşmış Algara,
Hakan'a yönelip dönüp,
Dayanak bildiği Koñ beyden,
Koñurbay'dan ayrılıp,
Kaçmış Algara.
Bastığı taş parçalanıp,
Kudurasının Kara atı
Kaçmış vınlayarak.
İşte o zaman Külçoro:
«Atını yakalayıp almazsam,
Gerçek belayı salmazsam,
Pehlivanlığım kurusun,
Algara'dan mahrum kalıp,
Geri kalmışlığım kurusun» –
Öfkeyle atılıp,
Arbuurul'a yalvarıp:
«Kurban olayım Arbuurul,
İnsan akıllı can boz at,
Sözümü boşa çıkarma,
Koñurbay'ın Algara'sı
Beecin'e kaçıp kurtulursa,
Rezil etme beni.
Başını yere eğiver,
Dağ koyunu gibi adım alıver,
Kulan gibi kulak yatırsan,

Kurban olayım Buurul at,
Sen kasırga gibi yeri savursan,
Demir tırnak, tunç bilek,

Kırgız and Hıtay, face to face,
Were mingled into one another.
Leave this now as it is;
From this side set the tale going:
When the true reckoning was found,
When Alööke's Kalça
Was struck down by Külçoro,
All of his harness and trappings
Algara had scattered;
The rise curved like a saddle-bow
Algara had cleared;
Turning to head for the Hakan,
From the Koñ bey he had leaned on,
Parted from Koñurbay,
Algara had fled.
The stones he trod on shattering,
The Black steed of the frenzied one
Had fled away whistling.
It was then that Külçoro:
«If I do not catch and take his horse,
If I do not loose true calamity,
May my wrestler's prowess wither;
Left bereft of Algara,
May my lagging behind wither me» –
Hurling himself forward in fury,
Imploring Arbuurul:
«Let me be your sacrifice, Arbuurul,
Man-witted, dear gray steed,
Do not let my word come to nothing;
If Koñurbay's Algara
Escapes in flight to Beecin,
Do not put me to disgrace.
Bow your head down to the earth,
Take your stride like the mountain sheep;
If you lay back your ears like a kulan,

Let me be your sacrifice, Buurul steed,
If you whirl up the earth like a hurricane —
Iron of hoof, bronze of sinew,

Terlemeyen sen idin.
Geniş Kırgız'ın kısmeti
Olup gelen çoron ben idim,
Belimi sıkı bağlarım,
Bu domuzun Kara atını
Hakan'a dek kovalarım» –
Demir tırnak, tunç bilek,
Terlemeyen Taybuurul,
Tavus gibi kuyruk süzen,
Dağdan taştan sekip aşan.
Gerçek tulpar imiş diye,
Tunç burunlu görüp sınamış.

Yetiştiriver Kara ata,
Kurban olayım Buurul at.
Başını yere eğiver,
Daha tez adım alıver» –
Deyip, böylece, çırpınıp,
Hayvan da olsan Arbuurul,
Buurul ata yalvarıp.
Üzengiden ses çıkıp,
Üzengi kayışından ter çıkıp,
Bastığı iz parçalanıp,
Alaçıktan büyük, bir uğultu
O Çoro şahbazın
Tepesinde çınlayıp.
Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gem,
Başını çekiştiren yamanın
Gırtlağında çatırdayıp,
Yer sarsılıp toz tütüp,
Altındaki Algara'ya –
Kulan kovsa kaçırtmayan,
Kudurasının atına –
Varmakta yaklaşıp.
Alıç saplı kırbaç,
Vursa kulak sağır etsin.

Yakalayıp çevirerek,

The one who never sweats — that was you.
The choro come to be the fortune
Of the broad Kırgız — that was I.
I bind my waist up tight:
This swine's Black steed
I will chase as far as the Hakan» –
Iron of hoof, bronze of sinew,
The unsweating Taybuurul,
Trailing his tail like a peacock,
Bounding over mountain and stone.
Saying: a true tulpar he is,
The bronze-muzzled one he had seen and proven.
Overtake the Black steed —
Let me be your sacrifice, Buurul steed.
Bow your head down to the earth,
Take a swifter stride yet» –
Saying so, thus, quivering,
Beast though you be, Arbuurul —
Imploring the Buurul steed.
Sound rising from the stirrup,
Sweat rising from the stirrup-strap,
The track he trod on shattering,
A roar greater than an alachik tent
Above the crown of that Choro,
The shahbaz, went ringing.
His soles clattering on the ground,
The black steel bit
Crackling in the gullet
Of the fierce one tossing his head,
Earth shaking, dust smoking,
To Algara beneath him –
Whom no kulan chase could put to flight,
To the steed of the frenzied one –
He is drawing near upon him.
The whip with hawthorn handle —
Should it strike, let it deafen the ear.

Seizing and turning him about,

Çın dedirtip kamçıyı
Böğrüne çekip indirip,
Yaban koçu gibi gözünü kızartıp,
Kayığa benzer Arbuudan
Arkar gibi adımını uzatıp,
Algara'nın ardından
Geyikten uzun boynunu, hayvancağız,
Çevirip gitmektedir,
Ok atımı hendek gelse
Duraksamadan, a canım,
Dörtnala geçip gitmektedir.
Dörtnala geçip gitmektedir.
Arkar misali boynunu
Urgan boyu uçurumdan
"Ah" dedirtmeden Buurul at
Kıvırıp geçip gitmektedir.
Engebeli kara sırt,
Kâfirin Kara atı
Belde kaçıp gitmektedir.
Dönüp kimsenin varmadığı
Çölde kaçıp gitmektedir.
Engebeli ak düzlükte
Kısık geçitte gitmektedir,
Beyin kaynatan en çetin
Sıcakta kaçıp gitmektedir,
Pislik kokan bir türlü
Kokuşmuşlukta kaçıp gitmektedir.
Yanıp duran Kara-Kum
Kırk günlük çölmüş,
Çetin, müşkül bir yermiş.
Canlı insanın varmadığı,
Can varsa sağ kalmadığı,
Kuzgun uçsa kavrulduğu,
Kara akbaba uçsa kaskatı kuruduğu,

Kuğu uçarken düpedüz
Damağı kuruyup kaskatı kesildiği,
Akbabanın uçup geçmediği,
Toy kuşunun uçup gidemediği,

Making the whip crack sharp
He brought it down upon his flank,
His eyes flaring red like a wild ram's,
Arbuudan, shaped like a skiff,
Stretching his stride like an arkar,
Hard upon Algara's trail,
His neck longer than a deer's, poor beast,
Turning it, on he goes,
Should a ditch an arrow-shot wide appear,
Without a pause, oh my dear,
At full gallop he passes on.
At full gallop he passes on.
His neck like an arkar's,
Over a cliff a lasso-length deep,
Without a cry of "Ah," the Buurul steed
Twisting round, he passes on.
The rugged black ridge —
The infidel's Black steed
Flees along the mountain pass.
Turning, through wastes where no one goes,
He flees across the desert.
Over the rugged white plain,
Through the narrow defile he goes,
Through the fiercest brain-boiling
Heat he flees away,
Through a foulness reeking of filth,
Through the stench he flees away.
The burning Kara-Kum
Was a desert of forty days,
A harsh and grievous place.
Where no living man had come,
Where no soul remained alive,
Where the raven flying is scorched,
Where the black vulture flying dries out stiff,
Where the swan in flight outright,
Its palate parched, turns rigid,
Where the vulture cannot fly across,
Where the bustard cannot wing its way,

Kırlangıcın uçup varmadığı,
Kumun tutuşup kaynadığı,
Güğüme su koysan
Fokurdayıp taşarak kaynadığı,
Et pişimi vakit geçince

Bir kaşık suyu kalmadığı yer.
O çöle varınca
Gaipten gelme Buurul'un
Mağara gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,
Tabanı yerde takırdayıp,
Yer dönüp serap gibi akıp,
Can kurtarmadan yaklaşıp,
Uçan kuşla yarışıp,
Eti kızışan domuzun
Ağzıyla kapışıp,
Bulut gibi uçup hızla akıp,
Toynak değen yerleri
Ocak çukuru gibi oyulup,
Tulparlık nişanı görünüp,
Göz kırpımında kara yer
Kat katından bölünüp,
Taştan geri dönmüştür,
Yay gibi uçan Buurul at
Adımından geri kalmadı.
Kara bahtlı uğursuzun
Ağzından köpük saçılıp,
Perçemi toza bulanıp,
Üstündeki Çoro'nun
Gözleri faltaşı gibi açılıp,
İki eteği titreyip,
Kara yer çark gibi dönüp,
Dağ, çam, dere, taş
Birer birer geride kalmaktadır,
Altındaki Buurul at
Titreterek uçup gelmektedir.

Where the swallow cannot fly and reach,
Where the sand ignites and boils,
Where water poured into a ewer
Boils bubbling over the brim,
Where, once the time to cook meat has passed,
Not a spoonful of water remains.
When he reached that desert,
The Buurul come from the unseen,
His mouth gaping like a cavern,
White foam mingled with blood
Spattering on his chest,
His hooves clattering on the ground,
The earth spinning, flowing like a mirage,
Closing in, letting no life escape,
Racing the flying bird,
With the hot-fleshed swine
Grappling mouth to mouth,
Flying like a cloud, streaming swift,
Wherever his hooves struck the ground
Gouged out like hearth-pits,
The mark of the tulpar showing plain,
In the blink of an eye the black earth
Splitting layer from layer,
From the rock he has turned back,
The Buurul steed flying like a bow
Never faltered in his stride.
The black-fated luckless one,
Foam spattering from his mouth,
His forelock caked in dust,
And the Çoro on his back,
His eyes wide as saucers,
His two coat-skirts trembling,
The black earth wheeling like a wheel,
Mountain, pine, stream and stone
One by one are left behind,
Beneath him the Buurul steed
Comes flying, making all things quake.

Pus olup köşelenen,
Alacakaranlık olup sivrilen,

Engebeli kırk aşıt
Bele inip önüne düşmüştü,
Öte yanında pusarık
Çöle inip kalmıştı,
Vadiyi, dereyi, tümseği
Aşıp çıkıp gitmektedir,
Kâfir kulun kara atı
Yıpranmış tüyü uçuşup
Kaçıp çıkıp gitmektedir.
Karaca gibi boynunu kaldırıp,
Doğruca Beejin'e yönelip,
Hayvan da olsa kederlenip,
Söylemek istese dili yok,
Hayvandan akıllı o canlı,
Soluyarak medet umup,
Aşmış olduğu dem imiş,
Haram ölesice, Beejin'e
Kaçmış olduğu dem imiş.
İnişte kara atın
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Yokuşa dayansa Buurul'un.
Adım gerip serap gibi akıp,
Gitmektedir Küheylanım
Algara'ya yaklaşıp.
İşte o zaman Külçoro
Zülfikar'a davranıp,
Gidiyor arslan çoron
Buurul ata yalvarıp:
«Atadan kalan Buurul at,
Adımınla alıver,
Kâfir kulun Kara at'a
Bir yetiştirip koyuver!
Kudurmuşun Kara atı
Kara at değil, kahrolası
Konurbay'ın kanadı.

Those cornered in the haze,
Those jutting in the twilight dusk,

Forty rugged passes
Sank to the ridge and fell before him,
Beyond them the murky haze
Had settled on the desert,
Valley, stream and hillock
He crosses over and goes on,
The infidel slave's black steed,
Its worn coat-hairs flying loose,
Flees onward and away.
Lifting his neck like a roe deer,
Heading straight for Beejin,
Though a beast, yet grieving,
Longing to speak, but with no tongue,
That creature wiser than a beast,
Panting, hoping for deliverance,
It was the moment he crossed over,
May he die accursed — to Beejin
It was the moment he had fled.
On the downslope the black steed's
Mane and tail went streaming wide,
When the climb came, the Buurul,
Stretching his stride, flowing like a mirage,
On goes my courser,
Drawing near to Algara.
Then it was that Külçoro
Reached for Zülfikar,
On goes your lion choro,
Pleading with the Buurul steed:
«Buurul steed, left me by my father,
Take him with your stride,
To the infidel slave's Black steed
Just carry me up and set me on!
The mad one's Black steed —
No black steed, the accursed thing,
It is Konurbay's very wing.

Eyersiz koşumsuz boş giderse,

Tutuşup ölesice Kıtay'ın
"Ata, Kalça öldü" diye,
Gerçek sanmak âdetidir.

Ata, Buurul, canım hayvan,
Bu kara ata yetişmezsen
Takat gitti, derman yok.
Bu «Kara at'a yetiştirsen,
Tulparlığını bildirip,
Tutuşup ölen domuzun
Yularını ele geçirirsen
Külçoro'nda gam kalmaz.
Başına puhu tüyü taktırıp,
Altın örtü örttürüp,
Ay Buurul at, canım hayvan,
Hayvana hâkim kılarız.
Nazlandırıp baktırıp,
Böbürlenen Kalça'nın
Kendini hakladık, atı yok,

Algara atı kurtulursa,
Neye yarar, dünya bok!
Kayalık engebeli ak düzlük
Bele girip vardığında
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

Keçe yaygı kadar çukur koyak yok,
Sabanın* bozduğu çizgi yok,
Dağ sıçanının eştiği in yok,
Ay gibi sarı ovaya
İşte girip varmıştı,
Algara'nın karaltısını
Çoro görüp kalmıştı.
İşte o zaman Külçoro
İki gözü kızarıp,
Şimdi ne zaman yetişirim diye,

If it runs home free, unsaddled, unharnessed,
The Kıtay, may they burn and die,
Saying "Father, Kalça is dead,"
Are wont to take it for the truth.

Father Buurul, my dear beast,
If you overtake not this black steed,
Strength is gone, no remedy left.
If you bring me up to this «Black steed,
Proving your tulpar nature,
If the burning, dying swine's
Halter you deliver to my hand,
No sorrow will remain in your Külçoro.
I'll have owl plumes set upon your head,
Have you draped in a golden cover,
O Buurul steed, my dear beast,
We shall make you lord over beasts.
Pampered and well tended,
Of the boastful Kalça
The man himself we've slain — his horse is left,
If the steed Algara escapes,
What use is anything — the world is dung!
The rocky, rugged white plain —
When he entered upon its ridge,
No mountain there the size of a knucklebone,
No hollow vale the size of a felt rug,
No furrow broken by a plow,*
No burrow dug out by a marmot,
Onto the plain yellow as the moon
There he had entered now,
Algara's dark silhouette
The Çoro caught sight of it.
Then it was that Külçoro,
Both his eyes went reddening,
Thinking, "Now when shall I overtake him?"

Elma gibi boynu uzayıp.
Dayanamayıp şahbazın
İçi büsbütün yangın olup,
Algara'yı yakalamaya,
O Külçoro şahbazın
İki gözü dört olup.
İvedi telaşlı er çoro,
Ay-âlemi dize getiren
Üstün pehlivan arslan çoro

His neck craning long like an apple stem.
Past all endurance, the falcon-brave's
Heart turned wholly to flame,
To capture Algara,
That falcon-brave Külçoro's
Two eyes turned to four.
The hasty, eager warrior choro,
Who brings the moonlit world to its knees,
Peerless champion, lion choro,

Altındaki Buurul'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ölçüsüz güce salmıştı.
"Şöyle böyle" deyinceye,
Açıp gözü yumuncaya,
Coşup kızan Arbuudan
Mağara gibi ağzını açmıştı,
Kurtarmadan kara atı
Tavşan gibi çiğneyip basmıştı.
Vuruşmaya bindim, Buurul at,
Çiğneyip Buurul yetişmişti.
Altın burma yuları,
Çevikliği ölçüsüz,
Atik davranan er çoro
Şıp deyince yuları
Kapıp alıp geçmişti.
İnce yoldan kestirip,
Sıkı yedekleyip Algara'yı
Aldı Çoro'n öne çekip,
«İstense verilmez Algara'ya
Soğuk kement mi saldım,
Yalvarsan verilmez kara atı

To the Buurul beneath him
Laying on the whip right and left,
Drove him to measureless force.
Before one could say "this and that,"
Before an eye could open and shut,
Arbuudan, roused and burning,
Had opened his cavern-like mouth,
Giving the black steed no escape,
Trampled him down like a hare.
"I mounted you for battle, Buurul steed" —
Trampling on, Buurul had caught him.
The twisted golden halter —
His agility beyond measure,
The quick-handed warrior choro,
In a flash the halter
He snatched up and swept past.
Cutting across by the narrow path,
Leading Algara close in tow,
Your Çoro drew him out ahead,
«On Algara, never given though asked,
Did I cast the cold lasso?
The black steed, not given though one pleaded,

Çıplak yedekleyip almış,
Hoplayıp duran şahbazı
Ganimet edip koymuş.
İşte o zaman Külçoro
Baabedin'i tez anıp,
Atasının yoluna

He took in tow bare-backed,
The prancing falcon-brave steed
He made his spoil of war.
Then it was that Külçoro
Quickly invoked Baabedin,
For his father's sake

Ay toynaklıdan at adayıp.
Gerçekten sevinip kıvanıp,
Arslanlığı belli olup.
Gerçekten sevinip çırpınıp,
Ata olup koruyan
Buurul ata yalvarıp,
Savaşa binilse tasalanmaz,
Söyleyeyim desen dilin yok.

Kurbanın olayım, Buurul at,
Senin adımından can kurtulmaz,
Çatığı açık, aydınlık yüz,
Tuğ kuyruğun bir kucak
Tulpar yoluna bağlansın.

Her bir tulpar at gelip,
Kurbanın olayım, Buurul at,
Buurul, sana kurban olsunlar.
Gerçek dileği kandıran
Yaratılmış can olmaz,
Aygıra bakıp kısraktan doğan
Ay-âlemde Buurul at
Tulpardan senin gibi can olmaz,
Hayıflanırsam onmayayım,
Sana "şöylesin" deyiversem,
Sözüm asla iki olmasın,
Nişan alıp mızrak uzattığımda
Düşman doğramak âdetim,
Ata, kurbanın olayım Ar Buurul,
Uçup gezen kanadım.
Ağam bozkurt hunharın
Talihine yazdığı,
Asla akıldan hiç çıkmaz,
Kurbanın olayım, Buurul at,
Şu Algara'yı bastırdığın.
Kapışan düşmanı dize getiren
Külçoro gibi can olmaz.
Karşılaşınca can kurtarmayan
Buurul at gibi mal olmaz,

Vowed a moon-hoofed steed in offering.
Truly rejoicing, exulting,
His lion nature plain to see.
Truly rejoicing, quivering with joy,
To the guardian, fatherly
Buurul steed he made his plea,
Ridden to war, he never frets,
Though you would speak, you have no tongue.
Let me be your offering, Buurul steed,
No life escapes your stride, Brow unfurrowed, face full of light,
Your banner-tail an armful thick,
Be it bound to the tulpar's path.

Let every tulpar steed come forth,
Let me be your offering, Buurul steed,
Buurul, let them be offered up to you.
One to satisfy the true desire —
No created soul there is,
Sired by stallion, born of mare,
In the moonlit world, Buurul steed,
No tulpar soul there is like you,
If I lament, may I not prosper,
Should I say of you "thus you are,"
May my word never be two,
When I take aim and thrust my lance,
Carving foes is my custom,
Father, let me be your offering, Ar Buurul,
My wing that soars and roams.
My elder brother, the fierce grey wolf —
What was written to his fortune
Never leaves my mind at all,
Let me be your offering, Buurul steed,
How you ran down this Algara.
Bringing grappling foes to their knees —
No soul there is like Külçoro.
Letting no life escape an encounter —
No beast there is like the Buurul steed,

Sımsıkı yedekleyip ikisi birden,
Hoplata hoplata kara atı
Ganimete Çoro yedekleyip.
Şenlik şamata koparmaya
Oğlu ölen babası
Zavallı Bakay ağası.
Kıymetli Bakay arslanına
Armağan sunmaya gitmeye,
Peygamber misali Bakay'dan
Varıp dua almaya,
Salınıp giden arslan Çoro'n
Çalımlı yürüyen er Çoro'n
On iki uzuv, seksen kemik

Leading him fast in tow, the two together,
Making the black steed prance and bound,
The Çoro towed him off as spoil.
To raise up feast and revelry,
The father whose son had died,
Poor elder Bakay.
To precious lion Bakay,
To go and present the gift,
From Bakay, prophet-like,
To go and receive his blessing,
Your lion Çoro striding stately,
Your warrior Çoro walking proud,
Twelve limbs and eighty bones —

Düşünsen bunca denk Çoro'n,
Yarıştan tek başına çıkar.
Nazlandırılıp beslenmiş,
İkizi, Bakay'ın yalvardığı.
Ölçüye sığmaz er Çoro'n
Yedeğindeki Algara
Padişah kürkü dalgalanıp,
Vardı Bakay töreye
Bahadır balan ışıldayıp.
Vuruş, kapışma düşman olsa,
Bahadır Bakay ağana.
Kara gün, bela dava olsa, Yiğit Bakay ağamız,
Arslan Bakay ağanız,
Hikâyesine bakınız.
Arada bir, zaman zaman
Kökçolok'un ağzını çevirirdi.
Ağanızın işi –
Tuğ dibinde durmaktı.
Çetin müşkül gayrette,
Kırgız, Kıtay vuruşunda
Yer kaynayan toz olmuştu,
Bir vuruşta yıkarak,
Yetkin atanla ağanda
Tuğ tutacak güç vardı,

Think on it — your Çoro so well-matched
Comes out of the race alone.
Reared with pampering care,
His twin, the one Bakay pleaded for.
Your warrior Çoro beyond all measure,
Algara in his tow,
His sovereign's fur-robe billowing,
He came to Bakay, to the court,
Your batyr child gleaming bright.
When blows and grappling foes arise,
To your batyr elder Bakay.
When black days and strife befall, Our valiant elder Bakay,
Your lion elder Bakay —
Behold his story now.
Now and then, from time to time,
He would turn Kökçolok's head about.
Your elder's task was this –
To stand at the banner's foot.
In hard and grievous striving,
In the Kırgız–Kıtay clash
The earth seethed into dust,
Felling with a single blow,
In your able father and your elder
Was strength to hold the banner,

Yüz yüze duruşta,
Çetin müşkül savaşta,
Ciğer deşip, baş kesip,
Yağmaya girişilen savaşta
Kökçolok'un ağzını
Çevirmişti Bakay han.
Nice kavgada tuğ tutup,
Kaplan ağa, bırakınız.
Durmuştu er Bakay.
Ağan Bakay ihtiyar –
Gerçek bilge evliya.
Ak sakalı parıldayıp,
"Vuruşun!" diye Kırgız'a
Yürek verip gürleyip.
Kökçolok'unu süzdürüp,
Yanına düşman sataşsa
Deviriverip fırlatıp,
Yanılmaz Bakay adaletten,
Atadan kalan ben yetim
Böyle kavgada koca er

In the face-to-face stand,
In hard and grievous war,
Piercing livers, severing heads,
In war where plunder was begun,
Kökçolok's head about
Khan Bakay had turned.
In many a fight he held the banner,
Tiger elder — let be now.
Warrior Bakay had stood firm.
Your elder, old Bakay –
A true sage and saint.
His white beard gleaming,
Crying "Fight on!" to the Kırgız,
Thundering, giving heart.
Letting his Kökçolok glide,
If a foe assailed his side
He'd topple him and hurl him off,
Bakay never strays from justice,
I, an orphan left by my father —
In such a fight the great old warrior

Bakay gibi babana
İnce yoldan kestirip,
Hoplayıp duran kara atı –
Ganimet düşen tulparı
Bu Külçoro yedekleyip.
Peygamber misali babana
Varıp armağan etmişti,
Arada bir, zaman zaman
Ağacığım, gözün yumulursa
Aklı nasıl buluruz.
Sığınak olan babamız,
Körpe taylağa üzülme.
Padişah Bakay, er bozkurt,
Biz de size evladız.
Konurbay'ı ele geçirip
Opol Dağı gibi devirip,
Kasılıp duran, o kara gün,
Ağama armağan ettim.

To a father like Bakay —
Cutting across by the narrow path,
The prancing black steed –
The tulpar fallen as spoil –
This Külçoro led in tow.
To your prophet-like father
He went and made a gift of him,
Now and then, from time to time,
Dear elder, should your eyes close,
How shall we find such wisdom?
Our father, our refuge,
Grieve not for the tender colt.
Sovereign Bakay, warrior grey wolf,
We too are children unto you.
Having seized Konurbay,
Toppled him like Mount Opol,
The strutting one — that black day —
I made a gift of him to my elder.

İnce yoldan kestirip,
Altımdaki Algara'yı
Ağacığım, işte sana
Yedeğime alıp getirdim.
Tasa ile kaygıyı
"Yaramaz" dersen ben kulu
Han ağam, tam şu yerde kesiniz.
Yiğit kulun Algara'sını
Kaplan Bakay ihtiyar,
Hediye verdim, alınız.
Yiğit yetim Çoro'ya
Yönelip, elini kaldırıp,
Han ağam, duanı veriver!
Duanı verirsen alayım,
"Han ağam dua verdi" diye,

Onu kendime destur bileyim!
Kırgız, Kıtay savaşını
"Kıymetliden dua aldım" diye,

Kırıp kırgın salayım.
"Gerçek evliya budur" diye,
Yiğidim ağa, bileyim.
Kaynayıp duran kâfiri,
Yiğit hanından kalan kâfiri
Ee, yavrum, yenişilen düşman düz

Kakan'a dek süreyim» –
Deyip, böylece er Çoro
Buurul'un ağzını çevirmişti,
Algara'yı çekip Bakay'a
Dua isteyip durmuştu.
Dört başı denk Çoro, er yaman,
Her yanı mamur, o yaman
İki yanını süzünür
Dudağını burnunu yalanır,
Kaynayıp kızıl kor olur,
Saldırdığı düşmanı duraklar.
Arslana yaraşır heybetle dikilip,

Cutting across by the narrow path,
Algara here beneath me,
Dear elder, see, for you
I took him in tow and brought him.
Sorrow and care —
If you say "worthless" of me, your slave,
My khan elder, cut me down right here.
The valiant slave's Algara,
Tiger Bakay, old one,
I give as gift — receive him.
To the valiant orphan Çoro
Turn now, lift up your hand,
My khan elder, grant your blessing!
If you grant your blessing, let me take it,
Saying, "My khan elder gave his blessing,"

Let me hold it as my warrant!
The Kırgız–Kıtay war —
Saying, "I took blessing from the precious one,"
Let me smite and spread the slaughter.
Saying, "This is the true saint,"
My valiant elder, let me know it.
The seething infidel,
The infidel left from his valiant khan —
Eh, my child — the foe we've grappled, straight
Let me drive them all the way to Kakan» –
So saying, thus the warrior Çoro
Turned the Buurul's head about,
Drawing Algara to Bakay
He stood asking for the blessing.
Çoro perfect on all sides, fierce warrior,
Flawless in every part, that fierce one,
He surveys both his flanks,
Licks his lips and nose,
Seethes into red-hot ember,
The foe he strikes falls faltering.
Rearing with majesty befitting a lion,

Aç arslan gibi kurulup.
Savaşa girilen meşin şalvarı
Kenarı altın bağlamalı,
Kara bahtlı uğursuzun
Paçası nakışlı
Üzengiye basarken dalgalanıp.
Kara kılıç Zülfikar
Bu kara bahtlı oğulun
Bileğinde parıldayıp.
Salınıp duran arslan Çoro'n,
Ata, parlak alınlı, nur yüzlü Yavrum,
kapıştığında doğru vur
Atılıp duran er Çoro'n,
Oğlanı Bakay görünce
Koca Mançu'nun Algara'sını
Armağan diye Bakay almıştı.
Kıbleye yönelip,
At eline değince
Sağ omzunda Çoro'ya
Duasını verivermişti:

Poised like a hungry lion.
His leather war-trousers worn into battle,
Their edges bound with gold,
The black-fated luckless one's
Cuffs all embroidered,
Rippling as he trod the stirrup.
The black sword Zülfikar
On this black-fated son's
Wrist was gleaming bright.
Your lion Çoro, swaying stately,
Father, bright-browed, radiant-faced My
child, when you grapple, strike true
Your warrior Çoro, ever charging,
When Bakay beheld the boy,
Great Mançu's Algara
Bakay received as gift.
Turning toward the qibla,
As the steed touched his hand,
Over his right shoulder to the Çoro
He gave his blessing forth:

«Bütün yurdun ışığı
Yavrum, deden Manas kollasın!

Sana çatan esen kalmasın!
Aysarala at binen
Yedi tümen düşman gelse,
Tek başına dalıp bir vuran

Yedekleyip, katıp güç olsun,
olsun!
Sırgak, Çubak, arslan er
Yavrum, ardından göz kulak olsunlar,
Göçüp gitmiş şahbazlar
Sana yoldaş olakalsınlar!
Ey Külçoro, kulunum,
Yamaçtan bozdun göçümü
Razıyım, ay yavrum,
Şu kasılıp duran Kalça'dan

«Light of the whole land,
My child, may your grandsire Manas
guard you!
May none who assail you stay unharmed!
Rider of the steed Aysarala,
Should seven tümen of foes come on,
Who plunges in alone and strikes one blow
—
May he lead you, join you, be your strength,
may it be!
Sırgak, Çubak, lion warriors,
My child, may they watch over your back,
The falcon-braves who have passed away,
May they remain companions at your side!
O Külçoro, my foal,
You broke my camp from off the slope —
I am content, O my child,
From that strutting Kalça

	Alıverdin öcümü.	*You took my vengeance for me.*
	Ey yavrum, Talas'tan dağıttım göçümü,	*O my child, from Talas I scattered my caravan,*
	Kabaran Kıtay'dan	*From the swelling Kıtay*
	Alıverdin öcümü.	*You took my vengeance for me.*
	Aksakal Bakay ağacığın	*Your white-bearded elder Bakay —*
	Senin gibi evlada	*For a child like you*
	Ömrümü sana vereyim.	*Let me give my very life.*
	Ölmezsem sana kurban,	*If I die not, I am your offering,*
182950	Esen ol Külçoro,	*Be hale and whole, Külçoro,*
	Yurt yöneten zarlarım*	*My dice* that rule the land —*
	Kurban olsun Bakay ağacığın .	*May your dear elder Bakay be offered up .*
	Ay-âlemi dize getiren,	*Who brings the moonlit world to its knees,*
	Kurbanın olayım pehlivanım,	*Let me be your offering, my champion,*
	Dönüp düşman Kırgız'a	*So that the foe, turning again upon the Kırgız,*
	Gelemeyecek iş eyle.	*Can never come — do such a deed.*
	Yavrum, inişte er mızrakla,	*My child, on the downslope lance the warrior,*
	Elliden sıra sıra denk mızrakla.	*Lance them rank on rank, fifty at a time.*
	Geçmiş Koşoy'dan, Manas'tan	*Than Koşoy and Manas of old*
182960	Daha üstün sen mızrakla.	*Mightier still — wield you the lance.*
	Cekene'yi* bele kuşan,	*Gird the Cekene* at your waist,*
	Yetimden senin gibi oğul yok	*No son like you among orphans —*
	Yedi bölük düşman gelse,	*Should seven hosts of foes come on,*
	Tek başına dalıp saldır.	*Plunge in alone and strike.*
	Ok geçmez belini kuşanan,	*Girding your arrow-proof waist,*
	On iki bölük düşman gelse,	*Should twelve hosts of foes come on,*
	Kırıp geçirip saldıran,	*Attacking, cutting all to pieces,*
	Doğrultup zorluyu deviren	*Setting straight, toppling the mighty,*
	Yel değmez kara belimsin,	*You are my black ridge untouched by wind,*
182970	Kahırlıyı basacak,	*Who will crush the wrathful one,*
	Kulunum, taş akıtan selimsin.	*My foal, you are my flood that sweeps down stone.*
	Kararan kara gözümsün.	*You are my darkening black eye.*
	Yedi atanın kan bedelini alacak	*Who will take blood-price for seven sires —*
	Yalnız kaplan kulumsun.	*You are my lone tiger slave.*
	Ey kulunum Külçoro,	*O my foal Külçoro,*

Ayköl gördüm, arslan gördüm,
Altı çeşit dünyadan
Altı ayrı el gördüm.
O ellerin içinden
Külçoro, seni arslan gördüm.
Az Kırgız yurdunu beslemişsin,
Atılan apak arslansın.
Yiğit Manas'ın garip oğlunun
Talihine Yaradan'ın verdiği
Kendin bulunmaz bir arslansın.
Ey kulunum Külçoro ay,
Rast geldiğin iş hazine olsun, yavrum!
Tanrı için, benim için,
Kapıştığın düşman helâk olsun!
Yavrum, Ezkara düşmanı devirmişsin,
Kalday'ın oğlu kâfiri,
Han Konurbay bahadırı
Ağana tutup vermişsin.
O kâfirin kanadını
Kendin Bakay'a çekip getirmişsin.
Altın olsun kömürün,
Yavrum, uzun olsun ömrün.
Kapıştığın düşman düz gelsin,
Kıyametlik ben bendene
Yavrum, unutulmaz iş olsun,
Yavrum, her yanın denk olsun...
Deniz misali atan, gök kaşkalı
Manas'tan çetin er idi,
Argın, Kırgız az yurdunu

I saw Ayköl, I saw the lion,
Of six kinds of world
I saw six separate lands.
Among all those lands,
Külçoro, it is you I saw as lion.
You have nourished the small Kırgız land,
You are the white lion ever charging.
To valiant Manas's poor orphan son,
Given by the Creator to his fortune —
You yourself are a lion past all finding.
O my foal Külçoro, ay,
May every task you meet turn treasure, my child! For God's sake and for mine,
May the foe you grapple perish!
My child, you toppled the foe Ezkara,
The infidel son of Kalday,
The batyr Khan Konurbay
You seized and gave to your elder.
That infidel's very wing
You yourself drew off and brought to Bakay.
May your charcoal turn to gold,
My child, may your life be long.
May the foe you grapple be laid low,
For me, your servant, unto Judgment Day,
My child, may it be a deed unforgotten,
My child, may your every side be sound...
Your sire, sea-like, with the grey blaze,
Was a warrior sterner than Manas,
The small land of Argın and Kırgız —

Yavrum, besleyip alacak sendin!

Ey Külçoro kulunum,
Ulu'msun, devimsin,
Hırpalatmadan düşmandan
Kurtarıp alacak sahibimsin.

Kocayınca Bakay'a
Dertlenip söyleyeceği sözümsün,

My child, it was you who would nourish and keep it!

O Külçoro, my foal,
You are my great one, my giant,
Who lets no foe maul us —
You are my master who will save and reclaim us.
When Bakay grows old,
You are the word he speaks in sorrow,

Geri alıveren müşkülden
Dünyada Bakay ağanın
Dayanak bildiği devisin,
Kara topuz müşkülden
Külçoro, geri alan sahibimsin.
Sağlam, yılmadan yük vurulan
Sarp yar gibi kara belimsin,
Tasalı işimi ele geçirten
Kurban olduğum arslanımsın,
Kocayınca ağacığın
Biricik dayanağı kılacağı erimsin,

Lokman'ca sözümü al,
Kocayınca han Bakay ağanın kendisini al

Yiğitken kuruyup kalan ben için,
Kavgayı amansız salıver.
Şu kaynayan Kıtay'dan, Kakan'dan
Nice dünyalık, sayısız mülkü

Yavrum, ayırıp alıver.
Yavrum, eceli gelen kişi ölmez mi,

Hasretli bela kazanını
Er insan, yazık, görmez mi!»
Deyip, böylece Bakay han
Külçoro'ya bunu söyleyip.
Böylesi müşkül derdi söyleyip.
Ağan böyle dedikten sonra,
Kahrını döküp Külçoro
Yeniden girdi savaşa,
Kalabalık tümen vuruşa,
Geri dönüp baksa ki,

Ardıçlı seki yamaçtan
Sürüp çıkıp gelmektedir.
Kurt mudur belli olmaz,
Kaynayıp çıkıp gelmektedir,
Kıyı tutup kımıldar,

Who wins us back from hardship —
In this world your elder Bakay's
Giant whom he counts his stay,
From the black-mace hardship,
Külçoro, you are my master who reclaims.
Sturdy, unflinching, bearing every load,
You are my black ridge like a sheer cliff,
Who wins my worried task into my hand,
You are my lion to whom I am offered,
When your dear elder grows old,
You are the warrior he will make his only stay,
Take my word, wise as Lokman's,
When he grows old, take khan Bakay your elder himself,
For me, withered away while yet valiant,
Loose the fight without mercy.
From this seething Kıtay, from Kakan,
Much worldly wealth, possessions beyond count,
My child, carve out and take.
My child, does not he whose hour has come die?
The cauldron of longing and woe —
Does not a true man, alas, behold it!»
So saying, thus Bakay khan
Spoke this to Külçoro.
Spoke this hard and grievous sorrow.
After your elder spoke thus,
Pouring out his wrath, Külçoro
Entered battle once again,
Into the fight of crowded tümen,
When he turned and looked behind,

From the juniper terrace slope
They come driving up and on.
Whether wolves, none can tell,
They come seething up and on,
Holding the fringes, stirring,

Yeri kuşatıp kaynaşır,
Hilâli altın tuğ olur,
Göğü yaran çığlık olur,
İşte o zaman Külçoro
Coşmuş idi salınıp,
Hem pehlivan, hem arslan
Düşmanın çaresini bilen koca er Alıcı
kara kartal gibi,
Dalıp girip saldırıp.
Mızrak saplayıp çevirip,
Bağrışan Mançu'nun
Topunu çözüverip.
Gündüz gece belirsiz
Durmadan savaş olmuştu.
Altındaki bindiği –
Alake'nin Aktelki'si.
Ağan Çoro şahbazın
"Ecel gelirse ölürüm" diye,
Ortaya koyup kurt canı,
Kıl kadar canı esirgemeden
O Külçoro garibe
"Dayanak olup veririm" diye.
Topunu bozup, yol açıp,
Bu Kançoro saldırıp.
Argın'dan sürüp asker alıp,
Orduyu sürüp bol alıp,
Mızrakçıdan ustasını sürüp,
Bel bağlayıp düşmana çıkanı sürüp,
Yüz yüze vuruşacak
Yiğitten üstün sağlamı sürüp.
Ak bayrak tuğ olup,
Aç kükreyiş, yaman nara
Göğü yaran gümbürtü olup.
Hepsinin bindiği
Tıpkısı koyu boz olup,

Kapışmaya sağlam dinç olup.
Ünlüleri önünde,
Yiğitleri kıyısında.

Swarming, girdling the earth,
Crescented golden banners rise,
A shriek that splits the sky,
Then it was that Külçoro
Was roused, swaying stately,
Both champion and lion,
The great warrior who knows the foe's
undoing Like a black hunting eagle,
Plunging in, attacking.
Driving in the lance and twisting,
Of the clamoring Mançu
He broke the massed array.
Day and night indistinguishable,
Battle raged without cease.
What he rode beneath him –
Alake's Aktelki.
Your elder Çoro, the falcon-brave,
Saying, "If my hour comes, I die,"
Staking his wolf's life on the board,
Sparing his life not a hair's breadth,
For that poor Külçoro
Saying, "I will stand and be his stay."
Breaking their mass, opening a road,
This Kançoro attacked.
Driving troops mustered from the Argın,
Driving the host, taking plenty,
Driving the masters among lancers,
Driving those trusted to go against the foe,
Those who fight face to face,
Driving the stoutest, best of braves.
White flags became banners,
Hungry roars, fierce battle-cries,
A rumble splitting the sky.
What they all rode
Every one alike dark grey,

Sound and fresh for the grapple.
Their famed ones in the van,
Their braves upon the flanks.

Ustaları önünde,
Kahramanları kıyısında.
O Külçoro yiğide
Basıp girdi yardıma.
Bu yana bakarsan,
Elin esenliğini dilersen
Zırhlısı seksen dört,
Savurduğu yanda kızıl yangın,
Alıp çıkıp gelmektedir,
Gırtlağı geniş yaban domuzu gibi
Biçip çıkıp gelmektedir.
Görülmedik büyük müşkülü
Salıp çıkıp gelmektedir,
Kimi yere gelince
Kuşatılıp duruşup,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Baksan göze ilişmez,
Hangisi olduğu bilinmez,
Çatır çutur vuruşup,
Han Semetey, çok Kırgız
Topyekûn savaş kılmıştır,
Nara kulak sağır edip,
Kavga edip durmuştur.
Karşı karşıya duruşup,
Sırıklaşıp vuruşup,
Haykırışıp duruşup,
Mızraklaşıp vuruşup,
Altmış töre, kırk caysan
Ayköl bozkurt Semetey
Sürüp çıkıp gelmektedir,
Ondan, beşten bir yere
Haklayıp çıkıp gelmektedir.
Engebeli ak yokuşu
Aşmış olduğu dem imiş,
Soluk soluğa çok Kıtay

Their masters in the van,
Their heroes on the flanks.
To that valiant Külçoro
He pressed in to his aid.
If you look to this side,
If you wish the land's well-being —
Eighty-four in armor,
Red fire on the side where he swings,
He comes taking all before him,
Like a wild boar wide of gullet
He comes mowing through.
Hardship great and never seen
He comes unleashing forth,
Coming to certain places,
Standing encircled round,
May God never show such a sight,
Look — the eye cannot take it in,
None can tell which is which,
Clashing with crack and crash,
Khan Semetey and the many Kırgız
Made war with all their host,
Battle-cries deafening the ear,
The fight raged on and on.
Standing face to face,
Fighting pole to pole,
Standing shouting each at each,
Fighting lance to lance,
Sixty töre, forty caysan —
Ayköl the grey wolf Semetey
Comes driving through,
By tens and fives into one place
He comes finishing them off.
The rugged white ascent —
It was the moment they crossed over,
The many Kıtay, gasping for breath,

Şaşırıp kaldığı dem imiş,
Geri dönüp Kakan'a,
Han Konurbay arslanı yok,

It was the moment they stood dazed,
Turning back to Kakan,
Their lion Khan Konurbay gone,

Yeni baştan çığlık kopup,
Kaçıp gittiği dem imiş.
Gökteki yıldızlar gibi
Sökülüp dağılıştılar.
Sağ esen arslanlar
Birleşip kavuştular.
Düşmanı ortalayıp Semetey
Kırk caysanın önünde
Çubak oğlu Kançoro
Kutup yanı cephede
Almambet'in Külçoro'su
Sürüp kovalayıp şahbazın
Kıtay'ın tam ardında.
Kızığı görsen bundan gör, Ecel terini döktürüp,
Yamyassı olup tuğ dolup,
Göğü yarıp çığlık olup,
Görene hiç hayıflanma kalmaz. Orta belini Semetey
Bozkurtların var iken
Apaçık büyük kavga
Atışıp, alp ölüp,
Türlü türlü halk ölüp,
Cepken giyen er ölüp,
Gümbürdeyen iri göğüs
Güçlülerden çok ölüp,
Üstün usta er ölüp,
Boğuşmadan nicesi ölüp.
Argın, Kırgız karışık,
Arslan bozkurt Semetey,
İki çoro karışık,
Orta yerini şahbazlar
Oyup aldığı dem imiş,
Tuğ ortasını Semetey
Boğazlayıp aldığı dem imiş.

Nice boyunu Kançoro
Sürüp aldığı dem imiş,
Bir yakasını Külçoro

Shrieks bursting out anew,
It was the moment they fled away.
Like the stars in the sky
They tore loose and scattered.
The lions safe and sound
Joined and came together.
Semetey, splitting the foe's midst,
Before the forty caysan,
Kançoro son of Çubak
On the polar flank of the front,
Almambet's Külçoro
Driving, hounding — the falcon-brave
Hard on the heels of the Kıtay.
If you'd see the spectacle, see it here,
Making them sweat the sweat of death,
Banners crowding, beaten flat,
Shrieks splitting the sky,
No regret is left to him who sees. Their middle waist Semetey —
While your grey wolves yet live,
An open mighty battle,
Trading blows, alps dying,
Folk of every kind dying,
Warriors in jerkins dying,
Great thundering chests —
Many of the mighty dying,
Peerless master warriors dying,
Many dying in the grapple.
Argın and Kırgız mingled,
The lion grey-wolf Semetey,
The two choros mingled in,
The very center the falcon-braves —
It was the moment they carved it out,
The banner's heart Semetey —
It was the moment he slaughtered and seized it.
Many a clan Kançoro —
It was the moment he drove and took them,
One whole flank Külçoro —

Oyup aldığı dem imiş.
Şahbaz Çoro, o afet
Kaynaşan sayısız orduyu
Önünden çıkıp fırlatıp,
Dosdoğru yakın geleni
Mızrağa mecal kalmasa,
Baldırından tutup fırlatıp.
Erlerin hâli işte böyle
Er Bakay'dan dua alıp,
Eren olan garibin
İnişte er mızraklayıp,
Tam elliden, kırktan denk mızraklayıp,
Sürüp aldığı dem imiş.
Vay be, helâk edip Kıtay'ı
Haklayıp aldığı dem imiş.
Tıpkı doğan çarpmış karga sürüsü gibi
Kaynayıp yatan Kakan'ı
Sürüp aldığı dem imiş.
Biçip çıkıp gelmektedir,
İki kıyısını Çorolar
Emip çıkıp gelmektedir.
Tam ortasını hunhar arslan
Sürüp çıkıp gelmektedir,
Ordunun ortasını çorolar
Haklayıp çıkıp gelmektedir,
Baksan göze ilişmez,
Koyu hengâme, büyük kavga
El çığrışıp, feryat dolup,
Hesapsız gürültü olup.
Kabaran kalabalık ordu –
Seçkinleri öldü o yol.
Taş kuşanan tümden ölüp,
Cepken giyen güçlü ölüp,
Erenlerden nice can ölüp?
Kabarıp Kıtay çok gelmişti
O yanıp tutuşan kalabalık yurdun
Porsuk tutup yiye gelmişti.

It was the moment he carved it out.
The falcon-brave Çoro, that scourge,
The numberless swarming host
Bursting before them, hurling them off,
Whoever came straight and close,
When strength for the lance ran out,
He seized by the calf and hurled away.
Such was the state of the warriors,
Taking blessing from warrior Bakay,
The orphan become an eren true,
Lancing warriors on the downslope,
Lancing fifty, forty, rank on rank,
It was the moment he drove and took them.
Ah me — destroying the Kıtay,
It was the moment he finished them.
Just like a crow-flock struck by a falcon,
Kakan lying there aswarm —
It was the moment he drove and took it.
He comes mowing through,
Both flanks the Çoros
Come sucking dry.
The very middle the fierce lion
Comes driving through,
The heart of the host the choros
Come finishing off,
Look — the eye cannot take it in,
Thick tumult, mighty battle,
Folk crying out, wails everywhere,
A din beyond all counting.
The swelling crowded host –
Its chosen ones died that time.
All who girded stone died wholesale,
The strong in jerkins dying,
How many souls among the erens died?
The Kıtay had come swelling, many,
That burning, blazing crowded land
Had come catching badgers to eat.

Kara kurt gibi sayısız ordu,
"Hükmeden Kalça arslan var" diye,
Kabarıp gelmişti bu yol,
Kabarıp gelen Kıtay yurdu
Öz canından umut kesip,
Öz dünyalığını saçmıştır,
Tutuşup yanan kudurmuş,
O kurt kadar Kıtay yurdunu gör,
"Kendim erim" diye gelip,
Beejin'e doğru kaçmıştır.
Alp devinden ayrılıp,
Kırgına uğrayıp Kıtay yurdu
Öz dünyalığını saçmıştır.
Kaçmasının sebebi –
Han Semetey, Külçoro
Hem yiğitmiş, hem arslanmış, Kakan'a doğru yönelip,
Karşısına çıkanı bırakmayan
Hem azgınmış, hem ermiş, Ön yanı uğultulu taş
Karşısına çıkanı dize getiren
Boğuşmaya kalksa bunlarla
Arslanın gücü yetmez,
Bölüp yarıp geçmeye
Bölse kurdun dişi işlemez. Konurbay handan ayrılıp,
Pençeleşmeye mecal gelmez,
Vuruşup kişi yenemez,
Öz dünyalığını Kıtay yurdu
Saçıp gitmektedir,
Kakan'a doğru çığlık kopup,
Kaçıp gitmektedir.
Yer kaynayan ordu gelip,
Yer eğilip çok gelip,
Karınca dolup, kurt gelip
Kalabalık Kıtay çığlık kopup,
Kuşatan Kıtay yurdu gelip.
Kaçıp gittiği dem imiş.
Kırkılan elden derlenip,

A host numberless as black worms,
Saying, "The ruling lion Kalça lives,"
Had come swelling this time,
The swelling oncoming Kıtay land
Cut hope from its own life,
Scattered its own worldly goods,
The maddened one, catching fire, burning,
Behold that Kıtay land, many as worms,
Coming, each saying "I am the man,"
Has fled away toward Beejin.
Parted from its alp giant,
The Kıtay land met with slaughter,
Scattered its own worldly goods.
The reason for its flight –
Khan Semetey, Külçoro
Were both valiant and lion-fierce,
Heading straight for Kakan,
Sparing none who crossed their path,
Both furious and saintly, Before them the humming stone —
Bringing all who faced them to their knees,
Should one rise to grapple with these,
Even a lion's strength would fail,
To split and cleave a way through —
Even the wolf's tooth cannot bite. Parted from Khan Konurbay,
No strength remains to claw and fight,
No man can beat them in combat,
Its own worldly goods the Kıtay land
Goes scattering away,
Shrieks bursting out toward Kakan,
It flees away.
A host came making the earth seethe,
Came so many the earth bent low,
Filling like ants, coming like worms,
The crowded Kıtay burst out shrieking,
The encircling Kıtay land came on.
It was the moment they fled away.
Mustered from the shorn land,

Çetin müşkül ordu alıp,
Hükmeden Konurbay –
Kahırlanan domuzum,
Vuruşta Kalça han ölüp.
Zorba kara Kıtay'ın
Büyüklerinin hepsi ölüp,
Çetin pehlivan Dınşa'sı.
Kaynaşan kâfirin

Taking a hard and grievous host,
The ruling Konurbay –
My wrathful swine —
Kalça khan died in the fight.
Of the tyrant black Kıtay
All the great ones died,
Their stern champion Dınşa too.
Of the swarming infidel,

Bunca kadarı kırgın olup.
Ezkara, Kalça arslan ölünce,
Öz dünyalığını saçtı artık.
Karıncayı gör, kurdu gör,
Vuruşup çıkıp geri dönüp,
Konurbay ile Ezkara
İki denk arslan ölüp,
Ansan, böylesi bey ölüp,
Sağ Kıtay çığlık kopup,
Çoñ-Ükürçü, Üç-Kapkak
Aştığı dem imiş,
O kırk boy Kıtay yurdu
Kakançı'ya dönüp,
Kalabalık Kıtay direği
Kırgına uğrayıp yurt ölüp,
Belalı yerde kıstırılıp,
Kalabalık Mançu'nun sağlamı
Ezkara handan ayrılıp.
Gün vaktini almadan,
Günde soluk almadan,
Katırdaki ok ile barutu
Saçıp bıraktığı dem imiş,

So great a part was slaughtered.
When Ezkara and lion Kalça died,
It scattered its worldly goods at last.
Behold the ants, behold the worms,
Fighting through, turning back,
Konurbay and Ezkara,
Two matched lions, died,
Think of it — such beys died,
The living Kıtay burst out shrieking,
Çoñ-Ükürçü and Üç-Kapkak —
It was the moment they crossed,
That Kıtay land of forty clans
Turned back to Kakançı,
The pillar of the crowded Kıtay —
The land met slaughter, the people died,
Cornered in a place of woe,
The stoutest of the crowded Mançu
Were parted from Khan Ezkara.
Not taking the day's full time,
Not pausing for breath by day,
The arrows and powder on the mules —
It was the moment they scattered and left them,

Düşman dağılınca, ganimete
Bunalan insan doymaz mı,

When the foe scatters, on the spoils
Does not the hard-pressed man glut himself?

Kaçınca düşmanı devirip,
Vay be, karılar bile kırıp boğazlamaz mı!

When the foe flees, toppling them,
Ah me — do not even the women cut and slaughter them!

Bir kıyısında Semetey

On one flank Semetey

Haklayıp çıkıp gelmektedir,
Tam ortasını çorolar
Sürüp çıkıp gelmektedir.
Yer yarılıp, gece oldu

Comes finishing them off,
The very middle the choros
Come driving through.
The earth split open, night came on —

Kırk boy Kıtay büyük ele
Sürüp gitmektedir.
Böylesi müşkül gün oldu. Külçoro
mızraklayıp geçiyor,
Ölsen elde hayıflanma yok,
Kabarıp Kıtay kaçarken
Ölenden arta kalanın
Geri dönmeye dermanı yok.
Kıyamet kopup, han ölüp,
Yamaç yolundan Kıtay'ı
Bir daha yeldiremez etmişti,
Kan davası güdüp Kırgız'a
Gelemeyecek etmişti,
Kan bedeli kovalayıp Talas'ı
Görmemişçesine etmişti.
Erlenen alp ölüp,
Türlü türlü halk ölüp,
O halkın içinde
Anası Hint yosması,
Atası Kıtay delisi,
İnsan dilinden anlamayan
Hayvan misali domuzu
Boğuşmadan sağ kalır mı?
Halkı koruyan caysanlar
Şaşkın gitmektedir.
Yıkılıp yatar boylu boyunca,
Eli yöneten nökerler
Gövdesi kalıp, başı yok
Serilip yatar dümdüz.
Nice çetin pehlivanlar
Ölüp yatar boylu boyunca.
Kırgına doğan yiğitler,
Kırıp gitmektedir.
Rast geleni tepeleyen

The forty-clan Kıtay, to the great land
They go driving them.
Such a grievous day it was. Külçoro passes
lancing through,
Die, and there's no mourning in the land,
As the swollen Kıtay fled,
Those left over from the dead
Have no strength to turn back.
Doomsday broke, the khan died,
The Kıtay on the hillside road —
He made them never gallop it again,
Pursuing blood-feud against the Kırgız —
He made them unable to come,
Chasing blood-price to Talas —
He made it as if they'd never seen it.
Alps proved in manhood died,
Folk of every kind died,
And among that folk,
His mother a Hindi wanton,
His father a Kıtay madman,
Understanding no human tongue,
The beast-like swine —
Can he come alive from the grapple?
The caysans who guard the folk
Go dazed and wandering.
They lie toppled full length,
The nökers who steer the land,
Their trunks remaining, heads all gone,
Lie sprawled out flat.
Many a stern champion
Lies dead at full length.
Braves born for slaughter
Go on cutting down.
Crushing whoever they meet,

Kana doymaz yiğitler
Şibe ile Solon'un,
Tırgoot ile Mançu'yu,
Kalmuk ile Kıtay'ı
Kakan'a doğru sürdürüp,
Sürüp gitmektedir.
Her erlerini bırakmadan
Haklayıp gitmektedir.
Bozdoğan gibi kapıcılar
183310 Canhıraş edip Kıtay'ı

Braves never sated with blood,
The Şibe and the Solon,
The Tirgoot and the Mançu,
The Kalmuk and the Kıtay
Driving on toward Kakan,
They go herding them away.
Sparing none of their warriors,
They go finishing them off.
Snatchers like grey falcons,
Rending the Kıtay with anguished cries,

Kançoro başını kesiyor.
Kançoro mızraklayıp geçince
Külçoro başını kesiyor.
Vuruşan canın hepsi ölüp,
Geri dönmeden Kakan'a
Kalabalık Kıtay çığlık kopup,
Kaçıp gitmektedir.
Nicelerini şahbazlar
Ezip gitmektedir.
183320 Yettiği yere kanını beynini

Kançoro severs their heads.
When Kançoro passes lancing through,
Külçoro severs their heads.
All souls who fought have died,
Without turning back, to Kakan
The crowded Kıtay burst out shrieking,
They flee away.
Many of them the falcon-braves
Go crushing down.
Wherever they reach, their blood and brains

Saçıp gitmektedir.
Rast geleni üçe bölüp,
Basıp gitmektedir.
Gayreti, gücü hunharın
Aşıp gitmektedir.
Aziz candan umut kesip,
Titreyip ürküp, çok Kıtay
Bildiği belayı Kıtay'a
Edip gitmektedir.
183330 Kızıl geçidi çınlatıp,
Edip gitmektedir.
Kıl kadar komadan tekini
Şahbazı hunhar Semetey
Gerçek şahbazlar girince,
Beejin'e doğru sürünce
Soluyup Kıtay çok şaşırıp
Kimisi yaya kaçıp.

They go scattering.
Cleaving in three whoever they meet,
They go trampling on.
The zeal and strength of the fierce one
Goes overflowing all bounds.
Cutting hope from their dear lives,
Trembling, terrified, the many Kıtay —
Every woe he knows, upon the Kıtay
He goes wreaking.
Making the red defile ring,
He goes wreaking it.
Leaving not one, not a hair's breadth,
The falcon-brave, fierce Semetey —
When the true falcon-braves charged in,
When they drove on toward Beejin,
The Kıtay, panting, all bewildered,
Some fleeing on foot.

Akıldan gidip soluyarak,
Şaşkın gezen bundan çok,
«Ay, Burut yetişirse yedi» deyip,

Kaçıp gitmektedir.
İnsan, kuskununu yitirip,
Şaşkın gezen bundan çok.
Nice yürük tulparın

Eyeri karnına kayıp
Boynu bükük gezen bundan çok.
At ölüsü deste düşüp.
«Vah aziz can kardeşim
Şimdi nerede öldü» deyip,
"Beejin'i nereden gördü" deyip, Yay
çatırdayıp susturulup,
İnleyip gezen bundan çok.
Mızrak kırılıp belinden
Kolanı üzülüp,
Şaşkın gezen bundan çok,
Kalabalık Kıtay Beejin'in
Kimi kendi atından ayrılıp,
"Ay, öldük" diye kaygılanıp,
Şahbazların hepsi de
Hendek gözleyip, yer gözleyip
Şaşkın gezen bundan çok.
Beejin'e dek sürmüştür,
Kara kurt gibi kâfiri
Kakan'a dek sefere
Kaspan Kara Dağı'na,
Sürüp varıp yetirdi
Kara geçidin ağzına,
Çay alınan kentine,
Altın Dağ'ın ucuna
Yerine dek mızrakladı
Pus çeken Beejin'in
Hanını arar etti,
Murunça Dınşa kıyısına
Yerine dek sürmüştü.

Out of their wits, panting,
More than this wander dazed,
Crying «Ay, if the Burut catches us, we're done»,
They flee away.
Men, losing their cruppers,
More than this wander dazed.
Many a swift tulpar's —

Saddle slipped down to its belly,
More than this wander hang-necked.
Dead horses fell in heaps.
«Alas, my dear soul-brother,
Where has he died now?» they say,
"How did he ever see Beejin?" they say,
Bows cracking, silenced,
More than this wander groaning.
Lances snapped at the haft,
Their girths torn through,
More than this wander dazed,
Of crowded Kıtay Beejin
Some parted from their own steeds,
Fretting, "Ay, we are dead,"
And all the falcon-braves,
Watching ditch and watching ground,
More than this wander dazed.
He drove them all the way to Beejin,
The infidel like black worms,
On campaign all the way to Kakan,
To Kaspan Kara Mountain,
He drove them and brought them there,
To the mouth of the black pass,
To their city where tea is got,
To the very end of Altın Dağ —
He lanced them to their very home,
Of haze-drawing Beejin
He set them searching for their khan,
To the shore of Murunça Dınşa
He drove them to their very place.

Halkın aşmadığı kara sırtın
Beline dek mızrakladı.
Ganimetin hepsi yığılıp,
Düşmanın hepsi tükenip.
Asillerini, arslanlarını
Mızrak tutup çevirip.
Dalgalanıp duran Kıtay'ın
Topunu çözüverip,
"Kıtay'ı Kırgız mızrakladı" diye,
Kıstırılan elinden
"Kakan'ı Burut aldı" diye,
Erliği ölçüsüz bilinip,
Beejin'deki Kıtay'ın
Olup biten büyük hengâmesi
Defterine çizilip.
Kâfir ile Müslüman
Bu vuruşun hâli işte böyle.
Duyan cana pek ilginç

The black ridge no folk had crossed —
He lanced them up to its saddle.
All the spoils were heaped,
All the foe was spent.
Their nobles and their lions,
Holding lances, they rounded up.
Of the billowing Kıtay
They broke the massed array,
Saying, "The Kırgız lanced the Kıtay,"
Out of the cornered land,
Saying, "The Burut took Kakan,"
Their valor known beyond measure,
Of the Kıtay in Beejin
The great tumult that came to pass
Was drawn into their register.
Infidel and Muslim —
Such was the state of this battle.
Most wondrous to the soul that hears it —

Azı dişlerini sırıtıp
Bıyıklarını dikeltip,
Er ölüsü dağ olup düşüp,
Issız ovada saçılıp.
Kaçtığını bilmiştir,
Kıtay'a saldığı büyük hengâme.
Han Manas'ın kan bedeline
Kalabalık Kırgız, çok Argın
Han Semetey, Külçoro
Ölen candan arta kalana
Hükümlerini salmıştı,
Fazlasıyla kan bedelini almıştı.
Beli sıkı kuşanmıştır,
Yiğit Manas'ın kan bedelini
kovalamıştır.
Bırakmadan yurdunu kırmıştı.
Bahadırının hepsi ölüp,
Başbuğu Kalça han ölüp.
Çıkık kayalık burunda
Al doru yorga at binip,

Baring their back teeth in a grin,
Bristling up their moustaches,
Dead warriors fell in mountains,
Scattered on the desolate plain.
He knew that they had fled —
The great tumult he loosed upon the Kıtay.
For Khan Manas's blood-price,
The crowded Kırgız, the many Argın,
Khan Semetey and Külçoro
On those left over from the dead
Had laid their judgments down,
Had taken blood-price in full and more.
He girded his waist up tight,
He hunted valiant Manas's blood-price.

He smote their land, sparing none.
All their batyrs died,
Their chieftain Kalça khan died.
On the jutting rocky headland,
Riding a bright bay ambler,

Önü açık ipek kürk giyip.
El ucundaki hanından,
Taş-Köpürö şehrinden,
Hanın karakol belinden
Ölenden arta kalanı
Şahlanıp çıkıp Ay-Cancun
Yorga atın ağzını çevirmiştir.
Bilen cana pek ilginç
Gümbürtüye salıp durmuştu,
Onulmaz bir bela
Çığlığa salıp durmuştu,

Wearing an open-fronted silken fur,
From the khan at the land's far edge,
From the city of Taş-Köpürö,
From the khan's watch-post ridge,
Those left over from the dead —
Rearing up came forth Ay-Cancun,
He turned his ambler's head about.
Most wondrous to the soul that knows —
He kept loosing thunderous din,
A woe past every cure —
He kept loosing shriek on shriek,

Gümbürtüye salıp durmuştu.
El yöneten elçisi,
Araya girecek yiğidin
En ara bulucu sözcüsü
Ünü olan Ay-Cancun
Araya girecek canmış.
El kırılıp gittiğinde
Bir yolunu bulup çare kılan,
Elçiliğe duracak
Kaypak hatip oymuş.
Atası Manas Ayköl'le
Buluşması yok Ay-Cancun'un,
Elçiliği varmış.
Kıtay ile Kırgız'ın
Sözünü bulan Ay-Cancun,
Kâfir ile Müslümanın
Elini uzlaştıran Ay-Cancun,
Dostluk ile düşmanın
Türünü bilen Ay-Cancun,
Düşmanlık, hasımlık iki boyun
Huyunu bilen Ay-Cancun
Karakoldan gözleyip sözcülüğe,
Er Semetey bahadıra
Çıkageldi elçiliğe.
«Aç arslan, arslan isen
Ay-âlemi dize getiren
Er Semetey sen isen

He kept loosing thunderous din.
The envoy who steers the land,
Of braves who step between,
The chief peace-making spokesman,
Ay-Cancun of great renown
Was the soul to step between.
When the land is being slaughtered,
Who finds a way and makes a remedy,
Fit to stand as envoy —
He was the slippery orator.
With the father, Manas Ayköl,
Ay-Cancun had never met,
Yet embassy he had held.
Between Kıtay and Kırgız,
Ay-Cancun who found the words,
Between infidel and Muslim,
Ay-Cancun who reconciled their lands,
Of friendship and of foe,
Ay-Cancun who knows each kind,
Of enmity and rivalry, both clans —
Ay-Cancun who knows their ways,
Watching from the outpost, for parley,
To the batyr, warrior Semetey,
He came forth on embassy.
«Hungry lion — if lion you are,
Who brings the moonlit world to its knees,
If you are warrior Semetey,

Öfkenizi dizginleyin,
Öfke şeytan, akıl dost
Akıl dilini alınız.
Akıl ereniniz Bakay'ı
Kıyamet yüzünü görmediyse,
Kıymetli Bakay ölmediyse,
Akıl tarlasının rençperi o ulu –

Kıtay, Kırgız eline
Arabulucu ol, evliya.
Gözü uzağı gören,
Bozkurt Bakay ihtiyarınız
Yedi asırlık yurduna

Rein in your wrath,
Wrath is devil, reason friend —
Take the tongue of reason.
Your sage of reason, Bakay —
If he has not seen Doomsday's face,
If precious Bakay has not died,
That great one, plowman of wisdom's field —
For the lands of Kıtay and Kırgız
Be mediator, saint.
His eye that sees afar,
Your grey wolf, old Bakay,
For his land of seven centuries

Yarıştan tek başına çıkmış.
Söylediği iki değil,
Dediği söz yanlış değil.
Asil Bakay, keskin görüşlü
Her dediği iki değil
O Bakay ölmüştür belki,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Koca kişi görmüştür belki.
O Bakay ölmediyse,
O dünyayı görmediyse,
Kovalamaya çıkacak handı.
Kara geçit, kum ova
Vuruşa çıkacak handı.
Han Manas'ın öz hanıydı,
Yurt bozmayan Bakay'ın
Adaleti vardı.
Sözü şeker, dili bal,
Geveleyip durur kimi can.
"Araya Cancun geldi" diye,
Söylersem, benim kendime
Asil Bakay bozkurdu
Gösteriver gözüme.
Araya gelen sözcünün,
Halka ara bulucu elçinin

Has come out of the race alone.
What he says is never two,
The word he speaks is never wrong.
Noble Bakay, keen of sight —
His every word is never two.
Perhaps that Bakay has died,
The true land of no return —
Perhaps the old man has beheld it.
If that Bakay has not died,
If he has not seen that world,
He was the khan to ride in pursuit.
Black pass and sandy plain —
He was the khan to ride to battle.
He was Khan Manas's own khan,
Bakay, who never wrecked a land,
Had justice in him.
His word is sugar, his tongue honey,
Some souls but mumble on.
Saying, "The Cancun has come to mediate,"
If I speak — then to me myself
The noble grey wolf Bakay —
Show him to my eyes.
For the spokesman come between,
For the envoy who makes peace for the folk —

Kakançı işte, yer işte
Kakançı'yı yurt edinen
Kalabalık Kıtay eli işte.
Uzlaşmaya geldik bahadır han
Elçi dilini alınız,
Kara bozkurt han idin,
Hunhar doğmuş can idin.
Kök atan tümüyle han
Kökünden Hızır dokunmuş
Hunharlığın vardı.
Elçi dersen Cancun'u
Yiğidim, sağ bırakınız,
Düşman sayarsan Cancun'u
Kaplan, sağ bırakınız.
Şu seferde tutup boğazlayınız,

Aracı dersen Semetey
Canı diri bırakınız.
Tufan suyu taşıp girmemiş
Dolup duran Beejin'in
Bozulmamış sağlam hanı var,
Karşı çıkıp vuruşacak
Bu cehennemlik Beejin'in
Pehlivanları daha var.
Sırt üstü yayılan Beejin'i
Çalıyar çarpıp geçmemiş,
Çatışan sağ gitmemiş.
Altmış gün çatışıp,
Hazreti Ali yetmemiş.
Altı doğru han olup,
Atan Manas han sağ geçmemiş.

Ay-Cancun'u görünce
Bundan öte kapıda,
Yavrum ay, han buyurmuş delikte
Sihirle koydurulmuş
Bağlamalı cini var.
Yavrum, yılmadan bakılan üçü var.
Erenlerin ardına

Here is Kakançı, here is the land,
That made Kakançı its home —
Here is the crowded Kıtay land.
We come to make peace, batyr khan,
Take the envoy's tongue,
You were the black grey-wolf khan,
You were a soul born fierce.
Your root-sires, khans one and all,
Hızır touched your very root —
Fierceness was ever yours.
If you count the Cancun an envoy,
My valiant one, leave him alive,
If you count the Cancun a foe,
Tiger, leave him alive.
This time, seize and slaughter him,

If you count him go-between, Semetey,
Leave his soul alive.
Never flooded by the deluge waters,
Brimming Beejin still has
Its khan unbroken and sound,
To come out and give battle
This hell-bound Beejin
Has champions yet in store.
Beejin sprawled upon its back —
Çalıyar never struck and passed it,
None who clashed there left alive.
Clashing for sixty days,
Even His Holiness Ali did not suffice.
Six upright khans there were —
Your father Khan Manas passed not through alive.
On seeing Ay-Cancun —
Beyond this, at the gate,
My child, in the pit the khan commanded,
Set there by sorcery,
There is a tethered djinn.
My child, three are kept there, watched unflinching. Behind the erens,

Boynunda düğmesi var,
Bir yılmazın kendisinde
Doksan kaplan gücü var.
İnsanı çekip yutmaya
Ağzını açıp ıslık çalıp,
İnsan, hazır durur kara buğra.
Ondan öte yürüyünce
İnsanı çiğneyip oturan
Kılıç burunlu canavarı var.
Beejin kolay yer değil,
Kıymetlim yavrum, dilimi al.
Kakançı'dan, Dınşa'dan
Elçi gelip durduktan sonra,
En hatip, dili pek düzgün,
Sınayıcı gelip durduktan sonra,
Kapıştı nice can...
Şahin Bakay ağanız
Tuğ tutacak güçteydi.
Koca Bakay arslanına,

Çare bulan pirine,
El elçisini görmüştü,
Görünce Külçoro
Ağır ağır sürerek,
Bahadır Külçoro yelmişti.
"Şöyle böyle" deyinceye,
Açıp gözü yumuncaya,
Arslan Bakay ihtiyarı
Alıp yetişip gelmişti.
O zaman Bakay ihtiyar
İnsan ile hayvanın
Değerini gören evliya,
Yavrucuğum, Kıtay ile Kırgız'ın
Ötesini gören evliya,
Bakay ağan şöyle der:
Usulca söyleyip, söze başlayıp,
Han Bakay han söze başlayıp,
«Ey yavrucuğum, dünürüm Ay-Cancun
Kalan Cancun esen mi,

With a button at its neck,
In one dauntless one alone
Is the strength of ninety tigers.
To drag men in and swallow them,
Mouth agape and whistling,
Man — the black bull-camel stands ready.
Walking on beyond it,
That sits trampling men —
There is a sword-snouted monster.
Beejin is no easy place,
My precious child, take my word.
From Kakançı and from Dınşa,
Once the envoy has come and stands,
Most eloquent, tongue most smooth,
Once the tester has come and stands,
Many a soul has grappled...
Your falcon elder Bakay
Had strength to hold the banner.
To great lion Bakay,

To the pir who finds the remedy,
He had seen the land's envoy,
On seeing him, Külçoro,
Riding slow and steady,
Batyr Külçoro loped away.
Before one could say "this and that,"
Before an eye could open and shut,
The lion, old Bakay,
He fetched and brought him there.
Then old Bakay,
Of man and beast alike
The saint who sees the worth,
My dear child — of Kıtay and Kırgız
The saint who sees beyond,
Your elder Bakay speaks thus:
Speaking softly, beginning his word,
Khan Bakay the khan began to speak:
«Ah my dear child, my in-law Ay-Cancun,
Is the remaining Cancun well?

Halk yönetip, yurt gütmüş
Kalan Cancun esen mi?
Yiğit, istense vermez Beejin'e

Soğuk kement salışı,
Sultanların hepsini doğradın,
İşte onun öcünü alışı.
Ben kahırlandım, kabardım,
Bugün çatmadan komam birinize.
Sözü oraya buraya çevirip,
Han dünürüm, şimdi dokunma cinime.
Benim kapıştığım Konurbay
Devriyeden yakalayıp aldım,
Bırak hani, devlerinin hepsini
Koca Bakay, ben sultan
Boylu boyunca serdim,
Kapışıp Kalça han ölen
Katkalan'ın Saykal'ı,
Kara yağız Boronçu,

Karıdan pehlivan Orongu,
Keçil'in hanı Konurbay,
Mançu hanı Ezkara,
Bileği güçlü avcı Çandıayak,
Er Akayar, yaya yürük –
Bu Kırgız'a saldı büyük kargaşa.
Yeryüzünü öksüz koyup
Kapışıp han öldü,
Kambar oğlu Karagul
Kapışıp o öldü,
Gerçek aslını ediniz
Kıtay, Kırgız kavgasının,
Bir daha kalmasın hasreti.
Bunca han öldü,
Beli sıkı bağlayınız,
Hanın kan bedelini güdünüz,
Dileyip sözü vurunuz,
Bir de gayreti nasıl görürsünüz,
Bir hanı nereden bölünür,

Who ruled the folk and herded the land —
Is the remaining Cancun well?
Valiant one — on Beejin, not given though asked,
The casting of the cold lasso,
You butchered all our sultans —
This is the taking of that revenge.
I raged, I swelled with wrath,
Today I'll not rest till I close with one of you.
Twisting words this way and that —
My khan in-law, do not stir my djinn now.
Konurbay whom I grappled —
I caught him from the patrol and took him,
Come now — all of your giants,
I, great Bakay, I the sultan,
I laid them out full length,
Kalça khan who died grappling —
Katkalan's Saykal,
Swarthy black Boronçu,

Orongu, champion among women,
Konurbay, khan of Keçil,
Ezkara, khan of the Mançu,
Strong-wristed hunter Çandıayak,
Warrior Akayar, swift on foot –
He loosed great turmoil on this Kırgız.
Leaving the earth an orphan,
Grappling, the khan died,
Karagul son of Kambar —
Grappling, he too died,
Learn the true root of it,
Of the Kıtay–Kırgız quarrel,
Let its longing remain no more.
So many khans have died,
Gird your waists up tight,
Pursue the khan's blood-price,
Ask and declare your terms,
And how will you see our zeal?
How should one khan be divided?

Kapışırsan çıkagel,
Yoksa Kakançılı Beejin'in Sonunda kanın dökülür.
Hanlığını bu yıl veriniz,
Ulu Manas hanıma
Kadından usta verirsen
Yüksük ağızlı, boto gözlü,

Kızıl gömlek, hilâl belli
Salınan en güzeli –
Güzelden seçip kız verirsen,
"Kakan'a basıp gelme" diye,

Kırgız hanını geri çekerim.
Dediğim söze uymazsan,
Denilenleri vermezsen,
Bel bağladığın belini söyle,
Yiğidin Kalça, o öldü
Gizlenip yattığın yerini söyle!»
Kara gözden binini alıp,
O Bakay bunu deyince,
O zaman Ay-Cancun şöyle der:
«Küçük Kazat» kavgası –
«Bahadır, kahırlandı kara yer, İşte armağanına vermişti,
Kalınından tütmüştür.
Hanların hepsini yoksun koyup,
Ereni boğazlayıp yoksun koyup,
Vuruşu şiddetli salmıştır.

Bir atanın öcü değil,
Kırk atanın öcünü almıştır.
Kaynayıp duran Kakan'dan
Bahadır, hangi öcün kalmıştır!?
Hani, tufan suyu coşup gezerken,

Şiddetle basıp gezerken,
Görsen olur çok hasret

If you would grapple, come on out,
Or else, of Kakançı's Beejin In the end your blood will be spilled.
Give up the khanship this very year,
To my great Khan Manas —
If you give the finest of women,
Thimble-mouthed, dark-eyed as a camel colt,
Red-shirted, crescent-waisted,
The loveliest, swaying as she walks –
If you choose and give a girl among the fair,
Saying, "Come no more trampling on Kakan,"
I will draw the Kırgız khan back.
If you heed not the word I speak,
If you give not what is named,
Name the ridge you set your trust in —
Your brave Kalça — he is dead —
Name the place where you lie hidden!»
Taking a thousand of the dark-eyed,
When that Bakay had said this,
Then Ay-Cancun speaks thus:
The «Little Kazat» war –
«Batyr, the black earth turned wrathful,
See, he gave it as your gift,
Smoke has risen from its thickness.
Leaving all the khans bereft,
Slaughtering the erens, leaving all bereft,
He loosed a violent battle.

Not the vengeance of one sire —
He has taken vengeance for forty sires.
From seething Kakan,
Batyr, what vengeance of yours remains!?
Why, when the deluge waters raged and roamed,
When they pressed and roamed in violence,
Look, and you'd see much longing —

Tufan suyu yetişmeden Beejin'den
Before the deluge waters reached it, of Beejin

Dokuz bin ocak el kalmış.
Nine thousand hearths of folk remained.
Beejin'i almadan dönünüz,
Turn back without taking Beejin,
183630 Nice atacak günü bitmiştir,
Its many days of striking are spent,
Hunhar Bakay kaplan
Fierce Bakay, tiger,
Siz Kakan'a dokunmadan dönünüz.
Turn back without touching Kakan.
Peki, sorgu alırsan Beejin'den
Well then — if you take an accounting of Beejin,

Kırk hanın eli Kıtay'dan
From Kıtay, land of forty khans,
Bahadır ay, sorgu alırsan Beejin'den
O batyr, if you take an accounting of Beejin,
Han kan bedelini isteyip söyleyiniz,
Ask and declare the khan's blood-price,
Bahadır ay, Kakan'a dokunmadan dönünüz».
O batyr, without touching Kakan, turn back».
Ay-Cancun böyle deyince,
When Ay-Cancun spoke thus,
183640 Söyleyip ağzını toplayıncaya.
Before he'd gathered his lips from speaking,
O zaman Kıtay kırk han yurdu
Then the Kıtay land of forty khans,
Geri dönüp vuruşup,
Turning back and fighting,
"Kavga edip durma" diye,
Saying, "Do not keep up the fight,"
Bin kadar seçkin er alıp,
Taking a thousand chosen men,
Şimdi yük yük dilde altını alıp,
Now taking tongue-ingots of gold, load upon load,

Töreli yiğit işte böyle
Thus it is with a brave of noble custom —
Han armağanı gelmişti,
The khan's gift had come,
Altın, gümüş, mücevher alıp,
Taking gold and silver and jewels,
Yükleyemeden çok Kırgız
More than the many Kırgız could load,
183650 Agaça gelin, güzeller alıp,
Taking Agaça brides and beauties,

Bilinmeyeni bildiren
He who makes the unknown known,
Bilge Bakay ağanız –
Your elder, wise Bakay –
Sezilmeyeni sezdiren
He who makes the unsensed sensed,
Doğan yürekli ferasetine bakınız.
Behold his falcon-hearted insight.
Armağanını alıp dönelim,
Let us take our gifts and return,
Asıl şenlik buymuş deyip,
Saying, this indeed was the true feast,
Yurda sağ esen dönelim.
Let us return safe and sound to the homeland.

Şu duran Büyük Beejin
This Great Beejin standing here
Süleyman'ın basmadığı yerdi,
Was ground Süleyman never trod,

Akılda derya Bakay'ın
Kalabalığı kurttan çoktu.
Şu dediğine bir bakın.
Ondan hesap soran onmazdı,
İskender'in* dokunmadığı Beejin'in
Şah'ın koruduğu yiğitler
İçinde duran olmazdı.
Hakan'ı vurup, usta kızlar alıp,

Gücü kuvveti tam, halkı kurnaz

Han olanı çiğneyip yutmak
Ezelden beri töresiydi.
Mızrak tutup, ordu toplayıp,
Şu duran Beejin'e
Yüz tutup varamadı hiçbir kul,
Nice can onunla cenge tutuşup,
Devrildi nice er Hakan'a
Mızrak uzatan nice han.
Sakınmadan tuzağa düşüp
Nice çetin arslan gelip,
Benlik güden denkler gelip,
Hakançin'e yenilip gitti.
Zülkayır'ın basmadığı Beejin'den
Talas'a Kırgız çekilip,
Hesabını sormadan dönelim,
Armağan diye çok aldık,
Yok edip geri döndüler.
Karşına çıkan Kong töreydi,
Seçkinini kırıp yedik.
Kesip alıp döndüler,
Dinleyin, çocuklar, şu sözümü
Hanlarını darmadağın ettik,
Talas'tan sürdük göçü şimdi, Vardığı yerde han olup.
Öcümü alıverdin.
Ağrıyan yeri dindirdin,
Rast geldiği yerde han olup.
Kısılmış gözü açtırdın.

Of Bakay, an ocean in wisdom —
Its throngs were thicker than wolves.
Just look at what he says.
Who called it to account never prospered,
Of Beejin untouched by İskender The warriors the Shah protected*
None could stand within it.
Striking the Hakan, taking skilled maidens,

Its strength and power full, its people cunning,

To trample and swallow whoever was khan
Was its custom from of old.
Gripping the lance, mustering armies,
To this Beejin standing here
No mortal could turn his face and reach it,
Many a soul grappled with it in battle,
Many a man was toppled by the Hakan,
Many a khan thrust out his lance.
Falling unwary into the snare,
Many a stern lion came,
Proud rivals full of self came,
And went down defeated by Hakançin.
From Beejin that Zülkayır never trod
The Kirghiz withdraw to Talas,
Let us return without calling it to account,
We took much in the name of gifts,
They destroyed it and turned back.
He who faced you was the töre Kong,
We slew and devoured its chosen.
They cut, they took, they returned,
Listen, children, to this word of mine,
We scattered their khans to ruin,
Now we drove the caravan from Talas,
Becoming khan wherever he arrived.
You took my vengeance for me.
You soothed the aching place,
Becoming khan wherever he came.
You opened the eye squeezed shut.

Kilitli duran belimi çözüp,
Yıkıp verdin Beejin'i.
Kulan kovup ok atıp,
Kurban olayım iki arslan,

Kırk boy Kırgız halkıyla,
Konurbay'ı deviren kut ile
Cılgındı, Keng-Kol, geniş Talas
Yurduna sağ dönelim,
Bahtiyar Argın, kalabalık Kırgız
Eline sağ dönelim.»
Deyip, böylece, ulu Bakay
Peygamber yüzlü ataları –
Akla uyup yiğitler,
Ganimet diye körpe kız alıp,
Geri döndü Kırgız halkı.
Yel gibi bile esemez etmiş,

Yeni baştan Kırgız'a
Sağ kıbleden el çözüp,

Yüreklenip baş keserek,
Bir daha gelemez etmiş.
Yiğitliğin hâli işte böyledir:
Beyleyip* belini kırıp,
Hıtay'ın canını dindirip,
Şahbazım sağ olsun diye,
Davalaştığı Konurbay,
Karşılaştığı Ezkara,
Kırgız geri döndüğünde
Keçe örtüsü yağ olup,
Kerege kanadı yağ olup,
Kalça'yı hunhar devirdi diye,
Kalabalık ele nam olup.
Nice sevince gark olup,

Yük taşıyan ner deve alıp,
Armağan diye altın, mal alıp,
Ganimet edip hakandan

Loosening my belt that was locked fast,
You tore down Beejin for me.
Chasing kulan, loosing arrows,
Let me be your offering, two lions,

With the Kirghiz folk of forty tribes,
With the blessing that felled Konurbay,
To tamarisked Keng-Kol, broad Talas —
Let us return safe to its homeland,
To blessed Argın, the teeming Kirghiz —
Let us return safe to their land.»
So saying, thus, great Bakay —
Their forefathers with prophets' faces –
The warriors, heeding wisdom,
Taking tender maidens as spoils,
The Kirghiz people turned back home.
He left them unable even to stir like the wind,

Against the Kirghiz once again,
Unclasping hands from the right-hand qibla,

Taking heart and cutting heads,
He made them unable to come again.
Such is the way of valor:
Lording it, breaking their backs,*
Stilling the soul of the Hıtay,
Saying, long live my şahbaz,
Konurbay, with whom he strove,
Ezkara, whom he met in combat —
When the Kirghiz turned back,
The felt covers turned to fat,
The kerege wings turned to fat,
Saying, the bloodthirsty one felled Kalça,
Fame spread through the teeming land.
Drowning in many a joy,

Taking load-bearing ner camels,
Taking gold and goods as gifts,
Taking plunder from the hakan,

Kimsenin görmediği usta kızlar alıp,
Nice güzel kız alıp.
Yer yerine dönüştüler,
Sıkılınca karaca avlayıp,
Sıkılmazsa bir yaylaya
Özgürce konup yattılar.
Kırk taban genişliğince ordoyu
Çizip alıp aşık attılar.
Muratlarınca olup,
Sandıklarının hepsi
Sarı altın mülke doldu.
Gönüllerince olup,
Kömürköy çekmecelerinin hepsi
Bol altına doldu.
Dün Kırgız, Hıtay'ı vurduğunda

Zavallı az Kırgız halkına
Kançoro'su, han Bakay'ı var,
Er Külçoro, Semetey,
O zaman şahbazların hepsi vardı.
Semetey'e yalvarıp,
Kırgız geri döndüğünde
Halk çığrışıp, uğultu kopup
Gönüllerince olup,
Erenleri, arslanları
Aşa elleri dolup,
Ok yarışına çıkıp gittiler.
Muratlarınca olup,
Bütün kunduz derisini,
Ganimet diye aldıklarını,
Yarıp parçalayıverip
Kaftanlık kürk edindiler.
Paçalarına geçirdiler.
Paça kıvırıp toz koparıp,
Zavallı Kırgız nam saldı.
Pek çetin yiğitler,
Mızrağa çevik, tedbirli,
Amansız gözü pek yiğitler,
Kalın göğüslü, geniş omuzlu,

Taking skilled maidens none had seen,
Taking many a lovely girl.
They returned each to his place,
Hunting roe deer when restless,
If not restless, on some summer pasture
They camped at ease and lay.
Marking out an ordo forty spans wide,
They drew the ring and cast knucklebones.
Their wishes fulfilled,
Every one of their chests
Filled with yellow gold and wealth.
Their hearts content,
All their Kömürköy caskets
Filled with gold in plenty.
Yesterday, when the Kirghiz struck the Hıtay,
The poor, scant Kirghiz folk
Had their Kançoro, their khan Bakay,
Er Külçoro, Semetey —
In those days all the şahbazes were there.
Imploring Semetey,
When the Kirghiz turned back,
The folk cried out, a roar arose,
Their hearts content,
Their erens, their lions,
Hands full for the feast,
They went out to the arrow contest.
Their wishes fulfilled,
All the beaver pelts,
All they had taken as plunder,
Splitting and cutting them apart,
They made themselves fur for kaftans.
They pulled them onto their trouser-legs.
Rolling up cuffs, kicking up dust,
The poor Kirghiz won renown.
Warriors most stern,
Quick with the lance, prudent,
Merciless, bold-eyed warriors,
Thick-chested, broad-shouldered,

Uğurlu doğmuş seçkinler,
En kudretli pehlivanlar
Yağma ganimeti bol alıp,
Burada zenginleşip kalan var.
Sağ geldi o hunhar,
Tedbirli erenler
Altışar binden at alıp,

Çare bulamaz zayıfları
Altışar yüzden at alıp,
Olgun yaman yiğitler
Yedişer binden at alıp,
Yetişemeyen beceriksizi
Yedişer yüzden at alıp.
Hürce çağıldayan er Kırgız
Ölçüsüz kanıp dünyalığa.

Manas'ın oğlu Semetey,
Bahadırın oğlu Külçoro,
Bozyeleliler sağ iken
Böylesi söz boşa çıkar mı,
Bahadırlardan, arslanlardan,
Adı duyulmuş erlerden
Hıtay'ı bozup kan bedeli alan

Çağda böylesi olur mu!
Beli sıkı kuşanalım deyip,
Kadir gecesi gelip doğdu deyip,

Baabedin kurbanını tez söyleyip,
Ağası ölmüş gibi kabarıp,
İşte yiğitlik buymuş deyip,
Yer yarılırcasına coşup.
Yüzleştiği Konurbay'ı
Aldığı yer de orası,
Büyük belayı Hakan'a
Saldığı yer de orası.
Ilgınlı Keng-Kol düzüne,
Büyük Talas'ın boyuna,

Chosen ones born under a lucky star,
The mightiest of pehlivans,
Taking raid-plunder in plenty,
Some grew rich here and stayed.
That bloodthirsty one came back alive,
The prudent erens
Taking horses by the six thousand,

The weak who could find no way
Taking horses by the six hundred,
The seasoned, fearsome warriors
Taking horses by the seven thousand,
The clumsy who could not keep up
Taking horses by the seven hundred.
The freely clamoring Kirghiz men
Glutted beyond measure with worldly goods.
Semetey, son of Manas,
Külçoro, son of the batyr —
While the gray-maned ones live
Can such words come to nothing,
Among batyrs, among lions,
Among men of renowned name,
One who broke the Hıtay and took the blood-price —
Could such a one be found in this age!
Saying, let us gird our loins tight,
Saying, the Night of Power has come and dawned,
Quickly pledging the Baabedin offering,
Swelling as if his elder brother had died,
Saying, this indeed is valor,
Exulting as if the earth would split.
Konurbay, whom he confronted —
There is the place he took him,
The great calamity upon the Hakan —
There is the place he loosed it.
On the tamarisk plain of Keng-Kol,
Along the great Talas,

Kalabalık Kırgız ovaya inip,	*The teeming Kirghiz coming down to the plain,*
Konup kaldığı yer burası.	*This is the place they camped and stayed.*
Gündüzü kımız, gecesi kız	*Kumis by day, girls by night —*
Olup kaldığı yer orası.	*There is the place they came to be.*
Kat kat giyip samur börkü	*Donning layer on layer the sable börk,*
Sallanıp gezdiği yer orası,	*There is the place he strolled and swaggered,*
Koşuklaşıp aziz halkın	*Trading verses, the beloved folk —*
183810 Sefa sürdüğü yer orası.	*There is the place they took their pleasure.*
Babasının yerine	*In his father's stead*
Bu Kırgız'a baş olup,	*Becoming head of these Kirghiz,*
Talas'ı tutup kondu diye,	*Saying, he seized Talas and settled,*
Göçmüş babası Manas'tan	*Than his departed father Manas*
Daha da üstün oldu diye,	*Saying, he had grown mightier still,*
Sahiplendi geldi Talas'ı.	*He came and claimed Talas as his own.*
Atadan kalma yerdi,	*It was land left from the forefathers,*
Sultanı* oldu Semetey,	*Semetey became its Sultan*,*
Bahadır Manas'tan kalan eline.	*To the land left from batyr Manas. My*
Zavallımın soyu	*poor one's lineage —*
183820 Keleñkör sağrı örtüsü, geniş saçbağı*	*A keleñkör croup-cloth, a broad hair-tie*,*
Talas'ı tutup kondu diye,	*Saying, he seized Talas and settled,*
Gelini güzel Kırgız'ın	*The Kirghiz whose brides are fair —*
Gerinip yattığı yer bu.	*This is the place they stretched and lay.*
Kızıl gömlekli, ince belli	*In crimson shifts, slender-waisted,*
Kızı güzel aziz el.	*The beloved land whose girls are fair.*
Tay binip, kuş salıp	*Riding colts, loosing hunting birds,*
Coşup yattığı çağı bu.	*This is the season they lay exulting.*
Er Semetey bahadıra	*For er Semetey the batyr*
Ölse de gam yok.	*Even death would be no sorrow.*
183830 Kemendini çevirecek kalmadı,	*None was left to turn his lasso,*
Kara-Buura'da, Çatkal'da	*In Kara-Buura, in Çatkal,*
Yurt tuttuğu Geniş Talas.	*Broad Talas where he made his home.*
Şimdi Kırgız kabararak yatarken	*Now while the Kirghiz lay swelling with pride,*
Talas'ı bekleyip yurt edip,	*Keeping Talas, making it their homeland,*
Manas'ın oğlu Semetey	*Semetey, son of Manas —*
Onun gönlünü üstün arslan edip,	*Making his heart a lion supreme,*

Keng-Kol'u tutup yurt edip,
Almambet oğlu Çoro'yu
Âlemi aşan arslan edip.
Babası cömert Manas'tan
Daha da baskın oldu diye,
Sefa sürüp kalmıştı halkı.

SEMETEY'İN ÖLÜMÜ
Semetey Konurbay'ı öldürüp, eline yurduna ganimetiyle gelip, Talas'ı tutup yerleştiği yerdir. Hiçbir şeyle işi olmaksızın yattığı sırada, Kanı-key'in büyük ablası Akerkeç'ten doğma, boyu Kazak, Kökçö'nün oğlu Ümötöy denen biri, Semetey'in Konurbay'ı öldürüp babasının kan bedelini
alıp geldiğini duyup: «Ben de Semetey'i öldürüp babamın öcünü alırım. Benim babamı Manas, Beejin'e zorla götürüp öldürttü» – deyip,
Semetey'e karşı çıktığı yerdir.

Sarı-Arka'yı yurt tutan,
Güreşte kimsenin yenemediği,
Kahrını salıp dikilen,
Karşılaşan düşmanın yenemediği,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Üyrülmö'nün sazlığında,
Büyük Sarı-Arka boyunda
Toplanıp durmuşlar.
Akıl yarıştırıp buluşup,
Davaya girişmişler.
Onulmaz büyük belaya,
Kavgaya dalıp kalmışlar.
Ümötöy'ün hâli şöyledir:
Vadiden tozu tüterek,
Kendin gördüğün aziz halk

Seizing Keng-Kol, making it his home,
Making Çoro, son of Almambet,
A lion surpassing the world.
Than his father, generous Manas,
Saying, he had grown more masterful still,
His people had stayed on in delight.

THE DEATH OF SEMETEY
This is where Semetey, having slain
Konurbay and come to his land and home
with his spoils, seized Talas and settled.
While he lay untroubled by any
affair, one called Ümötöy — born of
Akerkeç, elder sister of Kanı-
key, Kazak by tribe, son of Kökçö — heard
that Semetey had slain
Konurbay and come back with his father's
blood-price, and said: «I too shall slay
Semetey and take my father's revenge.
Manas dragged my father by force to Beejin
and had him killed» – so saying,
this is where he rose against Semetey.

He who made Sarı-Arka his home,
Whom none could beat at wrestling,
Who rose up loosing his wrath,
Whom no foe who met him could vanquish,
Ümötöy, son of Kökçö —
In the reed-beds of Üyrülmö,
Along great Sarı-Arka
They had gathered and stood.
Meeting to match their wits,
They had entered on a quarrel.
Into a great irremediable woe,
Into strife they had plunged and stayed.
Such is the state of Ümötöy:
Dust smoking up from the valley,
The beloved folk you saw yourself

Ağıtını söyleyip çığrışarak.
Darısını taş gibi döven,
Karısını kız diye öven,
Savaşsız yatamayan,
Bilenlerden söz duyup,
Hakan'la savaşıp geldi

Semetey diye duyup.
Yeni baştan soluklanıp,
Kan-Caylo'ya konana dek,
Körpe kuzu, tatlı baş,
Kımız denen yaman aş.
Dinlenip kanı dolana dek,
Tepesinden basmaya,

Törenin oğlu yaramazı
Soluk aldırmadan ezmeye.

Sarı-Arka'yı yaylayıp,
Soylu küheylanların hepsini
Germeye asıp bağladılar,
Ümötöy'ün küheylanı –
Kara bayır, asil kazanat.
Yılkıları kula donlu,
Alnında muska nişanlı,
Hepsi küheylan, akıtmalı seçkin.
Geniş Sarı-Arka boyuna,
Boz alacayı tuğ edip,
Vaveylalı bir uğultu koparıp,
Kazak'tan asker toplayıp
Durmuş meğer Ümötöy.
Onulmayacak büyük kavgayı
Salmış meğer Ümötöy.
Ak sakallı yaşlısını,
Toplamış meğer hepsini,
Babası Kökçö, aziz han,
Kazaya uğrayıp ölmüşçesine,
Toplayıp Kazak'ın hepsini,
Horluk çekip gömmüşçesine.

Crying out, keening their lament.
He who threshes his millet like stone,
Who praises his wife as a maiden,
Who cannot lie down without war,
Hearing word from those who know,
He has come from warring with the Hakan —

Hearing that it was Semetey.
Catching breath anew,
Until he camps at Kan-Caylo,
Tender lamb, sweet sheep's head,
That fearsome dish called kumis —
Until he rests and his blood runs full,
To stamp down on his crown,

That rascal son of the töre —
To crush him without letting him draw breath.

Summering on Sarı-Arka,
All the noble coursers
They hitched and tied to the stretching-line,
Ümötöy's courser –
A black bayır, a noble kazanat.
Their herds dun-coated,
Amulet-marked on the brow,
All coursers, choice ones with blazes.
Along broad Sarı-Arka,
Making the gray-piebald his standard,
Raising a wailing roar,
Mustering troops from the Kazak,
Ümötöy, it seems, had stood.
The great strife past all remedy
Ümötöy, it seems, had loosed.
His white-bearded elders —
He had gathered them all, it seems,
As if his father Kökçö, beloved khan,
Had met with doom and died,
Gathering all of the Kazak,
As if he had borne disgrace and buried him.

Çok görmüş yaşlısını,
Almış meğer Ümötöy,
Bilgelerin hepsini.
Benim babam er Kökçö,
Hunhar Manas er kesilip,

Bildiği fitneyi işlemiş.
Sürüp götürüp Beejin'e
Erenlerin hepsini kırdırmış.
Vuruşup nice han ölüp,
Hepsi çaresini bulamayıp,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Çocuklar yetim kalmış,
Kahrından can ölmeden,
Benim babam Kökçö'yü
Kadınlar dul olmuş.
Ay ile âlemin hepsini
Sürüp sürüp sömürmüş.
Kırgını fena başlatmış, Can varmayan zor yerde,
Karşılık verenleri,
Hakan'a varmam diyenleri

Erenlerin hepsini parçalayıp,
Kahırlanıp hunhar arslan
Kırıp geçirivermiş.
Bu kahrolası hunharın,
Tam yarısını ver derim,
Çağı bozan yeminbozanın
Denklik sözüne uy derim,
Yolunu gözler olmuş.
Babamın kan bedelini vermezse.
Yaklaşanların hepsi
Candan geçivermiş.
Şöyle böyle diyecek olsa,
Peygamberin varmadığı Beejin'e
Kovalayıp halkını vururum,
Varıp savaş salmış,
Erenler ölüp, er ölüp,

His elders who had seen much
Ümötöy had taken, it seems,
All of the wise ones.
My father, er Kökçö —
Bloodthirsty Manas, playing the man,

Worked what mischief he knew.
Driving them off to Beejin
He had all the erens slaughtered.
Many a khan died fighting,
All of them finding no remedy,
Muzburçak and khan Kökçö died,
Children were left orphans,
Ere any soul died of its grief,
My father Kökçö —
The women were left widows.
The moon and all the world
He drove and drove and drained.
He began the slaughter foully, In hard places where no soul goes,
Those who answered back,
Those who said, I will not go to the Hakan —

Tearing all the erens to pieces,
The bloodthirsty lion in his fury
Mowed them down outright.
This accursed bloodthirsty one —
Give me a full half, I say,
The oath-breaker who spoiled the age —
Bow to terms of parity, I say,
They have taken to watching his road.
If he does not pay my father's blood-price.
All those who drew near
Gave up their very souls.
Should he say this or that,
To Beejin where the Prophet never went I will chase down and strike his people,
He went and loosed war,
Erens died, men died,

Eceli yeten denk ölüp,
At oyunuyla gökbörü
O hunharın maiyetidir.
Çorolardan bunca can ölüp,
Topuna cehennem salarım.
Büyüklük taslayıp o Manas,
Hakan'a varmam diyene

İnat edip duruşup,
Horluk etmiş o Manas.
Kahra kapılıp gittiğinde
Nice canı boğazlamış,
O dağlanmış kudurgan,
Yer alınacaksa o alıp,
Yeryüzünde canlara hükmedip,
Babama kan bedeli almazsam,
Meclise varsa yedi hanı
Söz dinlemeden sürüp götürmüş, O
hunhara saldırmazsam,
Ensesini dikleştirip,
Sarartıp iki büklüm edip,
Alpların, devlerin hepsini

Sürüp sokup Beejin'e,
O seferde nice can ölüp,
Tutuşan canların hepsi ölüp.
Bildiği fitneyi başlatmış.
Sürüp götürmüş o Manas.
Beejin'de kırıp bırakmış.
Bildiği düzeni kurmuş.
Fırsatını bulup hunhar kırmış.

Alıp geldiğin ganimetinin,
Dediğim söze uymazsa,
Hesabını bir yolla görürüm.
Eline yurduna girerim,
İrademe boyun eğmezse,
Halkım kalabalık, gücüm çok,
Tam kafa derisini yüzerim.

Equals whose hour had come died,
The horse-game of gökbörü
Is that bloodthirsty one's retinue.
So many souls of the çoros died,
I will loose hell upon them all.
Puffed up with grandeur, that Manas,
Against him who said, I will not go to the Hakan,
Standing stubborn and unbending,
That Manas wrought disgrace.
When he went off seized by fury
He slaughtered many a soul,
That branded rabid one —
If land was to be taken, he took it,
Lording over souls upon the earth,
If I do not take my father's blood-price,
The seven khans who came to the council —
He drove them off unheeding, If I do not fall upon that bloodthirsty one,
Stiffening his neck,
Making them sallow, bent double,
All the alps and giants

Driving, thrusting them into Beejin,
On that campaign many a soul died,
All the souls who grappled died.
He set going what mischief he knew.
That Manas drove them away.
He left them slaughtered in Beejin.
He laid what schemes he knew.
Finding his chance, the bloodthirsty one slew.
Of the plunder you have brought home —
If he does not heed the word I say,
I will settle its account one way or another.
I will enter his land and his home,
If he does not bow to my will —
My people are many, my strength is great,
I will flay the very skin of his head.

Hırlaşarak vuruşup,
Öz teyze oğlum Semetey'le
Çekişerek vuruşup,
Yerinde söze dökerim,
Gazaya bindiği Taybuurul'u
Toz kondurmadan alırım.
Artan çatışma, büyük kavga,
Sağ kalmayıp ölürüm,
Dikleşeceğim Semetey'dir,
Düpedüz kan bedelini ver deyip,

Snarling, trading blows,
With Semetey, my own aunt's son,
Wrangling, trading blows,
I will speak my word on the spot,
Taybuurul, whom he rides to holy war,
I will take before dust can settle on him.
Mounting clash, great strife —
I shall not stay alive, I shall die,
It is Semetey I will defy,
Saying, pay the blood-price outright,

Bir dikleşip göreyim,
Kan bedeline verirse Argın'ı
Obasıyla birlikte alırım.
Bol yağlı çorba, yağlı et,
Aziz Kazak halkıma
Pay edip dağıtırım.
Babam Kökçö yaman kuldu,
Öcünü o hunhardan alırım,

Geçitte basarım göçlerini,
Sağ kalırsa hunharın
Yetişip alırım öçlerini.
Kan bedelimi almadan Ümötöy

Kuruyup nasıl dururum.
Dediğime uymazsa,
Babamın kan bedelini vermezse,
Haykırışıp çarpışıp,
Öcümü almadan Ümötöy
Ölmeden nasıl durayım,
Kıyametin sıkboğazını
Görmeden nasıl durayım.
Bol dünyalık, tümen el,
Namusa harcamazsam,
Ar namus için çarpışıp,
Malımın canımın hepsini
Namusa feda etmezsem,
Atadan doğmamış olayım,

Let me defy him once and see,
If he gives Argın in blood-price
I will take them, oba and all.
Rich greasy broth, fatty meat,
To my beloved Kazak folk
I will share out and distribute.
My father Kökçö was a formidable soul,
I will take his revenge from that bloodthirsty one,
I will waylay their caravans at the pass,
If the bloodthirsty one stays alive
I will overtake and seize my vengeance.
Without taking my blood-price — Ümötöy —
How can I stand here withering.
If he heeds not what I say,
If he does not pay my father's blood-price,
Shouting, clashing —
Without taking my revenge — Ümötöy —
How can I stand short of death,
The throttling grip of doomsday —
How can I stand without seeing it.
Abundant wealth, a tümen of people —
If I do not spend them all for honor,
Battling for honor and good name,
All of my goods and my life —
If I do not offer them up to honor,
May I be no son of my father,

Bozyeleli Kökçö yiğidin
Oğlu Ümötöy dedirtmeden,
Doğmadan dibe çökeyim,
Dört tür davarı, yığın malı
Namusa tümden saçmazsam,
Dediğim söze uy deyip,
Ata kanı bedelini ver deyip,
Karşılaşıp dönmezsem,
Tümenlerce asker sürüp,
Kaygıyı yoğun salmazsam,
Hunharla hırçınlaşıp
Kavga koparıp varmazsam.
Sağ gezmeyip öldüğüm gündür,

Geri dönmeden Ümötöy,
Kıyamet yüzünü gördüğümdür.
Zavallı ata kovaladığında,
Ana kıvranıp doğurduğunda,
Dolup taşıp erlik taslayan
Nice adam ölmez mi.
Bahadırlanıp erlik taslayan
Başa düşen belayı
Zavallı yiğit görmez mi.
Hunharın yurt tuttuğu
Alacalı bulacalı dağ olmuş,
Dediğim söze uymazsa,
Babamın kan bedelini vermezse,
Hınçla dayatıp direnirim.
Boğazlaşıp vuruşup,
Fena bir fesat salmazsam
Kökçö'den doğmamış olayım.
Ata kan bedelini alamadan,
Ele kavgayı salamadan,
Sünepe sünepe sağ gezmektense
Dipli kara yere girelim,
Kahrolası hunharın
Ne kadarmış gücünü bilelim.»

Deyip, böylece, Ümötöy,

Of gray-maned Kökçö the valiant —
Without making them say: his son Ümötöy,
May I sink unborn to the depths,
Four kinds of stock, heaped-up wealth —
If I do not scatter it all for honor,
Saying, heed the word I say,
Saying, pay the father's blood-price,
If I do not face him and return,
Driving tümens of soldiers,
If I do not loose grief thick upon them,
Bristling against the bloodthirsty one,
If I do not go and kindle strife —
That is the day I die and walk no more,

Ümötöy not turning back —
That is when I see doomsday's face.
When the poor father drove his line on,
When the mother writhed and gave birth,
Brimming over, playing the hero —
Do not many men die?
Playing batyr, playing the hero —
The woe that falls upon the head —
Does the poor warrior not see it?
Where the bloodthirsty one made his home
Has become a motley, mottled mountain,
If he heeds not the word I say,
If he does not pay my father's blood-price,
I will press with hatred and hold fast.
Grappling throat to throat,
If I do not loose a wicked havoc,
May I be no son of Kökçö.
Without taking the father's blood-price,
Without loosing strife upon the land,
Rather than skulk about alive and limp —
Let us go under the deep black earth,
Of the accursed bloodthirsty one
Let us learn how great his strength may be.»

So saying, thus, Ümötöy,

Fil göğüslü, taş gayretli,
Bilerek seçip er aldı,
Azı dişini aya bileyen,
Esirgemeden duran arslanı aldı.
Kökçö han'ın çok dünyalığını,
Görün halkım, işte deyip,
Paylaştırıp vermiş.
Ümötöy beladır deyip,
Verdiği halkın hepsi
Yüreği düşüp ölmüş.
Beejin'e varılmaz hunharı

Belaya nasıl soktuk deyip,

Konurbay'ın kımıldatamadığı,
Tutuşanın sağ kalmadığı,

Rast gelen hanların kırıldığı.

Elephant-chested, stone-willed,
Chose his men knowingly,
Who whets his eye-teeth on the moon —
He took the unsparing, steadfast lion.
Khan Kökçö's abundant worldly wealth —
Saying, behold, my people, here,
He shared it out and gave.
Saying, Ümötöy is a calamity,
All the folk to whom he gave —
Their hearts sank and died within them.
That bloodthirsty one, unreachable even at Beejin —
Saying, how have we dragged him into calamity,
He whom Konurbay could not budge,
With whom none who grappled stayed alive,
By whom the khans who met him were broken.

Manas'ın oğlu hunhara
Nasıl kavga açarız,
Babamın kan bedelini ver diye,
Hangi yüzle söyleriz?
Ansızın diklenirse,
Aman, kazara boğuşmaya girse,

On ikisine geldiğinde
Nasıl sağ çıkarız?
Ah bahadır, Kökçö'nün kan bedelini ver diye, Oyup saldı diye duyduk.

Kaba saba bir haşin sözü
Hangi yüzle söyleriz,
Hıtay gibi dalıp, kan davası güdüp,

Ne yüzle söyleriz?
Hunhara diş gösterirsek
Nasıl esen döneriz?

Against the bloodthirsty son of Manas
How shall we open a quarrel,
Saying, pay my father's blood-price —
With what face shall we say it?
If he bristles of a sudden,
Mercy — if by mischance he falls to grappling,
When he came to his twelfth year —
How shall we come out alive?
Ah, batyr — Kökçö's blood-price,
saying, pay it — We heard he gouged and struck.
A rough, uncouth, harsh word —
With what face shall we speak it,
Plunging like the Hıtay, pressing a blood-feud,
With what face shall we say it?
If we bare teeth at the bloodthirsty one,
How shall we return unharmed?

Dört türü* beslenen malı
Bölüşemeden mi ölürüz,
Tepesinde geyiği var,
Bu Sarı-Arka aziz yeri
Görmeden mi ölürüz?
Keskin çelik, aç elmas kılıcın

Keskininden mi ölürüz,
Sapı çelikten mızrağın
Ucundan mı ölürüz?
Bağrımız deşilip serilerek,
Kırgına uğrayıp yere serilip
İbretlik mi ölürüz?
Kalabalık halk gazaya çıktığında

Kavgayı kötü mü görmüş,
Salt alpların hepsini
Kır bunların hepsini deyip,
Manas han köstekleyip mi vermiş?

Haberci ölmüş, han ölmüş,
Aman, tutuşan canların
hepsi ölmüş. Kaçıp bırakıverdi.
Manas'a borç sayarcasına,
Kan bedelini ver diye kurulup,
Dava çıkarıp duracakmışçasına

Talas kolay yer mi ki?

Onunla çarpışan kırıldı,
Semetey kolay er mi ki?
Daha dün, yaşı on ikiye geldiğinde
Yetim gezip yetişip,
Yurduna kendi katılıp,
Orda bozup, ganimet alan,
Yıkıcıların hepsini,
Köböş'ü kabre sokup,
Ak çeliğini yağlayan.
Öfkesine dokunulduğunda,

The stock of four kinds we raise —*
Shall we die before we can divide it,
With deer upon its summits,
This beloved land of Sarı-Arka —
Shall we die before we see it?
Of the keen steel, the hungry diamond blade —
Shall we die upon its edge,
Of the steel-hafted lance —
Shall we die upon its point?
Our breasts ripped open, laid out flat,
Meeting slaughter, strewn upon the ground,
Shall we die a cautionary sight?
When the teeming folk went out to holy war,
Did he ever think ill of battle,
All of the very alps —
Saying, slay every one of these,
Did khan Manas hobble them and hand them over?
The herald died, the khan died,
Mercy — of the souls who grappled
every one died. He fled and left them.
As though counting it a debt owed Manas,
Settling in to say, pay the blood-price,
As though he would stand pressing his claim —
Is Talas such an easy place?

Whoever clashed with him was broken —
Is Semetey such an easy man?
Only yesterday, when he came to twelve,
Growing up wandering an orphan,
Joining his homeland by himself,
Breaking the horde, taking plunder,
All of the wreckers —
Thrusting Köböş into the grave,
He who greased his white steel.
When his anger was touched,

Ağası Abıke'yi haklayan.
Vadili yere ateş verip,
Çayırlığı tutuşturup,
Kaynaşan Kırgız içinde
Böylesine ölçüsüzü yok derler.
Huysuzluğuna dokunulduğunda
Öz babası Cakıp'ı boğazlayan yaramaz

derler.
Can verilmiş kullar içinde
Öyle can kıyan yok derler.
Üşüşeni yutan,
Karşısına çıkanı çiğneyen.
Kahrına dokunursan ölürsün,
Halkını nasıl görürsün.
Öfkesine dokunursan ölürsün,
Elini nasıl görürsün.»
Deyip, böylece, halk çığrışıp,
Gördüğünü söyleyip durmuştu.
İşte o zaman Ümötöy
Kahırlanıp dikilip,
Hayli kavgayı başlattı,
Kahırlansa Kazak halkı
Fısıldaşıp konuşup,
Sessizce içten yanıp,
Ağır belayı başlatıp,
Hep birden hepsi

Candan geçiverdiler.
Dün oldu, haberin var mı ki,
Ümötöy'ün anası –
Bilenlerden duymuşuz.
Külçoro ile Semetey
Hıtay'ı fena kırdı derler,
Kökçö'nün iki karısı.
Kır sakallı er Mançu'yu
Gökbörü oğlağı gibi kaldırıp,
Bozyeleli yere vurdu derler.

He who finished his elder Abıke.
Setting fire to the valley land,
Kindling the meadow-grass —
Among the swarming Kirghiz
They say there is none so measureless.
When his temper was touched,
The rascal who cut the throat of Cakıp, his own father,
they say.
Among mortals granted souls
They say there is no such slayer of souls.
He swallows those who swarm him,
He tramples whoever stands against him.
Touch his wrath and you die —
How then will you see your people.
Touch his anger and you die —
How then will you see your land.»
So saying, thus, the folk cried out,
Telling all they had seen, on and on.
Then it was that Ümötöy
Rose up in his fury
And set no small strife afoot,
Though they grieved, the Kazak folk
Spoke in whispers among themselves,
Burning inwardly in silence,
Setting the heavy woe in motion,
All together, every one,

They gave up their very souls.
It was but yesterday — have you not heard?
— Ümötöy's mother –
We have heard it from those who know.
Külçoro and Semetey
Broke the Hıtay terribly, they say —
The two wives of Kökçö.
The grizzle-bearded er Mançu
He hoisted like a gökbörü kid,
The gray-maned one dashed him to earth,
they say.

Gerçek bahadırın ta kendisi diye,
Ahali dile getirdi derler.
Heybeti güçlü hunharla,

Yivli çelik sırlı mızrakla,
Kırışılsak yok olup gideriz.
Hevese kapılsak nasıl baş ederdik,

Bahtı kara anan bendim.
Hıtay'ın kırdığı Kökçö'yü
Kırgız'dan nasıl dava ederiz?! Bile bile kuzum,
Heybetlenip haykırsa,
Nice canı yemez mi,
Aydarkan'ın Kökçö'sünü
Esenkan'ın eline,
Anası boşanmış Beejin'e
Tutup verdim demez mi,
Halk çığrışıp gürültü olup,
Elin bulduğu bu olup,
Kökçö oğlu Ümötöy'ün
Yiğitliği var, aklı yok,
Delişmen olmuş meğer deyip,
Yarım yamalak iş görüp,
Sersem olmuş meğer deyip,
Bitmez yerden dava güdüp,
Ölüp mü kalırız?
Olmaz yerden kavga arayıp,
Yok mu oluruz?
Cazayıl denen yabaniyi
Çekip mi ölürüz,
Çare bulamayıp soluyup,
Kaçıp mı ölürüz?
Geniş Talas'tan beri aşıp,
Basamadan mı ölürüz?»

Halk böyle deyip dururken
Aziz kadın Akerkeç,
Buudaybek ile Akerkeç –

Saying, the very image of a true batyr,
The people voiced it, they say.
With the bloodthirsty one of mighty presence,
With the fluted steel, the lacquered lance —
If we clash we shall perish and be gone.
If we chased the whim, how could we prevail —
I was your black-fated mother.
Kökçö, whom the Hıtay cut down —
How shall we claim him from the Kirghiz?! Knowing full well, my lamb,
If he cries out in his majesty,
Will he not devour many a soul,
Aydarkan's own Kökçö —
Into Esenkan's hand,
To Beejin, that mother-forsaken place —
Will he not say: I seized and gave him up,
The folk crying out, a clamor rising,
This being what the people found:
Of Ümötöy, son of Kökçö —
Valor he has, wit he has none,
Saying, he has run wild, it seems,
Doing his work by halves,
Saying, he has turned addled, it seems,
Pressing a claim from a barren quarter,
Shall we die and be left there?
Seeking a fight from an impossible quarter,
Shall we be wiped away?
That savage thing called the cazayıl —
Shall we die hauling it,
Panting, finding no remedy,
Shall we die in flight?
Crossing over from broad Talas,
Shall we die before we can strike?

While the folk stood speaking so,
The beloved lady Akerkeç —
Buudaybek and Akerkeç –

Kahırlanıp dövünüp,
Aman, Ümötöy'e yalvarıp.
Desek, Allah'a sözü feryattı,
Er Kökçö'nün elinde
İki karısı olarak vardık.
Kadınların en güzeli
Ben anacığın Akerkeç,
On iki kızın büyüğü,
Baban töre Kökçö'den
Elde armağan sendin.
Semetey yalnız, sen yalnız,
Öz teyze oğlu çocuktunuz,
Semetey doğarken
Göbeğini ben kestim.
Onmaz hunharın
Rus'un düğün aşını yiyip gitti,
Sağ kalırsa bu yaramaz
Oyrot'u bozar deyip gitti.
Hıtay'ın düğün aşını yiyip gitti,
Çağı bozar deyip gitti,
Semetey doğarken
Gökten kara yağmur yağıp,
Yer bozulup oyuldu.
Yedi miskin, kalender
Dua verip doyundu.
Küçük kız kardeşim Kanıkey
Semetey'i doğururken
Uğur diye kestim göbeğini.
Sağ eline kara kanı
Kavrayıp düşen afacan,
Sol eline sarı altını
Kavrayıp düşen Semetey.

Grieving, beating their breasts,
Mercy — imploring Ümötöy.
If we speak — her word to Allah was a wail,
In er Kökçö's household
We came as his two wives.
Fairest among women,
I, your own mother Akerkeç,
Eldest of twelve daughters —
From your father, the töre Kökçö,
You were the gift in my hands.
Semetey alone, you alone,
You were cousins, own sisters' sons,
When Semetey was being born
It was I who cut his cord.
The incorrigible bloodthirsty one —
He ate the Rus wedding-feast and went,
Saying, if this rascal lives
He will break the Oyrot — so he went.
He ate the Hıtay wedding-feast and went,
Saying, he will break the age — so he went.
When Semetey was being born,
Black rain fell from the sky,
The earth was churned and gouged.
Seven paupers, wandering dervishes,
Gave blessing and ate their fill.
My little sister Kanıkey —
As she was bearing Semetey
I cut his cord for luck.
In his right hand black blood —
The imp who fell clutching it,
In his left hand yellow gold —
Semetey who fell clutching it.

Tutuşacağı dava olsa
Sarı altın gibi sarartıp
Kanını döker demekti.
Sağ eline kara kan kavrayıp düşmesi,

At semirtip hazırlanan,

If there be a cause he must grapple,
Turning it sallow as yellow gold,
It meant: he will spill its blood.
His falling with black blood clutched in his right hand

Meant: fattening his horse, making ready,

Kara kan gibi tutuşup,
Kanını dökerim demekti.
Semetey doğduğunda
Rus'un düğün aşını yiyip giden,
Sağ olursa bu bozyeleli
Oyrot'u bozar deyip giden,
Hıtay'ın düğün aşını yiyip giden,
Sağ kalıp büyürse,
Çağı bozar deyip giden oldu.

Ölüp gideceği yerden
Toz koparır dediler,
Boğuştuğu yerden
Kan çıkarır diye gezdiler.

Dayanıp kimse gelemedi,
Üstünlüğünü kimseye vermedi,
Kan emip katılaşan,
Kaplan bozyeleli diye ün salan,
Sarı perçemli boz koyundan
Saçaklı tüylü koç doğuran,
Semetey'i doğurduğunda
Tabanı üstüne dik doğurdu.
Nişanı böyle bir iş oldu,
Yiğit arslanın soyu,
Yöneldiği kul dize geldi,

Talas'ı tam yurt oldu,
Tutuşan düşman eksildi.
Ereni avucuna baktırdı,
Öfkesine dokunulduğunda
Dün Çubak'ın kan bedelini kovalayıp,
Nice yeri vurdurdu.
Hunharın yayladığı
Ilgınlı Keng-Kol yeri oldu,
Beklediği bahtiyar Kırgız

eli oldu. Dahası, Hakan'a yürek veren

Grappling like black blood,
It meant: I will spill their blood.
When Semetey was born,
One ate the Rus wedding-feast and went,
Saying, if this gray-maned one lives
He will break the Oyrot — and went,
One ate the Hıtay wedding-feast and went,
Saying, if he lives and grows,
He will break the age — such there were who went.
From the place where he should have died
He will kick up dust, they said,
From the place where he grappled
He will draw blood — so they went about saying.
None could come and withstand him,
He yielded his mastery to none,
Hardened on sucked blood,
Famed as the gray-maned tiger —
From the gray ewe with the yellow forelock
She who bore a fringe-fleeced ram,
When she gave birth to Semetey
She bore him upright on his soles.
Such a thing was his omen —
The seed of the valiant lion,
Whatever mortal he turned upon knelt down,
Talas became wholly his homeland,
The foes who grappled him dwindled.
He made the erens look to his palm,
When his anger was touched,
Yesterday, pursuing Çubak's blood-price,
He had many a land struck down.
Where the bloodthirsty one summers
Became the tamarisk land of Keng-Kol,
What he guards became the fortunate Kirghiz
land. More — he who gave the Hakan heart,

Baldır beşik çağında
Kara han'a gelip bakılmıştı,

Tutuşan dev ve alpların
Göz göre cini kırıldı.
Asker toplayıp kırk yaptı.
Pek zorlu pehlivan can oldu,

Haberleri Hakançin'e nam oldu.
Babası bozyeleli Manas'tan
Daha da üstün doğdu,
Öfkesine dokunulduğunda
Dün, âleme saldı velveleyi.
Buurul'un koşup basmadığı
Yeryüzünde bütün yer kalmadı.
Sırlı mızrak ucu değmedik
Elde bütün kimse kalmadı,
Hıncına dokunulduğunda
Öz babasını hakladı.
Hunharla, dikkat edersen,
Tutuşmadık düşmanı kalmadı.
Belini sıkı kuşandı,
Yoldaş toplayıp asker almadan,

Yalnız girip Beejin'e saldığı
velvele.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yerden hâlini sorsak,
Bu kendisi yalnızca doğmuş.
Bu hunharın hâli işte böyle,
Bununla tutuşan sağ
kalır mı,
Çarpışıp düşman yener mi?
Ah, kurban olduğum kuzum,
Kan davasına gidersen ölürsün,
Sen Sarı-Arka'yı bir daha ne zaman
görürsün.
Semetey kolay arslan değil,

In his cradle days, a babe-in-arms,

He was brought to Kara han and looked upon,
Of the giants and alps who grappled
The demon was broken before all eyes.
He gathered soldiers and made them forty.
He became a most formidable pehlivan soul,
Word of him became renown in Hakançin.
Than his father, gray-maned Manas,
He was born mightier still,
When his anger was touched,
Yesterday he loosed tumult on the world.
Where Buurul has not run and trodden
No place on earth remains at all.
Untouched by the lacquered lance-point
No one in the land remains at all,
When his hatred was touched
He finished his own father.
Mark it well — with the bloodthirsty one
No foe is left he has not grappled.
He girded his loins tight,
Without gathering comrades, without taking troops,
Entering Beejin alone — the tumult he loosed there.
What ear has heard, what eye has seen —
If we ask after him from those parts,
He was born one of a kind, alone.
Such is the state of this bloodthirsty one —
Can he who grapples with him stay alive,
Can a foe clash with him and win?
Ah, my lamb for whom I would be offered,
Go on this blood-feud and you die,
When will you ever see Sarı-Arka again.

Semetey is no easy lion,

Basıp vuruveren
Kırgız'ın kolay el değil.
Yiğitliği ölçüsüz gelen halk,
halk,

Kırgız'ın hâli işte böyle.
Börk* al dese, baş kesen,
Kan dök dese, cin döken.
Su iç dese, ağı içen,
İsteyip içip doymayan,
İstediğinden vazgeçmeyen,
Karanlıkta sürülse,
Kaplan gibi sinsice sokulan,
Aç kurt gibi kapıcı halk.
Kötüleşirsen ölürsün,
Hıncını salarsa o Kırgız,
Topyekûn halktır, fenayı görürsün.

Kurulup kabadayılanırsan ölürsün,
Elini bir daha ne zaman görürsün!
Altmış kızıl ner sürüp,
Gücün yeter mal sürüp,
Öz yuvamdan teyzem oğlu deyip;
Teyzem oğlunu bu yıl görürüm deyip,
Gökten yıldızı nişan tut,
Tarafsızdan seçip adam alıp,

İyi geçinirsen Semetey
Lokman'dı, arslandı,
Seni ulu kılıp
Ağırlayacak biriydi.
Ağılını toza boğup,
Hanlığını halktan aşırıp,
Bineğinin sırtını yara etmeden,
Gönlün belini ağrıtmadan
Karşılaşırsan Semetey
Kolu güçlü, sarp bir beldi,
Senin talihini bulacak arslandı, Öz
teyze oğlundu bu,

Striking down at a stroke —
The Kirghiz are no easy folk.
A people whose valor comes past measure,
a people,

Such is the state of the Kirghiz.
Told to take a börk, they take a head,*
Told to spill blood, they spill demons.
Told to drink water, they drink poison,
Craving, drinking, never sated,
Never giving up what they desire,
Driven out into the dark,
They steal close like the tiger,
A folk that snatches like the hungry wolf.
Turn hostile and you die —
If those Kirghiz loose their hatred,
They are a people entire — you will see the worst.
Strut and play the bully and you die —
When will you ever see your land again!
Driving sixty red ner camels,
Driving what stock your strength allows,
Saying, my aunt's son from my own nest;
Saying, this year I shall see my aunt's son,
Take the star in heaven for your mark,
Choosing men from the impartial, taking them —
If you deal kindly, Semetey
Was a Lokman, was a lion,
Making you great,
He was one to honor you as a guest.
Smothering your pen in dust,
Raising your khanship above the people,
Without galling your mount's back,
Without straining your heart's own loins —
If you meet him, Semetey
Was a strong-armed, steep mountain pass,
He was the lion to find your fortune, He was your own aunt's son,

Seni ağırlayacak erdi.
Kan davası gütmeden teyzem oğlu deyip,

Kuşanıp varsan da Semetey
Ağırlayacak arslan odur.
Gülüşü güneşi doğdurup,
Talihini bulduracak er odur,
Kan davası gütmeden dost olursan

Senin gülüşünü açacak arslan odur.
Bozyelelinin o zaman yürür dileği,

Serin göğü bulut kaplarcasına

O Semetey yaramaza
Senin gibilerin sekseni vardı.
Kara benekli kaplan,
Oğlum, yanı başında atılır,
Altı atası üstün han,
Gaipten akıl bulunmuş.
Çekip alıp Talas'ı
Altı atası yurt kılmış.
Azıcık Kırgız'ı, aziz halkı
Şimdi bununla el kılmış.
Babasından oğlu üstün,
Şu yiğitliğine baksana»
Deyip, böylece, Akerkeç
Anası söze girişti şimdi:
«Ümötöy oğlum, söz dinle,
Ordadan seçerek fil al,

File yükleyip altın al.
Dönmeden, canım teyzem oğlu deyip,

Teyze oğulları içinde kuzum,
Sen Semetey ile dost ol.
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelam-ı şerifi tutuşup,

He was the man to honor you.
Pressing no blood-feud, saying, my aunt's son —
Even if you go girded for war, Semetey
Is the lion who will honor you.
His laughter makes the sun rise,
He is the man to lead you to your fortune,
If you press no blood-feud and become his friend,
He is the lion who will open your laughter.
Then the gray-maned one's wish goes forward,
As clouds overspread the cool sky —

To that rascal Semetey
There were eighty such as you.
A black-spotted tiger,
My son, springs at his very side,
Six forefathers, khans supreme,
Wisdom found from the unseen.
Wresting Talas away,
His six forefathers made it home.
The scant Kirghiz, the beloved folk —
Now with him he has made a nation.
The son surpasses the father —
Just look at that valor of his»
So saying, thus, Akerkeç —
His mother now began her word:
«Ümötöy, my son, heed my word,
Choose an elephant from the horde and take it,
Load the elephant, take gold.
Without turning back, saying, my dear aunt's son,
Among the aunts' sons, my lamb,
Be a friend to Semetey.
Chewing white wheat flour together,
Grasping the Holy Word together,

Talihimi bulduracak dayanağım deyip,
Saying, my stay who will lead me to my fortune —

Gülüşü güneşi doğdurur,
Sen varınca sevinir.
Ağırlayacak arslanım deyip,
Sözünü güzelce söylersen,
Manas'ın oğlu Semetey
Seni yadigâr edinir.
Sözünü can kulağıyla dinler,
His laughter makes the sun rise,
When you come, he will rejoice.
Saying, my lion who will host me,
If you speak your word fairly,
Semetey, son of Manas,
Will hold you as a keepsake.
He will heed your word with his soul's own ear,

Kıyamete dek dost olup
Seni ağırlar.
Semetey ile Ümötöy –
Bir ak buğdayın soyusunuz.
Yakınlaşıp oba konsak deyip,
Friends until doomsday,
He will honor you.
Semetey and Ümötöy –
You are seed of one white wheat.
Saying, let us draw near and camp as one oba —

Semetey'in hâli şöyledir –
Such is the state of Semetey –

Yılkı sürsen toz yoldaşın,
Drive the herds — he is your comrade in the dust,

Kendinle kan kardeşin.
Oba konarsan Semetey'e,
Karşıdaki duru pınardan
Çorolar atını sular.
Han Ümötöy dedirtip,
Halka adını duyurur.
Gürlemeden dost olup,
Onu bağrına basarsan, işte o,
Senin düğümünü çözecek er odur.
Ümötöy ile Semetey,
Adı uyaklı ikiniz baş koşarsanız,
Obana fesat girmezdi,
Seninle kapışan düşman
onmazdı. Gönüldeş olup dost olursan
Your own blood brother with you.
If you camp your oba by Semetey,
From the clear spring across the way
The çoros will water your horse.
Making them say: khan Ümötöy,
He will sound your name to the people.
Becoming friends without thunder,
If you press him to your breast — that one,
He is the man to untie your knot.
Ümötöy and Semetey —
If you two whose names rhyme join heads,
No mischief would enter your oba,
The foe who grappled with you
would not prosper. If you become heart-fellows and friends,

Yüz tutup kul gelemezdi,
Siz ikinize yüz tutup düşman
yenemezdi. Kurbanın olayım, o yere
yerleştirir.
No mortal could turn his face against you,
Facing you two, no foe
could conquer. Let me be your offering —
he will settle you in that place.

Birleşirseniz bir yere,
Baş koşup kul gelir mi?

Parmaklı adam sokulur mu,
Tırnaklı kul dokunur mu,
Soğuk bağırlı düşman girer mi?
Arslan Ala-Too, büyük Talas
Yurdunu tutarsa Semetey,
Erişilmez Sarı-Arka
Belinde yatarsan Ümötöy,
Tutuşmaya kul gelir mi,
Çarpışıp düşman yener mi?
Derecen dağ gibi yükselmez mi,
Çekişecek soğuk bağırlı düşman,
Adı uyaklı ikiler imiş deyip,

Uzaktan ürküp gitmez mi!
Dediğim budur, bilesin,
Söyletmeden oğlum, sözümü tut.

Manas'ın oğlu Semetey,
Heybeti güçlü, zehri zorlu,
Kükreyen arslan odur.
Niceyi bozup gürleyerek,

Niceyi çekip alacak arslan odur,

İyi geçinip oba kon,
Can bir olacak er odur.
Kalkıp varıp dost olursan
Manas'ın oğlu bahadıra,
Ağılınız olur bitişik,
Aşınız olur ortaklaşa.
Kırda yılkını birlikte derleyen,

Ölüm ortak, can bir,
Ölseniz olur imandaş,
Kendi iradenle bıraktırır,

If you unite in one place,
Can any mortal come, joining heads against you?
Can a fingered man steal close,
Can a nailed mortal touch you,
Can a cold-hearted foe come in?
Lion Ala-Too, great Talas —
If Semetey holds his homeland there,
Unreachable Sarı-Arka —
If you lie on its passes, Ümötöy,
Will any mortal come to grapple,
Can a foe clash with you and win?
Will your rank not rise like a mountain,
The cold-hearted foe who would contend,
Saying, they are the two whose names rhyme,
Will he not shy off from afar!
This is what I say — know it,
Without being made to speak, my son, keep my word.
Semetey, son of Manas —
Mighty his presence, fierce his venom,
He is the roaring lion.
Breaking many a one, thundering,

He is the lion who will wrest many a one away,
Deal kindly and camp your oba near,
He is the man to be one soul with you.
If you rise and go and become friend
To the batyr son of Manas,
Your sheep-pens will stand adjoining,
Your food will be held in common.
Rounding up the herds together on the steppe,
Death shared, soul one,
Should you die, you die brothers in faith,
He will let you leave by your own free will,

Kuzum, vadiye malını doldurtur.
My lamb, he will have the valley filled with your stock.

Geniş Sarı-Arka vadisine
Yapılı korunaklı ev kurdurur,
In the broad vale of Sarı-Arka
He will have a strong, sheltered house raised,

Seni şevketli han kılar.
Boy ölçüşürsen Semetey'le,
He will make you a khan of splendor.
If you measure yourself against Semetey,

Ölmeden adam kalır mı,
Manas'ın oğlu bahadıra
Hınç güdüp adam varır mı?
Onunla kapışan adam onar mı,
Hızırlı arslana sataşırsan
Will a man be left undying,
Against the batyr son of Manas
Can a man go nursing hatred?
Does a man who grapples him prosper,
If you provoke the lion whom Hızır guards —

Sen şöyle dur, çağın yolu olur mu?
Stop and think — will your age find its road?

Gökten mavi kubbede yıldız kımıldayıp,
Öte dünyalık dost olup,
Çarenizi bulacak
Bilge Bakay ihtiyar var,
At yorup, yurt görmüş
A star stirring in the blue vault of heaven,
Becoming friends for the world beyond,
One who will find your remedy —
There is the old man, wise Bakay,
Who has worn out horses, seen homelands —

Arslanların hepsi var.
Baban Kökçö ile er Manas
Sıkı bacanak, öz kardeşti.
Ezelden doğma seçkin akıtmalı,
Onu görmüş ihtiyar var,
Yol görmüş ihtiyar şahbazdan
Töresini iyice sor.
İnanma sakın Ümötöy,
Boş yere göz kısandan,
Diline kanıp mest olma,
There are all the lions.
Your father Kökçö and er Manas
Were close brothers-in-law, own brothers.
A choice blazed one, born so from of old —
There is an elder who has seen him,
From the road-worn old şahbaz
Ask well and truly the way of it.
Do not believe, beware, Ümötöy,
Him who narrows his eye for nothing,
Do not be besotted, taken in by his tongue,

Kuzum, dileği kurumuş düşmandan.
Ağasından atasını
My lamb — by the foe whose wish has withered. Who would part father from elder brother —

Sözü tatlı, lafı var,
Bilesiniz, bunca düşman var,
İkinizi düşman edecek
Kâfirden bunca elçi var.
Sweet his word, glib his talk,
Know it — there are so many foes,
Who would make foes of you two —
From the infidel, so many envoys.

El arasını laf bozar,
Kuzum, bir yolla bozacak oyunu var.

Oba konarsan Semetey,
Asil teyzem oğlu geldi deyip,
Seni şahbaz, tavşancıl kuş kılar.
Derlediğini saçarsın.
Yakınlaşırsan Semetey
Seni Kadir gecesine eriştirir.
İnsanın aşıp geçemeyeceği
Geçitli yalçın bel kılar,
Âleme şanın erişecek
Müthiş bir arslan kılar,
Ökçeli* çizme, meşin şalvar
Sen varınca giydirir,
Yarasına dokunmazsan,
Kuzum, halkını iyice tanıtır.

Âlemde sağlam itibarı var,
Kötüleşmeden el olursan,

Yakınlaşıp akraba ol,
Yaylası ortak yeşil vadide,

Sağ olursa, ev tikip kon.
İç tenine sof gömlek
Manas'ın oğlu o hunhar
Dönüp dinler sözünü,
Yakınlaşıp söz açarsan
Seni yadigâr edinir,
Doğrultup dinler sözünü,
Seni muska gibi saklar.
Yoldaşım teyzem oğlu geldi deyip,

Başını bayrak-tuğ kılar,

Şanını ele duyurur.
Âlem halkına ses salar.

Talk spoils the peace between peoples,
My lamb, there is a game that will spoil it one way or another.
If you camp your oba, Semetey,
Saying, my noble aunt's son has come,
Will make you a şahbaz, a hare-hawk.
You will scatter what you have gathered.
If you draw near, Semetey
Will bring you to the Night of Power.
What no man can cross over —
He will make you a sheer pass with a gate,
Your glory will reach the world —
He will make you a tremendous lion,
Heeled boots, leather trousers —*
When you come, he will clothe you in them,
If you do not touch his wound,
My lamb, he will make your people truly known.
His standing is firm in the world,
If you become his people without turning hostile,
Draw near and become kin,
In the green vale where summer pastures are shared,
If he lives, raise your house and settle.
A fine wool shirt for your inner skin —
That bloodthirsty son of Manas,
He will turn and hear your word,
If you draw near and open speech,
He will hold you as a keepsake,
He will sit upright and hear your word,
He will keep you like an amulet.
Saying, my comrade, my aunt's son has come,
He will make your head his banner and standard,
He will sound your glory to the land.
He will send word to the peoples of the world.

Düğümünü çözecek arslan odur,
Gülüşünü açacak er odur.
Her gün seni han kılıp,
Ağırlayacak kişi odur,
İçindeki uhdeyi açacak arslan odur.

He is the lion who will untie your knot,
He is the man who will open your laughter.
Making you khan every day,
He is the one who will honor you,
He is the lion who will open the burden within you.

Soyu üstün yerini bulursun.
Yadigâr olacağın bozyeleliye

You will find your place, high of lineage.
To the gray-maned one whose keepsake you will be —

Tasalanma oğlum, varırsın,
Baştan tutarsan sözümü,
Oğlum, Kadir gecesini bulursun.
Söz dinlemezsen kuzum,
Vasiyetini ele söylersin,

Fret not, my son, you will go,
If you keep my word from the first,
My son, you will find the Night of Power.
If you heed not my word, my lamb,
You will speak your last testament to the land,

Düşman olup sataşırsan,
Sığınak bulamayıp bocalayıp,
Kuzum, Sarı-Arka'ya doğru kaçarsın.
Dediğim budur, bilesin,
Uğurlu oğlum, sözümü tut.
Yolunu bulup konuşuver,
Anacığının sözü var,
Ana yerine tuttuğun
Teyzen Kanıkey'in gözü var.
Teyzen delişmen, ulu kişidir,
Kullara Kadir gecesi odur,
Pek evliya biri odur.
Her daim basıp giyerdi.
Ecel ile kahroluşu,
Azap ile sefayı,
Altı ay önceden bilirdi.
Kerametli candı,
Sağ omzunun üstünde
Sesi duyulan, gözü görünmez,
Aziz teyzenin yanında
Çırılçıplak bir çocuk vardı.
Ölmezsen hâlini bilirdi,

If you turn foe and provoke him,
Finding no refuge, floundering,
My lamb, toward Sarı-Arka you will flee.
This is what I say — know it,
My blessed son, keep my word.
Find your way and speak,
Your own mother has her word,
She whom you hold in a mother's place —
Your aunt Kanıkey has her eye.
Your aunt is a wild, great soul,
To mortals she is the Night of Power,
She is one of the great saints.
She would ever tread and wear them.
Death's hour and ruination,
Torment and delight,
She knew six months before.
She was a soul of miracles,
Upon her right shoulder,
Its voice heard, its eye unseen,
Beside your beloved aunt
There was a stark-naked child.
If you did not die, she knew your state,

Ağırlayacak candı,
On iki kızın küçüğü,
En küçüğümüz oydu.
Er Manas'a rast gelip,
Sefaya ermiş candı,

O Kanıkey ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse,
Senin düğümünü çözecek oydu.
Teyzeniz Kanıkey,
Kanıkey'in hâlini anlatayım:
Geniş gömleğin en arısı,
Kadınların baş tacı,
Uzun saçlının en usturuplusu,
Kadın kısmının en sağlamı.
Namlıların belidir,
Kadınların arslanıdır.
Dilersen Kadir gecesiydi,
O Kanıkey ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse;
Kuzum, töreni bulacak cariyendi, Öz kardeşiz diye yazıp.
Seki başında yanıp bekleyen
Hanzade, yaman biriydi.
Lafı şeker, dili bal,
Teyzenin hâlini sorarsan,
Üzülmeden şimdi bilesin.
Talas'a yakın kaldığında
Kulager atını armağan sunup var,
Ulu enişten Manas'a
Adamakıllı Kur'an okuyup var.
Kuyruğu kucak dolusu, bele var,
Kanadı bir karış, ele var,
Gülüşünü açıp gülecek olan,

Kuzum, seni ağırlayacak arslana var.
Aydarkan oğlu er Kökçö,
Oba konarsan, Semetey
Mızrağını verir eline,

She was a soul who would host you,
Youngest of twelve daughters,
She was our very youngest.
Meeting with er Manas,
She was a soul who came to delight,

If that Kanıkey does not die,
If she does not see doomsday's face,
She was the one to untie your knot.
Your aunt Kanıkey —
Let me tell you the state of Kanıkey:
Purest of the wide-shifted,
Crown of women's heads,
Most seemly of the long-haired,
Soundest of womankind.
She is the mountain-pass of the famed,
She is the lion of women.
If you will, she was the Night of Power,
If that Kanıkey does not die,
If she does not see doomsday's face;
My lamb, she was your handmaid who'd find your due, Writing: we are own kin.
Watching, burning at the seat of honor,
A khan's daughter, a formidable one.
Her talk sugar, her tongue honey —
If you ask after your aunt's state,
Know it now without grieving.
When you draw near to Talas,
Go offering your Kulager horse as a gift,
For Manas, your great enişte,
Go having the Kur'an read in full.
Its tail an armful, down to the waist,
Its wing a span, down to the hand,
To the one who will open your laughter and laugh —

My lamb, go to the lion who will honor you.
Er Kökçö, son of Aydarkan —
If you camp your oba, Semetey
Will put his lance into your hand,

Her dileğe eriştirip,
Fazlasıyla kalır sevabına,
Zorlamadan o hunhar
Kılıcını verir eline.
Yakınına konarsan Semetey
Nicelerin sevabına kalır,
Barışıverirsen er oğlum,
Hünerliden usta kız verir.
İşte senin kendine

Bringing you to every wish,
Abundant blessing will remain to him,
Unforced, that bloodthirsty one
Will put his sword into your hand.
If you settle close by, Semetey
Will earn the blessing of many,
If you make peace, my brave son,
He will give a skilled maiden of the artful.
There — for your own self,

Kırmızı gömlekli, ince belli,
Salınan güzellerden
Kırgız'dan seçip kız verir.»

In crimson shifts, slender-waisted,
From among the swaying beauties,
He will choose from the Kirghiz and give you a girl.»

Deyip, böylece, Akerkeç
Ümötöy'e bunu söyleyip,
Samur işlemeli kürkünü giydirip,
Kulager atına bindirip;
Ok işlemez kaftan verip,
Düşünsene, bunca asker verip,
Altı yürük at verip,
Töreli Kanıkey'ine
Avuç içi kadar mektup verip,
Mektuba ilginç söz yazıp,
Töreli kardeşim Kanıkey,
Ümötöy'ün hâlini sorarsan –
Öte atası Aydarkan.
Boz filintasını dolduran,
Bu da sözleşilen düşmana karşı duran.
Buna çekişip düşman varamadı,
Gerçekten çatan boş kalmadı.

So saying, thus, Akerkeç
Spoke this to Ümötöy,
Dressed him in her sable-worked fur,
Mounted him on the Kulager horse;
Gave a kaftan no arrow pierces,
Think of it — gave so many soldiers,
Gave six swift steeds,
To her Kanıkey of noble custom
Gave a letter the size of a palm,
Writing strange words in the letter:
My sister Kanıkey of noble custom,
If you ask after Ümötöy's state –
His farther forefather is Aydarkan.
He who loads his gray flintlock,
This one too stands against the sworn foe.
No foe could contend and reach him,
Truly, none who clashed with him came off free.

Onu eğip alan adam olmadı,
Er Aydarkan Kazak'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö,
Kökü hana dayanır,
Bunun keregesi ağaçtan,
Buna hangi kul yanaşabilmiş.

No man ever bent him and took him,
Er Aydarkan of the Kazak,
Er Kökçö, son of Aydarkan,
His root rests upon khans,
His kerege is of wood —
What mortal has been able to approach him.

Kökçöm'ün oğlu Ümötöy,
Düğününde doksan kestirip,

Adı uyaklı olsun diye ad koydurdu.

Bu kurulup coşmuş meğer Ümötöy,

Şu Manas'ın oğlu Semetey,
Gücüm yeterse vuruşup,
Obasına fesat salarım deyip,
Babamı sürüp yok etti,
Babası Manas, cömert arslan,
Babam Kökçö karaltısını
Sürüp sürüp yitirdi,

Kıl kadarını bırakmadan
Kırgın edip kuruttu.
Gücüm yeterse bahadırdan
Babamın kan bedelini alayım,
Gücüm yetmeyecek olursa
Buyruk buymuş deyip,
O yerde kalayım.»
Deyip, böylece, Ümötöy
Gür gür edip kurulup
Hava bozulup gidercesine
Kötü kötü söylenip.
Hıncı fena başlatmış. Atlanıp çıktı
Arka'dan
Canı şöyle dursun, malından
Tümden geçivermiş.
Asker derlenip, el dolup,
Elin karmaşası bol olup,
Elin sayımı alındığında
İki bin kadar asker olup.
Kerney, zurna çaldırıp, Bozyeleli
Kazak'ın hepsi,
Arkaya ok, barut yükletip,
Yer yarılıp, uğultu kopup,
Mızrağa çevik en yatkını,

Ümötöy, son of my Kökçö —
Having ninety slaughtered at his wedding-feast,
He had him named so the names would rhyme.
This Ümötöy, it seems, has settled in and boiled over:
That Semetey, son of Manas —
Saying, if my strength suffices, I will fight,
Saying, I will loose mischief on his oba —
He drove off my father and destroyed him,
His father Manas, the generous lion,
My father Kökçö's very silhouette
He drove and drove and lost,

Leaving not so much as a hair,
He slaughtered and dried it up.
If my strength suffices, from the batyr
Let me take my father's blood-price,
If my strength will not suffice,
Saying, such was the decree,
Let me remain in that place.»
So saying, thus, Ümötöy,
Settled in, rumbling and roaring,
As though the weather itself would break,
Muttering evil upon evil.
He set his hatred foully going. He mounted and rode out from the Arka,
His life aside — from his goods
He had wholly turned away.
Soldiers gathered, the land filled,
The land's turmoil ran abundant,
When the count of the land was taken,
Some two thousand soldiers there were.
Having kerney and zurna sounded, All of the gray-maned Kazak,
Loading arrows and powder behind,
The earth splitting, a roar arising,
The likeliest, quick with the lance,

O Kökçö'nün ruhuna
Ay tuynaklıdan kurban kesti,
Kısır emen tayı, süt botayı

Azık diye doldurup aldılar,
Asker derleyip ordu kurup,
Tutuşacakları Semetey.
Ananın sözünü tutmadı.
Kalın göğüs gümbürdeyip,
Kabararak dayatıp,
Ümötöy gibi pehlivan yok,
İşte o zaman erenlerinin
Hepsinin bindiği
Salt kula ile boz olup,
Vaade, söze sadık kalıp,
Kökçö han'ın kan bedelini ver diyelim!
Hezar tümen* asker olup,
Az değil, bol olup,
Kökçö han'ın bedelini vermezse,
Azık diye darı aldılar.
O darıyı aziz halk
Kesesine* koydular.

Vadiden tozu tüterek.
Sözün öyledir bahadır deyip,
Ümötöy dediği yerden,
Sataşıp gittiği elinden,
Geri dönüp kaçanın,
Telaşlanıp şaşanın
Yedi atası kâfirdir deyip,
El çığrışıp, uğultu dolup,
Mızrak başları değişip,
İnsanın hepsi kurulup,
Herkes canından umut kesip.
Hezar tümen asker olup,
Az değil bol olup.
Sarı-Arka'dan atlanıp,
Manas'ın oğlu Semetey,
Bununla Ümötay

To the spirit of that Kökçö
He cut an offering of moon-hoofed stock,
Foals of barren mares, milk-fed camel calves
They packed and took as provender,
Gathering soldiers, forming an army —
The one they would grapple: Semetey.
He did not keep his mother's word.
The thick chest thundering,
Swelling, pressing his demand —
There is no pehlivan like Ümötöy,
Then it was that his erens —
What every one of them rode
Was naught but duns and grays,
Staying true to vow and word:
Let us say, pay khan Kökçö's blood-price!
A hezar tümen of soldiers,*
Not few but abundant,
If he does not pay khan Kökçö's price —
They took millet as provender.
That millet the beloved folk
Put into their pouches.*

Dust smoking up from the valley.
Saying, such is the word, batyr,
From where Ümötöy spoke,
From the land he went to provoke,
Whoever turns back and flees,
Whoever panics and falters —
Saying, his seven forefathers are infidels,
The folk crying out, filled with roar,
Lance-heads exchanged,
All of the men settled firm,
Every man cutting hope from his life.
A hezar tümen of soldiers,
Not few but abundant.
Riding out from Sarı-Arka —
Semetey, son of Manas —
With him Ümötay

Çarpışmaya bilenip.
Genciyle yaşlısı,
Hepsinin yiğidi,
Er Ümötöy en sağlamı,
Kazak'ın hepsi kurulup,
Semetey'e söylenip.
Aç nara ile uğultu salıp,
Ay nişanlı tuğ alıp,
O hunhara yetişelim.
Ümötöy'ün önünde
Kurban olup gidelim.
Dediğimiz söze uy diyelim,
Atanı Manas öldürmüştü,
Dediğimiz söze uymazsa,
Çok kavga salalım,
Göze görüneni alalım.
Hanını, beyini kuşatalım.

Whetted for the clash.
Young and old alike,
The bravest of them all,
Er Ümötöy the soundest,
All of the Kazak settled firm,
Murmuring against Semetey.
Loosing wild war-cries and roar,
Taking the moon-marked standard:
Let us reach that bloodthirsty one.
Before Ümötöy
Let us go as offerings.
Let us say: heed the word we say,
It was Manas who killed your father,
If he heeds not the word we say,
Let us loose great strife,
Let us take whatever meets the eye.
Let us besiege their khans, their beys.

Ters düşerse Kırgız'ı
Hıtay'dan beter yağmalayalım,
Hükmü büyük arslanlarını
Öldürelim bırakmadan,
Yurdu yöneten erlerini.
Ululuklarını, beylerini
Dinleyelim ne diyecekler,
Bahadırlarını, devlerini,
Bütün yurdun sahiplerini,
Önce görüp bu yolunu,
Ters düşerse Kırgız'ın
Kıralım büyüklerini.
Kıvrak sözle sıkıştırmazsak,
Kökçö han'ın kan bedelini almazsak,

Söz işte böyledir bahadır deyip,
Kendini sakınan adamın
Altı atası kâfirdir deyip,
Çetinlik taslayan ihtiyar deyip,
Kahrını salıp gürleyerek
Sert gelin hepiniz deyip.

If the Kirghiz cross us,
Let us plunder them worse than the Hıtay,
Their lions great in command —
Let us kill them, sparing none,
Their men who steer the homeland.
Their great ones, their beys —
Let us hear what they will say,
Their batyrs, their giants,
All the masters of the homeland,
First seeing this their way,
If the Kirghiz cross us,
Let us cut down their elders.
If we do not press them with nimble words,
If we do not take khan Kökçö's blood-price —

Saying, such is the word, batyr,
The man who spares himself —
Saying, his six forefathers are infidels,
Saying, the old man who plays at hardness,
Loosing his wrath, thundering,
Saying, come hard, every one of you.

Han önüne girildiğinde,
O kahrını saldığında
Aklınızdan şaşıp,
Saçmalayıp zırvalamadan,
Hep birlikte girin deyip.
İlk dediğini bilin,
Dile gelirse Kırgız'dan
Han Kökçö'nün kan bedelini alın,
Dile Kırgız uymazsa,
184700 Kökçö'nün bedelini vermezse,
Sert kavga salın.
Kıl kadar kımıldamayıp yalnızınız
Kırgına uğrayıp kalın.
Bahadırınız, arslanınız,
Halkın istediği eriniz,
Çarpışmayı sert salın.
Dert ve hasretten bir kurtulup,
Paramparça vuruşup kalın,
Burut söze gelir deyip,

When you go in before the khan,
When he looses that wrath of his,
Losing your wits,
Without babbling and raving,
Go in all together, he said.
Know what he said first:
If word comes from the Kirghiz,
Take khan Kökçö's blood-price,
If the Kirghiz heed not the word,
If they pay not Kökçö's price,
Loose harsh strife.
Not budging a hair's breadth, you alone
Stay and meet the slaughter.
Your batyr, your lion,
Your man whom the people desire —
Loose the clash in earnest.
Freed at last from grief and longing,
Fight on, hewn to pieces, and stay,
Saying, the Burut will come to terms,

İKİNCİ BÖLÜM

Kan Bedeli: Ümötöy'ün Gelişi ve Sonu

Kazak ordusu Ala-Too'yu, Çabdar Beli'ni ve Keñ-Özön'ü aşarak Talas önlerine dayanır. Camgırçı'nın kızı Akbala ile yeni evlenmiş, düğün şenlikleri süren Külçoro, Surkoen'e atlayıp karşılarına çıkar ve uzun bir meydan okumayla gelenin Ümötöy olduğunu öğrenir. Ümötöy, babası Kökçö'nün kan bedelini ister; Buurul atı ve Bakay'ın başını armağan olarak talep edip savaş tehditleri savurur. Külçoro akrabalığı hatırlatır, Kökçö'nün Beecin seferinde Almambet ve Çubak gibi düşman elinde öldüğünü anlatır ve Kanıkey'e danışmayı önerir; fakat Ümötöy inadından dönmez. Konuk-akrabayı öldürmenin vebalinden çekinen Külçoro danışmaya döner: Bakay mal verip barışılmasını öğütler, Kanıkey ise Karahan'ın on iki kızını sayarak Akerkeç'le kan bağını hatırlatır ve onun ilencinin asla boşa gitmediği uyarısıyla barış için yalvarır.

Semetey bu öğütlerin hiçbirini dinlemez; Külçoro'ya gizli talimat verir: hazine, sürüler, hatta Talas ve hanlık dahi önerilecek, ancak Ümötöy reddederse öldürülecek ya da bağlı getirilecektir. Ümötöy cömert teklifi öfkeyle reddedip Külçoro'yu defalarca mızraklar; Külçoro'ya zarar veremez. Genel saldırı emri üzerine "Manas!" narasıyla karşı saldırıya geçen Külçoro Kazakları bozguna uğratır; attan inip "kulluk!" diyen halkı bağışlar, Ümötöy'ü mızrak çengeliyle attan indirip canlı yakalar ve Kulaker'e bağlayıp Semetey'e teslim eder. Öfkeden gözü dönen Semetey, dudak ısırıp

göz kırpma biçimindeki gizli işaretle celladına Ümötöy'ün boynunu vurdurur; Sarı Han, Bakay ve Kanıkey araya giremeden iş bitmiştir. Kanıkey, Akerkeç'in ilencinden korkarak ağıt yakar; Bakay'ın öğüdüyle kan bedelinin ödenmesine karar verilir, ceset zemzemle yıkanıp ipeklilere sarılarak onurlandırılır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ümötöy, Kökçö'nün kan bedeli olarak Buurul atı ile Bakay'ın başını isteyip savaş tehdidiyle Talas önlerine ordu yığar.
- Külçoro, Kökçö'nün Beecin seferinde Almambet ve Çubak'la birlikte düşman elinde öldüğünü anlatarak akrabalık ve barış önerir.
- Kanıkey, Karahan'ın on iki kızını sayarak kan bağını hatırlatır ve Akerkeç'in ilencinin asla boşa gitmediği uyarısıyla barış için yalvarır.
- Semetey öğütleri dinlemez; Külçoro'ya gizli talimat verir: cömert teklif reddedilirse Ümötöy öldürülecek veya bağlı getirilecektir.
- Külçoro saldırıyı püskürtüp teslim olan Kazak halkını bağışlar ve Ümötöy'ü canlı yakalayıp bağlı olarak Semetey'e getirir.
- Semetey'in gizli işaretiyle Ümötöy'ün boynu vurulur; ardından Bakay'ın öğüdüyle kan bedeli ödenmesine karar verilip cenaze onurlandırılır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kahrolası şu Burut,	*That accursed Burut,*
Kökçö'nün kan bedelini öder diye.	*Saying he would pay the blood-price of Kökçö.*
Kökçö'nün kan bedelini ödemezse,	*If he pays not the blood-price of Kökçö,*
Bugün nice kavga görür diye,	*Saying he would see much battle this day,*
Hep birden atlanıp,	*Mounting all as one,*
Apaçık yürüdü Kazak halkı,	*The Kazak people marched in the open,*
İki bin kadar ordu olup,	*Becoming a host some two thousand strong,*
Öfkeyle beklemişti,	*They had waited in their wrath,*
Kıpırdamadan Sarı-Arka	*Unstirring, the Sarı-Arka*
Yerli yerinden öylece tütmüştü,	*Had smoked just so from its own place,*
Davul sesi gümbürdeyip,	*The drum's voice thundering,*
Zurna sesi tıkırdayıp,	*The zurna's voice rattling,*
Alemli tuğ dalgalanıp,	*The bannered standard waving,*
Her kestiğini kesen keskin çelik	*The keen steel that cuts all it strikes*
Bileğinde parıldayıp.	*Glittering upon the wrist.*
Toz göğe savrulup,	*Dust hurled up to the sky,*
Kalabalık Kazak'ın gelen ordusu	*The oncoming host of the teeming Kazak*
Zelzele gibi uğuldayıp.	*Roaring like an earthquake.*
Sarı-Arka'nın boyundan,	*From along the Sarı-Arka,*
Görünen kırın yüzünden,	*From the face of the visible steppe,*
Çong-Küdür'ün ucundan,	*From the far end of Çong-Küdür,*
Ordu atlanıp çelikleşip,	*The host mounted and turned to steel,*
Silah pusatını sağlamlayıp,	*Making fast their weapons and gear,*
Azığını nesi varsa bağlayıp,	*Binding what provisions they had,*
Vadiye vurup yol alıp,	*Striking into the valley, taking the road,*
Yiğitler Sır-Arka'yı dolanıp.	*The braves rounding the Sır-Arka.*
Hepsi birden kula at binip,	*All as one mounting dun steeds,*
O kula atın kuyruğunu	*The tails of those dun steeds*
Hepsi bağlayıp sımsıkı düğümleyip.	*All of them binding, knotting them tight.*
Gizliden yürüyüp haykırıp,	*Marching in secret, then crying out,*
Apaçık düşmana dalar gibi,	*As if plunging openly upon the foe,*
Ah aziz kalabalık halk	*Ah, the dear teeming people*
«Kökçö!» diye savaş narası atıp.	*Raised the war-cry «Kökçö!»*
Pirinç borunun sesi çınlayıp,	*The brass horn's voice ringing out,*
Coşup Kazak çığrışıp.	*The Kazak surging, shrieking.*

Arslan gibi bilenip,
Han Manas'ın yıldızı
Semetey'e doğru atlanıp.
Atı esirgemeden yol alıp,

Whetted like a lion,
Toward the star of Khan Manas,
Toward Semetey they rode.
Taking the road, sparing not the horse,

Arada nice çok yürüyüp,
Arka'dan atlanıp çıkarak,
Kozu-Başı ile Kopo'yu
Bırakmadan onları aşmıştı,
Ala-Too'ya dayanıp.
Uçsuz bucaksız Ala-Too,
Ala-Too'yu geçmişti.
Çabdar Beli'ne dayanıp,
Aşuu-Kuyang, Serek-Taş,
Serek-Taş'ı geçmişti.
Öte yanına eğilip,
Keng-Özön'ü geçmişti.
Keng-Özön'ün bitimi,
Geniş Talas'ın yamacı,
Kuşatıp varıp yatmıştı.
Kaynar'ın kara gözünde,
Tam çınarın dibinde,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Manas'ın diktiği bağda,
Üç-Koşoy'un ovasında,
Kanıkey'in Kötörmö'sü,
Kötörmö'nün boyunda
Karakoldaki nice can
Dost mu, yağı mı olduğunu
Tanıyamayıp şaştı kaldı.
Dün tan ağarıp sökmüştü,
Savaşa yaraşır donanmış.
Yere aydınlık değdiğinde,
Tan yarılıp kabarıp,
Tanın ardı ağırlaşıp,
Tepeden yıldızlar tek tek kayıp,
Tanın buz gibi yeli titreşip,
Gökten yıldızlar dökülüp,
Tan atımının buz gibi yeli

Marching long and far between,
Riding up out of the Arka,
Kozu-Başı and Kopo
They crossed without leaving one behind,
Pressing on to the Ala-Too.
The boundless, endless Ala-Too,
They had crossed the Ala-Too.
Pressing on to Çabdar Pass,
Aşuu-Kuyang, Serek-Taş,
They had crossed Serek-Taş.
Bending down its far side,
They had crossed Keng-Özön.
Where Keng-Özön comes to its end,
On the slope of broad Talas,
They came, encircled it, and lay.
At the dark spring-eye of Kaynar,
Right at the foot of the plane tree,
On the lower side of Tört-Kül,
In the garden Bey Manas planted,
On the plain of Üç-Koşoy,
Kanıkey's Kötörmö,
Along the length of Kötörmö
Many a soul at the watch-post,
Whether they were friend or foe
Could not tell, and stood amazed.
Yesterday the dawn had paled and broken,
Arrayed as befits war.
When light touched the earth,
The dawn splitting, swelling,
The rear of dawn growing heavy,
Stars slipping one by one from overhead,
Dawn's ice-cold wind shivering,
Stars spilling from the sky,
The ice-cold wind of daybreak

esip, Yönelip geldi erleri.
O zaman kamışın başı
çığırıp. Onu bahtsız kadın kendi
yaptırmış,
Canlı cansız uyanıp,
Yavru tarla kuşu cıvıldayıp,
Tan apak sökülüp,

blowing, Its men came heading on.
Then the head of the reed
crying out. The luckless woman had it
built herself,
Living and lifeless waking,
The fledgling skylark twittering,
The dawn breaking pure white,

Yere aydınlık belirip.
Semetey'in bekçisi,
Halkı koruyan gözcüsü,
Karakoldaki pehlivanı,
Yaban yerden düşman görse,
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Hemen haber salıverdi.
Varıp da bekçisi —
Ayçürök'ün ak sarayı,
Her biçimiyle yaraşık saray,
Kapı kanadı som kalay.
Kadın da olsa bahtsızın
Heybeti bir hayliydi,
Kapıdaki pehlivanı,
Pehlivanına, yanası,
Haber salıverdi.
Talas'a geldi dağ gibi can,
Tanıyamayıp şaştım kaldım,
Bunun yiğitliği besbelli,
Bu Talas'a gelen nasıl bir can?
Pehlivanları bir başka,
Bunda er gayreti bir hayli.
Yakıştırıp kürk giymiş,
Yakışıklı küheylan at binmiş,
Silah pusatını kuşanmış,
Kırışacakmış gibi,
Kınsız pusat bağlanmış.
Her bir çetin pehlivanı,
Olup kopacak Talas'ta
Yeri kavuran kavgası,
Erenleri, aslanları

Light appearing on the earth.
Semetey's watchman,
His sentinel guarding the people,
His champion at the watch-post,
If he spied a foe from the wild lands,
His swiftness beyond all measure,
Sent word at once.
And going there, the watchman —
Ayçürök's white palace,
A palace comely in every form,
Its door-leaf of solid tin.
Though a woman, the luckless one's
Majesty was very great,
The champion at the gate,
To her champion, at her side,
She sent word at once.
To Talas came souls like a mountain,
I could not tell them, I stood amazed,
Their valor is plain to see,
What soul is this that comes to Talas?
Their champions are of another kind,
In them the zeal of men runs high.
He wears his fur robe handsomely,
He rides a handsome blooded steed,
He is girded with weapons and gear,
As though he means to fight,
A sheathless blade is bound on him.
Each of his hardy champions,
About to break out in Talas,
His battle that scorches the earth,
His stalwarts and his lions

Bela salacak gibiydi;
Dimdik duran ak saray,
Sağlamlığı bir hayliydi.
Dıştan kuşatıp düşman gelse,

Baş ağrıtan dava gelse,

Mızrak saplansa işlemeyen,
O Ümötöy şöyle dursun,
Beecin'in hanı Kongurbay
Bunu beş gün kuşatıp usanmış.
O da çare bulmakta ustaydı,
Mızrak saplansa geçmeyen,
Dört ayaklı hayvandan
Sıçan bile sokulup geçmeyen.
Çevresini kayalık etmiş,
Alplerden nicesi toplanmış.
Nice düşman toplanıp,
Aziz Semetey'e dava açmış,
Çekişen Kıtay-Kakan'ın
O zaman bile bahadırın
Kara başını sağ tutmuş.
Yüzleşip düşman alamamış,
O çağda Talas'a
Abdestsiz adam varmamış.
Öfkeyle varan can
Sataşırsa sağ kalmamış.
İşte orada bekçisi,
Bekçiden haberi duyup,
Kapıyı bekleyen gözcü,
Dizi yere bükülüp,
Yay gibi uçup koşup,

Semetey'in beri yanında
Külçoro'ya varmıştı.
Külçoro'nun hali şöyleydi:
Pusuştuğum Kongurbay.
Atam Camgırçı'yı boğazlayan düşmanı
Çok eğlenceye dalıp,

Seemed set to loose calamity;
The white palace standing upright,
Its strength was very great.
Should a foe come and lay siege from without,
Should a head-aching quarrel come,

Which no thrusting lance can pierce,
Let alone that Ümötöy,
Kongurbay, khan of Beecin,
Besieged it five days and wearied.
He too was a master at finding means,
Which no thrusting lance can pass,
Of the four-footed beasts —
Not even a rat could creep on through.
He made its round a wall of rock,
Many an alp had gathered there.
Many a foe had gathered,
Pressed their quarrel on dear Semetey,
Of the contending Kıtay-Kakan
Even then the batyr
Kept his dark head safe and whole.
Facing him, no foe could take it,
In that age to Talas
No man came unwashed for prayer.
The soul that came in wrath,
If he made trouble, lived no more.
There and then his watchman,
Hearing the news from the watchman,
The sentinel who keeps the gate,
His knees bending to the earth,
Flying, running like an arrow from the bow,

On the near side of Semetey
Had come to Külçoro.
Külçoro's state was thus:
Kongurbay, whom I stalked in ambush.
The foe who slaughtered my father
Camgırçı Sinking deep in revelry,

Er Külçoro yiğidim
Boylu boyunca serdi diye,
Atam Camgırçı'nın öcünü aldı diye,
Kırk kadar kısrak ortaya koyup.

Kıtay yakalayıp boğazlarken,

Beni ganimet edip
Gözümü kör edercesine oyarken,
Gazaplı düşman elinden
Ayırıp kurtardı diye,
Sönmüş ateşimi tutuşturup,
Ölmüş canımı diriltip,
Sağ esen kılıverdi diye.

Eştek'lerin ereni,
Er Şayımbet yiğidi,
Ata oğlunun en yaraşığı,
Akcelke gibi küheylanı
Satışa çıkarıp gitmiş,
Camgırçı kızı Akbala'yı
Külçoro gibi yiğide
Armağan edip vermiş.
Yöneldiğimiz düşmanı boğazladık diye,
Kılını bile bırakmadan
Kırıp geçirdik diye,
İnsanın akıl erdiremeyeceğini düşünüp,
Âlemi aşan düğün edip,
Hoca, molla toplatıp,
Akbala'ya çoroyu
Hemen nikâh kıydırıp,
Canı sıkılsa karaca avlayıp,
Sıkılmasa özgürce oynaşıp yatıp.

Halk toplanıp, şamata kopup,
Onup gelişmekte olduğu çağmış,
Hayret, gündüzü kımız, gecesi kız

Olup durduğu çağıymış.

My brave, Er Külçoro,
Saying he laid him out full length,
Saying he took vengeance for my father
Camgırçı, Staking some forty mares as prize.
When the Kıtay seized and were slaughtering,
Making me their spoil,
When they gouged as if to blind my eyes,
From the wrathful foeman's hand
Saying he tore me free and saved me,
Kindling my fire that had gone out,
Reviving my soul that had died,
Saying he made me safe and sound.

The stalwart of the Eştek,
The brave Er Şayımbet,
Comeliest of his father's sons,
A blooded steed like Akcelke
He had gone and put up for sale,
Akbala, daughter of Camgırçı,
To a brave like Külçoro
He gave her as a gift.
Saying: we slaughtered the foe we set upon,
Leaving not so much as a hair,
Saying: we cut them all to pieces,
Devising what no mind could fathom,
Holding a wedding surpassing the world,
Gathering hodjas and mullahs,
To Akbala the çoro
They wed at once with rites,
Hunting roe deer when his heart grew dull,
Sporting free and lying at ease when it did not.
The people gathering, uproar breaking out,
It was the season of thriving and increase,
Wonder — kumis by day and girls by night —
Such was the season that it was.

Satranç oynayıp şan salıp,
Bagalak oynayıp toz koparıp,
Kızışıp ordo atışıp,
Kırk-taman çizip kuruşup,
Yılkı içinden kısır kısrağı
Vuranlar boğazlayıp alıp,
Oyun başı orompay,
Dümpüldök oyunu kuruverip,
İkişer ikişer çınara
Salıncak kurup sallanıp.
Samur börkü eşleyip giyip,
Keyifle sallandığı çağıymış,
Daha dün, türkü söyleşip aziz halk

Playing chess and winning fame,
Playing bagalak, raising dust,
Growing heated, casting at ordo,
Drawing out kırk-taman and setting up,
From the herd, the barren mare
The winners slaughtered and took,
Orompay, the chief of games,
Setting up the game of dümpüldök,
Two by two upon the plane trees
Hanging swings and swinging.
Donning matched caps of sable,
It was the season of swaying in delight,
But yesterday, the dear folk trading songs

Sefa sürdüğü çağında,
Kanlı düşmanı yok eden —
İstersen sefa bol bulunup —
Han Semetey'in şenliğinde,
Camgırçı kızı Akbala'yı
Alıp verip çoroya,
Külçoro'nun düğününde.
Beli kın gibi, yüzü ay gibi

In the season of their pleasure,
He who destroys the bloody foe —
Pleasure in plenty, if you wish —
At the festival of Khan Semetey,
Akbala, daughter of Camgırçı,
Taken and given to the çoro,
At the wedding of Külçoro.
Her waist like a scabbard, face like the moon,

Davula vurmuştu,
Adlı sanlı güzel kız alıp,
O zaman savaş kurdu Külçoro,
Ölçüsüz oyunla toz koparıp,
Oyununu halka ün edip,
Gaipten akıl bulunup,
Oynayıp durduğu sırada
Yıkılası başı kana bulayıp.
Kapıdaki bekçisi,
Altın bağlı çadıra,
Er Külçoro bahadıra
Aceleyle koşup,
Canını hiçe sayıp yanarak.
Telaşla çoroya —
Haber için çalınan davul
Düşman gelince vurulur,

He had struck the drum,
Taking a fair maid of name and fame,
Then Külçoro staged the war-game,
Raising dust with measureless play,
Making his play renowned among the folk,
Wisdom found from the unseen,
While he was at his play,
Steeping his doomed head in blood.
The watchman at the gate,
To the gold-corded tent,
To the batyr Er Külçoro
Running in haste,
Burning, counting his life as naught.
In alarm, to the çoro —
The drum that is beaten for news
Is struck when the foe draws near,

Sesini duyan erenler
«Düşman nerede?» diye üşüşür.

Öfkeyle çalar pehlivanı,
Şöyle böyle, öylesine değil,
Kulağın zarı yırtılır,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Davul sıkıca vurulup,
Kalayıktan başka türlü diş.
Er Külçoro bahadırın —
Sıcak döşek, tatlı uyku,
Her gün düşman geldi diye
Kalmış meğer Külçoro,
Adamakıllı deliksiz uyuyup.
Yatmış meğer Külçoro,
Yatıp yanbaşını uyuşturup,
Yan gelip uykuya kanıp.
Atılışı kaplan gibi,
Yılkının kısır tayını yiyip, Çarpıştığı sağ kalmazmış gibi,
Süt botasının yağını yiyip,
Kımız içip kızışıp,
Kemiğin özünü sıyırıp,
Rakı içip coşup,
Atmaca gibi davranıp,

İlginç oyun, eğlence içinde,
Şekeri kar gibi kemirip,
Rakıyı su gibi höpürdetip,
Yayılıp yatmış meğer.
Aceleyle gözcü,
Atmaca gibi davranıp,
İrkilerek uyanıp,
Vay, çığlık kopunca kahrolası,

Boz kaplan gibi kıvranıp,
Uykudan irkilip koşup,
Savaş giysisini giyinip,
Silah pusat kuşanıp,

The stalwarts who hear its voice
Come swarming, crying «Where is the foe?»
His champion beats it in wrath,
Not lightly, not just anyhow,
The ear's drum is torn apart,
Teeth white as a door-leaf,
The drum being firmly struck,
Teeth of another kind than any thrall's.
Of the batyr Er Külçoro —
A warm bed and sweet sleep,
With «the foe has come» each day,
Külçoro, it seems, had stayed,
Sleeping sound and unbroken.
Külçoro, it seems, had lain,
Lying till his side grew numb,
Lolling, drinking his fill of sleep.
His spring is like a tiger's,
Eating the herd's barren colt, As though none he fought were left alive,
Eating the fat of the milk-fed camel colt,
Drinking kumis, growing heated,
Stripping the marrow from the bone,
Drinking raki, growing wild,
Moving like a sparrowhawk,

Amid strange games and revelry,
Gnawing sugar like snow,
Slurping raki like water,
He had sprawled at ease, it seems.
In haste the sentinel,
Moving like a sparrowhawk,
Starting up awake,
Alas, when the scream broke out, the accursed one,
Writhing like a grey tiger,
Starting from sleep and running,
Donning his garb of war,
Girding weapons and gear,

Çevikliği ölçüye sığmaz,
Ah, şakıldayan aslan çoron,
Fitilli tüfeğini hazırlayıp,
Aceleyle giysisini giyinip,
Dağ koyunu gibi koşup sıçrayıp,
Dizi yere bükülüp,
Canını hiçe sayıp koşarak.
Yine çıkıvermişti,
Gülümseyip ışıldayıp,
Gülümseyip dimdik durup.
Ustalığı belli olup,
Kan dökücü çoro çıkmıştı,
Kan içecekmiş gibi sevinip.
Güzelliği heybetle karışık,
Kul görse bu yiğidi,
Gören kul şaşa kalırdı.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,

His swiftness beyond all measure,
Ah, your ringing lion çoro,
Making ready his matchlock gun,
Donning his garments in haste,
Running, leaping like a mountain ram,
His knees bending to the earth,
Running, counting his life as naught.
Out he came once more,
Smiling and gleaming,
Smiling and standing tall.
His mastery plain to see,
The blood-shedding çoro had come out,
Rejoicing as though he would drink blood.
His beauty mingled with majesty,
Should a slave behold this brave,
The slave who saw would stand amazed.
Tall of stature, broad of shoulder,
Champion and lion both,

Kendisi düşmanın çaresini
Pek iyi bilen aziz aslan.
Altın yanaklı aybaltayı,
Onu eline dayanak edip,
Aman, alıp çıktı Külçoro,
Çıplak bileğe bir kılıç
Kuşanıp çıktı Külçoro.
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Şakıldayan aslan çoro.
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Üstün bozkurt er çoro.
Ah, horoz gibi kabaran aziz aslan,
Hangi boydan, bilip söyle.
Elini arkasına alıp,
Yerinden oynamayan koca er
Aceleyle çıktığında,
«Düşman nerede?» diye haykırıp,
Kapıdaki bekçiye
«Gel beri!» diye bağırıp,
Öfkelenip bekçiye,

Himself the means against the foe,
Knowing it full well, the dear lion.
The gold-cheeked moon-axe,
Taking it in hand for a prop,
Mercy — Külçoro took it and came out,
On his bare wrist a sword
Külçoro girded and came out.
His swiftness beyond all measure,
The ringing lion çoro.
Scourging and scorching the moonlit world,
The peerless grey-wolf warrior çoro.
Ah, dear lion puffed up like a rooster,
From what tribe — know it and say.
His hands clasped behind his back,
The great man whom none can budge,
When he came out in haste,
Crying out «Where is the foe?»
To the watchman at the gate
Shouting «Come here!»
In anger at the watchman,

Alçak sesle söyleyip kesin bırakıp,
O Külçoro söze başlayıp:
«Kahrolasıca kapıcı,
Kapıdaki gözcü,
Oktan önce koşup gidenler,
Yiyip yutacak düşman olsa,
Yetişip haber verenler,
Doğruyu söyleyen mertler,
Gerçeği söyleyen pehlivanlar,
Kara engebeli dağ var mı?
Kurban olayım beyler,
Bize gelen düşman var mı?
Boz pusarık dağ var mı?
Öfkelenip haykırıp,
Malın, başın hepsini
Sürüp girip savurup,
Yakalayıp götürecek büyük var mı?
Keşifçiye* varınız,
Elçi midir, düşman mıdır,
Ürküp bakınmadan, gözcü,

Speaking low and cutting short,
That Külçoro began to speak:
«You accursed gatekeeper,
Sentinel at the gate,
You who run out before the arrow,
Were there a foe to devour us whole,
You who reach us bearing word,
Upright men who speak the truth,
Champions who tell what is real,
Is there a dark and rugged mountain?
Let me be your offering, sirs,
Is there a foe that comes for us?
Is there a grey and hazy mountain?
Crying out in wrath,
All our herds and all our heads
Driving in, scattering wide,
Is there a great one to seize and carry off?
Go to the scout,*
Envoy is it, or foe,
Without shying and gaping, sentinel,

Haberini söyleyiverin!
Bozuldu gitti gördüğüm düş,
Bir gün bile dinginlik olmayan,
Pusuda düşmanın bırakmadığı —
Ah yavrum, böyleymiş bizim iş.
İnlemeden doğrunu söyle,
Sağ yanımda Urus var,
Ondan gelen düşman mıdır?
Sırt yanımda Kıtay var,
İyice ne türden olduğunu bilip söyle!
Kızıl kırgın, büyük kavga —
Karşımda barang tüfekli var,
Benim çekiştiğim düşman çoktur.
Dönemecin olduğu yerde,
Kıble yönündeki yamacımda
Er Kızılbaş, Hintli var,
Güreşmeye gelen
Nice boydan deli var.

Speak out your news!
The dream I dreamt has gone to ruin,
Without stillness even for a day,
Never free of foes in ambush —
Ah, my child, such is our lot.
Speak your truth without a groan,
On my right hand stands the Urus,
Is it a foe that comes from him?
At my back there stands the Kıtay,
Know full well what kind it is, and say!
Red slaughter and great battle —
Before me stands one with a barang gun,
Many are the foes I have contended with.
There where the bend lies,
On my slope toward the kıble
Stand Er Kızılbaş and the Hindi,
Come to wrestle,
Madmen of many a tribe.

Buzulgan-Çambıl öte yanı,
Buhara şehri bu yanı,
Teke coomart* adı var,
Kazan misali börkü var,
Canaalı, Karaç iki han —
Çarpışırım diyen niyeti var.
Ne türdendir, varınız,
O pusudaki düşman yağıysa,
Bize ne türden olduğunu söyleyiverin,
Gazânın hali böyledir,
Gerekirse tutuşuverin.
Düşman mıdır, el midir,
Ya da halk içinde sıradan biri midir,
Haberini söyleyiverin!»
Deyip, böylece, Külçoro
Öfkelenip dikilip,
Aziz çoro durur mu?
Soluk soluğa bekçiden
Halkın halini sordu.
Halini sormadan durur mu?

Beyond lies Buzulgan-Çambıl,
On this side the city of Buhara,
There is one named Teke coomart,*
With a cap like a cauldron,
Canaalı and Karaç, two khans —
Whose intent is: I shall fight.
What kind they are — go now,
If that foe in ambush be an enemy,
Tell us what kind it is,
Such is the way of holy war,
If need be, join the fray.
Is it foe, or is it friend-folk,
Or some common soul among the people,
Speak out your news!»
So saying, thus, Külçoro
Rose up bristling in his wrath,
Would the dear çoro stand idle?
Breathless, from the watchman
He asked how the people fared.
Would he not ask how they fared?

Halk eskitip yurt görmüş
Ustaymış Külçoro.
Çarpışan düşmana yönelen
Namlıymış Külçoro.
Lokman'mış, han'mış,
Savaş dense sevinen,
Baştan başa demir giyinen,
O kudurmuş çoronun
Böyle bir âdeti varmış.
Haber getiren bekçiyi,
O bekçiye bağırdı.
Yiğitlenen bekçiyi
«Beri gel» diye çağırdı.
Karakoldaki gözcüleri,
Eksiksiz toplayıverdi.
«Ne yüzlüsünü gördün?» diye,
Sorup durdu Külçoro.
Sorduğunda bekçisi —

Having outworn folk and seen the lands,
A master was Külçoro.
Turning on the foe in battle,
Renowned was Külçoro.
A Lokman was he, a khan was he,
Rejoicing at the word of war,
Clad head to foot in iron,
That raging çoro
Had such a custom as this.
The watchman who brought word,
He shouted at that watchman.
The watchman playing brave
He summoned: «Come you here».
The sentinels at the watch-post
He gathered every one.
«What face was it you saw?» he asked,
Külçoro pressed and questioned.
When he asked, his watchman —

Bekçinin hali şöyleydi:
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayıncaya dek
Rap rap koşup gidendi.
Hangi yerden dava çıksa,
Hangi yerde müşkül şamata çıksa, Yağı olarak çıkagelmiş besbelli!
Soluk almadan öylece
Hemen söyleyiverendi.
Akraba ile düşmanı
Bilip haber veren gözcüsü,
Kan döküşüp baş kesip,
Nice kavga olsa da
Tuğ dibinde durandı.
Bekçi yetişip şunu söyler,
Er Külçoro bahadıra
Pek ilginç bir gürültüyü anlatır:
«Yamaçtan çıktı beş kişi,
İçlerinde belli olanı — Ümötöy.
Söylenecek sözün en arısı:
Aygöl Manas'ın bacanağı,
Kara çeliğin soyu,

The watchman's state was thus:
Before you could say this or that,
In the blinking of an eye
He would be off at a pounding run.
Wherever a quarrel arose,
Wherever hard uproar broke out, He has come plainly as a foe!
Without a breath, just so,
He would tell it straightaway.
Kinsman and foe alike
His sentinel who knew and brought word,
Shedding blood and severing heads,
However many battles came,
He stood fast beneath the standard.
The watchman comes and speaks,
To the batyr Er Külçoro
He tells of a most curious clamor:
«Five men came up the slope,
The one plain among them — Ümötöy.
The purest word that can be said:
Brother-in-law of Aygöl Manas,
Seed of the black steel,

Aziz Kökçö'nün dölü.
Çınar kavağın meyvesi,
Öz Semetey'in teyze oğlu.
Ümötöy'ün ta kendisiymiş,
Kendi şöyle dursun, Kazak'ın
Kararan kara gözüymüş!
Ustalığından donanmış,
Azık diye kurut bağlanmış.
Ağır ayran, gök kurut,
Devletli kalabalık halk —
Ümötöy'ün ta kendisiymiş,
Kendi şöyle dursun, Kazak'ın
Kararan kara gözüymüş.
Küldü-badan kürkü giyip,
Gürleşip kurumlu halk —
Naraları «Kazak»mış,

Offspring of dear Kökçö.
Fruit of the plane and poplar,
Son of the aunt of Semetey himself.
It was Ümötöy his very self,
Himself aside — of the Kazak
He was the darkening black eye!
Arrayed by his own mastery,
Kurut bound on for provisions.
Thick ayran and grey kurut,
A fortunate and teeming folk —
It was Ümötöy his very self,
Himself aside — of the Kazak
He was the darkening black eye.
Clad in his küldü-badan fur robe,
A proud folk swelling loud —
Their war-cry was «Kazak»,

Kendi şöyle dursun, Ümötöy
Kararan kara gözüymüş.
Mızraklarını geriye yatırıp,
Sarıp sarmalayıp çıkagelmişler besbelli,

Kökçö'nün kan bedelini, kudurası,
Dava ederek çıkagelmiş besbelli!
Bahadır çorom, seni
Allak bullak bastırırsa,
Heybeti başka görünür.
Oy-boylayan Ümötöy'ün
Görünüşü başka görünür.
Atının ağzı çalımlı gider,
Hayvandan türlüsüne binmiş.
Mızrakları bir kucak,
Aman, ağacın varını takınmış.

Ciğer yararcasına Ümötöy
Öt almaya yürümüştür,
Kara-Kıya boğazından
Göç almaya yürümüştür.
Canını başa koyup vuruşarak,
Öç almaya yürümüştür.
Eline geçse Külçoro'yu

Kul diye almaya yürümüştür.
Kırgız'a horluk edip
Kan bedeli almaya yürümüştür.
Bahadır da idin, aslan da idin, Elini suya daldırıp,
Kül ağam, kendiniz varınız.
Haykıran Kazak'la
İyilikle konuşup,
Bahadır, arayı bulup ayırınız.
Beecin'i vurmuş yolunuz var,
Kazak bir değil, nicesine
Hazırdı cevabınız.
Çareyi fazlasıyla kullanınız,

Himself aside — Ümötöy
Was the darkening black eye.
Laying their lances back,
Wrapped and swathed they have come, that is plain,
The blood-price of Kökçö, the rabid one,
He has come to claim it, that is plain!
My batyr çoro, if he
Falls on you in wild confusion,
His majesty will show another face.
Of deep-scheming Ümötöy
The look will show another face.
His horse's mouth goes proudly,
He has mounted beasts of every kind.
Their lances are an armful,
Mercy — he has decked himself with all the wood there is.
As if to split the liver, Ümötöy
Has marched forth to take the gall,
From the gorge of Kara-Kıya
He has marched to take the camp-train.
Staking his life, fighting on,
He has marched to take revenge.
Should Külçoro fall into his hands,

He has marched to take him for a slave.
Heaping scorn upon the Kırgız,
He has marched to take the blood-price.
Batyr you were, and lion you were,
Dipping his hand into the water,
My lord Kül, go you yourself.
With the clamoring Kazak
Speak in goodwill,
Batyr, make peace between and part them.
Yours is the road that struck Beecin,
Not one Kazak but many —
Your answer stood ready.
Use every means and more,

Akraba değilse de dost halksa,
Öfkelenmeden aklı başındaysa,
Dost edinip alınız.
Akrabalıktan geçip azgınlık ederse,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Hırlaşıp mızraklaşıp,
Akrabalık yolu yoksa,
İbret olsun diye nicesinin
Kılıçla başını alınız.
Küheylanı doludizgin bininiz,
«Ağacığım, kulunuz!» dedirtip,

Mızrak, kılıç hepsi var,
Töresi başka görünür,
Yurduna dek dürüp sürünüz!
Kaçamak sözü bırakırsa,
Boynu bükük doğrusuna başlarsa,
Şeker gibi sözler söyleyiniz,
Ak yılkının bozu olup,
Öbür dünyalık dost olup,
Barışıp geri dönünüz,
İnatlaşmadan, çekişmeden,
Can yoldaşım beyim, dönünüz!
Yiğitmiş, dayanakmış,
Elçiliğini biliniz,
Yağılık hali varsa,
Öldürmeden, yitirmeden,
«Ağacığım, kulunuz!» dedirtip,

Küçüğü büyüğüne,
Kazak'ı adamakıllı dövüp
Yurduna dek dürüp sürünüz!»
Yaman cellat bunu söyleyip,
Tavus gibi kuyruğu uzayan,

Yaman cellat söyledikten sonra,
Uykusunu bırakıp uyanıp,
Aç arslan gibi kıvranıp,
El abdestini alıp,

If not kin, yet a friendly folk,
If clear of head and free of wrath,
Take them and make them friends.
If they cast off kinship and run wild,
Scourging and scorching the moonlit world,
Snarling, trading lance-thrusts,
If there be no way of kinship,
That it may be a lesson, of many a one
Take the head with the sword.
Ride the blooded steed full rein,
Make them say «Dear elder brother, we are your slaves!»
Lance and sword, they have them all,
Their custom shows another face,
Roll them up and drive them home!
If they leave off evasive words,
If, heads bowed, they start upon the truth,
Speak words as sweet as sugar,
Be the grey of the white herd,
Be friends unto the other world,
Make peace and turn back home,
Without stubbornness, without strife,
My soul-companion, my bey, return!
A brave he is, a bulwark he is,
Know his embassy for what it is,
If there be enmity in him,
Without killing, without losing,
Make them say «Dear elder brother, we are your slaves!»
The small ones to their elders,
Beat the Kazak soundly through,
Roll them up and drive them home!»
The fierce headsman spoke this,
His tail trailing like a peacock's,

After the fierce headsman spoke,
Casting off his sleep, awaking,
Writhing like a hungry lion,
Performing his ablutions,

Gelen ordudan işkillenip,
Surkoen'i eyerleyip,
Silah pusatını kuşanıp,
Salınarak yürüyen aslan çoro,
Beline yalın kılıç bağlayıp.
Ilgınlı Keng-Kol yamacına,
O Üç-Koşoy'un yerine,
Kara-Börü'ye, Batkal'a,
Kazak kaynaşıp yatarken,
Çarpışılacak yana namlı er,

Üstün pehlivan, usta er,
Yamaca çıkıp gelinceye dek
Atını oynatıp Külçoro,
Halkın esenliğini dilerse,
Gelen cana bakarsa —
Bile bile gelen nasıl bir can,
Karaltısını görüp şaştı kaldı.
Bakıp dursan hepsinin
Âdemoğlundan başka görkü var,
Boran yelden çıkmış gibi
Başa geçirme börkü var.
İtkeldi çorbası, yağlı et —
Ölçüsünü görsen Kazak'ın,
«Öldüm mü?» deyip geri dön.
Huyu böyle bir halkmış.
Darısını taş gibi dövmüş,
Karısını kız gibi övmüş,
Ağzı bozuk sözünü ezberlemiş,
Atışmadan geri durmayan,

Kargılı demir sırlı mızrağı
Pazısına bağlayıp uzatmış,
Göz diktiğinden geri durmayan,
Asık suratını hiç bozmayan,
Besbelliymiş, dayanakmış.
Serbest yaylayıp başköşede büyümüş,

Issız Sarı-Arka yerinde büyümüş,

Grown wary of the oncoming host,
Saddling Surkoen,
Girding his weapons and gear,
The lion çoro striding with a sway,
Binding a naked sword at his waist.
To the tamarisk slope of Keng-Kol,
To the land of that Üç-Koşoy,
To Kara-Börü and to Batkal,
While the Kazak lay there seething,
The man renowned toward the side of battle,
Peerless champion, master warrior,
Until he came up on the slope,
Külçoro putting his horse through its paces,
If he wishes the people's weal,
If he looks upon the souls that come —
What soul is this that comes with intent,
Seeing its dark shape, he stood amazed.
Gaze on them and every one
Has splendor unlike Adam's sons,
As if sprung from the storm-wind,
They have caps drawn down upon the head.
Itkeldi broth and fatty meat —
Should you see the measure of the Kazak,
Say «Am I dead?» and turn you back.
Such-natured a folk they were.
They pound their millet hard as stone,
They praise their wives as if maidens,
They learn their foul words all by heart,
Never shrinking from a war of words,

His glazed lance of javelin iron
Bound to his arm and leveled long,
Never turning from what he covets,
Never changing his sullen scowl,
Plain to see, a bulwark he was.
Grown up free on pasture, in the seat of honor,
Grown up in the desolate Sarı-Arka land,

Kulan kovalayıp kudurmuş,
Rastlarsa düşmanı yutmaya davranan,
Kılıç sıyırıp bilenmiş,
Hemen yapıverecekmiş gibi,
Düşman denince atılmaya hazır,
Görsen Kazak bir halkmış,
Az değil, boldur,
Başını sonunu gözlesen,
Halkın esenliğini dilesen,
Elin ölçüsünü kollasan,
İki bin kadar ordu imiş.
O ordunun yiğidi
Er Ümötöy uluymuş,
Yayı çaprazlama kuşanmış,
Silah pusatını takınmış,
Aç albarstan keskin çeliği
Beline kınsız bağlanmış.
İri boğumlu, dolgunca,
Olgunlaşmış bir ermiş,
Çıkıntılı dağ gibi yükselip,
Boz şahin gibi kurulup,
Dolup taşmış bir ermiş,
Han Kökçö gibi Ümötöy
Olup çıkmış bir ermiş.
Haberi işitilip oturulsa,
Karından böle bir kulmuş.
Sulu ayran, gök kurut —
Hayret, bildiğin Kökçö oğluymuş. Yalın kılıç kuşanmış,
Bele çıkıp geldiğinde,
Yiğidin halini söyleyeyim,
Ümötöy'e döndüğünde,
Ölümün halini söyleyeyim.

Run mad chasing the kulan,
Moving to swallow any foe he meets,
Sword drawn and whetted keen,
As though he would do it that instant,
Ready to spring at the word of foe,
See them — the Kazak were such a folk,
Not few, but plentiful,
Survey them from front to rear,
Should you wish the people's weal,
Should you gauge the measure of the folk,
A host some two thousand strong they were.
The brave of that host,
Er Ümötöy, was mighty,
His bow slung crosswise on his back,
Decked with weapons and with gear,
Steel keener than a hungry albars
Bound sheathless at his waist.
Big-jointed and full-fleshed,
A man come to full ripeness,
Rising like a jutting mountain,
Perched proud as a grey falcon,
A man filled to overflowing,
Like Khan Kökçö, Ümötöy
Had turned out such a man.
Were you to sit and hear his tale,
A kinsman, cousin through the womb.
Watery ayran and grey kurut —
Wonder — he was Kökçö's son, the one you know. Girded with a naked sword,
When he came up upon the pass,
Let me tell the brave one's state,
When he turned toward Ümötöy,
Let me tell the state of death.

Çevikliği en üstün,
Ölçüsüz güçlü Külçoro,
Öfkesini saldı, haykırdı,
Elin düşmanlığını bilmek için
Şimdi çoro seslendi:

Foremost in swiftness of them all,
Külçoro of measureless strength,
Loosed his wrath and cried aloud,
To learn if the folk meant enmity,
Now the çoro called out:

«Ey, akraba mısın, el misin,
Rast geleni parçalayan
Kara kulak aslan mısın?
Ah yavrum, Üç-Koşoy'un yamacını
Sayıp duran sen kimsin?
Aç arslan, kaplan gibi
Bakıp duran sen kimsin?
Akraba mısın, aslan mısın,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Ah yavrum, tutuşup ölesi sen misin?

Pusat kılıç kuşanmış,
Kılıcını parlatıp,
Düşman yanına hazırlanmış,
Yay gibi uçan at binmiş,
Sayısız tümen düşman çıksa,
Çarpışacakmış gibi bir dalan,
Homurdanışın heybetli,
Aşkın gibi görünür gayretin.
Yelken kayığı gibi at binmiş,
Aslan yapılı sen kimsin?
Tek başına canları kırarcasına,
Er yapılı sen kimsin?
Heybetin, endamın,
Ata binmiş görünüşün,
Kalabalık yaran beyzadeler gibi,
Dolgunlaşmış pehlivan gibi,
Yay gibi kula at binmiş,
Yakuttan kemer kuşanmış,
At yorup yer dolaşan,
Alp yapılı sen kimsin?
Erenler toplayıp ordu almış,
Gök demir gibi kuşanmış,

Yayın çekilen oku gibi,
Tabılgı ile saksavul koru gibi,
Delip geçecekmiş gibi sen kimsin?

«Hey — are you kin, or are you folk,
Rending whatever crosses you,
Are you a black-eared lion?
Ah, my child, the slope of Üç-Koşoy —
Who are you that count it over?
Like a hungry lion, like a tiger,
Who are you that stand and stare?
Are you kinsman, are you lion,
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight against,
Ah, my child, are you the one who'd grapple and die?
Girded with blade and sword,
Making your sword flash bright,
Made ready for the foeman's side,
Mounted on a steed that flies like a bowshot,
Should countless tümens of foes come forth,
Built as though he means to fight,
Your growling full of majesty,
Your zeal shows past all bounds.
Mounted like a sailing skiff,
Who are you, lion-built?
As if to break souls all alone,
Who are you, built like a man?
Your majesty, your stature,
Your look upon the horse,
Like young lords with a throng of friends,
Like a champion come to fullness,
Mounted on a dun horse like a bow,
Girded with a belt of ruby,
Wearying horses, roaming lands,
Who are you, built like an alp?
Gathering stalwarts, taking a host,
Girded as in grey iron,

Like the arrow drawn upon the bow,
Like a grove of tabılgı and saxaul,
Who are you, as if to pierce clean through?

Ölçüp baksam, bir soyun köküne

Erişecekmiş gibi sen kimsin?
Sıkılığına baksam,
Dövülüp su verilmiş çelik gibi.
Endamına baksam,
Halkın yayladığı vadi gibi.
Dişlerine baksam,
Derenin deve iriliğindeki taşı gibi,
Başına baksam,
Dağın yüce doruğu gibi,
Alp yapılı sen kimsin?
Boyun posun gerilmiş,
Keng-Kol ile Talas gibi.
Yiğitliğin ölçüsüz görünür,
Eski Kökçö ile Manas gibi.
Ellerine baksam,
Issız belin kalkanı gibi.
Yiğitliğine baksam,
Bulut basmış dağ eteği gibi,

Bıyıkların bir başka,
Gübrelikte biten ısırgan gibi.
Genzinin kiri —
Küçük çocuğun avuçlayıp yediği talkan gibi. Ak buğday gibi tohumdaş,
Rengin kara, sözün dik —
Âleme salınmış büyük bela.
Ey, alp kılıklı densiz,
Aygır yeleli, kısrak karınlı,
Geniş göğüslü, tazı döşlü,
Er yapılı kara göz,
Güreşe hemen girecekmiş gibi
Tetikte bakınan sen kimsin?
İki ağızlı, dört köşeli,
Kurt dilli çelik mızrağını
Hazır eden sen kimsin?
Gürleyişin kaplan gibi,
Güreştiğin sağ kalmazmış gibi,

Should I take your measure — to a lineage's root
Who are you, as if to reach it?
Should I look upon your firmness —
Like steel that is forged and tempered.
Should I look upon your stature —
Like a valley where the people summer.
Should I look upon your teeth —
Like the camel-big stones of the stream,
Should I look upon your head —
Like the lofty summit of the mountain,
Who are you, built like an alp?
Your frame and figure drawn taut,
Like Keng-Kol and like Talas.
Your valor shows past measure,
Like Kökçö and Manas of old.
Should I look upon your hands —
Like the shield of a desolate pass.
Should I look upon your valor —
Like a mountain's skirt pressed low with cloud,
Your mustaches of another kind,
Like nettles sprung from the dung-heap.
The grime within your nose —
Like the talkan a small child scoops and eats. Seed-kin like the white wheat,
Your color black, your speech blunt —
A great calamity loosed on the world.
Hey, you alp-shaped churl,
Stallion-maned and mare-bellied,
Broad of chest, hound-breasted,
Black-eyed and built like a man,
As if to enter the wrestling now,
Who are you, glancing on your guard?
Two-edged and four-cornered,
Your steel lance with its wolf's tongue,
Who are you that hold it ready?
Your roaring like a tiger's,
As though none you wrestle stay alive,

Güç gösterip duran sen kimsin?
Bu dünyanın deliğini
Açacakmış gibi sen kimsin,
Yavrum, cehennem ateşini elinle
Saçacakmış gibi sen kimsin?
Cennetin kapısını
Açacakmış gibi sen kimsin,
Bu dünyanın kulpunu
Bozacakmış gibi sen kimsin?
Adamakıllı söz söyleyiniz,
Düşmansan haykırarak
Teke tek meydana çıkıveriniz.
Akrabaysan «dostum» deyip,
Attan iniveriniz.
Yurt tuttuğum geniş Talas,
Atamız bahadır er Manas.
Beli sıkı kuşanmışız,
Beecin'in hanı Kalça'dan
Yiğitlerin kan bedelini kovalamışız,
Bahadır, düşünürsen sana akrabayız.
Altı yürük at verip,
Avuç içi kadar mektupla
Getirtmenin çaresini
Bundan altı gün önce kurmuştuk.
Ak küheylan gibi nara ortağı,

Bilesin, karından bölesin.
Çarpışacakmış gibi,
Ah yavrum, nereden sefer edip gelirsin?

Ata yurdu Sarı-Arka'n,
Belin esen yatıyor mu?
Ala bayrak, gök flama,
Adı anılan üç boy Kazak'ın
Elin esen yatıyor mu?
Gerili yele gibi kızıl kır,
Yurdun esen yatıyor mu?
Atan gibi bildiğin Akerkeç,

Who are you, flaunting strength?
The hole of this world —
Who are you, as if to open it,
My child, the fire of hell with your hand —
Who are you, as if to scatter it?
The gate of paradise —
Who are you, as if to open it,
The handle of this world —
Who are you, as if to break it?
Speak your words in earnest,
If foe, then with a battle-cry
Come out to single combat.
If kin, then say «my friend»
And get you down from the horse.
Broad Talas where I made my home,
Our father the batyr Er Manas.
Our waists are girded tight,
From Kalça, khan of Beecin,
We have pursued the braves' blood-price,
Batyr, if you but think — we are your kin.
Giving six swift horses,
With a letter small as a palm,
The means to have you brought —
Six days past we laid that plan.
Partner of the war-cry, like a white blooded steed,
Know it well: you are my womb-kin cousin.
As though you meant to fight,
Ah, my child, whence come you on campaign?
Your fatherland Sarı-Arka —
Does your pass lie safe and sound?
The pied banner, the blue pennant,
Of the famed three tribes of Kazak —
Do your people lie safe and sound?
The red steppe like a stretched mane,
Does your homeland lie safe and sound?
Akerkeç, whom you knew like your father,

Bahadır ey, anan esen yatıyor mu?
O batyr, does your mother lie safe and sound?

Halk yönetip yurt bilen,
Ruler of folk, knower of the land,

Karından bölem Ümötöy,
Beyim esen yatıyor mu?
Kısrak bağlanan Kara-Kır —
Elçiliği mi, düşmanlığı mı,
Yiğit bölem, sayıp dök.
Gerçekten, bölem, sen isen,
Türküleyip söyle türkünü,
İman gibi söyle doğrunu!»
Deyip, böylece, Külçoro —
Can kıyıp cefa salmakta
Becerisi dahi var,
Dile çetin çoronun
Üstünlüğü dahi var.
Öfkelense azizin
Bel bağlanır yanı dahi var.
Düşmanın çaresini bilen seçkin er,
Canı çıkası sinsi kul,

Aslanlık yanı dahi var.
Kökçö oğlu Ümötöy'ün
Ata yurdu Sarı-Arka'nın
Yerini sorup durmuştu,
Üç Cüz'ün oğlu Kazak halkının
Elini sorup durmuştu.
Ortalarında Ümötöy'ün
Beyini sorup durmuştu,
Ökçeli çizme, sahtiyan donlunun

Elini sorup durmuştu.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Öfkelenip kabarıp,
Biçip çuvala dolduracakmış gibi,
Kökünü kurutmaya bel bağlayıp,
Azık edip alacakmış gibi,
Bunun arpasını ham biçmiş gibi,

Ümötöy, my womb-kin cousin,
Does my bey lie safe and sound?
Kara-Kır where mares are tethered —
Is it embassy, or enmity?
Brave cousin, count it out.
If truly, cousin, it is you,
Sing your song out like a song,
Speak your truth like the faith itself!»
So saying, thus, Külçoro —
In slaying souls and loosing torment
He has skill for that as well,
The çoro hard of tongue
Has mastery for that as well.
When the dear one's wrath is stirred,
He has a side men lean on too.
The chosen man who knows the foe's undoing, The sneaking slave whose soul should flee,
He has a lion's side as well.
Of Ümötöy, son of Kökçö,
Of his fatherland Sarı-Arka
He kept asking of the land,
Of the Kazak folk, sons of the Üç Cüz,
He kept asking of the people.
Of Ümötöy in their midst
He kept asking of the bey,
Of those in heeled boots and morocco breeches
He kept asking of the folk.
Ümötöy, son of Kökçö,
Swelling up in wrath,
As if to mow them down and stuff the sack,
Set on drying up their root,
As if to take them for provisions,
As if he'd reaped this one's barley green,

Geri dönülmez yerine,
Babası bozkurt Kökçö'yü
Han Manas tutup boğazlamış gibi,
Öfkelenip renkten renge girip,
Ümötöy gitti çıldırıp,
Çarpışacakmış gibi,
Gayretlenip hızlanıp,
Külçoro'ya şunu söyler:

To the place of no returning,
As though his father, grey-wolf Kökçö,
Khan Manas had seized and slaughtered,
Raging, changing color on color,
Ümötöy went clean mad,
As though he meant to fight,
Gathering zeal and quickening,
He speaks thus to Külçoro:

«Bey dersen, beyin oğluyum,
Beyzadelerin biriyim.
Kaynar pınarın kara gözüyüm,
Çarpışma dense sevinen
Han Ümötöy'ün ta kendisiyim.
Ümötöy değil, Kökçö'nün
Kararan kara gözüyüm.
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
At yorup, yer dolaşıp,
Kürk eskitip er tutup.
Sen sözünü oyalayıp durma,
Babam er Kökçö'yü yiyip yutup,

Sözünü dolandırıp yıldırma,
Büyücü kulu var da diye,
Seni sormaya geldik.
Boz kırda yüzleşip,
Duyduk böyle sözünü.
Hırpalanmış kudurası,
Bugün gördük gözünü.
Vurup yesen bal tadar,
Dağ koyununun eti üstündür diye,
Ne yapıp edip kan bedeli alırım
Aydarkan oğlu Kökçö için.
Yetişip yesen bal tadar,
Ceylanın eti üstündür diye,
Yetişip hesap sorarım
Aydarkan oğlu Kökçö için.
Altı kapılı Beecin'e

«If you ask of beys — I am a bey's son,
I am one of the young lords.
I am the dark eye of the boiling spring,
Rejoicing at the word of battle,
I am Khan Ümötöy his very self.
Not Ümötöy — I am Kökçö's
Darkening black eye.
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight against,
Wearying horses, roaming lands,
Wearing out furs, seizing men.
Don't you stall about with words,
Having devoured my father Er Kökçö whole,
Don't twist your words to daunt me,
Saying he keeps a sorcerer slave,
We have come to ask for you.
Meeting face to face on the grey steppe,
We have heard such words of yours.
The battered rabid one,
Today we have seen your eye.
Strike and eat — it tastes of honey,
For the mountain ram's flesh is finest,
By any means I'll take the blood-price
For Kökçö, son of Aydarkan.
Catch and eat — it tastes of honey,
For the gazelle's flesh is finest,
I'll catch you up and call the reckoning
For Kökçö, son of Aydarkan.
To six-gated Beecin

Kalabalık halklar birleşse,
Talas'ı bekleyip yer yaylayıp,
«Atım tektir» diyenin
Atını boğazlayıp yiyip sürüp,
Altı Kakan-Beecin'e
Değiş tokuş ederim diye sürüp.
Yarı yola vardığında,
Davulu sıkı vursa,

Halk çığrışıp dile düşse,
«Kendim yalnızım» diyenin
Kendini boğazlayıp yiyip sürüp,

Çukur kazılmış hendeğe sürüp,
Takılıp kalınan tuzağa sürüp,
Vebalin sevabın olur mu,
Kaynayıp ölünen çileye sürüp,

Aziz babam Kökçö'yü
Kara ata bağlayıp orduyla sürüp. Tam sana karşı durduk de!

Nice küheylanı bağlatıp,
Şahbaz devlerin hepsini
Kırk çoroya sürdürüp,
Zorbalıkla Beecin'de
On iki hanı öldürtüp —
Bu yaptığın nasıl şey?
Denen söze uyunuz,
Kavga başlatıp çekişmeden,
Kökçö'nün kan bedelini veriniz.
Soylu bozkurt Semetey,
Er Külçoro sen isen,
Sarı-Arka'yı yurt tutan,
Güreşip kimsenin yenemediği
Er Ümötöy ben isem.
Çam saplı mızrak kuşansam,
Han Kökçö'nün kan bedelini dava etsem,

Though teeming peoples join as one,
Keeping Talas, summering the land,
Of him who says «My horse is peerless» —
Slaughtering his horse, eating, driving on,
To the six Kakan-Beecin
Driving them to barter and exchange.
When he came to the halfway mark,
Should he beat the drum out hard,

Should the folk cry out and gossip spread,
Of him who says «I stand alone» —
Slaughtering the man himself, eating, driving on,
Driving them to the dug-out ditch,
Driving them to the snare that holds,
Is there sin in it, or merit?
Driving them to the seething ordeal of death,
My dear father Kökçö —
Binding him to a black horse, driving him with the host. Say we have stood full against you!
Having many a blooded steed tied up,
All of the şahbaz giants
Driven on by the forty çoros,
By tyranny in Beecin
Having the twelve khans put to death —
What deed is this you've done?
Heed the word that has been said,
Without starting fight or strife,
Pay over the blood-price of Kökçö.
Noble grey-wolf Semetey,
If you be Er Külçoro,
Who holds Sarı-Arka for his home,
Whom none could ever throw in wrestling,
If I be Er Ümötöy.
Should I gird the pine-hafted lance,
Should I press the claim of Khan Kökçö's blood-price,

Bu söylenen sözü alınız,
«Atan Kökçö'nün kan bedeli» diye,

«Kan bedelinin malı budur» diye,
Oğluna cevap veriniz.
Altın sikke, ziynet yükleyip,
Arbuurul'a yükleyiniz.
«Atanın kan bedeli budur» diye,
Kızıl demir kırı, kısa yeleli,
Yan yan bakan şahbazı,
Kırgın çekmeden, çekişme görmeden,

«Atanın kan bedeli budur» diye,
Önüme bunu çekiniz,
Buurul atı baş edip,
Küheylandan seçip at topla.
Yol açmaya gelmişim,
Kırışıp ölüşmeden,

Zorluk çıkarmadan çabuk topla.
Kara gözünü satışa koy,
Bana han Bakay'ın başını armağan et!
El kavuşturup «kulunuz» de!
«Sana kulluk ettik» de!
Karından bölem, can dostum,
Dediğim işte bu, hem de çok,
Babamın kan bedelini hemen ver!
Öfkelenip kabarıp,
Sert öfkem tutarsa,
Yamacından geçerim, belini söyle,
Boşa çile çekişmeden,
Yüzleşeceğin yeri söyle.
Çift Kara-Kır yamacını söyle,
Söylenen söze uymazsan,
Ata kan bedelini vermezsen,
Vuruşacağın yeri söyle!
«Kan bedeli vermem» dersen, Kırgız halkı,

Take this word that has been spoken,
Saying «The blood-price of your father Kökçö»,
Saying «This is the blood-price wealth»,
Give answer to his son.
Loading gold coin and ornament,
Load it upon Arbuurul.
Saying «This is your father's blood-price»,
The red-iron grey with the short mane,
The şahbaz that glances sidelong,
Without suffering slaughter, without seeing strife,
Saying «This is your father's blood-price»,
Lead it out before me.
Making the buurul horse the chief,
Gather horses picked from blooded steeds.
I have come to open the road,
Before we clash and die together,

Gather quickly, make no trouble.
Put your black eye up for sale,
Gift me the head of Khan Bakay!
Fold your hands and say «your slave»!
Say «We have done you service»!
My womb-kin cousin, my soul's friend,
This is what I say, and much more,
Pay my father's blood-price now!
Swelling up in wrath,
If my hard anger takes me,
I'll pass across your slope — name your pass,
Without suffering torment for naught,
Name the place where you will face me.
Name the slope of the twin Kara-Kır,
If you heed not the word that's said,
If you pay not the father's blood-price,
Name the place where you will fight!
If you say «I pay no blood-price», Kırgız folk,

Kasılıp durma, doğrunu söyle,
Mızraklaşıp görüşürsen,
Tüfekleşip ölüşürsen,
Karşı karşıya durursan,
Mızrak savurup, ok atıp,
Güçlüysen, sen Kırgız,
Ete kemiğe vuruşursan —
Vadiye yayacak malım yok,
Ölüşmeye gidersen, ey Kırgız,
Ölümden esirgeyecek canım yok!
Çarpışacak ordu topladım,
Eksiksiz orduyu bol topladım.
Ata kan bedelini alamadan,
Öylece durup nedeyim?
Bu canı kıl kadar görmeden,
Kırışmaya giderim!
Açmaral, Merki, geniş Talas —
Manas'ın oğlu Semetey'e

Saldırmaya gelmişim!
Hani, kaplan kan dökücü sağken —
Denen söz budur, uyun hele,
Bildiği fitneyi işlemiş,
Birini bile bırakmadan yine
Binlerce sayıda toplamış,
Sürüp varıp Kakan'a
Nicelerini kırmış,
Horluk görüp bağlanıp,
Ordu sayısında sürülüp,
Benim babam varmasaydı,
«Beecin'i vurup alırım» diye,
«Beecin'e bela salarım» diye,
Halkı ayaklandırıp orduyu sürüp,
Baksana, böyle bol sürüp,
Kimisini horlayıp,
Gazabını döküp zorbalık edip,
Ak çeliğini köreltip,
Alpların, devlerin hepsini

Don't stand there swaggering — speak the truth,
If you'll meet with trading lance-thrusts,
If you'll die trading gunfire,
If you will stand face to face,
Hurling lances, loosing arrows,
If you are strong, you Kırgız,
If you'll fight to flesh and bone —
I have no herds to spread through the valley,
If you go to mutual death, O Kırgız,
I have no life to spare from death!
I have gathered a host for battle,
I gathered the full host in plenty.
Till I take my father's blood-price,
Why should I stand idle so?
Counting this life not worth a hair,
I go to mutual slaughter!
Açmaral, Merki, broad Talas —
Upon Semetey, son of Manas,

I have come to fall in war!
Why, while the tiger blood-shedder lived
— This is the word that's said, so heed it,
He worked what mischief he knew,
Again, leaving not a single one,
He gathered them in thousands,
Driving on to Kakan,
He slew great numbers of them,
Suffering scorn, being bound,
Driven in the count of a host,
Had my father not gone forth,
Saying «I'll strike Beecin and take it»,
Saying «I'll loose calamity on Beecin»,
Raising the folk, driving the host,
See now — driving in such plenty,
Scorning some among them,
Pouring out wrath, working tyranny,
Blunting his white steel,
All of the alps and giants

Süre süre yok etmiş.
Uğursuz gürültüden başlatmış,
Şahbazların hepsini
Sıkıştırıp Kıtay'a girip,
Kırıp geçirip bırakmış.
Gerçekten ölen babamın
Ruhunu arayıp coşup,
«Kan bedeli ver» diye kızışıp,
Haykırıp mızrak uzatırım,
Nicenizi kırıp geçiririm,
İnatlaşıp dururum.
Yamanlık taslayan hanımız,
Nice gencimiz ile yaşlımız,
Kuru canı kıl kadar görmeden,
Bugün kırılırız hepimiz!
Söylenen söze uyun hele,
Kavgalaşmadan, çekişmeden,
Telaşla çırpınıp durmadan,
Öylece hır gür edip
Kıtaylar gibi vuruşmadan,
Yurt bozulup er ölmeden,

He drove and drove to nothing.
He began it with ill-omened clamor,
All of the şahbaz braves,
Pressing them hard, entering Kıtay,
He cut them down and left them.
For my father truly dead,
Seeking his spirit, surging up,
Growing hot, crying «Pay the blood-price»,
I cry out and level the lance,
I'll cut down many of your number,
I'll stand my ground in stubbornness.
Our khan who plays at wickedness,
Many of our young and old,
Counting bare life not worth a hair,
Today we shall all be slain!
Heed now the word that has been said,
Without quarrel, without strife,
Without floundering in alarm,
Without brawling on just so,
Without battling like the Kıtay,
Before the land is ruined and men die,

Sağ kalan gün görmeden,
Babam han Kökçö'nün kan bedelini verin!
Tümen tümen Beecin'e
Dosdoğru mızrak uzattığında,
Günü tükenen okla uçup,
Kavgalaşıp dururken,
Yabanı kötü görmüş,
Aziz babam bu yüzden,
Kakan'la çarpışmaya girip,
Bu sebepten ölmüş.
Nereden gazap görürdü ki,
Han Manas gazabını salmasaydı,
Şu duran Beecin'e
Babamı sürüp varmasaydı.
Nereden gazap görürdü,
Han sultanı han babam —

Before the living see that day,
Pay the blood-price of my father Khan Kökçö!
At Beecin, tümen on tümen,
When he leveled the lance straight and true,
His days spent, flying with the arrow,
While the battling still went on,
He fared ill in foreign lands,
My dear father, for this cause,
Entering battle with Kakan,
For this reason died.
Whence would he have met such wrath,
Had Khan Manas not loosed his wrath,
To yonder standing Beecin
Had he not driven my father forth.
Whence would he have met such wrath,
My khan father, sultan of khans —

Yetim kalıp çocukları,
Dul kalıp karısı,
Ne zaman benim yiğit babam ölürdü

ki!
Söylenen söz budur, uyun hele,
O babamın kan bedeline
Dilediğim kadarını verin!
Vuruşmadan, çekişmeden,
Aradakilerin hepsini velveleye vermeden,
Yurdun hepsini şamataya boğmadan,
Söylenen söze uyunuz,
«Kan bedeli böyleymiş» diye,
Han babamın kan bedelini veriniz!
Sayısız karaca deve verip,
Hilatlerden katlasın.
Atan devenin üstüne
Kızıl altın, kırmızı kumaş —
«Zorlamadan alıp git» diye,
Çetin babamın kan bedeline
Vuruşmayacaksa Semetey,
Katlansın bunca mala.
Sayısız kara akıtmalı kısrak versin,

Verilen kısrakların hepsi
Argımak, yürük karışık —
Kara bayır, tunç bilek,
Çoğu küheylan, ala baş,
Onun yürüğü olsun karışık. Yetim gezip yetişip,
Han babamın hanlığını
Kalabalık yurda bildirsin,
Ganimete gelen Surkoen'e —
Coşup gitmeden öylece,
Çangtiybes'e bindirsin.
İşin özü bu, söz bu,
Kan bedeli vereceğini bildirsin!
Söylenen söze uysunlar,

His children left as orphans,
His wife left as a widow,
When would my brave father ever have died
so!
This is the word that's said — so heed it,
For that father's blood-price of mine
Give as much as I demand!
Without fighting, without strife,
Without throwing all between into uproar,

Without drowning all the land in clamor,
Heed the word that has been said,
Saying «Such then is the blood-price»,
Pay the blood-price of my khan father!
Giving countless dark camels,
Let him fold robes of honor on top.
Upon the bull camel's back
Red gold and crimson cloth —
Saying «Take it and go without force»,
For my stern father's blood-price,
If Semetey will not fight,
Let him stack up all this wealth.
Let him give countless black blazed mares,

All of the mares he gives —
Argımak and swift mixed in —
Dark bayır breed, bronze-wristed,
Most blooded steeds, pied of head,
Let its swift ones be mixed in. Roaming an orphan, growing up,
My khan father's khanship
Let him proclaim to the teeming land,
To Surkoen come as spoil —
Ere he surges off, just so,
Let him mount me on Çangtiybes.
This is the heart of it, this the word,
Let him declare he'll pay the blood-price!
Let them heed the word that's said,

Kavgalaşmadan, çekişmeden,
Dilediğimi versinler.
Bu söylenene uymazsa,
Dilediğimi vermezse,
Karşı karşıya dursunlar.
Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Ucu Kokon, Samarkan,
Yüz yüze vuruşsunlar.
Bahadırlığını, aslanlığını
Görüşmeye gelmişim,
Karından böle Semetey'le
Geri dönmeden, kul ile
Ölüşmeye gelmişim.
Döşünden kürek kemiğine
Ok geçmeyen kürkü var.
Han kaldırıp almışlar.
Kavgalaşıp çekişirse,
Kan dökücüde bunca güzellik var.
Kendi hanlığını görmüş,
Salkım saçak Sarı-Arka'dan
Kan bedeli şöyle dursun, senin atan
Sürüp getirdiğim ordum var».
Sağlığında kan bedeli alıp,
İşte böylece Ümötöy,
Gazabını döküp kuşanıp,
Silah pusatını hazırlayıp,
İnatlaşıp durmuştu.
Can bırakmayacakmış gibi
Büyük zorbalığını etmişti.
Kasılıp duran kudurası —

Tanrı bunu çarpmıştı.

Without quarrel, without strife,
Let them give what I demand.
If he heeds not what is said,
If he gives not what I demand,
Let them stand and face us.
Firing matchlocks, drawing bows,
Its far end Kokon and Samarkan,
Let them fight us face to face.
His batyr's might, his lionhood —
I have come to try them,
With Semetey, my womb-kin cousin,
Without turning back — with the slave
I have come to die together.
From breast to shoulder-blade
He has a fur no arrow pierces.
They raised him up as khan.
If he quarrels and contends,
Such beauty has the blood-shedder.
He has seen his own khanship,
From tasseled, clustered Sarı-Arka
Blood-price aside — your father
I have the host I drove here».
Taking blood-price while he lived,
Thus and so did Ümötöy,
Pouring out wrath, girding on,
Making ready his weapons and gear,
He stood fast in stubbornness.
As though he'd leave no soul alive,
He wrought his great tyranny.
The rabid one standing puffed with pride
—
God had struck this one down.

İşte o zaman Külçoro,
O an Külçoro durup şunu söyler:
«Ben Külçoro olalı,
Külçoro adını alalı,
Yurda güç bela katılıp,
Ergenliğe erip er olup,

Then it was that Külçoro,
That instant Külçoro stands and speaks:
«Since I have been Külçoro,
Since I took the name Külçoro,
Joining the land through toil and trouble,
Reaching manhood, become a man,

Er oğluyla denk olup,
Ak zırh kürkü giydiğimden,
Haykırıp düşmana daldığımdan beri,
Ecel yetip ölmedik.
Yumru başlı kullardan,
Han Kökçö'nün Ümötöy'ü,
Sizin gibi toy görmedik!
Ak maralı sürüp inek edip,
Tutuştuğumuz yeri kasıp kavurup,
Kara kuru yere kavga saldık,
Altı-Şaar, Margalang —
Çubak'ın kan bedelini kovalayıp,
Tam orayı vurup yüz aldık.

Çınmaçın'da, Kakan'da
Gerçek kavgayı görmüş mü?
Senin atan Kökçö,
Sert çarpışmalar salmış,
Soloon denen boya
Hüküm işini yürütüp,
Bütün Kazakların hepsini
Muradına erdirip,
Sandığının hepsini
Sarı altın mülkle doldurup.
Gönlünce erdirip,
Kömürköy sandıklarının hepsini
Çok altınla doldurup.
Hanlığını halktan aşırtıp,

Otlağını toza gizleyip,
Horluğu koyun sürüsü gibi aşırtıp,
Ağılını toza gizleyip,
Hanlığını halktan aşırtıp,
Beecin'i atan almış.
Sultan olan atanın
Hesap sorup durduğunu —
Çarpışırsan sakat kalırsın,
Seni Tanrı çarpmış demektir.

Grown equal to the sons of men,
Since I donned the white-mail robe,
Since I plunged crying on the foe,
Death's hour came not — we did not die.
Of the knob-headed slaves,
Ümötöy of Khan Kökçö,
We never saw a greenhorn like you!
Driving the white maral deer for cattle,
Scorching, ravaging wherever we grappled,
We loosed battle on the black dry earth,
Altı-Şaar and Margalang —
Pursuing the blood-price of Çubak,
We struck that very place and took a hundred.
In Çınmaçın and in Kakan
Has he ever seen true battle?
Your father Kökçö —
He loosed fierce clashes there,
Over the tribe called Soloon
He carried on the work of rule,
All of the Kazaks, every one,
He brought to their desire,
All of his chests
He filled with yellow gold and goods.
Fulfilled to his heart's content,
All his kömürköy chests
He filled with gold abounding.
Raising his khanship past the people,

Hiding his pastures in the dust,
Driving scorn over like a flock of sheep,
Hiding his sheepfold in the dust,
Raising his khanship past the people,
Your father took Beecin.
Your father who was sultan —
That he kept calling reckonings —
Fight, and you'll be left a cripple,
It means that God has struck you.

Hani, avuç içi kadar Müslüman
Why, the Muslims but a palm-breadth wide —

Kendi malını saçma,
Beecin'e gaza kılındığında,
Atan han Kökçö öldü,
Benim babam Almambet
Şehit olup o da öldü.
Kırk çoronun en değerlisi —
Çetin Çubak orada öldü,
Şahbazlardan nicesi birlikte öldü.
Kazara kırışırsak,
Karından bölen Semetey'in
Gazabına uğramadan, sözümü dinle!
Varlığın hepsi bozulup,
Töre böyledir, söz budur,
Han Semetey'i bil, anla.
Aç-Maral, Merki yerini basıp,
Suçsuz yurt kırılırsa,
Ayrı-Kaykang belini aşıp —
Ünlü Keng-Kol, büyük Talas,
Söylenen fısıltı gerçekse,
Senin kuşatacağın yer değil.
Kan dökücünün oğlu Semetey —
Han ağamın halini sorma,
İtibarın gider boş yere,
Senin korkutacağın el değil.
Ululuk taslayan hanlığını
Şu yerden öğrenmesin.
Damarına basarsanız,
Birinizi kıl kadar komadan,
Kırıp geçirmesin sonra.
Gencinle yaşlını,
Kalmadan kırar hepinizi.
Dediğim budur, bilesin,
Akıllınız telaş etmesin,
«Başımızdaki ahmak» diye,
Bütün yurtta ne suç var?

Do not squander your own wealth,
When holy war was made on Beecin,
Your father Khan Kökçö died,
My own father Almambet
Fell a martyr — he died too.
Most precious of the forty çoros —
Stern Çubak died there too,
Many a şahbaz died together with them. If by mischance we clash,
Of Semetey, your womb-kin cousin,
Before you meet his wrath — hear my word! All your substance brought to ruin,
Such is the custom, this the word,
Know Khan Semetey — understand.
Treading the land of Aç-Maral and Merki,
If the guiltless land is slaughtered,
Crossing the pass of Ayrı-Kaykang —
Famed Keng-Kol and great Talas,
If the whisper spoken be true,
Are no lands for you to besiege.
Semetey, son of the blood-shedder —
Ask not the state of my khan lord,
Your honor will be spent for naught,
This is no folk for you to frighten.
Your khanship that plays at grandeur —
Let him not learn of it from here.
If you tread upon his vein,
Leaving not a hair of one of you,
Lest he cut you all down after.
Your young ones and your old,
He'll slay you all, with none to spare.
This is my word — so know it,
Let your wise ones not take fright,
Saying «The fool that leads us» —
What guilt is on the whole land?

Kazak'ın ölmeyeni
Those of the Kazak who do not die —

Sarı-Arka'ya kaçıp çekilmesin.
Yurdum, yamanınız, hanınız,
Yine kırgın değmiş gibi
Kırılırsınız hepiniz.
Coşup giderse kan dökücüye,
Sağın solun gücü yeter mi,
Gazaplansa kan dökücüyle,
Çarpışan sağ gider mi?
Kabarıp coşmuş Kazak halkı,
Hızır'lıyı kırdırıp,
Topunuz birden yalvarıp,
Bahadır, kötü olup dönme!
Kazara savaş olursa,
Mızraklaşıp tutuşup,
Suçu olmayan halk ölürse,
Aziz candan umut kesip,
Kalabalık yurdun, elin göz bebeği,
İtliği hep birden etmesin.
Kalleşliği bilmesin,
Tanın mahşer gününde,
Bizi kara eşek edivermesin.
Çarpan Tanrı çarpmasın,
Avuç içi kadar sessiz yurt,
Kıyametin dar yolunda,
Kanını dava edip durmasın.
Suçsuz yere öldürmenin
Hayvanlığını bilmesin,
İkimizi gerdirip,
Kara eşek edip binmesin.
Kavgalaşmadan, çekişmeden,
Asil bölem, sözümü dinle!
Su üstünde gemim var,

Let them not flee back to Sarı-Arka.
My people, your evil ones, your khan,
As if slaughter struck once more,
You shall all be slain.
If it comes surging to the blood-shedder,
Have your right and left the strength,
Should wrath rise with the blood-shedder,
Does he who fights him walk away?
Kazak folk swollen up and surging,
Letting those with Hızır's favor be cut down,
All of you pleading as one,
Batyr, do not turn back in evil!
If war should come by mischance,
Grappling, trading lance-thrusts,
If guiltless folk should die,
Cutting off hope of the dear soul,
Apple of the eye of teeming land and folk,
Let them not all turn to dog's work at once.
Let them know no treachery,
At dawn upon the day of gathering,
Let Him not make us black donkeys.
Let striking God not strike us,
The quiet land but a palm-breadth wide,
On the narrow road of the last day,
Let it not stand pressing claims of blood.
Of killing without guilt
Let him not know the beastliness,
Stretching the two of us out,
Let him not ride us as black donkeys.
Without quarrel, without strife,
Noble cousin, hear my word!
I have a ship upon the water,

İnatçı sözü dizginleyen,
Annenle öz kardeş
Kanıkey bahtsız anam var.
Yiğit anam, talihsiz
Kanıkey'e varalım,
Sözü ortaya koyalım.

Who reins in stubborn words,
Own sister to your mother,
I have my luckless mother Kanıkey.
My valiant mother, fortune-crossed —
Let us go to Kanıkey,
Let us lay the matter out.

Akıl bulan yaşlısını,
Kulağı delik herkesi,
Eksiksiz toplayalım.
Çözüm bulup buluşup,
Usulünce anlaşalım.
Kötüleşmeden, çekişmeden,
İyilikle kalalım».
Deyip, böylece, Külçoro
Akıllıca sözler söylemişti,
Öfkelenip Ümötöy —
Hanı Tanrı çarptı işte.
El yöneten bey gibi,
Devirip gidecekmiş gibi,
Öfkelenip kabarıp —
Ereni Tanrı çarptı işte,
Er Kökçö'nün biriciğini,
Yiğidi Tanrı çarptı işte.
Babası Kökçö yeni ölmüş gibi,
Aygöl Manas Kıtay'a
Öylece tutup vermiş gibi,
Kuruyası Kazak'ın
Kulasını kovalayıp kaçmış gibi,
Kasıldı durdu kuruyası,
Öylece heybeden mal saçmış gibi,
Fitneyi hep birden salacakmış gibi.

Kabadayılanır kara kul,
Alacağını alıp kaçmış gibi,
Kudurmaya durdu kahrolası,
Ak akçe mal saçmış gibi,
Öfkelenip kabarıp,
Han Ümötöy yola gelmedi.
Aziz Çoro yalvarsa da,
Dinlemeden yolunu kesti.
Biçip devşirecekmiş gibi

Niyetine koysa Ümötöy
Talas'ı cebine atacak gibi.
Talas'ı un ufak edip

The elders who find counsel,
Everyone whose ear is keen,
Let us gather one and all.
Meeting, finding a way through,
Let us agree in proper form.
Without ill will, without strife,
Let us part in kindness».
So saying, thus, Külçoro
Had spoken words of wisdom,
Ümötöy raging on —
See, God struck down the khan.
Like a bey who rules the folk,
As if he'd topple all and go,
Swelling up in wrath —
See, God struck down the stalwart,
Er Kökçö's only one,
See, God struck down the brave.
As if his father Kökçö had died but now,
As if Aygöl Manas to the Kıtay
Had seized and handed him just so,
As if, of the withering Kazak,
He'd chased their dun horse off and fled,
The withering one stood swaggering,
As if he'd strewn goods from the saddlebag
just so, As if he'd loose all mischief at a stroke.
The black slave plays the bully,
As if he'd seized his due and fled,
The accursed one began to rage,
As if he'd strewn white silver coin,
Swelling up in wrath,
Khan Ümötöy would not be swayed.
Though the dear Çoro pleaded,
Unheeding, he barred the way.
As if to mow and gather in

If Ümötöy set his mind to it,
He would pocket Talas whole.
Grinding Talas into flour-dust,

Söğüdünü kesip geçecek gibi,

Çıplak kırını kaplatıp,
Damını devirip geçecek gibi.
Niyetine koysa Kırgız'ı
Biçip devşirip alırım deyip,
Kıl kadar birini bırakmadan,

Harmanına yığacak gibi.

Kırgın salıp o kuru canı
Ümötöy öylece biçip alacak gibi.
Kabarıp, dikilip,
Öfkelenip bağırıp,
Toptan mızrak saplayın deyip
Kazaklarını çağırıp.
Talas'ın içine bir baksan
Kızıl minareli dağ olup;
Kazaklardan çıkan Ümötöy
Baksan Çin'den beter düşman olup.
Kara bulut dağ olup,
Kastarını dikip Ümötöy
Kalmak'tan beter düşman olup.
Salıverse dilediğince
Halkı kırıp geçecek gibi,
Dümdüz salsa dilediğince
Halkı tüketip gidecek gibi.
Bunları çapul edip alacak gibi,
Bozguncuydu Ümötöy
Kırgın salıp öylece
Kılıç çalıp baş alacak gibi.

Yiğitleri kırıp geçirip,
Öylece yol üstünü yarıp geçecek gibi.
Orak salışı böyle bir şeymiş,
Sarı-Arka'nın Kazağı
Ümötöy baatır derlermiş.
Hayret, kara başlı teke gibi
Meleyip duran bir kulmuş,

He would cut down its willows and pass through,
Covering its bare steppe over,
He would topple its roofs and pass on.
If he set his mind against the Kirghiz,
Saying, I shall reap and gather them in,
Leaving not one behind, not a hair's breadth,
He would heap them upon his threshing floor.
Loosing slaughter on that dry soul,
Ümötöy would reap them down just so.
Swelling up, bristling,
Raging and roaring,
Saying, Drive in your lances all at once,
Calling up his Kazakhs.
Look into Talas and you would see
A mountain risen with red minarets;
Ümötöy, sprung from the Kazakhs —
Look, a foe grown worse than Çin.
A black cloud become a mountain,
Ümötöy, fixing his evil intent,
A foe grown worse than the Kalmak.
Were he loosed to do as he pleased,
He would mow the people down,
Were he sent straight at his pleasure,
He would use the people up and go.
As if to take all this as plunder,
A ravager was Ümötöy,
Loosing slaughter just so,
As if to strike with the sword and take heads.
Cutting the brave young men to pieces,
As if to cleave his way straight over the road.
Such, it seems, was his swing of the sickle,
The Kazakh of Sarı-Arka —
Ümötöy the batyr, so they called him.
Amazing — like a black-headed he-goat
He was a slave forever bleating,

Dağa taşa çarpınıp
Takırdayıp duran bir kulmuş.
Aman, kış vakti kara buğra gibi
Dişini gıcırdatan bir kulmuş.
Saldırsa can bırakmayan,
İçse kana doymayan.

Debelenip duran o haşarı
Bozgunculuğundan vazgeçmeyen,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Ümötöy durdu kükreyip,
Şekil değiştirip biçip gidecek gibi.

Kükrediğine bir baksan,
Şimdi kökümüze yetecek gibi,
Sarı-Arka'ya Kırgız'ı
Ganimet edip götürecek gibi.
Savaş silahını kuşanıp,
Techizatını bağlayıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Hışmı yüzüne vurup.
Saldıracak hali görünüp,
Kapışmaya girecek gibi,
Kalın ordudan ayrılıp,
Tepesindeki saçı diken diken,
Yüzünün tüyü ürpermiş,
Gözü bulanıp pus gibi titreşip.
Çenesine, başına bir baksan
Değirmen gibi takırdayıp.
Ata, pehlivanlığı bir başka,
Bunun yiğitliği de bir hayli. Karın kardeşim, o konuğu
Azgınlaştığına bir baksan,
Oktan önce yetişecek gibi.
Teke tek bıraksan adamı
Yetip kapıp gidecek gibi.

Ulu da imiş, er de imiş,

Hurling himself at mountain and stone,
He was a slave forever clattering.
Alas, like a black camel-bull in winter,
He was a slave who ground his teeth.
When he attacked, he left no soul alive,
When he drank, he never had his fill of blood.
That thrashing, unruly one,
Never leaving off his ravaging,
Kökçö's son Ümötöy,
Ümötöy stood there roaring,
As if to change his shape and mow them down.
Look at how he roared —
As if he would now reach our very root,
As if he would carry off the Kirghiz
To Sarı-Arka as his spoil.
Girding on his weapons of war,
Binding fast his gear,
Like a cloud about to rain anew,
His fury striking into his face.
The look of onslaught showing on him,
As if to close in the grapple,
Parted from the thick horde,
The hair on his crown standing bristled,
The down of his face all shivering,
His eye clouding, trembling like mist.
Look at his jaw, at his head —
Clattering like a mill.
Father, his wrestler's might is one thing,
And his valor is no small matter. Womb-brother of mine, that guest —
Look at how he has run wild,
As if he would arrive before the arrow.
Leave a man to face him alone,
He would reach him, seize him, and be gone.
Mighty he was, and a warrior too,

İşte böyle yağız yürekliymiş.
Atanın oğlu, kahrolası,
Dediğinde sapasağlam dururmuş.
Kazak'tan ordu toplayıp,
Hazırlanması yerinde imiş,

Sarı-Arka'nın Kazağı
Ümötöy pehlivan derlermiş.
Yamaca çıkıp kemer kuşanıp,
Niyet kurup salınıp,
Karşı karşıya durmuştu,
El uzatmaya, Çoro'ya saldırmaya.

Gökte Allah'ın güneşi bürünüp,
Namusunu koruyan Külçoro
Başına altmış düşünce birden gelip.
Gönlü gidip bölünüp,
Hışımlanıp dikilecek olsam,
Mızrağımı uzatsam yetişir ya

Kökçö handan olan Ümötöy
Hayret, un ufak olup gider ya.
Kardeşimi boğazladın deyip,
Boş yere öldürdün deyip,
Meme sütünü hak kılıp,
Yüce Allah'ın huzurunda
Beni açıkça yabancı kılıp,
Zavallı anam Kanıkey
Emzirdiğim süt kahretsin demesin.
Hayret, canım anam Kanıkey –
Hışımlanıp, o bahtsız kadın
Ansızın kargışlayıp koymasın.
Canım abam Semetey:
«Toy bir çocuğa sataşıp,
Ne hale geldin kardeşim deyip,

Aman, beni utandırıp koymasın!
Nasıl yakalayıp boğazladın deyip,

Such a dark-hearted bold one he was.
The father's son, curse him,
Stood firm and whole by his word.
Gathering an army from the Kazakh,
His preparations, it seems, were in order,

The Kazakh of Sarı-Arka —
Ümötöy the strongman, so they called him.
Climbing the slope, girding his belt,
Setting his intent, swaggering,
He had taken his stand face to face,
To stretch out his hand, to fall upon the Çoro.
In the sky God's sun was veiled over,
And Külçoro, guardian of his honor —
Sixty thoughts came upon his head at once.
His heart going, dividing —
Should I rise up in my fury,
Were I to thrust out my lance it would reach him,
And Ümötöy, born of Kökçö khan —
Amazing — would crumble into flour-dust.
Saying, You slaughtered my brother,
Saying, You killed him for nothing,
Claiming her breast-milk as her right,
Before the presence of God Most High
Openly making me a stranger —
Let not my poor mother Kanıkey
Say, Cursed be the milk I suckled him.
Amazing — my dear mother Kanıkey —
Let not that luckless woman, in her fury,
Lay a sudden curse upon me.
My dear elder brother Semetey:
«Picking a fight with an untried child —
What state have you come to, brother, saying —
Alas, let him not put me to shame!
Saying, How could you seize and slaughter him,

Er olduğun doğruydu,
Eline gelen misafiri
Ne hale soktun deyip.

Çinli değil, düşman değil
Zorlu şerim Külçoro,
Senin bu yaptığın hiç hoş değil!»
Diye, işte böyle, abakem
Özümü yakan söze salar mı,
Zavallı canım gerçekten yanıp,

Utanç içinde kalır mıyım?
Utanırsam kırılıp ölmüşüm demek,

Keskindir bu Ümötöy
Ölmekten beterini görmedim.
Hışımlanıp dikilmeyeyim,
Han abamın yanına varayım.
Gümüş gözlü, gün yüzlü
Gürleyen şer abama
Varıp akıl danışayım,
Şöyle böyle diyene dek,
Yakın bölön kardeşin imiş deyip,

Göz açıp kapayıncaya kadar,
Semetey'e söyleyeyim
Kazaklığı doğrudur derse,
Bir tekini bırakmadan orduyu kır derse,

Hışımlanıp dibime dayanırsa,
Kadir Allah, Yaradan
Şimdi hıncıma dokunursa
Hışmım gelip dikilerek,
Birine sataşayım.
Tulpar seçip bineyim,
Kılıcı, tüfeği hor tutmadan
O kahrolası Kazak'a
Kamçı ile gireyim.

True it was that you were a warrior,
But the guest who came into your hand —
What state have you brought him to,
saying.
Not a Chinese, not an enemy —
My formidable champion Külçoro,
This deed of yours is not good at all!»
Saying so — will my elder brother thus
Loose upon me words that burn my very self,
My poor soul truly burning,

Shall I be left in shame?
If I am shamed, it means I am broken and dead;
Keen-edged is this Ümötöy —
Worse than dying I have never seen.
Let me not rise up in fury,
Let me go to my khan brother's side.
To my silver-eyed, sun-faced,
Thundering champion brother
Let me go and ask his counsel,
Until he says thus and so,
Saying, He was your close kinsman by marriage,
In the blink of an eye
Let me tell Semetey.
If he says the Kazakh's claim is true,
If he says, Cut down the horde and leave not one,
If he presses in his fury hard upon me,
If God Almighty, the Creator,
Now touches my rancor —
My fury rising, standing tall,
Let me pick my quarrel with one of them.
Let me choose a tulpar and mount,
Not scorning sword and musket,
Against that accursed Kazakh
Let me go in with the whip.

Üstüne çullansam canını yedirip,
Cakeyim, kulunuz! – dedirip,
Kötüleşmeyip iyi geçin!»
Yiğitliğini adamakıllı bileyim,
Kamçı ile vurup yıkarak,
Kazak'ı bağrıştırıp
Sarı-Arka'ya doğru sürüp varayım.
O domuzları paldır küldür kaçırıp
Sarı-Arka'ya doğru sürüp gireyim.
Kamışlığa girene dek kıstırayım,
Palavracı Ümötöy'ün
Tam kendisini hedefleyip
kamçılayayım. Ben Semetey'e varayım.
Sataşayım mı, sataşmayayım mı deyip,
Kankor abamdan cevap alayım.
Bunca yurdun atası
Kazak'ı yıkıma uğratıp
Ondan sonra fitne salayım,

If I fall upon him, making him eat his own soul,
Making him say, My dear Cake, I am your slave! —
Do not turn to evil — live in peace!»
Let me learn his valor thoroughly,
Striking him down with the whip,
Setting the Kazakh to wailing,
Let me drive them off toward Sarı-Arka.
Sending those swine bolting head over heels,
Let me herd them off toward Sarı-Arka.
Let me pin them till they crawl into the reed-beds;
That braggart Ümötöy —
Let me aim square at him and lay on the whip. Let me go to Semetey.
Saying, Shall I fall upon him or shall I not,
Let me take my answer from my bloodthirsty brother.
Father of so many a people —
Bringing ruin down upon the Kazakh,
Only after that let me loose the strife,

Kökçö handan olan Ümötöy
Baatır yağız yürekli olduğu doğruymuş,
Sahiden çelik gibi dövülmüş
Sapasağlam olduğu doğruymuş.
Belli halka karşı sen kendin
Şer olduğun doğruymuş,
Nice canın bir hesabını
Bulup çıkardığın doğruymuş.
Baatır, Kırgız'a kırgın salıp
Vurabildiğin doğruymuş,
Kara kökcal kaplan
Han abamın yanına varayım,
Asil abam Semetey'e
Aklı adamakıllı danışayım.
O abakem bir söz söylerse,

Ümötöy, born of Kökçö khan —
True it was, the batyr was dark-hearted and bold,
Truly forged like steel,
True it was that he was hale and sound.
Against a certain people, you yourself —
True it was that you were a champion,
Of many a soul the reckoning
You found and settled — that was true.
Batyr, loosing slaughter on the Kirghiz,
True it was that you could strike;
Black kökcal tiger —
Let me go to my khan brother's side,
Of my noble brother Semetey
Let me thoroughly ask counsel.
If that elder brother of mine speaks a word,

Kökcal Kökçö atanın
Kan bedelini veririm derse,
Dediğine razı olalım.
Kucak kucak altınla, zerle
Atanın kan bedelini verelim.
Sayısız dolup taşan canım var,
Ön semerini sallandırıp
İki hörgücünü oynatıp,
Türlü türlü nice malım var,
Bilene işte böyle değerim var,
Diye, işte böyle düşünüp,
Ümötöy'e şunu söyler:
«Kan bedeli verecek gücüm var,
Yamaç yolunu boşa yormayayım

Yiğit kökcal, biraz dur.
Karşılaşacağım Semetey var,
Ben bir kısrak sağımı kadar
gecikmeyeyim.
Kökcal abam Semetey var,
Ulu evliya duası var,
Baatır Bakay törem var.
Alem yurduna şer doğuran,

Kanıkey adlı anam var,
Buna bir danışayım,
En yerinde söz olursa,
Anacığıma uygun düşerse,
Dediğine razı olacağız.
Kaplan Manas kankorun
Ne huyu var imiş?
Pekin'e varıp oka uçan
Bu Kökçö nasıl bir can imiş?
Söylenen söze uymazsan,
Ondan sonra geleyim».
Diye, işte böyle, Külçoro:
Kendimiz karın kardeşiyiz,
Bu yaptığınız utanç olur.

If he says, For kökcal father Kökçö
I will pay the blood-price,
Let us consent to what he says.
With gold and treasure by the armful
Let us pay the father's blood-price.
Countless, overflowing souls I have,
Swinging its fore-saddle,
Rolling its two humps,
Herds of every kind I have,
For one who knows, such is my worth,
Saying so, thinking just so,
He says this to Ümötöy:
«I have the strength to pay a blood-price,
Let me not weary the hillside road in vain
—
Brave kökcal, wait a little.
There is Semetey whom I must meet,
Let me be no longer than one milking of a mare.
There is my kökcal brother Semetey,
There is the prayer of the great saint,
There is my batyr Bakay töre.
She who bore a champion to the people of the world,

There is my mother named Kanıkey,
Let me ask counsel of her;
If the word is most fitting,
If it suits my dear mother,
We shall consent to what she says.
The tiger Manas the bloodthirsty —
What was his temper, then?
This Kökçö, felled by an arrow at Pekin —
What manner of soul was he?
If you do not heed the word that is spoken,
After that let me come».
Saying so, just so, Külçoro:
We ourselves are womb-brothers,
This deed of yours will be a shame.

Karın kardeş sen idin,
Ben gelene dek kılını kıpırdatmadan
Şu yerde durunuz.
Cevap aldıktan sonra büyük kavgayı

Ondan sonra ediniz.
Yiğitten cevap alana dek,
Haber verip dönene dek
Sağlamsan, şer isen,
Atanın oğlu sen isen
Öndeki yerde durunuz!»
Diye, işte böyle, Külçoro
Ayçürök'ün sarayına
Gün akşama döndüğü vakit,

Serin zaman, ikindi üstü
Atını koşturup girip geldi.
Halk eğlencesi dağılırken,
Kısrakları salıverdikleri sırada,
Er Külçoro kızıl ateş,
Er Bakay ile Semetey'i
İkisini bir yere topladı,
Çoguldur'un sazlığına
Büyük törelerin hepsi
Toplanıp bir araya geldi,
Uyrülmö'nün sazlığına
Derilip yığılıp kaldı,

İşte o zaman Külçoro –
Tanrı'nın kolladığı şer çoro,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakıyıp konuşan er çoro.
Usulca söyleyip, sağlam basıp,
Arslan Bakay'a, Semetey'e
Varmış söze başlayarak:
«Aksakal Bakay atacığım,
Kocamışın burada duruyorsun.
Sığındığım Semetey,
Abam, burada duruyorsun.

A womb-brother you were —
Until I come, without stirring a hair,
Stand fast upon this ground.
Only after answer is taken, the great battle —
Only after that shall you make it.
Until answer is taken from the brave one,
Until word is brought and I return,
If you are sound, if you are a champion,
If you are the father's son,
Stand fast on the ground before you!»
Saying so, just so, Külçoro
To Ayçürök's palace,
At the hour when day turned toward evening,
The cool time, mid-afternoon,
Came galloping in on his horse.
As the people's merriment was scattering,
Just as they were turning loose the mares,
The warrior Külçoro, red fire,
Brought Er Bakay and Semetey,
Gathered the two into one place;
At the reed-bed of Çoguldur
All the great töres
Assembled and came together,
At the reed-bed of Uyrülmö
They gathered and heaped and remained,

Then it was that Külçoro —
The champion çoro whom God watches over,
His quickness beyond measure,
The warrior çoro who speaks warbling.
Speaking gently, treading firm,
To the lion Bakay, to Semetey
He went, and beginning his speech:
«White-bearded Bakay, my dear father,
You, the elder, stand here.
Semetey, my refuge,
My brother, you stand here.

Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim gördüğümü görmezsen,
Aman, benim bildiğimi bilmezsen,
Haberin var mı ki,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Çarpışıp düşmanın yenemediği,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
Kök Özön'ün pınarı,
Kökçö hanın biricik oğlu,
Toyuna doksan mal boğazlatan,

Halk çığrışıp, yurt kaynaşıp,
Adını Er Ümötöy koydurtan,

Er Ümötöy gelmiş.
Atamın kan bedelini ver deyip,
Halkı kuşatmaya gelmiş.
Bir hayli ulu kişiyi, yaşlıyı
Kırıp geçeceğim diyor,
Gördüğü yurdun hepsini.
Çapul* edip alırım diyor,
Fitneyi adamakıllı salarım diyor,
Hesabını tam görürüm diyor.
Ata kan bedelini vermezse,
Halkı kurutup vururum diyor.
Kökçö hanın oğlu Ümötöy'le
Kavgaya girip çekişsek,
Sonra nasıl uyuşuruz?
Boğuşup vuruşsak,

Baatır, sonumuz ne olur acaba? Kökala tulparın ağzını

Yörük seçip binişsek,
Tüfek atıp yay çekip,
Gümbürdeşip birbirimizi sürsek
Kanımızın hali ne olur?» –
Diye, işte böyle, Külçoro

Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known?
If you have not seen what I have seen,
Alas, if you know not what I know,
Have you had any word that —
He who made Sarı-Arka his home,
Whom no foe could beat in battle,
Who yields his mastery to no one,
The spring of Kök Özön,
The only son of Kökçö khan,
At whose feast ninety head were slaughtered,
The folk crying out, the land astir,
Who had his name bestowed as Er Ümötöy —
Er Ümötöy has come.
Saying, Pay my father's blood-price,
He has come to lay siege to the people.
Many a great one and elder, he says,
I shall cut down and mow through,
All the land his eye has seen.
He says, I shall take it as plunder,*
He says, I shall loose strife in earnest,
He says, I shall settle the reckoning in full.
If the father's blood-price is not paid,
He says, I shall wither the people and strike.
With Ümötöy, son of Kökçö khan,
If we enter the quarrel and contend,
How shall we come to terms after?
If we grapple and strike each other,

Batyr, what then will become of us, I wonder? The mouth of the kökala tulpar —
If we choose our swiftest and ride,
Firing muskets, drawing bows,
If we drive at each other thundering,
What will become of our blood?» —
Saying so, just so, Külçoro

Kökçö'nün oğlu baatırın,
O çok gayretli kâfirin
Halini anlatıp durdu.
Görüp de bildiğinin
Doğrusunu söyleyip durdu.
Görüşmeye gelen Kazak'ın
Sırrını söyleyip durdu,
Külçoro böyle dedikten sonra,
Arslan Bakay abası
Üstünlüğüne bir bak,
«O Ümötöy yiğidi
Kökçö handan doğmuş,
Çok yere gürültü salmış.
Görsen hali işte böyle,
Ala bayrak, tunç mızrak,
Atı yörük, gümbürtülü,
Kalın akciğerli, güp güp atan,
Ekşi ayran, yünlü kurut,
Boş kibirli, patırtıcı.
Geniş göğüslü Kazak'a,
O kurumlu belaya
Başında at olan altı san malı
Armağan olarak verin,
Çatışmayıp, çekişmeyip
Gerçekten barışıp alın!
Atası Kökçö er idi,
Manas'a arka olup
Öteden beri yanında gelmişti.
Her hayali temizdi,
Ayköl ile er Kökçö
Gerçek öz bacanaktı.
Kakan'ı kuşatmaya gittiğinde,
Çin'e kırgın saldığında

Düşmanı bur bur çeviren Kökçö han idi,
Sancak dibinde kılını kıpırdatmadan

Durup siper olan biriydi.

Of Kökçö's son the batyr,
Of that most zealous infidel,
Kept telling the state and condition.
Of what he had seen and known
He kept speaking the truth.
Of the Kazakh come for the meeting
He kept telling the secret;
After Külçoro had spoken so,
His lion elder Bakay —
Behold his mastery —
«That brave Ümötöy
Was born of Kökçö khan,
He has set uproar in many a place.
Look — such is his condition:
Motley banner, bronze lance,
His horse swift, thundering,
Thick-lunged, pounding hard,
Sour ayran, woolly kurut,
Empty-proud, a maker of clatter.
To the broad-chested Kazakh,
To that swaggering plague,
Six san of stock with a horse at their head
Give as a gift,
Not clashing, not contending,
Truly make peace and take him in!
His father Kökçö was a warrior,
He was a support to Manas,
Coming at his side from of old.
His every dream was clean,
Ayköl and warrior Kökçö
Were true sworn brothers-in-law.
When he went to besiege the Kakan,
When he loosed slaughter upon Çin,

It was Kökçö khan who spun the foe about;
At the standard's foot, without stirring a hair,
He was one who stood and made himself a shield.

Heybeti sağlam, zehri güçlü
Aydarkan oğlu Kökçö'nün
Dayanağı böyle bir can idi.
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
Sıkıştıran böyle bir han idi,
Pekin'e girse yazısı denk,
Kökçö ile Manas, adları denk,
Yiğitliği böyle bir can idi.
Başında kısrak olan beş dokuz malı

His majesty firm, his venom strong —
Of Aydarkan's son Kökçö
Such a soul was the mainstay.
Çınmaçın and the Kakan —
Such a khan was he who pressed them hard;
Entering Pekin, his writ was equal,
Kökçö and Manas, their names were equal,
Such a soul was he in valor.
Five nines of stock with a mare at their head —

Allah için, benim için,
Kökçö, Manas şerler için
Varıp armağan ediniz.
Söylenen söze uyun,
Kara niyetli Ümötöy'e
Dilediğini verin.
Kötüleşmeyip huzuruna
Gelip gidip dursun deyip,
Doğru sözlü kökcal baatırı
Kardeşliği bil deyip,
Kardeş edinip alın».
Bakay böyle söz söyleyip,
Söyleyeceğine atılıp,
Gaipten bir akıl bulunup,
Sıra Kanıkey'e geldi.
İşte o zaman Kanıkey:
«Han balalarım, kulak verin,
Söylersem tuhaf bir sözüm var.
Söyleyip yalvarıp konuşsak
Allah'a söz yetişmezdi,
Karahan'ın avucunda
Tam on iki kız idik.
On ikinin en büyüğü
Kökçö'nün aldığı Akerkeç,
Buudayhan'ın aldığı Burulkan,
Camgırçı'nın aldığı Caynake,

For God's sake, for my sake,
For the champions Kökçö and Manas,
Go and present as a gift.
Heed the word that is spoken,
To black-hearted Ümötöy
Give whatever he desires.
That he may not turn to evil, but before you
Come and go in peace —
That true-worded kökcal batyr —
Saying, Know our brotherhood,
Take him in as a brother».
Bakay having spoken such words,
Leaping ahead of what he would say,
A counsel found as from the unseen,
The turn came to Kanıkey.
Then it was that Kanıkey:
«My khan children, give ear,
If I speak, I have a strange word to tell.
Though we spoke and pleaded long,
No word could reach up to God;
In the palm of Karahan
We were twelve girls in all.
The eldest of the twelve,
Akerkeç, whom Kökçö took,
Burulkan, whom Buudayhan took,
Caynake, whom Camgırçı took,

Teke'nin aldığı Ayneke,
Ormonbek'in aldığı Oyumkan,

Ayneke, whom Teke took,
Oyumkan, whom Ormonbek took,

Manas'ın aldığı Kanıkey,
On iki kız idik.
Bir aygırın kulunu,
Bir atanın çocuğu.
Uslu sayılır canlar idik.
Uzaktan görüp bilen
Akerkeç'in kanadı,
Bunun atası Kökçö sağken
Böbürlenip durmak Kazak'ın
Öteden beri gelen âdeti.
Ey, özenli ırmağımın pınarı,
Ölürken gördüğüm biriciğim!
Gelinlik çağımda bu zavallı can
Gecikip saçımı ördüm,
O kurumlu Manas'tan
Kulunum, ölürken seni gördüm.
Yiğidin oğlu armağana
Aleme gürültü salan,
Semetey ile Ümötöy,
Karın kardeş bu ikiniz
Bir günde ikiniz doğmuşsunuz.
Toyuna doksan mal boğazlatıp,
Adını denk koydurtup,
Karın kardeş canlar idiniz,
Kardeşliğiniz vardı.
Kardeşe kıymak hayır getirmez,
Yakından iki olmak olmazdı.
Yakınına dokunmak olmazdı,
Kanına dokunmak kalkışılmazdı,
Dediğine uyun,
Bol dünya malı, tümen davar,

Dilediğini verin!
Geri çevirip yola salın,
Kötüleşmeyip barışıp,
İyi geçinip kalın!
Öyle etmenin sebebi –
Benim ablam Akerkeç
Kendisi kadir gecesi gibiydi,

Kanıkey, whom Manas took —
We were twelve girls.
Foals of one stallion,
Children of one father.
We were souls counted wise.
Seeing and knowing from afar,
Akerkeç's wing —
While her father Kökçö lived,
Strutting and boasting is the Kazakh's
Custom come down from of old.
O spring of my cherished river,
My only one, seen as I lay dying!
In my bridal days this poor soul
Braided my hair late,
And from that haughty Manas,
My foal, I saw you as I was dying. The
brave man's son, for a gift —
Setting uproar through the world,
Semetey and Ümötöy,
You two, womb-brothers,
You two were born on a single day.
Ninety head slaughtered at your feasts,
Your names bestowed as equals,
You were womb-brother souls,
Your brotherhood was real.
To slay a brother brings no good,
To be two among close kin could not be.
To touch one's kin could not be,
To touch his blood was not to be dared —
Heed what he says,
Worldly goods in plenty, cattle by the ten
thousand —
Give whatever he desires!
Turn him back and set him on his road,
Not turning to evil, make peace,
Live in good accord!
The reason for doing so —
My elder sister Akerkeç
Was herself like the Night of Power,

Kutlu, kerâmet sahibi bir kul idi.
Ak kürk gibi cömert bir can idi,
Kadınlar içinde o bahtsızın
Bir kerâmeti vardı.
Şaşı değil, koyun gözlü,
Çilsiz, ak yüzlü,
Horoz boyunlu, süzgün gözlü,
Sözü şirin, dili bal,
Alemde çıkmaz öyle bir can.
Dolu ay gibi olgunlaşıp
Ak sungur gibi tüylenip,
Asil ablam zavallının
Namı böyle büyüktü.
Kulak duyup, göz gördüğü
Yeryüzüne şanı yayılan
Kerâmetli bir can idi.
Kocası Kökçö kökcaldan
Alıp kaldığı bir güç idi.
O Akerkeç kadının,
Işıl ışıl parlayan o kâfirin
Kollayanı vardı.
Kökçö'nün yerine oğlunu
Dayanak kılan bir can idi.
Çok çocuğu yoktu Kökçö'den,
Ümötöy tek çocuktu.
Ümötöy'ü doğuran Akerkeç
Kerâmetli bir can idi.
Zavallı ablam, o hırçının
Dudağında bir heybet vardı,
Boşuna söylediği boşa gitmez,
Dilinde bir mühür vardı.
Kargışı boşa çıkmayan,
Beddua ettiği kurtulmayan,
Hayır dediği ters gitmeyen,
Kargışı yanılmayan
Anası böyle bir kul idi,
Onun kargışı yaman bir candı.
Dudağında bir beni vardı.

She was a blessed slave, keeper of wonders.
She was a soul generous as white fur;
Among women, that luckless one
Had a working of grace.
Not cross-eyed — sheep-eyed,
Unfreckled, white of face,
Rooster-necked, languid-eyed,
Her speech sweet, her tongue honey —
Such a soul comes not into the world.
Ripening like the full moon,
Fledging like a white gyrfalcon,
My noble sister, poor soul —
So great was her renown.
Heard by ear and seen by eye,
Her fame spread over the face of the earth,
She was a soul of wonders.
From her husband, Kökçö the kökcal,
She was a strength taken and kept.
That woman Akerkeç,
That infidel gleaming bright,
Had one who watched over her.
In Kökçö's stead, her son
She was a soul who made her mainstay.
She had not many children by Kökçö,
Ümötöy was the only child.
Akerkeç who bore Ümötöy
Was a soul of wonders.
My poor sister — that fierce one
Had a majesty upon her lip,
What she spoke idly did not fall idle,
There was a seal upon her tongue.
Her curse never went astray,
Whom she cursed did not escape,
Whom she blessed met no reverse,
Her curse never erred —
Such a slave was his mother,
Her curse was a fearsome soul.
There was a mole upon her lip.

Baktığı adam sağ kalmaz,
Dileği tutan o kadının
Dilinde bir mühür vardı,
Allah kahretsin Ümötöy'ü,
Anasından korkuyorum» –
Diye, işte böyle, Kanıkey
Feryat edip durdu,
Pek büyük bir azabı
Duaya salıp durdu,
İnadı bırak Semetey,
Barış deyip durdu,
Ümötöy ile Semetey
Gökte pusla kaplı yıldız gibi
Göz göze gelin deyip durdu,
Ahiretlik olup el sıkışıp,
Dost olun deyip durdu.
İşte o zaman Semetey
Han Bakay ile Kanıkey'e
Olur, olmaz demeksizin,
O sözlerine uymaksızın,
Açıkça cevap vermeksizin,
Hışmı gelip dikilerek,
Gözünü açsa alev alev parladı.

Ümötöy'e bir baktı,
Kan içme hırsı tuttu,
Kahrolası şu dünya
Şimdikini yok etsen
Köyümüzden düşman çıkıp,
Azap günden güne çoğaldı,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Gördük, halin işte bu.
Çok sevdiği kavga mı,
Verimli sözü nasıl söyleyelim.
Bu yol onun hıncını kıralım,
Öyle hışımlanıp dikilirse,
Bu kara belalı yok olasının
Bir hesabını bulalım.

The man she gazed at did not stay alive;
That woman whose wish took hold —
There was a seal upon her tongue.
God damn Ümötöy —
It is his mother I fear» —
Saying so, just so, Kanıkey
Kept crying out her lament,
A very great torment
She kept pouring into prayer,
Leave off your stubbornness, Semetey,
Make peace, she kept saying,
Ümötöy and Semetey —
Like stars veiled in mist in the sky,
Meet eye to eye, she kept saying,
Clasp hands as friends unto the next world,
Become friends, she kept saying.
Then it was that Semetey
To khan Bakay and Kanıkey,
Saying neither yes nor no,
Not heeding those words of theirs,
Giving no open answer,
His fury rising, standing tall,
When he opened his eyes they blazed like flame.
He cast one look at Ümötöy,
The lust to drink blood seized him —
This accursed world!
If you wiped out the present one,
From our own village enemies rise,
Torment has grown from day to day;
Kökçö's son Ümötöy,
We have seen — this is your state.
Is it the quarrel he so loves?
How shall we speak the fruitful word?
This time let us break his rancor;
If he rises up so in his fury,
Of that black-plagued doomed one
Let us find a reckoning.

Öyle kavgayı severse, Kazak'ı Ganimet edip alıp gel!
Canını hep birlikte alalım.

If he so loves the quarrel — the Kazakh
Take him as spoil and bring him back!
Let us take his soul all together.

Ne zaman olsa anacığım,
Ata, kurbanı olayım o kutlu anam,

Vuruşmayıp sağ dolaşsınlar deyip,
Hep taraf tutar imiş.
Bağrından olanı, akrabasını
Hali böyle idi deyip,
Hep över imiş.
Kan yudumlayan çoroya,
Geri dönüp o çoroya
Dudağını dişleyip, göz kırpıp,
Çoroyu bir yolunu bulup çıkardı.
Yaya gerilmiş ok gibi uçup Külçoro

Whenever it may be, my dear mother —
Father, let me be her offering, that blessed mother of mine —
Saying, Let them not fight but walk unhurt,
Would always take their side.
Her own flesh, her kin —
Saying, Such was their state,
She would always praise them.
To the çoro who sips blood,
Turning back to that çoro,
Biting his lip, winking his eye,
He found a way and drew the çoro out.
Flying like an arrow drawn on the bow, Külçoro,

Aceleyle seğirtip koşup,
Elik gibi zıplayıp gerilip,
Cıvık olmayan, çevik doğmuş şer çoro –

Yiğitliği bir başka
Çırpınıp giden kaşkalı er çoro –

Hastening, darting, running,
Springing and stretching like a roe deer,
The champion çoro born nimble, nothing slack in him —
His valor of another order,
The blazed warrior çoro who goes striving —

Fırlayıp koşup yetti,
Semetey ile Külçoro
Bir kişiye duyurmadan,
Bir adama bildirmeden,
Fısıldaşmaya koyuldular.
Külçoro'ya şunu söyleyip,
Gülüp durdu Semetey.
İt Kazak'ı boğazla deyip,
Ölümüne sebep ol deyip;
Coşup kabarıp durdu Semetey.
Taştan geri dönmesin diye
Kükreyip durdu Semetey.
Kahrolası dünya, şer çorom,
Gücün aleme yeter,

Dashed and ran and arrived;
Semetey and Külçoro,
Letting no person hear,
Letting no man know,
Fell to whispering together.
Speaking thus to Külçoro,
Semetey kept on laughing.
Saying, Slaughter the Kazakh dog,
Saying, Be the cause of his death;
Semetey kept seething and swelling.
That he might not turn back from stone,
Semetey kept on roaring.
Accursed world, my champion çoro,
Your strength suffices for the world;

Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Söylenince akla uymazsa,
Un ufak edip başını alıp gel,

Çoban köpeklerine yarıp gel,

Adamakıllı kana kanıp gel;

Ökçeli çizme, meşin şalvar,
Allah, o zavallı anacığım

Kökçö's son Ümötöy —
If, being told, he will not heed reason,
Grind him to flour-dust, take his head, and come,
Cleave him for the shepherds' dogs and come,
Drink your fill of blood in earnest and come;
Heeled boots, leather trousers —
God, that poor dear mother of mine

Yaratılmış halk içinde bende
Öne çıkar benim bahtsız anam,
Meşayihi, piri diye,
Öylece karşıma çıkar bahtsız anam.
Hanın karısı onun kanadı,
Her ne zaman olsa
Asil anam, o bahtsızın
Uğur sayıp ettiği âdeti.
Ata, çoro sözümü dinle,
Ak bolat kılıcını yağla,
Öfkeme gerçekten dokunma dedim de

İnadıma dokunduğunda
Kendi abam değil miydi,
Abıke'yi öldürdüm.
Nerede benim ölmem?
Nerede bana vebalin yetişmesi,
Kaburgadan sancı duyup,
Kuru akciğerden yanıp,
Nerede, şimdiye dek Semetey'in ölüp gitmesi. Yiğitliğin halka bir sınav

Görünen canı yakıp kavurup,
Kökcallığını bildirip,
Nice kez hıncıma dokunduğunda
Köböş'ü mezara soktum.
Nerede, bana vebalin yetişmesi,
Gözü kapanıp, ayağı uzanıp,

Among the created folk, for me
My luckless mother steps forward,
Saying, My sheikhs, my pir,
Just so my luckless mother comes to face me.
The khan's wife is her wing,
Whenever it may be,
My noble mother — that luckless one's
Custom held as a good omen.
Father — çoro, hear my word,
Oil your white bolat sword,
I said, Do not truly touch my wrath — and yet
When my stubbornness was touched,
Was he not my own elder brother?
I killed Abıke.
Where then is my dying?
Where is retribution reaching me?
Feeling the stitch in my ribs,
Burning in my dry lungs —
Where, till now, is Semetey's dying and passing? Your valor is a trial before the people —
Scorching and searing the soul in sight,
Making my kökcal nature known,
Many a time, when my rancor was touched,
I put Köböş into the grave.
Where is retribution reaching me?
Eyes closing, legs stretched out —

Kökcalın ölüp yatması.	*Where is the kökcal lying dead?*
Şimdiye dek senin kökcalının	*Till now, where is your kökcal*
Kabir azabı çekmesi.	*Suffering the torment of the tomb?*
Ben ne zaman uğur gözettim,	*When did I ever watch for omens?*
İnadıma dokunduğunda	*When my stubbornness was touched*
Öz babam Cakıp hanı yuttum.	*I swallowed my own father, Cakıp khan.*
Nerede benim ölmem?	*Where then is my dying?*
Şimdiye dek şu canım baş	*Till now has this dear head of mine*
186320 Kıyametin yüzünü görmüş mü?	*Ever seen the face of doomsday?*
Çıybıt abamı çığırttım,	*I made my brother Çıybıt shriek,*
Altı zengini alt üst ettim.	*I turned the six rich men upside down.*
Kölbay'ı mezara soktum,	*I put Kölbay into the grave,*
Gören yurdumun hepsine	*To all the land that saw me*
Kökcallığı bildirdim.	*I made my kökcal nature known.*
Çok adamı mezara soktum.	*Many a man I put into the grave.*
Nerede benim ölmem?	*Where then is my dying?*
Vebal yetişip, nice adam	*Retribution overtaking — many a man —*
Nerede benim mezarım,	*Where then is my grave,*
186330 Ne zaman vebalden ölmem.	*When is my death by retribution?*
Hışmıma dokunanı,	*Whoever touched my fury,*
Ters yanıma değip durmuşu,	*Whoever kept pressing my contrary side —*
Kırk çoroyu kırdım ben.	*The forty çoros I cut down, I.*
Yağmur gibi yay çekip,	*Drawing bows like rain,*
Yalvardığımda canımı bırakmayıp	*Not sparing my soul when I pleaded,*
Dolu gibi ok atan,	*Shooting arrows like hail,*
Çekip aldığımda Buurul malımı,	*When they seized my Buurul steed from me,*
El kavuşturup yalvarsam hiç aldırmadan,	*Though I clasped hands and begged, unheeding,*
Canımı böyle yakıp kavuran,	*Scorching and searing my soul like this,*
186340 Kanımı kaynatıp gönderen,	*Setting my blood aboil and driving it on,*
Yalvarsa da uymayan hısımlar,	*Kinsmen who would not yield though I pleaded,*
Canımı dikleştirip gönderen.	*Driving my soul to defiance —*
Babamdan kalan mirasçıları,	*The heirs left over from my father,*
Kırk çoroyu kırdım ben.	*The forty çoros I cut down, I.*
Olmayacak deliliği ettim,	*I did madness that should never be,*
Gebe kadınların karnını yardım,	*I split open the bellies of women with child,*

Kerekenin çubuğunu kırıp,
Gelin kızını ağlatıp,
Uuklarının hepsini kırıp
Oğlunu kızını ağlatıp,
Kırgın salıp kocamışını,
Kıl kadar bir şeyini bırakmadan

Kırdım geçirdim hepsini.
Yakınımı yuttum,
Nerede benim ölüp gitmem,
Nerede bana vebalin yetişmesi,
Şimdiye dek abakenin
Mezara ayağı sallanıp,
Nerede dünyadan gitmesi,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy –
Ümötöy'ü bir görüp gel.
Dile gelirse o domuza
Sekiz mağara dolusu hazine,

Hazinede sarı anahtar –
Saplı bir anahtar var.
Kilidini açıp ağzını açayım,
Al gitsin Kazak, işte bu deyip,
Halkının, yurdunun hepsine,
Genciyle yaşlısına
Kucak kucak zehrimi saçayım,
Dile gelirse Ümötöy
Dediğine razı olalım,
Yayla tepesinde altı san at var,

Argımak ile kunan karışık,
Sürüp resmigeçide salalım,
Dediğine razı olalım,
O bölön kardeş kadir bilirse
Argımak ile yörük atlar karışık
Şu Ümötöy'e verelim.
Giyeceğine kürk verip,
İyi geçinirse Ümötöy
Dilerse alacağı orduyu verip,

Breaking the lattice-rods of the kereke,
Setting the young brides weeping,
Breaking every one of the uuk-poles,
Setting their sons and daughters weeping,
Loosing slaughter on their elders,
Leaving nothing of theirs, not a hair's breadth,
I cut them down, mowed through them all.
I swallowed my own kin —
Where is my dying and passing,
Where is retribution reaching me?
Till now, where is your elder brother's
Foot dangling into the grave,
Where is his going from the world?
Kökçö's son Ümötöy —
Go see this Ümötöy once and return.
If that swine comes to terms —
Eight caverns full of treasure,

In the treasury a yellow key —
There is a key with a haft.
Let me open its lock, open its mouth,
Saying, Take it, Kazakh — here it is,
To all his folk and land,
To his young and to his old
Let me scatter my venom by the armful;
If Ümötöy comes to terms,
Let us consent to what he says.
On the summer-pasture crest are six san of horses,
Argımak and three-year-olds mingled,
Let us drive them and parade them past,
Let us consent to what he says;
If that kinsman-by-marriage knows worth,
Argımak and swift steeds mingled —
Let us give them to this Ümötöy.
Giving furs for his wearing,
If Ümötöy lives in good accord,
Giving the horde he would take if he wishes,

Bol davarı bolca verip,
Bir tabaktan et yiyip,
Yüz yüze bakışıp karşılaşıp,
Geçmişi yad edip,
El sıkışıp dost olup.
Mızrakları birlikte bağlamaya,
İşte bir ahit edelim
Düşmana birlikte düşman olmaya.
Zorlumuz da kocamışımız da,
Kıyamete kadar bölön kardeş olarak
Görüşelim hepimiz.
Düşmana birlikte düşman olmaya,
Yola gelirse Ümötöy
Davayı birlikte dava etmeye,
Keşfe birlikte çıkmaya.
Kırgına uğrarsak bir yerde
Bir arada toplanıp ölmeye,
Sağlam barışıp geri gel,
Yiğidin sözü böyleydi deyip,
Benim emanet sözümü söyleyip gel.
Sözüne sevinirim.

Giving abundant cattle abundantly,
Eating meat from one dish,
Meeting face to face, gazing eye to eye,
Recalling what is past,
Clasping hands and becoming friends.
To bind our lances together —
Come, let us make a covenant —
To be foes together against the foe.
Our mighty and our aged alike,
As kinsmen-brothers until doomsday
Let us all keep meeting.
To be foes together against the foe,
If Ümötöy comes to the road,
To press one cause together,
To ride out together on the scout.
If slaughter falls on us in some place,
To gather in one place and die together —
Make peace soundly and come back,
Saying, Such was the brave man's word,
Go speak my entrusted word and come. I shall rejoice at his word.

Hışımlanıp dikilirse,
Yakalayıp o kulu öldürüp gel,
İki kolunu bağlayıp gel.
İki gözünü de oyup,
Abanız Semetey'e sürüp gel.

Yola gelirse Ümötöy,
Alıp gel bana kendime.
Üstün bir kardeş olması için,
Göster benim gözüme.
Birlikte aynı özene konalım,

Bir öz kardeş olalım.
Bu dünyada mal yığmada ortak,
Ölümde ortak, imanda kardeş
Sıkı bir kardeş olalım.
Yola gelirse Ümötöy,

If he rises up in fury,
Seize that slave, kill him, and come,
Bind his two arms and come.
Gouge out both his eyes as well,
Drag him to your brother Semetey and come.
If Ümötöy comes to the road,
Bring him to me, to myself.
That he may be a brother most high,
Show him to my own eye.
Let us settle together on one cherished stream,
Let us become brothers of one self.
Partners in heaping wealth in this world,
Partners in death, brothers in faith —
Let us become brothers bound fast.
If Ümötöy comes to the road,

Esirgemeyeyim muradından.
Atandan kalan geniş Talas'ı,
Ilgınlı Keñ-Kol yerimi
İşte onu, o Ümötöy'e vereyim,
Şu atadan kalan halkımı.
Olduğu gibi tümden vereyim,
O Ümötöy baatırın
Dediğine razı olayım.
Halka haber salalım,
Dilediği han olmaksa,
Kızılbaş yurdunu kırıp geçirip
Bütün çağa haber salalım.
Han Ümötöy baatır deyip,
Gözümüzün gördüğü yurdun hepsine
Han kaldırıp alalım.
Dile gelmeyip Ümötöy
Tepinip dururlarsa o Kazak'ı,
Kazak'a azabı sal,
Halkına yıkım salıp gel,
Gök gırtlağın kanına doyup gel.

Gördüğün Kazak işte bu deyip,
Sıkı kemer kuşanıp alıp gel.
Baatır da idin, şer de idin,

Eri mızrakladıysan sen mızrakladın

Adın bana kaldı.
Ey, Külçoro, kulunum
Abamın sözü işte budur deyip.
Ümötöy'e söyleyip gel.
Kazak'a boğuşma niyeti taşıyorsa
Selam duamı iletip gel!»

Diye, işte böyle, Semetey
Kükreyip çoroyu bileyerek
Coşturup yola saldı.
Yaydan uçan ok gibi şer çoro,

Let me not grudge him his desire.
Broad Talas left from your father,
My tamarisk-grown Keñ-Kol land —
There, let me give that to Ümötöy,
This people left from the father —
Let me give it whole, as it stands;
That batyr Ümötöy —
Let me consent to what he says.
Let us send word to the people;
If his desire is to be khan,
Mowing down the Kızılbaş land,
Let us send word to the whole age.
Saying, Khan Ümötöy the batyr,
To all the land our eyes have seen
Let us raise him up as khan.
If Ümötöy will not come to terms,
If those Kazakhs keep stamping —
Loose the torment on the Kazakh,
Bring ruin on his people and come,
Drink your fill of the blood of his grey gullet and come.
Saying, This is the Kazakh you saw,
Gird your belt on tight and come.
A batyr you were, a champion you were,

If any man lanced a warrior, you lanced him —
The name has fallen to me.
O Külçoro, my foal,
Saying, This, then, is my brother's word,
Go speak it to Ümötöy and come.
If he means to grapple with the Kazakh,
Carry him my greeting and blessing and come!»
Saying so, just so, Semetey,
Roaring, whetting the çoro keen,
Stirred him up and sent him on his way.
The champion çoro like an arrow flown from the bow,

Cellat gibi er çoro
Üç-Koşoy'un kıyısına,
Büyük Keñ-Kol'un düzüne
Atını sürüp yetip Külçoro
Kararlaştırılan yere vardı.
Çoroyu görünce Ümötöy
Bolat mızrağı ele alıp,
Kulaker'in sağrısına bir vurup,
Yerin oyuğunu devirip,
Çevikliği ölçüsüz
Şapır şupur koşturup,
Çoronun yanına yetip geldi,
Er Ümötöy geldiğinde
Becerikli kuş gibi hazırlanıp,
Zavallı çoro, o yiğidin
Gaipten bir aklı bulunup,
Usulca söyleyip, sağlam basıp,
Ustalığı ölçüsüz,
İşte Külçoro söze başlayıp
Ümötöy'ün yanına vardı:
«Karın kardeş Ümötöy,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas Baş almak
işte bu, yer işte bu
Yerdir diye gelmişsin.
Kırk boy Kırgız, kıymetli yurt

Beklersen, kaleli Kırgız
Halktır diye gelmişsin.
Manas'ın oğlu Semetey,
Baatır kökcal sultan
Dayanaktır diye gelmişsin.

The warrior çoro like an executioner,
To the bank of Üç-Koşoy,
To the flat of great Keñ-Kol,
Spurring his horse, Külçoro
Reached the appointed place.
Seeing the çoro, Ümötöy
Took the bolat lance in hand,
Struck Kulaker once on the croup,
Overturning the hollows of the earth,
His quickness beyond measure,
Galloping with a clatter and splash,
He came up beside the çoro;
When Er Ümötöy came,
Readying himself like a deft bird,
The poor çoro — that brave one —
A counsel found as from the unseen,
Speaking gently, treading firm,
His mastery beyond measure,
So Külçoro, beginning his speech,
Went up beside Ümötöy:
«Womb-brother Ümötöy,
Tamarisk-grown Keñ-Kol, broad Talas —
Taking heads is this; the land is this —
Saying, It is land, you have come.
The forty tribes of Kirghiz, a precious people —
If you wait, the fortress-Kirghiz —
Saying, It is a people, you have come.
Manas's son Semetey,
The batyr, the kökcal sultan —
Saying, He is a mainstay, you have come.

Güp güp edip kabarmadan,
İt gibi hayalini bırakınız,
Yeniden bir hayale başlayınız.
Sultana aklı danışınız,
Vebali mi sevabı mı olur,
Kazak ile Kırgız'ın
Sorumluluğunu kendin alınız.

Without pounding and swelling up,
Leave off your dog-like dream,
Begin a dream anew.
Ask counsel of the sultan;
Whether it be sin upon you or reward —
Of Kazakh and of Kirghiz
Take the burden on yourself.

Kaplan Bakay kocamışa,
Vermeye razı olduk yiğidim,
Söylediğinin hepsini,
Karın kardeş Ümötöy,
Deli olmayıp aklı başında olursan,
Baatır, düşman olmayıp dost olursan,
Alnı açık kıran, bize siper oldun.

Dile gelirsen Ümötöy,
Kırgız değil, bütün çağa
Baatır, bu yıl sağlam oldun.
Ilgınlının düzüne,
Geniş Talas'ın kıyısına
Yiğit Kökçö'nün yerine,
Şanın zorlu, adı ulu,
Han kılmak üzereyiz,
Kulak duyup, göz gördüğü
Yeryüzüne seni
Han kılmak üzereyiz.
Ümötöy ulu oldu deyip,
Söz etmek üzereyiz,
Uçsuz bucaksız halkın hepsine
Sizi bek kılmak üzereyiz.
Hanlığı dileyip alınız,
Han abam kankorun huzuruna
Kardeşim deyip varınız.
Baatır, baş alacaksan işte ben.

işte halk!
Zorlarsan başını alacak

Zavallı çoro işte benim!
Bütün kederi dağıtınız,

Kükreyip kabarmayı bırakınız.
Kökümüz bir, öz kardeşiz,
Söylenen sözle olunuz.
Söylenen dili dinleyiniz,
Gök yalçın kaya gibi dikilip,

To the tiger Bakay the aged —
We consented to give, my brave one,
All of what you spoke;
Womb-brother Ümötöy,
If you are not mad but sound of mind,
Batyr, if you are no foe but friend,
Open-browed destroyer, you have been our shield.
If you come to terms, Ümötöy,
Not the Kirghiz alone — to the whole age,
Batyr, this year you have been made whole.
On the flat of the tamarisk-land,
On the bank of broad Talas,
In brave Kökçö's stead,
Your fame formidable, your name great,
We are ready to make you khan;
Heard by ear and seen by eye,
Over the face of the earth, you —
We are ready to make you khan.
Saying, Ümötöy has become great,
We are ready to spread the word;
Over all the boundless people
We are ready to make you bek.
Ask for the khanship and take it;
Before my khan brother the bloodthirsty
Go, saying, I am your brother.
Batyr, if you would take a head — here am I,
here is the people!
If you press hard, the one who will take your head —
The poor çoro — here am I!
Scatter all your grief,

Leave off your roaring and swelling.
Our root is one, we are own brothers,
Be as the word is spoken.
Listen to the tongue that speaks;
Rearing up like the grey sheer crag —

Gördüğüm yerde ulum,
Kötüleşmeyip şer ile
Baatır kökcal er ile
Törenin töre olması
Çoğunlukla halk ile olur.
İyi geçinirsen Ümötöy
Can yoldaşım bölön kardeşim geldi deyip,
Can esirgemeden Semetey
Sayısız kısrak verir.
Sayı sayı, bin bin deve verir».

Diye, işte böyle, Külçoro
Ümötöy'ün karşısında durdu,
Şu sözleri çarparak söyledi.
Hışımlanıp dikilerek,
O Ümötöy zavallıyı
Şimdi Allah kahretti.
Hışımlandı, gözü alev alev,
Hayret, kan içme hırsı sıkı tuttu.
Söyleyip durduğu söze bak,

Yan çizip kükreyip,
Delirmişçesine bir nara attı.
«Göğsümdeki sinek kadar canımı,
Vuruşmaya feda ederim
Kaşık kadar kara kanımı.
O kahrolası cılız kul
Yaptığı işe bir bak.
Yalpak yalpak söz söyleyip,
Can rahatlatacak vakti anıp,
Canı çıkasıca ahmağın
Söyleyip durduğu söze bak.
Kemer kuşandığın beline
Şu belli kökcal ile ikiniz
Şimdi benim kendime,
Görünme çorom, gözüme!
Karanlık olmayıp zifiri gece olsun,

My great one in the place I saw —
Not turning to evil, with the champion,
With the batyr, the kökcal warrior —
That a töre should be a töre
Comes mostly with the people.
If you live in good accord, Ümötöy,
Saying, My soul's companion, my kinsman-brother has come,
Semetey, not sparing his soul,
Will give mares beyond number.
Count upon count, he will give camels by the thousand».
Saying so, just so, Külçoro
Stood facing Ümötöy,
Striking home, he spoke these words.
Rising up in fury,
That poor wretch Ümötöy —
Now God damned him.
He raged, his eye ablaze —
Amazing — the lust to drink blood gripped him fast. Look at the words he keeps speaking,
Swerving aside, roaring,
He gave a cry as if gone mad.
«This fly-small soul within my breast —
I offer it up to the fight,
My spoonful of black blood.
That accursed scrawny slave —
Look at the deed he does.
Speaking his fawning, sidling words,
Recalling a time to soothe the soul —
That fool whose soul should leave him —
Look at the words he keeps speaking.
The waist you girded with your belt —
You two, with that famous kökcal,
Now, before my own self —
Do not appear, çoro, before my eye!
Let there be not darkness but pitchest night,

Kanın değil, yıkanıp kul,
Kanınla bir olsun.
Teke tek dövüşe girmezsem,
Yer dolusu ordunu
Tek başıma kırmazsam.
Ümötöy olmayıp öleyim,
Doğmayıp suda boğulup batayım,

Babamın kan bedelini vermezse,
Arzıma, derdime uymazsa,
Bileğinde altını yüklemeden,
O salınıp giden Buurul'u
Şimdi önüme çekmeden,
Kara belalı o zayıf kulun
Şimdi söylediği söze bak,
Kara kılıp oturan
Han Semetey, sizin birinizi,
Hışmı geldi Ümötöy'ün,
Şimdi hıncınızı kırar.
Han babamın kan bedelini ver deyip,
Bu işi dileyip geldi,
Han kıl dedi hanginizi?
Haram olarak ölesi zayıf kul,
O kahrolası çoronun
Yaptığı işe bir bak!
Sarı yamaçlı kırını söyle,
Ağız kalabalığı edip söz salmadan,

Dövüşecek olma sebebini söyle.
Sözün kısası işte bu –
Semetey ile dost olup;
Birlikte yürüyüp iflah olmam.

Külçoro'yu, Bakay kocamışı
Kulluğa verseler razı olmam.

Köy komşu olup kudururum,
Köyünü bozup yutunurum.

Not your blood — washed clean, slave,
Let it be one with your blood.
If I do not enter the single combat,
Your horde that fills the earth —
If I do not cut it down alone,
Let me not be Ümötöy but die,
Let me be unborn — drown and sink in water.
If he does not pay my father's blood-price,
If he does not heed my plea, my grievance,
Without loading the gold upon his wrist,
Without now drawing before me
That swaying, ambling Buurul —
That black-plagued feeble slave —
Look at the words he now speaks:
He who sits making black —
Khan Semetey — one of you —
Ümötöy's fury has risen,
Now he will break your rancor.
Saying, Pay my khan father's blood-price,
He came desiring this thing —
Which of you did he say to make khan?
Feeble slave fit to die unhallowed —
That accursed çoro —
Look at the deed he does!
Speak of your yellow-sloped steppe,
Without loosing words in a crowd of mouths,
Speak the reason you would fight.
The short of the word is this —
Becoming friends with Semetey,
Walking together — I shall never prosper by it.
Külçoro, and Bakay the aged —
Though they gave them to me for bondsmen,
I would not consent.
As village neighbor I shall run rabid,
I shall wreck his village and gulp it down.

Halkını gözüme kestirip yaparım,	*I shall mark his people with my eye and do it,*
Bir teki kalmadan yurdunu kırarım.	*I shall cut down his land till not one remains.*
Kalenin dibini yerle bir ederim,	*I shall raze the fortress footing to the ground —*
Kökünü toptan kazımazsam	*If I do not dig out his root entire —*
Arada dolaşan çoro kul,	*Çoro-slave who goes between,*
Seni öldürmeden gitmezsem.	*If I do not kill you before I go —*
Bulmaz mıyım hilenin çaresini,	*Shall I not find the trick's remedy?*
Mızrağımı kanlamazsam,	*If I do not blood my lance,*
Ömrünü kısaltmazsam,	*If I do not cut short your life,*
186600 Kesmezsem, kuru kul, başını!»	*If I do not cut off, dry slave, your head!»*
Mızrak dokunsa gıkı çıkmaz.	*Touched by a lance, he makes no sound.*
Diye, kükreyip Ümötöy,	*Saying so, roaring, Ümötöy,*
Kökü bolat, ucu keskin	*Its base bolat, its point keen,*
Gök bolattan bir mızrak alıp,	*Taking a lance of grey bolat,*
Kulager'e bir vurup,	*Striking Kulager once,*
Gözünde o yanda ateş kaynayıp,	*Fire seething yonder in his eye,*
Dudağını kesercesine sıkı çiğneyip,	*Chewing his lip hard as if to cut it through,*
Çok söylenip bağırıp,	*Ranting long and shouting,*
Kökçö diye uran çağırıp.	*Crying «Kökçö» for his war-cry.*
186610 Bağırışı baş yarıp,	*His shouting splitting heads,*
Sesinin gücü taş yarıp,	*The force of his voice splitting stone,*
Hışmını döküp atılıp,	*Pouring out his fury, hurling himself,*
Kan dökmekten dönmeden,	*Not turning back from shedding blood,*
Cezayır tüfeğini asıp,	*Slinging his Cezayır musket,*
Kaçmadan dur deyip hazırlanıp,	*Saying, Stand, do not flee — making ready,*
Zavallı erin kendisine	*Against the poor warrior himself*
Hışım önünden bulunup.	*Found before the face of fury.*
Ava girdi Ümötöy,	*Ümötöy went into the hunt,*
Hiç kimsenin çaresini bulamayacağı	*One for which no man could find remedy —*
186620 Bir büyüye girdi Ümötöy.	*Ümötöy went into a spell.*
Kenarı bolat, tunç mızrak,	*Bolat-edged, the bronze lance,*
Sahi doru at yol vermez geniş dereden,	*Truly the bay horse yields no path through*
Kazakların Ümötöy'ü	*the wide gorge, The Kazakhs' Ümötöy*

Sinek kadar can bırakmaz mızrakla,

İyice niyetlenmiş Ümötöy,
Hışmını salıp dikilerek,
O kudurası yetip geldi.
Boz köstek kayışının yeri deyip,

Yüreğin alt kenarı deyip,
Ölçüsünün tam yeri deyip,
Ölümlük yerin sırası deyip,
Öteye doğru bir kaydırsa,
İşte yüreğin tam kendisi deyip.
Külçoro'ya el uzattı.
Ardındaki kalabalık Kazak

Toptan saldırıp gürültü kopardı.
O üstün pehlivan Ümötöy
Çoroyu yıkıp devirmek için
Mızrakla bir vurdu.
Sırt yanı şer olan Külçoro'yu
O kudurası balta ile vursa

Aslında çoron kılını kıpırdatmaz.
Zınk diye durur, aldırmaz,
Ümötöy'ün mızrakladığını
Paçasına bile saymaz.
Erliği ve şerliği
Yaradan Rabbim çoroya
Ölçüsüzce vermiş.
Her yanı denk imiş,
O Külçoro er imiş,
Yukarısına aşağısına bakmaz,
Yiğitliği işte böyle,
Ölürüm diye hesap etmez.
Ketmen tuynaklı, geniş sağrılı,

Çatışmaya binilen Surkoyon'un
Dizginini çekip ağzını çevirdi.

The lance that leaves not a fly-small soul alive —
Well had Ümötöy set his intent,
Loosing his fury, standing tall,
That rabid one came on and arrived.
Saying, Here is the place of the grey hobble-strap,
Saying, The lower edge of the heart,
Saying, The exact place of the measure,
Saying, The turn of the mortal spot,
If he slid it a little over —
Saying, There, the very heart itself —
He stretched out his hand at Külçoro.
The crowding Kazakhs at his back

Charged all together and raised a din.
That surpassing strongman Ümötöy,
To fell the çoro and bring him down,
Struck one blow with the lance.
Külçoro, champion to his backbone —
Though that rabid one struck him with an axe,
Truly your çoro stirs not a hair.
He stands stock-still, unmoved,
Ümötöy's lance-thrust
He counts not even worth his trouser-cuff.
Warriorhood and championhood —
The Lord Creator to the çoro
Had given beyond all measure.
His every side was equal,
That Külçoro was a warrior,
He looks not up nor down,
Such is his valor —
He does not reckon, I shall die.
Broad-hoofed like a mattock, wide of croup —
Surkoyon, mounted for the clash —
He drew the rein and turned his mouth about.

Daha ne çaren var, baatır deyip,
Gücünüz tek başına yetmezse,
Bütün Kazağını çağır deyip,
Sırıtıp gülerek durdu,
Bir mızraklamak değil, on kez saplayıp,
Kul yalpalayıp duruyordu.
Yirmi kez saplasa aldırmaz,
Paçasına bile saymaz.
Şer Külçoro şöyle durdu:
«Kahrolası dünya, Ümötöy,
Anlaşılan aklın hiç yokmuş.
Bu hıncınızı bırakınız,
Tek başına gücün yetemez.
Kışkırtılmış Kazak, tümen yurt
En sağlamınla üstüme geliniz,
Cezayır tüfeği atıp, yay çekip,

Saying, What remedy have you left, batyr,
If your strength alone does not suffice,
Call up all your Kazakhs —
He stood grinning and laughing.
Not one lance-blow — thrusting ten times,
The slave kept reeling about.
Thrust twenty times, he is unmoved,
He counts it not even worth his trouser-cuff.
Champion Külçoro stood thus:
«Accursed world — Ümötöy,
It seems you have no mind at all.
Leave off this rancor of yours,
Alone your strength cannot suffice.
Goaded Kazakh, land of ten thousand —
Come at me with your soundest,
Firing the Cezayır musket, drawing the bow,

Gücünüz yeterse boğazlayınız,
Çırpınıp durma Kazak yurdu,
Darmadağın olursunuz, bırakınız.
Misafirliğe gelip dikilerek,
Sıkı bir kavga salmayınız.
Kıl kadar bir şeyiniz kalmadan,

Kırgına uğrayıp kalmayınız.
Ölenlerinizden geriye kalanınız
Kırıp geçirip kabaca davrandı deyip,

Sınırınıza varmayınız.
Ay karanlık, zifiri gece olsun,

İki bin Kazak Ümötöy
Halkınla yurdunla bir olsun,

Kakan savaşçısı kaynayıp saplandığında,

Kalabalık Kazak, kuruntulu yurt,

Slaughter me if your strength suffices;
Do not flail about, Kazakh land,
You will be scattered to pieces — leave off.
Having come on a guest-visit, rearing up,
Do not loose a bitter fight.
Lest nothing of yours remain, not a hair's breadth,
Do not fall beneath the slaughter.
Those of you left over from your dead —
Saying, He mowed us down and dealt brutally —
Do not carry it to your border.
Let the moon be dark, the night pitch-black —
Two thousand Kazakhs, Ümötöy,
Let them be one with your folk and your land;
When the Kakan's warrior seethed and drove in,
Crowding Kazakhs, suspicious land —

Senden yılıp kaçsam iflah olur muyum?

Diye, işte böyle, Külçoro
Senden korkarsa çoronun
Sözü ikilik eder mi hiç?
Arabulucuya mızrak vurdun,
Hışımlanıp öyle durdun.
Baatır senin gibi olur mu.
Başın parçalanıp gitmesin,
Senden esirgeyen adam iflah olur mu,
Bir niyet etsen ya Ümötöy,
Dimdik durup el çekmem.

Bek dersen bekin oğluyum,
Bey soyundan birisiyim.
Han dersen hanın oğluydum
Palavra atıyorsun Ümötöy
Cıvık ayran, mavi kurut,
Nerede Kazak'ın kulu oldum ben?
Gümüş gözlü, gün yüzlü
Hışmım gelip dikilecek olsam,
Kaçıp ürküp dolaşma,
Cakeyim, kulunuz, kulunuz – deyip,

Her yanı denk idi,
Yer yer sığınacak delik arama,
Telaşa kapılıyorsun Ümötöy,
Kendi malını mülkünü saçma,
Öldük be, cake, kulunuz deyip,
Paldır küldür dağılan zavallı yurt,

Sarı-Arka'ya doğru kaçma!
Hışmını salıp dikilirse,
Çoro Kazak'ın kanını emmesin,
Kadir Allah, Rabbim deyip,
Halkın kedere düşmesin.
Gerilip güç toplarsa Külçoro
Sahiden belini kırıp koparmasın,

If I shied and fled from you, would I prosper?
Saying so, just so, Külçoro —
If he feared you, would the çoro's
Word ever speak double?
You struck the go-between with a lance,
You stood there in your fury.
Is a batyr ever like you?
Lest your head be shattered and gone —
Does the man who spares you ever prosper?
Set but one intent, Ümötöy —
I stand bolt upright and will not draw back my hand.
Say bek — I am a bek's son,
I am one of a bey's line.
Say khan — I was a khan's son;
You are talking wind, Ümötöy —
Runny ayran, blue kurut —
Where did I become the Kazakh's slave?
Silver-eyed, sun-faced —
Should my fury rise and stand tall,
Do not roam about bolting in fright,
Saying, My dear Cake, your slave, your slave —
His every side was equal —
Do not hunt hole after hole to hide in,
You are seized with panic, Ümötöy,
Do not scatter your own goods and chattels,
Saying, We are dead, oh Cake, your slave —
Poor land scattering head over heels,

Do not flee toward Sarı-Arka!
If he looses his fury and stands tall,
Let the çoro not suck the Kazakh's blood —
Saying, Almighty God, my Lord —
Let your people not fall into grief.
If Külçoro coils and gathers his strength,
Let him not truly snap your back in two;

Ciddiye alıp ansızın vursa,

Mızrak beklenmedik yerine dokunup
Emanet canına kıymasın.
Bölön kardeşimi çorom mızrakladı deyip,
Kankor abamı Allah kahretmesin!
Bir bağırdan olan han ile düşman olan

Bunlar kötü kişilermiş deyip,
Kimse alay konusu etmesin!»
Elini tutup, kılını kıpırdatmadan,
Tulparın ağzını çevirdi.
Aman, zurna sesi gibi o gür şer
Sırıtıp gülerek durdu.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Göz göre göre mızrak uzattı.
Gördün mü kulun kabalığını,
Çoroya eziyet salıp
Yine mızrağı savurdu.
Kaşım gözüm deyip kılı bile oynamaz,
Kalabalık Kazak mızrak vursa,

Zavallı çoron kılını kıpırdatmaz,
Aç bolattan dövülmüş,
Alakeñ hanın soyundan.
Gün gibi doğmuş ikiz kul,
Atası üstün, kendisi deniz gibi kul,

İçini görsen o çoronun
Yeryüzünden genişti,
Can yaratan bir Allah
Böyle bir çoro karaltısını
Yakın zamanda vermez elbet.

Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Toptan saldırıp gürültü koparıp,
Mızrakla girip duruyor.
Karısı erkek doğurmuşçasına,

If he takes it in earnest and strikes unawares,
The lance touching some unexpected place,
Let him not slay the soul held in trust.
Saying, My çoro lanced my kinsman-brother,
Let God not damn my bloodthirsty brother!
Saying, Khan at feud with one of his own bosom —
Saying, These were wicked men —
Let no one make of it a mockery!»
Holding his hand, stirring not a hair,
He turned the tulpar's mouth about.
Alas, that champion loud as a zurna's cry
Stood grinning and laughing.
Kökçö's son Ümötöy
Thrust out his lance in open sight.
Have you seen the slave's brutality —
Laying torment on the çoro,
Again he swung the lance.
Not a hair stirs — no My brow, my eye;
Though crowding Kazakhs struck with lances,
Your poor çoro stirs not a hair,
Forged from raw bolat,
Of the line of Alakeñ khan.
Twin slave born like the sun,
His father surpassing, himself a slave like the sea;
Could you see the inside of that çoro,
It was wider than the face of the earth —
The one God who creates the soul
Such a çoro's silhouette
Will surely not grant again soon.

Kökçö's son Ümötöy,
Charging all together, raising a din,
Keeps going in with the lance.
As if his wife had borne him a son,

Kaşım gözüm demeksizin,
Zavallı çoron gülüp duruyor.
«Er Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Söyleyeceğim şudur, bilmiş ol,
Ata, Ümötöy olmayıp yerin dibine gir.
Sağa sola kan gidip,
Ulu bir söz söyledim, dilimi dinle,

Kan gittikten sonra can gidip,
Paramparça olur kalkanın
Sözümü dinlemezsen Kazak kul,
Şimdi un ufak olursun.
Söylediğim akıl büyük bir bereket,
Teke tek girip azgınlaşırsam,
Zavallı etin Kazak kul,
Şimdi çıkar bit yenimin hesabı,

Halinize hışım salarım,
Hışmım gelip dikilecek olsam,
Kadirli bölön kardeşimle ikiniz bu,

Sataşmadan bırakmam birinize».
Ümötöy mızraklayıp durduktan sonra,
O Külçoro kıranın
Hışımlanıp gücü kabardı,
Töre çoronun yüzünde
Dört parmak kalınlığında buz durdu.
Doğrudan kaynayıp o zavallı kan,
Çoroyu bir tutkusu tutup
Bu can bir tutama sığmadan,
Gözbebeği bulanıp,
Rengi solup, içi yanıp,
Hörgücünü çekip duramayıp,
Ateşlenip gözü alev alev parladı.
Kapı kanadı gibi kaşkalı dişi –
Sahiden çivi gibi sağlam dişini
Bölük bölük ederek çiğnedi.
Kızıştığında şer çoron
Kılıcı ele alırdı,

Without a word of My brow, my eye,
Your poor çoro keeps on laughing.
«Er Kökçö's son Ümötöy,
What I shall say is this — know it well,
Father — be not Ümötöy: sink into the earth. Blood going right and left,
I have spoken a great word — heed my tongue,
After the blood goes, the soul goes,
Your shield will be torn to shreds —
If you heed not my word, Kazakh slave,
Now you will crumble to flour-dust.
The counsel I spoke is a great blessing;
If I go in single combat and run wild,
Your poor flesh, Kazakh slave —
Now comes the reckoning of my louse-ridden sleeve,
I shall loose my fury on your state;
Should my fury rise and stand tall,
You and my worthy kinsman-brother both —
I shall not leave one of you unassailed».
After Ümötöy had kept on lancing,
That destroyer Külçoro —
His strength swelled up in fury,
On the töre çoro's face
Ice stood four fingers thick.
Seething straight up, that poor blood —
A passion seized the çoro,
This soul not fitting in a handful,
His pupils clouding over,
His color fading, burning within,
Unable to hold his hump in check,
Fevered, his eye blazed like flame.
His blazed teeth like a door-leaf —
Truly his teeth firm as nails
He ground and gnashed piece against piece.
When your champion çoro grew heated
He would take the sword in hand;

	Kırk çevre dolusu düşman gelse,	*Came foes to fill forty rings around,*
	Baskı gelip gözü kısılsa,	*Came the press till his eye narrowed,*
186790	Kırk bin mızrak birden dokunsa	*Came forty thousand lances touching at once —*
	Hiç eğilmeden o çoron	*Never bending, that çoro of yours*
	Kırgın salıp bırakırdı.	*Would loose the slaughter and leave it so.*
	Kılıcı eline alsa	*If he took the sword into his hand,*
	Zorluğu işte bu kadar –	*Such — just so much — was his hardness:*
	Kıyamet gibi müşkül başlatırdı,	*He would begin a torment like doomsday,*
	Hışımlanırsa o çorodan	*If he rose in fury, from that çoro*
	Bir karaltı kalmayacak hale başlatırdı.	*He would begin it till no silhouette remained.*
	Yaklaşanı, o pars gibi kul	*Whoever drew near, that pard-like slave*
	Doğrayıp doğrayıp savururdu.	*Would hew and hew and scatter to the winds.*
186800	Kıskançlığa kapılsa Külçoro	*If jealousy seized Külçoro,*
	Bütün çağa kırgın başlatırdı.	*He would begin the slaughter on the whole age.*
	Kaplan odur, şer odur,	*The tiger is he, the champion is he,*
	Kara kökcal er odur.	*The black kökcal warrior is he.*
	Öfkelenip Külçoro,	*Growing wrathful, Külçoro:*
	Elçi olarak gelmiş çoroyu	*The çoro come as envoy —*
	Öfkelenip duruyor deyip,	*Saying, He stands there raging —*
	Nara atıp mızrak uzatacak kadar	*Did I say anything of the kind,*
	Şöyle böyle bir şey dedim mi?	*So much as to cry out and thrust a lance?*
	Yedi atanın kan bedeli yok,	*There is no blood-price of seven forefathers,*
186810	Gümbürdeyip duran Ümötöy	*Thundering Ümötöy —*
	Sevdiğini elinden yedim mi?	*Did I eat what you loved out of your hand?*
	Eski yurdun Sarı-Arka'da	*In your old homeland Sarı-Arka*
	Huzurunu bozup keşfe çıktım mı,	*Did I break your peace and ride out scouting,*
	Bozgunculuğumla halkı kırıp,	*Cutting down the people with my ravaging,*
	Senin yılkını sürüp aldım mı?	*Did I drive off your horse-herds?*
	Sinsi bir hınca mı kaldım,	*Have I harbored some sly grudge?*
	Han Kökçö'nün oğlu Ümötöy,	*Khan Kökçö's son Ümötöy,*
	Hışmım gelip dikildim,	*My fury has risen — I have stood tall,*
	Sataşacak olsam bir görürsün!	*Should I fall upon you, you shall see!*
186820	Öfkelenip kollarımı geriştirsem,	*If I grow wrathful and stretch out my arms,*

Sarı-Arka'ya kaçıp varırsın!
Bir nara atıp bir kez çarpsam,
Un ufak olup gidersin!

Hışımlanırsam ölürsün,
Titremeye tutulan işte bu ordu

Bir daha dönülmez o gerçek yurdu,

Ümötöy, şimdi göreceksin!
Gerçekten görülmedik şey görürsün,
Bir kükrersem ölürsün!
Ben seni akraba görsem de,
Kahrolası Ümötöy,
Şu Kıtaylar gibi görürsün beni.
Yiğitsen eğer, aslansan,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Düpedüz iş bitirecekmiş gibi

Bileğini sıvamış duran sensen,
Belini sıkıca kuşanıver.
Baban yiğit Kökçö'yü katleden

Kıtay'dan kan bedelini iste!
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas
Utandırıverir mi?»
Bakburçun'un yeri değil,
Argın'la Kırgız bir avuç el,
Kırk boy Kıtay halkı değil.
Haykırıp mızrak saplıyorsun,
Senin bu ettiğin yol değil!
Öfkelenip dikilirsem,
Şimdi ölürsün teyzeoğlu!
Vebalin kendi boynuna,
Emeğin şimdi tepene!
Kavga nedir bilirsin,
Yine söz dinlemezsen,
Tıpkı Kıtay'ın tonunu giyersin.
Kahrolası çoronun

You will flee away to Sarı-Arka!
If I give one cry and strike one blow,
You will crumble into flour-dust and be gone!
If I rise in fury, you will die —
Seized with trembling — behold this horde

That true homeland from which none return,
Ümötöy, now you shall see it!
Truly you shall see things never seen,
If once I roar, you die!
Though I look on you as kin,
Accursed Ümötöy,
You look on me as on these Kıtay.
If you are a hero, if a lion,
Finding no mountain to strike,
Like one who would finish the deed outright,
If it is you standing with sleeves rolled up,
Then gird your waist up tight.
From the Kıtay who slew your father, brave Kökçö,
Go and demand the blood-price!
Would tamarisked Keñ-Kol, broad Talas,
Ever put you to shame?»
This is no place of Bakburçun,
Argın and Kırgız are a handful of folk,
Not the forty-tribe Kıtay people.
You bellow and drive in your lance,
This deed of yours is no rightful way!
If I rise up in my wrath,
You die this instant, cousin!
The sin be on your own neck,
Your toil now on your own head!
You know well what battle is,
If again you heed no word,
You shall wear the very coat of the Kıtay.
Of the accursed choro

Tuğ dibinde kanınız,
Şimdi çıkar canınız!
Ben tutuşup vuruşsam,
Yurdun serilip kırılır,
Yamanlık taslayan erleriniz,
Tasa kaygı yediniz,
Kavgayı çıkaran Ümötöy,
Kalabalık yurt, aman dilemeyin!»
Güvenip durduğu aslanının
Deyip, böylece Külçoro
Öfkelenip gerinip,
Aç kartal gibi kurulup.
Öfkelendi mi şahbazın

Your blood at the foot of the standard,
Now your souls shall be torn out!
If I flare up and fall to fighting,
Your people will be strewn and broken,
Your men who strut in wickedness,
You have supped on grief and care,
Ümötöy who stirred the quarrel,
Teeming people, plead not for mercy!»
Of the lion in whom he trusted
So saying, thus Külçoro,
Raging, stretching himself,
Perched like a hungry eagle.
When wrath takes the falcon-brave

Kahrı yüzüne vurup,
Görünen canı şaşırtıp,
Bulut gibi uçan Sur atını
Oynatıp sıçratıp sürüp.
Gök mızrağını takınıp,
Görsen, böylesi şahbaz kul
Hemen işini bitirecekmiş gibi,
Yan bakışla hazırlanıp.
Kazara el kaldırırsam,
Ansızın çarpışıversem,
Kahrolası Kazak'a
Ağır bela olmaz mı?
Kıymetli anam ile Semetey,
Boş yere kırdın demez mi,
Deyip, böylece Külçoro
Sonunu düşündü seçkin kul,
İnsandan başka, bambaşka kul,

His fury strikes into his face,
Bewildering every soul in sight,
His Sur steed that flies like a cloud
He spurred it, prancing, leaping.
Donning his grey-blue lance,
Behold, such a falcon-brave slave,
As if he would finish the deed at once,
Made ready with a sidelong glance.
If by mischance I raise my hand,
If of a sudden I fall to blows,
Upon the accursed Kazak
Would it not be a heavy bane?
My precious mother and Semetey,
Would they not say, you slew for naught,
So saying, thus Külçoro,
The chosen slave weighed the end of it,
A slave apart from men, a slave unlike all others,

Hani, Külçoro böyle durmuştu.
Nice nice düşünce kurup,
Ümötöy ise kasım kasım kasılıp,

So there Külçoro had stood.
Turning over thought on thought,
While Ümötöy stiffened, swelling with spite,

"Dur, yapma" sözüne aldırmadı,
O Ümötöy uslanmadı,
«İşte kahrolası kula

He heeded not the word "Stop, do not!",
That Ümötöy would not be tamed,
«At that accursed slave there,

Haykırıp mızrak uzatın!
Seksen canı olsa da,
Dört bir yandan vurun!
Vuruşup gelip öylece duran —
Atanın körü, Kazak yurdu,
Ayıp olur bu ettiğiniz.
Bel bağladığı yiğidinin
Gözleyip başını kesin,
Manas oğlu o hunhara,
"Yürü" dese düşmana dalan,
Her önüne geleni süren,
Bu kudurmuş çoronun
Başını kesip alın.

Bellow and thrust out your lances!
Though he had eighty souls,
Strike him from all four sides!
He who came fighting and stands just so —
Blind wretch of your sires, Kazak people,
This deed of yours will be a shame.
Of the hero on whom he leans
Watch well and cut off his head,
To that bloodthirsty son of Manas,
Who plunges at the foe if told "March!",
Who drives all who cross his path,
Of this rabid choro
Cut off the head and take it.

Çoronun gözü yiterse,
Büyücek işin düzelirse,
Sonra Manas oğlu toy delikanlıyı Elçiye varsa aklı yok
Tepesinden basın,
Dört bir davarını saçın!
Yılkısını silme sürün,
Malına mülküne girin!
Atışı bol bol yağdırın,
Atamız Kökçö bahadırın
İşte böyle öcünü alın!
Bin mızrağı birden saplayıp,
Cezasını elden verin.
Çeviklik taslayan bu kulun
Tam cezasını kula verin!
Coştuğu yerde onu öldü.
Hanını çaresiz koyun,
Yurdunu kırın, sağ komayın!
Beş altısı belde öldü.
Eline kargaşa salın,
Kıl kadar tek can kalmasın,
Ey insanlar, yurdum, söz budur,
Kırgına durun hepiniz!»
Deyip, böylece Ümötöy
Kahrını döküp bağırdı.

If the choro's eye is lost,
If your greater business is set right,
Then that green stripling, son of Manas —
If he goes as envoy he has no wits
Bear down upon his crown,
Scatter his four kinds of herds!
Sweep off his horse-herds to the last,
Fall upon his goods and chattels!
Rain down your volleys thick and fast,
Of our father Kökçö the batyr
Thus take the vengeance due!
Driving in a thousand lances at once,
Deal out his punishment by hand.
Of this slave who struts his nimbleness
Give the slave his full punishment!
Where he raged, there he died.
Leave his khan helpless and forlorn,
Break his people, leave none alive!
Five or six died on the ridge.
Cast turmoil on his folk,
Let not a hair's breadth of life remain,
O people, my nation, this is the word,
Stand you all to the slaughter!»
So saying, thus Ümötöy
Poured out his fury and bellowed.

Kalmuk'tan beter düşman olup,
Görmeye gelmişiz meğer.
Kalabalık elin hepsini
Kaplayıp bas! diye çağırdı.
İnsanlar, ölmeye gelmişiz meğer!
Hep birden, silah elde, bölünmeden,
Ümötöy buyruk verince,
Gölge sığınacak hâli yokmuş,
Can bırakacak hâli görünmeden.
Bölünmeden yüklendiler.
Apaçık Kazak, kalabalık yurt,
Nice töresi mızrak vurdu,
Can bırakacak hâli görünmeden.
Çogool tüfek çatırdayıp,
Hep birden kaplayıp geldiler.
Kara tüfek gümbürdeyip,
Cazayıl atıp, yay çekip,
Fırsat bulup elin köküne
Hep birden Kazak yetişti.
İşte o zaman Külçoro –
Âlemden üstün aslan çoro,

Turned foe worse than the Kalmuk,
It seems we came only to see it.
All of the teeming folk
Swarm over and crush him! he cried.
O people, it seems we came here to die!
All as one, weapons in hand, undivided,
When Ümötöy gave the command,
There was no shade left to shelter in,
No sign of any will to spare a soul.
Undivided they bore down.
The manifest Kazak, the teeming people,
Many a chieftain struck with the lance,
No sign of any will to spare a soul.
The çogool musket crackling,
All as one they came flooding on.
The black musket booming,
Firing the cazayıl, drawing the bow,
Seizing their chance, at the root of the folk
All as one the Kazak closed in.
Then it was that Külçoro –
Lion choro higher than the world,

İnsandan başka er çoro,
Dayanamadı hakarete,
Ümötöy'ün ettiği zorbalığa.
Ağır yağma görünce
Çoro kırmadan durur mu,
Daha beter yağma görünce
Külçoro bakıp durur mu?
Kahrını salıp bağırıp,
"Manas!" diye nara atıp,
Sur atın sağrısına bir vurup,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Coşup coşup şahlandı.
"Ağam, kulluk kıldık" deyip,

Altı yedisi serilip,
Demin yüz yüze geldiği yerde öldü.

Man choro apart from men,
Could not endure the insult,
The outrage that Ümötöy had wrought.
Seeing the heavy pillage,
Can a choro stand and not strike down,
Seeing pillage worse still,
Can Külçoro stand and look on?
Loosing his fury, shouting,
Roaring the war-cry "Manas!",
Striking once the Sur steed's croup,
Taking the burnished lance in hand,
Surging, surging, he reared up.
Saying "Elder brother, we have done homage,"
Six or seven sprawled out,
Died on the spot where they had just met face to face.

Akılca zengin yaşlısı —
Ürküp kaçtı gelen ordu,
Kazak yurdunun hepsi.
«Cazayıl belası bir müşkül,
Canlar hep birden yok olup,
Bu Ümötöy bahadırın,
Kara gönüllü kâfirin
Kökçö'nün kan bedelini kovalayıp,
Sarı-Arka'nın mazlumunun
Devşirdiğini almaya gelmiş — deyip,

Sayısız yurdun hepsini
Kırmaya gelmiş meğer deyip.
Halk toplayıp, el edinip
Edineyim demiş meğer deyip,

Ereyim demiş meğer deyip,
Yurt çığrışıp, gürültü koptu,
Lakırdıyı velveleye verip,

Attan indi nice Kazak:
«Yurdun gönlünce olun,
Bozguncuyu tutup kesin!
Hanımız domuzun teki,
Kalanı sağ bırakın!
Kavgayı başlatan odur,
Bütün yurt size ne yaptı?
Ant keseni çarpıp keseyim,

"Aman aman bahadır, kulluk!" deyip,
Heybeti güçlü aslan idin,
Sana kulluk kıldık! — deyip. Boğuşup durdu Ümötöy,
Kalabalık yurdun bunu söyleyip,
Halk çığrışıp kaldı.
Ahalinin böyle durduğunu
Akıl saydı Külçoro,
Deseler de demeseler de yalan mı,
Kalabalık yurdun çığrıştığını

The elder rich in wisdom —
The oncoming host shied and fled,
All of the Kazak people.
«The cazayıl's scourge is a hard strait,
Souls perishing all at once,
Of this Ümötöy the batyr,
Of the black-hearted infidel
Chasing the blood-price of Kökçö,
Of the wretched of Sarı-Arka
He has come to take what he has gathered — saying,
All of the numberless people
He has come, it seems, to break — so saying.
Gathering folk, making them his own,
It seems he said, let me possess them — saying,
It seems he said, let me attain it — saying,
The people cried out, uproar broke loose,
Turning the talk to clamor,

Many a Kazak got down from his horse:
«Be it as the people's heart desires,
Seize the troublemaker and cut him down!
Our khan is naught but a swine,
Leave the rest alive!
It is he who began the quarrel,
What has the whole people done to you?
Him who broke the oath I shall strike and cut,
Saying "Mercy, mercy, batyr, homage!",
A lion of mighty awe you were,
We have done you homage! — saying.
Ümötöy kept grappling on,
The teeming people saying this,
The folk stood crying out.
That the crowd stood so
Külçoro counted it wisdom,
Say it or say it not, is it a lie,
That the teeming people cried aloud,

Ümötöy'ü el görüp,
Uygun gördü Külçoro.
Ele, yurda dokunmadan,
Fırlayıp aslan çoro
Öte yana geçiverdi,
Masmavi demir kuşanan
Ümötöy Han'a yetişti,
Kulaker'in üstünden
Sağ kürek yüzü deyip,

Omurganın kıyısı deyip,
Tam ölçüsü burası deyip,
İçe işletmeden yandan sıyırtsam,

Hantal etekli Kazak kulu
Fırlayıp düşeceği an deyip,
Azıtmış olan ahmağı
Yandan sıyırtıp saplayayım,
Can yoldaşım ağam töreye
Görsün diye bağlayıp götüreyim.
Öldürmeden, yitirmeden,
Aziz başımı tüketmeden,
Velveleyle bağlayıp götüreyim.
Onmaz büyük kavgayı
Şamatayla bağlayıp götüreyim,
Kulak sağır eden çığlıkla

Gürültüyle bağlayıp götüreyim.
Hırs edince er ölür ya,
Nam olsun diye bağlayıp götüreyim,
Amansız büyük fesadı
Çatak diye bağlayıp götüreyim.

Ümötöy'ün sözünü uygun görürse,
Sağ komadan, dosdoğru
Ağam Semetey'den yüz çevireyim.

Öz teyzeoğlu imiş ya,
Akrabam diye bağlayayım,

Seeing Ümötöy as the people's own,
Külçoro deemed it fitting.
Touching neither folk nor people,
Darting forth, the lion choro
Passed over to the other side,
To him girt in deep-blue iron,
He reached Ümötöy Khan,
From atop Kulaker,
Saying, here the flat of the right shoulder-blade,
Saying, here the rim of the spine,
Saying, this is the very measure,
If I graze him from the side, not driving deep,
This clumsy-skirted Kazak slave —
Saying, the instant he will hurtle down,
The fool who has run amok,
Let me graze and pin him from the side,
To my soul's companion, my elder, the lord,
Let me bind and bring him to be seen.
Without killing, without losing him,
Without spending my precious head,
Let me bind and bring him with clamor.
The great quarrel past all mending,
Let me bind and bring him with uproar,
With a shriek that deafens the ear

Let me bind and bring him with din.
When a man turns greedy he dies, they say,
Let me bind and bring him for renown,
The merciless great sedition,
Let me bind and bring him, calling it strife.
If he deems Ümötöy's word fitting,
Leaving none alive, straightway
Let me turn my face from my elder Semetey.
He is his own cousin after all,
Let me bind him, saying he is my kin,

Ağama alıp gideyim.
"Dostun düşman oldu" deyip,
Ağama söyleyivereyim.
Kazara ters bakınırsa,
Ansızın "yabancıdır" derse,
Akraba edip nideyim,
Denk gelirse başını keseyim!
İllâ sözümü tutmazsa,
Han ağamdan yüz çevireyim!»
Deyip, böylece Külçoro —
Mızrakta pehlivan, usta kul,
Âlemi aşmış becerikli kul,
Çarpışmaya girse çekinmeyen,
Tutuştuğu düşmandan dönmeyen,
Kaplandan çevik kapan kul,
Evliyadan bilgiç kul,
Sarı sahtiyan don giyip,
Güzeller güzeli Sur atı binip,
Tümen sayılı düşman gelse,
Öleceğini bilmeden bir dalan,
Sert yaradılışlı aslan çoro,
Sultanlardan öte er çoro —
Kemerinin yüzüne,
Ok geçmez tonun kıyısına,
Büyük zırhın gözüne,
Kuşaklı tonun tam kendisine

Let me take him to my elder.
Saying "Your friend has turned foe,"
Let me tell it to my elder.
If by mischance he looks askance,
If of a sudden he says "he is a stranger,"
Why should I make him kin,
If it falls so, let me cut off his head!
And if he will not keep my word,
Let me turn my face from my khan elder!»
So saying, thus Külçoro —
Champion of the lance, a master slave,
A deft slave who has outstripped the world,
Unflinching when he enters battle,
Never turning from the foe he grapples,
A slave who seizes swifter than the tiger,
A slave more knowing than the saints,
Wearing breeches of yellow morocco,
Riding the Sur steed, fairest of the fair,
Though foes come numbered in tümens,
One who plunges heedless of his death,
Lion choro of stern making,
Man choro beyond the sultans —
At the face of his belt,
At the rim of the arrow-proof coat,
At the eye of the great armor,
At the very heart of the girdled coat

Coşarak çoro yetişti.
Mızrakla bir yumruklayıp,
O Ümötöy bahadırı —
Kan davacısı kurnazı,
İçi karanlık zorluyu,
Çarpıp deviren azgın domuzu,
Kökçö Han'dan doğma Ümötöy'ü,
Görülmedik kötülük edeni —
Kancalayıp atarak geçti.
Geri dönüp Külçoro —
Boyu uzun sırık gibi,
Kapışı atmaca gibi —

Surging, the choro closed in.
One hammer-blow with the lance,
And that Ümötöy the batyr —
The cunning blood-claimant,
The dark-hearted oppressor,
The raging swine who strikes men down,
Ümötöy born of Kökçö Khan,
Doer of evils never seen —
He hooked him, hurled him, and passed on.
Turning back, Külçoro —
His stature like a tall pole,
His snatch like a hawk's —

Attan düşen Ümötöy'e
Oktan önce yetişti.
Gidip gelip aslan Çoro'n
Ümötöy Han'a yöneldi.
Coşup Çoro'n yetişti,
Can kıymaya ok atıp,
"Aman şöyle" deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Öldürmeden, yitirmeden,
Tonu kuşamı hep üstünde,
Gök zırhı giydirip,
Sarsıp sendeleterek,
Kükreyen şahbazı
Uluyan it gibi büzdürüp,
Sarp kayalı dağ gibi kabartıp,
Bağlamaya kalktı kolumu,
Ümötöy Han'ı gerip yatırıp,
O anda aslan Çoro'n
Diri diri yakalamış,
Kulaker'e sarıp bağlamış.
"İşte akraban teyzeoğlun" deyip,
Doğan yürekli aslanın önüne
Diri bağlayıp götürdü.
O Ümötöy töreyi
Kulaker'den indirip,
Aziz pehlivan Külçoro
Attan alıp yere koydu.

Ağasına bunu söyleyip,
O zaman Çoro vardı:

«Törem, öteden beri her zaman
Kızıl ateşe salarsın beni.
Ya şahbazın Külçoro
Gönderdiğin yerde ölmedi,
Başımı çeksem de akraban,
Bu Ümötöy yola gelmedi.
Öfkelenip dikilip,
Yalvarsam sözümü dinlemeden,

To Ümötöy fallen from his horse
He came swifter than an arrow.
Going and coming, your lion Choro
Turned upon Ümötöy Khan.
Surging, your Choro closed in,
Loosing shafts to take a life,
Before one could say "Mercy, hold,"
In the blink of an opened eye,
Without killing, without losing him,
His coat and gear still on him,
Clad in the grey-blue mail,
Shaking him, making him stagger,
The roaring falcon-brave
He shrank him like a howling dog,
Swelling like a crag-cliffed mountain, He set to binding my arm,
Stretching Ümötöy Khan out flat,
In that instant your lion Choro
Had caught him alive,
Had wrapped and bound him to Kulaker.
Saying "Here is your kinsman, your cousin,"
Before the falcon-hearted lion
He brought him bound alive.
That lord Ümötöy
He lifted down from Kulaker,
The precious champion Külçoro
Took him from the horse and set him on the ground.
Telling this to his elder,
Then your Choro went up:

«My lord, from of old and always
You cast me into the red fire.
Your falcon-brave Külçoro
Did not die where you sent him, yet —
Though I bowed my head, your kinsman,
This Ümötöy would not come to reason.
Rising up in fury,
Though I pleaded, heeding not my word,

Bahadır, beni fena etti.
Mızrakla yırttı tonumu,
Görülmedik nicesini gösterdi.
Söylesem sözümü dinlemedi,
Kanım tutuştu, içim yanıp,
Bozkurt teyzeoğlun Ümötöy
Öfkemi iyice kabarttı.
Yağmur gibi yay çekip,
Takatimi kesiverdi,
Kanımı kaynatıverdi,
Canımı çok pişirdi.
Çam mızrağını savurdu,
Han Kökçö'nün kanını dava etti.
Atımı sunsam olmadı,
Sonunda canımı rahat komadı.
Kalabalık Kazak toplanıp,
Ganimet edecek oldu
Üstümdeki tonumu,
Gösterecek oldu gözüme
Kişinin görmediğini.
Ben Külçoro olalı,
Külçoro adını alalı,
Ak zırhı giyeli,
Apışıp ata bineli,
Haykırıp düşmana dalalı,
Kıl bıyığım uzayıp,
Yiğitlik devranı süreli,
Haykırıp düşmana dalalı,
Böylesi müşkül zorbalığı —

Çoro, Çoro olalı
Görmedim böyle hakareti.
Atla başlayan altı tümen
Armağan sunsam olmadı,
Mızrak uzatmayı bırakmadı.
Gücümü çok tüketti,
Yaktı benim canımı,
Döndürdü başımı.

Batyr, he used me ill.
With his lance he tore my coat,
He showed me many a thing unseen.
When I spoke he heeded not my word,
My blood caught fire, my innards burning,
Your grey-wolf cousin Ümötöy
Swelled my wrath to the full.
Drawing his bow like rain,
He cut away my strength,
He set my blood to boiling,
He seared my soul full sore.
He swung his lance of pine,
He claimed the blood of Khan Kökçö.
I offered my horse — it availed not,
In the end he left my soul no peace.
The teeming Kazak gathering,
Would have made booty
Of the coat upon my back,
Would have shown to my eyes
What man has never seen.
Since I have been Külçoro,
Since I took the name Külçoro,
Since I donned the white mail,
Since I straddled and mounted a horse,
Since I bellowed and plunged at the foe,
Since my wisp of mustache lengthened,
Since I ran the round of hero's days,
Since I bellowed and plunged at the foe,
Such a grievous outrage as this —

Since Choro became Choro
I have never seen such insult.
Six tümens headed by horses
I offered as gifts — it availed not,
He would not cease thrusting the lance.
He wore my strength full sore,
He burned this soul of mine,
He set my head to spinning.

At, deve sunsam söz dinlemeden,	*Though I offered horse and camel, heeding no word,*
Gözyaşımı mı diledi sanki.	*As if it were my tears he craved.*
Her biri mızrak vurup,	*Each of them striking with the lance,*
Döndürdü başımı.	*They set my head to spinning.*
Yolumu kesip kuşatıp,	*Cutting my road, hemming me in,*
Akraban yüzünden tutuştum,	*For your kinsman's sake I caught fire,*
Bu teyzeoğlun görülmedik iş açtı.	*This cousin of yours wrought deeds unseen.*
Eline geçirse Kazak'ın,	*Should the Kazak get him in their hands,*
187150 Yalvarsam dinlemeden sözümü,	*Though I pleaded, heeding not my word,*
Azgınlığı bu denli,	*So great is his running amok,*
Gözümü oymaya durur.	*He stands ready to gouge out my eye.*
Devranıma göz dikmiş durur,	*He stands with his eye fixed on my fortune,*
Düpedüz bağrımı ezmeye durur.	*He stands to crush my breast outright.*
Bahadır, sözünü tutuveriniz.	*Batyr, keep now his word.*
Uzağa binilse Kulaker'in	*Ridden on a far road, Kulaker*
Küheylanlık hâli görünmez,	*Shows nothing of a courser's mettle,*
Obana konsa bu teyzeoğlun	*Camped upon your ail, this cousin of yours*
Akrabalık hâli görünmez.	*Shows nothing of a kinsman's ways.*
Korkup ürküp, kudurası,	*Frightened, shying, the rabid one,*
187160 Bugün obana konacak gibi,	*Today he will camp upon your ail, it seems,*
Fırsatını bulsa bu teyzeoğlun	*Given his chance, this cousin of yours*
Yarın düşman olacak gibi.	*Tomorrow will turn foe, it seems.*
Obana konsa senin,	*Should he camp upon your ail,*
Emlik tayını yiyecek gibi.	*He will eat your suckling foal, it seems.*
Hazine ağzını açacak gibi,	*He will pry open the treasury's mouth, it seems,*
Tümenini saçacak gibi.	*He will scatter your tümen, it seems.*
Başına onulmaz iş gelse,	*Should hopeless trouble strike your head,*
Bu, düşmana sırrı açacak gibi.	*He will bare the secret to the foe, it seems.*
Her kuyruğunu örünüz.	*Braid every tail of your herds.*
187170 Sözünü kollayıp dinler,	*He listens, stalking your words,*
Seni aldatacak gibi.	*He will deceive you, it seems.*
Bacigi* geçse eline,	*Should the bacigi* pass into his hand,*
Gözünü oyacak gibi.	*He will gouge out your eye, it seems.*
Çukur yerden yurt olmaz,	*No homeland is made of a hollow place,*
Bu Ümötöy huysuzun tekiymiş,	*This Ümötöy proved an ill-tempered churl,*

Bahadır, kavga salandan el olmaz.

Bayır sırtı gibi yer değil,
Senin aziz teyzeoğlun el olmaz.
Yiğitliğin bol, aklın yok,
Delidolu bir can idin,
Üstünlüğün bol, akıl yok,
Bahadır, deli göğüslü han idin.
Yüz yüze gelince iş bitiren
Deli göğüslü sen idin,
Öteden beri her zaman
Senin çileni çeken ben idim.
Gördüm, sözümü tutunuz,
Bahadır, gönlün isterse teyzeoğlunu
Akraba ediveriniz.
Bahadır, "küstahmış" demezsen,
Çoronun sözünü tutunuz.
Bahadır, çoronun sözünü tutmazsan,
Büyük akraban Ümötöy'ün
Dediğine boyun eğiniz,
Atla başlayan altı tümene
Altın yükletip sürdürüp,
O atları sürüp götürmeye
Altı bin adam hazırlatıp,
Dediğine boyun eğiniz.
Babasını baban öldürmüş,
Çatışmadan, dalaşmadan,
Kan bedeli istemiş, veriniz!
Alt dudağını sarkıtan,
İki hörgücünü dikleştiren,
Ördek gibi boynunu kıvırtan
Yedi bin kızıl ner sürüp,
Batmanla altın, cevher yükleyip,
"Babanın kan bedeli budur" deyip,
Ümötöy'e veriniz.
Bu söze boyun eğmezsen,

Bunu armağan vermezsen,
İnanmaz söylediğin söze,

Batyr, no people is made of a quarrel-monger.
It is no land like a sloping ridge,
This precious cousin of yours will be no kin.
Your valor is plenty, your wits are none,
A harum-scarum soul you were,
Your prowess is plenty, wits are none,
Batyr, a wild-breasted khan you were.
Finishing the deed when face to face,
The wild-breasted one was you,
From of old and always
The one who bore your torment was I.
I have seen it — keep my word,
Batyr, if your heart so desires, your cousin
Take him then for kin.
Batyr, if you say not "he was insolent,"
Keep the choro's word.
Batyr, if you keep not the choro's word,
To your great kinsman Ümötöy —
Bow then to what he says,
On six tümens headed by horses
Load up gold and drive them forth,
And to drive those horses on their way
Make ready six thousand men,
Bow then to what he says.
Your father slew his father,
Without clash, without brawl,
He has asked the blood-price — give it!
Camels that droop the lower lip,
That stiffen their two humps upright,
That curl their necks like ducks —
Driving seven thousand red ner camels,
Loading gold and jewels by the batman,
Saying "This is your father's blood-price,"
Give it to Ümötöy.
If you bow not to this word,

If you give not this as gift,
He will not believe the word you speak,

Sonunda gide gide bu teyzeoğlun
Düşman olur sana.
Sarı-Arka'yı dolanıp, yol alıp,
Sarı-Arka'yı yurt tutan
Kazak'tan ordu sürüp alıp,
Çukurunu kazmaya gelmiş,
Derdini kaynatmaya çıkmış.
Yolunu iyice gözetleyip,
Biz Beecin'e gittiğimizde
Zavallı kadınla küçük çocuğu
Toptan kırıp parçalayıp,
Canı çıkası Ümötöy
Görülmedik işi etmeye gelmiş:
Talas yurdunu çekip alıp,
Elini un ufak edip,
Yurdunu ıssız ören koyup,
Kutunu büsbütün tüketip,
Dökecek olmuş görünür
Kaşık kadar kara kanını.
Sarı Han'ı, Bakay Han'ını —
Fırsatını bulup Ümötöy
Kırmak olmuş hepinizi.
Sarı-Arka'dan gelen kul
Akın akın sökün eder,
Orduya baş Ümötöy —
Törem, işte böyle hâli görünür.
Doğru sözden ben açtım,
Doğanım, sözümü tutunuz.
Bozuk söz dersen, Çoro'yu,

Törem, hemen öldürüveriniz.
Kökçö oğlu Ümötöy
Düşmana benzer, tümden benzer,
Asıl bela buna benzer.
Kara yamaçlı dağa benzer,
Çatır çatır çarpıştılar,
Bu senin teyzeoğlun Kalmuk'tan beter
düşmana benzer. Bunun gönlü dolup
doyduğunda,

In the end, little by little, this cousin of yours
Will turn into your foe.
Rounding Sarı-Arka, making his road,
From the Kazak who hold Sarı-Arka
For homeland, driving off a host,
He has come to dig your pit,
He has set out to boil your sorrow.
Watching your road full well,
While we were gone to Beecin,
The poor women and little children
He broke and tore to pieces wholesale,
Ümötöy — may his soul be torn out —
Has come to do a deed unseen:
To wrench away the Talas homeland,
To grind his people down to meal,
To leave your land a desolate ruin,
To use up all your fortune whole,
He would have spilled, it appears,
Your spoonful of dark blood.
Sarı Khan and your Bakay Khan —
Finding his chance, Ümötöy
Would have slaughtered all of you.
The slave come from Sarı-Arka
Pours on in flood after flood,
At the host's head Ümötöy —
My lord, such is the state that shows itself.
I have opened with the true word,
My falcon, keep my word.
If you call it a rotten word, then your Choro,
My lord, kill him at once.
Kökçö's son Ümötöy
Is like a foe, like one entire,
The true bane is like this one.
He is like a black-sloped mountain,
Crack upon crack they clashed,
This cousin of yours is like a foe worse than the Kalmuk. When this one's heart is filled and sated,

Eline ne geçse Ümötöy,
Fırsat bulup obana konacak gibi,

Fırsat bulsa sömürecek gibi,

Bu, ezelden düşman olacak gibi.
Dediğine boyun eğiniz,
Dilediğini veriniz.
"Saçmalayan kul" dersen,
"Kul, dedikoducu oğul" dersen,
Akrabanla şimdi hoş olunuz,
Bozkurdum, düpedüz düşmandır bu,
İşte bu söylenen sözü dinleyiniz!»
Deyip, böylece Külçoro:
Bu Ümötöy bahadırın,
Yanıp tutuşan kâfirin,
Dururken bol bol mızrak saplayan
Dik başlılığı var imiş,
Tutuşup yanası bunun,
Yapıştı mı can komayan
Azgınlığı var imiş.
Yüzleşince bileğine güvenen
Yiğitliği var imiş.
Yöneldi mi söz dinlemeyen —
Bunun inatçılığı var imiş.
Eritip yolunu bulursanız,
Akraba edininiz.
Yoluna gelmeden giderse,
Bunu bir yolla yola koyunuz.
Sonunda apaçık görürsün,
El sayarsan onu, sonunda,
Bozkurdum, Ümötöy'den ölürsünüz.
Bu Ümötöy kâfirin,
Öfkesi kabarmış bahadırın,
Bol malını verip aldığında,
Yerli yerine vardığında,
Armağanını alıp kandığında,

Whatever falls into his hand, Ümötöy,
Finding his chance, will camp on your ail, it seems,
Given the chance, he will suck you dry, it seems,
This one will be a foe from of old, it seems.
Bow then to what he says,
Give whatever he desires.
If you say "a slave who talks nonsense,"
If you say "slave, a tale-bearing son,"
Then make peace now with your kinsman,
My grey wolf, this one is a foe outright,
Listen then to this word that is spoken!»
So saying, thus Külçoro:
This Ümötöy the batyr,
The infidel burning aflame,
Driving in lance upon lance unprovoked —
Such headstrongness he had, it seems,
May he catch fire and burn,
Once he grips, sparing no soul —
Such running amok he had, it seems.
Trusting his wrist when face to face —
Such valor he had, it seems.
Heeding no word once he turns —
Such stubbornness this one had, it seems.
If you can melt him and find his way,
Then take him for your kin.
If he goes on without coming to reason,
Set him on the road by some means.
In the end you will see it plain,
If you count him as your people, in the end,
My grey wolf, you will die by Ümötöy.
This Ümötöy the infidel,
The batyr whose wrath has swollen,
When he has taken your plentiful goods,
When he has come to his own place,
When he has taken his gift and is content,

Yarın semirip dinçleştiğinde,	*When tomorrow he has fattened and grown hale,*
Sarı-Arka boyunca konduğunda,	*When he has camped along Sarı-Arka,*
Dirliği ot gibi yeşerip,	*His living greening like the grass,*
Sarı-Arka boyunca konar,	*He camps along Sarı-Arka,*
Saatini kollayıp Ümötöy	*Watching his hour, Ümötöy*
187290 Sana ağır bir düşman olur.	*Becomes a heavy foe to you.*
Altı yürük at verir,	*He gives six swift horses,*
Her bir elin hepsine	*To every one of the peoples*
Avuç kadar mektup verir.	*He gives letters a palm's breadth wide.*
Vurdu mu kaya devirenleri alır,	*When he strikes, he takes those who topple crags,*
Tutuştu mu düşman boğazlayanları alır.	*When he grapples, he takes those who throttle foes.*
Altı yürük at verir,	*He gives six swift horses,*
Sırrını öğrenip Ümötöy,	*Learning your secret, Ümötöy,*
"Filanca ayda gel" deyip,	*Saying "Come in such-and-such a month,"*
Bu, düşman kesilene mektup verir.	*He gives letters to whoever turns your foe. If*
Savaşa tutuşursa düşmanın	*your foe joins battle with you,*
187300 Gücü belli olur sözünde,	*His strength shows plain in his word,*
Kurnazlığı okunur gözünde.	*His cunning reads plain in his eye.*
Gücü yeterse Ümötöy,	*If his strength suffices, Ümötöy*
Seni devirmeye durur».	*Stands ready to bring you down».*
Deyip böylece Külçoro,	*So saying, thus Külçoro*
Nice söz söyleyip durdu.	*Spoke on, word upon word.*
İşte o zaman Semetey	*Then it was that Semetey*
Öfkelenip davrandı.	*Stirred himself in wrath.*
Aziz aslanın kendisine	*To the precious lion himself*
Gaipten akıl bulundu.	*Counsel came from the unseen.*
187310 Her davranışında Semetey	*In his every motion Semetey*
Arslan gibi kükreyip,	*Roaring like a lion,*
Ümötöy şöyle dursun, karaltısından	*Let alone Ümötöy — at his mere shadow*
Nice adamın yüreği ürperip.	*Many a man's heart shuddered.*
Ağzından gök alev	*From his mouth a grey-blue flame*
Boşanıp çağıldayıp,	*Burst loose and rippled forth,*
Kahrına dayanamadan	*Unable to bear his own fury,*
Burnu yanıp cazırdayıp.	*His nose burning, sizzling.*
Yontulmuş gibi düzgün diş —	*Teeth even as if carved and hewn —*

Tokmak gibi başkaca diş,
Isırdı mı düpedüz
Darı gibi ufalanıp.
Homurdansa bağırıp,
Kükredi mi, heybeti
Çınarın başını yatırıp,
Gerinip kabardı bozkurt aslan,
Canı gerçekten pek yanıp,

Teeth apart, like mallets,
When once he bit, outright
They ground like crumbling millet.
When he growled and shouted,
When he roared, his awe
Bent low the plane tree's crown,
The grey-wolf lion stretched and swelled,
His soul truly burning sore,

Gerçek böyledir aziz er.
"Kançoro!" diye bağırıp —
Ah, horoz gibi kabarmış aziz aslan,

Ah, yerinden oynamaz sultan er —

Truly such is the precious man.
Shouting "Kançoro!" —
Ah, the precious lion puffed up like a rooster,
Ah, the sultan man unmoved from his place —

Külçoro ile Kançoro,
İki erenini çağırıp.
İki eren yaklaşınca:
«Külçoro ile Kançorom —
İkisi bir aslan çorom,
İkiniz yan yana er çorom.
Coştunuz mu bunca değeriniz var,
Kan dökmek töreniz var,
Buluta binse buz püskürten,
Geri dönmez aslanlarını,
Gözü kara erlerini —
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli haşarı,
Çarptı mı çeliği körelten,
Yöneldiğini yok eden,
Düşmana girdi mi biçip geçen,
Yaklaşanın canını yakan,
El olanı sevindiren,
Düşmanlık edeni yakan.
Akraba bulsa kanı bir olan,
Düşmana girse toz koparan.
Direnen kent dümdüz olmuş,
Denk gelen düşman helâk olmuş.
Çıkmazı yarıp yol açmış,

Külçoro and Kançoro,
He called his two champions.
When the two champions drew near:
«Külçoro and my Kançoro —
The two of you one lion choro of mine,
You two side by side my man choros.
When you surge, such is your worth,
Shedding blood is your custom,
Spraying ice if they mount the cloud,
Your lions who never turn back,
Your men of fearless eye —
Thick of wrist, stone of heart,
Elephant-bodied and unruly,
Blunting steel when once they strike,
Destroying whatever they turn upon,
Mowing through when they enter the foe,
Searing the soul of who comes near,
Gladdening those who become their people,
Burning those who deal in enmity.
Finding kin, one in blood with them,
Raising dust when they enter the foe.
The resisting city was leveled flat,
The foe who met them was destroyed.
They split the impasse and opened a road,

Sayısız tümene el atmış.
Kan akıtıp mektup almış,
Çocukluk gününde ikizler
On ikişer kez dua almış.
Yöneldiği düşmanı helâk edip,
"Seçkin yiğit" diye ad almış.
Ağır salmaklı bellerim,
Şanlı aslanlarım,
"Çarpışma var" dense vardığım,
Kavgayı sert sürdürdüğüm.

They laid hands on numberless tümens.
They spilled blood and took the letter,
In the days of childhood the twins
Received blessings twelve times each.
Destroying the foe they turned upon,
They won the name "chosen heroes."
My heavy-weighted loins,
My glorious lions,
Where I go when they say "There is battle,"
With whom I press the fight full hard.

Dönüp kurban olayım Allah'a,
Arka edindiğim oğullarım.
Altından çelik som baltam,
Sığınak edindiğim büyük arkam.
Gölge edindiğim aslanlarım,
Görüversem gönlüm tok,
Bakıp dursam karnım tok,
İkinizden başka karaltım yok,
Dönüp bineceğim küheylan yok,
Oğullar, ikinizden özge akrabam yok.
Düşmana girse yazısı bir,
Eğilsen destek olacak,
Kañkı'dan başka eyerim yok.
Kazara eğilip gidersem,
Benim akrabam şöyle dursun, yeğenim yok. Erenlik taslayan aslandık,

Let me turn and be an offering to Allah,
My sons whom I have made my backing.
My solid axe of steel and gold,
My great support I have made my refuge.
My lions whom I have made my shade,
If I but see you, my heart is full,
If I but gaze, my belly is full,
I have no shadow but you two,
No courser to turn back and mount,
Sons, I have no kin but you two. Entering the foe, one fate is written,
A prop if you should lean,
I have no saddle but Kañkı.
If by mischance I bend and go,
Let alone kin of mine, I have no nephew. We were lions who claimed champion's rank,

İşte böyle, dünya boktur.
İkinizden başka karaltım yok,
Kadir Allah, kudret issi,
Yalnız yarattığına gönlüm tok.

So it is — the world is dung.
I have no shadow but you two,
Almighty Allah, holder of power,
With what He alone created my heart is full.

Görüp duran siz ikiniz —
Söz kavgası edip dövüşse,
Kan bedeli davalaşıp dursa,
Geri dursam hiç olmaz,
Horozlanıp dövüşse,
Dediğine nasıl boyun eğeriz?

You two who see and stand by —
If he fights, making war of words,
If he keeps pressing suit for the blood-price,
It will not do at all for me to hang back,
If he struts like a rooster and fights,
How shall we bow to what he says?

Bozkurt Kökçö babasının
Kan bedelini şimdi veririz.
Batmanla altın, cevher yükleyip,
Altın sikke sunsam olmamış,
Bu Ümötöy uslanmamış.
Kırgız ucuz el değil,
Damarıma basmayınız.
Baban Kökçö Han'ı yok eden,

Hayret, Kıtay'ın yurdudur,
ben değilim. Yandan bozdun, yol açtın,

Belinizi sıkı kuşanınız,
Beecin'in Solon halkından
Baban Kökçö'nün kan bedelini isteyiniz!

Halka haber salınız,

Argın ile Kırgız'ı
Hepten toplayıvereyim,
Geçit resmine sokayım.
Ok geçmez ton alın,
Ok yetişmez at binip,
Tutuşacağınız Kakançı'dır,
Kastınızı dikip varınız.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Manas'ın oğlu Semetey —
Yola çıksa adları uyaklı,
Ölüm ortak, can bir,
Çarpışmaya girsek kan bir,
Tutuşmaya girsek toz bir,
İkiz gibi doğmuş kimselerdik.
Toyda toklu boğazlatan,

Candan teyzeoğlu olsun diye
Adlarını uyaklı koyduran.
O Ümötöy öz teyzeoğlum,
Düşmanlığı gerçek görürüm:
Mal sunulsa uslanmazsın.

Of his grey-wolf father Kökçö
We will pay the blood-price now.
Loading gold and jewels by the batman,
I offered gold coin — it availed not,
This Ümötöy was not tamed.
The Kırgız are no cheap folk,
Do not tread upon my vein.
He who destroyed your father Kökçö Khan —
Behold, it is the Kıtay's nation, not I. You broke in from the flank, you opened the way,
Gird your waists up tight,
From Beecin's Solon people
Demand the blood-price of your father Kökçö!
Send word out to the folk,

The Argın and the Kırgız
Let me gather one and all,
Let me march them in review.
Take coats no arrow pierces,
Mount steeds no arrow overtakes,
It is Kakançı you will grapple,
Set your intent and go.
Kökçö's son Ümötöy,
Manas's son Semetey —
Setting out, their names in rhyme,
Death shared, soul one,
If we enter battle, our blood is one,
If we join the grapple, our dust is one,
We were folk born like twins.
Who had yearling lambs slaughtered at the feast,
That he be a cousin dear to the soul —
Who had their names set down in rhyme.
That Ümötöy is my own cousin,
Yet his enmity I see as real:
Offered goods, you are not tamed.

Çorolar mızraklayıp varsa,
Ya Ümötöy, onmazsın.
Öteden beri her zaman
Fesadını bırakmazsın.
Ordu çıkarıp, mızrak vurup,
Kavgaya gerçekten durup,
Yalın mızrak savurdun.
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Babanın kan bedelini dava ettin.
Önüne mal çekilip varsa —
Az buz değil, yığın yığın,
Er Külçoro da varmışken —
Varını kapıp kaçıyormuş gibi
Neden bunca el saldın?
Karşı karşıya dikildin,
Tüfek atıp, yay çekip,

If the choros come with lances,
O Ümötöy, you will not thrive.
From of old and always
You leave not off your sedition.
Raising a host, striking with the lance,
Standing truly to the quarrel,
You swung the naked lance.
As if you would smash all through,
You pressed suit for your father's blood-price.
Though goods were drawn up before you —
No trifle, but heap upon heap,
And the man Külçoro there besides —
As if he fled with all your having,
Why did you raise so many hands?
You set yourself face against face,
Firing muskets, drawing bows,

Düşmandan beter tepişip,
Çelik mızrak Zulpukor
Hiç durmadan belde bilenip,
Ölçüsüz dövüştün.
Teke tek vuruşup,
Ya Ümötöy, onmadın,
Öfkelenip dikilip,
Aziz başa zor ettin,
Unutulmaz iş ettin.
Ordu çıkarıp, el toplayıp,
Koyun boğazlar gibi horladın.
Öz teyzeoğlum muydun Ümötöy,
Dikleniyorsun, onmazsın,
Hanlık sunsam uslanmazsın.

Öfkelenip dikildin,
Böyle yaparsan teyzeoğlu, onmazsın!
Sarı-Arka'dan ordu sürüp,
Tümen tümen bol sürüp,
Ünlülerden erleri sürüp,
Öne atılan aslanı sürüp,
Çarpışacağın Semetey'dir,

Trampling worse than a foe,
The steel lance Zulpukor
Whetted at the waist without cease,
You fought beyond all measure.
Striking man to man,
O Ümötöy, you did not thrive,
Rising up in fury,
You wrought hardship on a precious head,
You wrought a deed not to be forgotten.
Raising a host, gathering folk,
You snorted like one slaughtering sheep.
Were you my own cousin, Ümötöy?
You stiffen your neck — you will not thrive,
Though I offered the khanate, you are not tamed.
You rose up in fury,
Do so, cousin, and you will not thrive!
Driving a host from Sarı-Arka,
Driving tümen on tümen in plenty,
Driving men of the famous,
Driving the lion who charges first,
It is Semetey you will battle,

Ordun göze ilişir,
Her duruşun böyledir,
Düşmanlık yanın görünür.
"Akraba" diyene iş ettin,

Düpedüz kötü iş ettin,
Tutuşmuş başa zor ettin.
Nice Kazak halkın var,
Yamanlık taslayan şanın var,
"Han Kökçö oğlu" dedirten,

Ümötöy, senin ünün var.
Yardıma gelenin bile
Kanını dökmek âdetin var,
Ezelden beri elin var,
Asil Almambet'i barındırmayıp
kaçırtan, Güç gösterdin kükreyip,

Yakınına sataşan —
Atandan beri âdetin var».
Deyip, böylece Semetey:
«Kökçö'nün oğlu Ümötöy,

Vebalin kendi boynuna,
Emeğin kara tepene!
Mânâsı olmayan adamı,
Hâl bilmez cahili,
Yola gelmez kötüyü
"Yakınım" demekle onar mı,
İyi adam yad olur mu?
Kötünün önünde yatıp kalsan,
Yalvarsan canı kor mu?
Kuş imişsin Ümötöy —
Kuş da senden çok üstün,
Kuş bile çağrıya gelir.
İt de senden çok üstün,
İt bile "me me"ye gelir.
Hanlığımı sunup durmam
Düşmanlık mı sayıldı?

Your host catches the eye,
Your every stance is thus,
Your side of enmity shows plain.
You wrought this on one who called you "kin,"
You wrought an evil deed outright,
You wrought hardship on a head aflame.
You have many a Kazak folk,
You have a name that struts in wickedness,
That which makes men say "son of Khan Kökçö" —
Ümötöy, you have that renown.
Even of him who comes to help
You have the custom of spilling blood,
You have had a hand in it from of old,
Who gave noble Almambet no shelter and drove him off, You made show of strength, roaring,
Who falls upon his own near kin —
You have the custom from your forefather».
So saying, thus Semetey:
«Kökçö's son Ümötöy,

The sin be on your own neck,
Your toil on your own black head!
A man devoid of meaning,
An ignorant knowing no manners,
An evil one who comes not to reason —
Is he mended by calling him "my kin,"
Does a good man become a stranger?
Though you lie prostrate before the evil one,
Though you plead, will he spare a soul?
A bird you proved, Ümötöy —
Even the bird stands far above you,
Even the bird comes to the call.
Even the dog stands far above you,
Even the dog comes to "here, here."
My offering up my khanate —
Was that counted enmity?

Beyliğimi sunup durmam
Seni sıkıntıya mı saldı?
Kızıl altın, değerli cevher,
Nice yılkı, tümen deve
Azlık mı geldi sana?
Yağmalayıp dönesin diye,
"Vay, kızını boş verdim" deyip,

Höykürüp çekip alasın diye —

Geniş Talas ucuz yer miymiş,
Kırgız kolay el miymiş,
Semetey ucuz aslan mıymış?»
Deyip, böylece Semetey
Öfkelenip dikildi.
«Akerkeç'ten doğma sen idin,
Kanıkey'den doğma ben idim.
Gördüğüm yerde sana sataşıp,
Cazayıl atıp, yay çekseydim,

O yüce ervah beni çarpsın!
Kızıl mızrakla davalaştın,
Kıtay'dan beter düşmanlaştın,
Yağmur gibi ok döktün —
Dillenen fısıltı gerçekse,

My offering up my beylik —
Did that cast you into hardship?
Red gold, precious jewels,
Herds untold, tümens of camels —
Did they seem too little to you?
That you might plunder and return,
Saying "Alas, I gave up your daughter for naught,"
That you might bellow and drag her away —
Was broad Talas so cheap a place,
Were the Kırgız so easy a folk,
Was Semetey so cheap a lion?»
So saying, thus Semetey
Rose upright in his wrath.
«Born of Akerkeç were you,
Born of Kanıkey was I.
If I had set upon you where I saw you,
If I had fired the cazayıl and drawn the bow,
May those exalted spirits strike me down!
You pressed your suit with the red lance,
You turned foe worse than the Kıtay,
You poured down arrows like rain —
If the whisper on men's tongues is true,

Yine Kuday seni çarpsın!
Sahiden dengeni bozup,
Sahiden itlik ettimse beni çarpsın!
Varını kapıp kaçmadıksa,
İmrenip sana el saldımsa,
Kazak'ını kuşatıp ganimet aldımsa,
Ak barañın koru çarpsın!
Obanı yağmaya giriştimse,
Bir itlik edip bıraktımsa,
Ak fitilin koru çarpsın,
Akkelte'nin kurşunu çarpsın!
Obaya baskın, kavga saldın,
Yoksa, teyzeoğlu, seni çarpsın!

Again may Kuday strike you down!
If truly I upset your balance,
If truly I played the cur, may I be struck! If we did not flee with all your having,
If I coveted and laid hands on you,
If I hemmed in your Kazak and took booty,
May the white barañ's powder strike me!
If I set to plundering your ail,
If I did one cur's deed and left it,
May the white fuse's powder strike,
May Akkelte's bullet strike!
You loosed raid and quarrel on the ail,
Else, cousin, may it strike you!

İki aslanı gönderip,
Tepesi kapalı gök çarpsın,
Senin gibi ahdi bozuk oğlu
Bağrı tüylü yer çarpsın!
Senin tutuşacağın Kakançın'dır —
Babanı Kırgız mı öldürdü?
Kıyamete göçen Kökçö baban —
Çarpışmaya gelmişsin.
Semetey'in elinden mi öldü?
Senin baban yalnız değil,
Kakan'a gaza kılındığında
Nice koca gövdeli alp ölmüş,
Türlü türlü alp ölmüş,
Tutuşan adam toptan ölmüş,
Gerilen nice can ölüp —
Kederli müşkül işte böyle —
İnat edenin hepsi ölüp,
Benim heybetli babam dahi ölüp,
Senin obana azap salmadım.
Keder olmuş o büyük gaza.
Kâfir ile Müslümanı
Tutuşmaya sert denk getirmiş,
Rahat yatana el salıp,
Tam da böyle iş etmiş,
Sam yeli yakıp, han ölüp,
Denk gelenin hepsi ölüp —
O nedir senin ettiğin,
Kıtay elinde göçen babanın
Kan bedelini dava edişin?
Kudurmuşçasına iş edip.

Sending the two lions —
May the roofed-over sky strike,
A son of broken covenant like you
May the shaggy-breasted earth strike down!
It is Kakançın you should grapple —
Did the Kırgız kill your father?
Your father Kökçö, gone to doomsday —
You have come here to do battle.
Did he die at Semetey's hand?
Your father is not alone,
When the holy war was waged on Kakan
Many a great-bodied alp died,
Alps of every kind died,
The men who grappled died wholesale,
Many a straining soul dying —
Such is the grievous hardship —
All who stood stubborn dying,
Even my awesome father dying,
I brought no torment on your ail.
That great holy war became a grief.
Infidel and Muslim
It matched hard in the grapple,
Laying hands on those at ease,
Just such work it wrought,
The desert wind searing, khans dying,
All whom it met dying —
What then is this deed of yours,
For your father who passed at Kıtay hands
This pressing suit for the blood-price?
Doing deeds as if run rabid.

Hadi, teyzeoğlu, sözünü söyle,
Hem nedir bu ettiğin?
Obanı yağmalayıp ezmediysek,
Malını yağma etmediysek,
Hep birden fesat salmadıysak,
Hep birden Kırgız halkı kaplayıp,
Can esirgemeden bol kaplayıp,
Obanı harap etmediysek,

Come, cousin, speak your word,
And what is this you have done?
If we did not plunder and crush your ail,
If we did not pillage your goods,
If we did not all together sow sedition,
All together overrunning the Kırgız folk,
Overrunning in plenty, sparing no soul,
If we did not lay waste your ail,

Senin koca yurdunu kırmadıysak —
Külçoro ile Kançoro
Senin canına kavga mı saldık?
Senin engin belini yıkıp,
Senin diyarına kavga mı saldık?
"Çarpışmayı sert ederim" deyip,
"Halkını sağ komam, kırarım" deyip,

Hanginize haber saldım?
Geri dursam da böğürüp durdun,
Ey, Kökçö Han'ın delisi,
Ben senin kimine çok dokundum?
Kabara kabara çıkıp ok atıp,

Sessiz yürüyen canı rahat komadan,

Dokundun ya bunca cinime.
"Yamaca kurulmuş dam yap" diye,
Elini kuşatıp da
Ne zaman yükümlü kıldım?
"Halkını bozup han yap" diye —

O günden bugüne
Senin elinden vergi almadım.
Ah, öz teyzeoğlu Ümötöy,
Aştı artık senin kavgan!»
Deyip, böylece Semetey —
Elde tutsak durdu Ümötöy.
Kımıldasa düşüverecek,
Horlukta durur Ümötöy.
Yalvarsa geri çıkılmaz

Kara bahtta durur Ümötöy.
Eğlenceye nice Kırgız
Dalıp durduğu zaman imiş.
Adı belli oyun kökbörü —
Nice namlı şahbazlar

Çekişip durduğu zaman imiş.

If we did not break your great nation —
Did Külçoro and Kançoro
Loose a quarrel on your soul?
Did we wreck your ample land,
Did we loose a quarrel on your realm?
Saying "I will make the battle hard,"
Saying "I will spare none of your folk, I will break them,"
To which of you did I send word?
Though I held back, you kept on bellowing,
O madman of Kökçö Khan,
Which of yours did I so much as touch?
Swelling and swelling, coming out shooting arrows,
Leaving no peace to the soul that walks in silence,
You touched so many spirits of mine.
Saying "Build a roof set on the hillside,"
When did I hem in your people
And lay a burden on you?
Saying "Break your folk and make him khan" —
From that day to this
I have taken no tribute from your hand.
Ah, my own cousin Ümötöy,
Your quarrel now has passed all bounds!»
So saying, thus Semetey —
Ümötöy stood captive in their hands.
If he stirred he would topple over,
Ümötöy stands in degradation.
Though he plead, there is no way back —

Ümötöy stands in black fortune.
It was a time when many a Kırgız
Was sunk in merrymaking.
The game of famous name, kökbörü —
It was a time when many renowned falcon-braves
Were tugging in contest.

İnsanlar, kahır saldı, bağırdı,
Başını kesip Külçoro,
Kançoro ile Külçoro —
O Külüstön Semetey
İki ereni çağırdı.
Dudak ısırıp, göz kırpıp,
El içinde şahbaza
Ustaca işmar eyledi,
Yay gibi uçup Külçoro
Yakına gelip durdu.
Dudağını ısırması —
"Ustaca hallet" demesiydi.
Kaynağın kara gözünden,
Gözünü kırpması ise —
"Bu dünyadan yok edip,
Gömüver" demesiydi.
Bahadır Manas'ın bindiği tahttan

Nice şahbazı, çok pehlivanı —
Göz kırpılsa nice kavga koparır. Öcüne dokunmuştu,
Sayısız tümeni çok pehlivan —
El sallansa nice kavga salar,

Öz teyzeoğlunu katletti.
Baş kesmenin işareti —
Davulbazın çalınmasıydı.
Yalın kılıç kuşanan
Pehlivanı koşup yetişti.
"Şöyle böyle" deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Sarı Han, Bakay, Kanıkey
Araya girip duruncaya dek,
Yakışır sözden açıncaya dek,
Gönle sığmayıp nice tasa

Gelip yetişip bunlar
Kanını dileyip alıncaya dek,
Kahrı sert başlattı.

O people, he loosed his fury, he shouted,
Cutting off his head, Külçoro —
Kançoro and Külçoro —
That Külüstön Semetey
Called his two champions.
Biting his lip, winking his eye,
To the falcon-brave amid the folk
He made a master's sign,
Flying like an arrow from the bow, Külçoro
Came and stood close by.
The biting of his lip —
Was his saying "Settle it with skill."
From the wellspring's black eye,
And the winking of his eye —
Was his saying "Blot him from this world,
And bury him."
From the throne that batyr Manas mounted
Many a falcon-brave, many a champion —
At one wink how many quarrels he stirs. It had touched his vengeance,
Numberless tümens, many a champion —
At one wave of the hand how many quarrels he looses,
He slew his own cousin.
The sign for cutting off the head —
Was the beating of the davulbaz.
Girt with the naked sword,
His champion came running up.
Before one could say "thus and so,"
In the blink of an opened eye,
Before Sarı Khan, Bakay, Kanıkey
Could step between and stay it,
Before fitting words could be opened,
Before many a sorrow past heart's holding —
These coming and arriving —
Could beg his blood and win it,
He set his fury hard in motion.

Buyruk alan pehlivanı
Durmayıp basıp Ümötöy'ü
Kurbanlığa yatırdı,

Başını kesip aldı.
Baş kesicisi bambaşka,
Ağır kırgın salmaya
Kındaki pehlivanı —
Pehlivan birini saldı mı,
Adamın çıkar cümle dermanı.
Bozkurt ağasının önüne
Armağan gibi sundu.
Öz teyzeoğlunu öldürmek —
Semetey'in yanık derdi:
Kökçö oğlu Ümötöy'ün,
Sonu gelirken şahbaza

Dosdoğru dalıp kavga salmasıydı.
Tört-Kül'ün aşağı yanından,
Töreniz Manas'ın bağından,
Tam çınarın kendisinden,
Bart-Köl'ün karşı yanından
Ak çelik keskinini kanla yağladı,
Kendisi bozkurt, koyu yaman —
Kavgası yüzünden Ümötöy,
Baskın salıp geçmişti,
Gitse gelinmez gerçek yurda
O aziz gidiverdi.
Hani, ordasından söz duyup,
Coşkun yürekli Kanıkey,
Teyzeoğlunu Semetey'in
"Susturup bitirdi" diye duyup,
Bozkurt anan o delişmenin
Gözünün yaşı on dere,
Bıldırcın gibi gözünden
Bölük bölük yaş gidip,
Karadut karası gözünden
Kamçı boyu yaş gidip.

The champion under command,
Not pausing, bore down Ümötöy,
Laid him out as for the sacrifice,

Cut off his head and took it.
The headsman is a thing apart,
For loosing heavy slaughter
The champion in the sheath —
When a champion is once set loose,
All strength goes out of a man.
Before his grey-wolf elder
He offered it like a gift.
To kill his own cousin —
Was Semetey's searing grief:
That Kökçö's son Ümötöy,
Even as his end was coming, at the falcon-brave
Plunged headlong and loosed the quarrel.
From the lower side of Tört-Kül,
From the garden of your lord Manas,
From the very plane tree itself,
From the far side of Bart-Köl
He oiled the white steel's edge with blood,
Himself a grey wolf, deep in wickedness —
For his quarrel's sake Ümötöy
Had loosed his raid and passed,
To the true homeland whence none return
That precious one went his way.
Lo, hearing word from his orda,
Kanıkey of the surging heart,
Hearing that Semetey his cousin
Had "silenced and finished" him,
Your grey-wolf mother — for that wild one
Her eyes' tears were ten ravines,
From her eyes like a quail's
Tears going in troop on troop,
From her eyes black as black mulberry
Tears going a whip-length long.

Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga kemiğinin hepsi
Kat katından sökülüp,
Sızlanıp ağlayıp feryat edip,
Aziz anan hıçkırıp,
Altın asayı ele alıp,
Altın tahtı çiğneyip,
Koşup telaşla anacığın
Semetey'i azarlayıp:
«Ah oğlum, şu zavallının
Azgınlığına bak hele!
Öz teyzeoğlunu öldüren —
Zorbalıkta senin gibisi yok derler.

İnleyerek geldiğinde
Öz yakınını katleden —
Oğlum, başkaca senin gibisi yok derler!
Dört bir yana haber salar,

Bahtı kırık tek oğlum, onmazsın,

Öteden beri her zaman
Yiğitliğini niye bırakmazsın?
Baş hazinem, yaramazım,
Ah, yanası oğlum, onmazsın.
Çokça dinle, sözümü tut,
Öz teyzeoğlunu öldürüp —
Uçmaklık oğlum, onmazsın.

Öteden beri her zaman
Hunharlığını bırakmazsın.
Han soyunun sağlamı
Teyzeoğlunu boğazlar, yol mudur bu?
Vah oğlum, aç da gör,
Benim girecek mezarım var mı?
Söyleye dursam dinlemezsin,
Gönlüne hangi iş düşse,
Vah kara gün, oğlum, bırakmazsın!

Her heart going, breaking,
Her eyes' tears spilling down,
All of her rib bones
Wrenched from their layered rows,
Moaning, weeping, crying out,
Your precious mother sobbing,
Taking the golden staff in hand,
Treading the golden throne,
Running in alarm, your dear mother
Scolded Semetey:
«Ah my son, look now
At this wretch's running amok!
He who kills his own cousin —
In tyranny there is none like you, they will say.
When he came in moaning,
He who slaughters his own near kin —
My son, there is none other like you, they will say! He sends word to all four quarters,
My one son of broken fortune, you will not thrive,
From of old and always
Why do you never leave your prowess?
My chief treasure, my naughty one,
Ah, my burning son, you will not thrive.
Listen well, keep my word,
Killing your own cousin —
My son bound for paradise, you will not thrive.
From of old and always
You never leave your bloodthirstiness.
The sound one of a khan's line
Butchers his cousin — is this a way?
Alas my son, open your eyes and see,
Have I a grave left to enter?
Though I keep speaking, you do not listen,
Whatever business falls upon your heart,
Alas, black day, my son, you never leave it!

Teyzeciğin Akerkeç
Beddua etse seni onmaz kor,

Kara gün, oğlum, sağ komaz!
Üstün bozkurt arslan,
"Yakınını kemirip boğazladı" diye,

"Teyzeoğlu gelince öldürüp,

Yad gibi ediverdi" diye

Haberini halk duymaz mı!
Kalabalık Kazak, aziz el,
Yandan karşı çıkmaz mı!

Kırgız'ın yurt tutup yer ettiği

Ak sırtlı dağın çok,
Ah oğlum, kulunum,
Seni gözetleyen düşmanın çok.
Derin kazılmış çukur da çok,
Kaynatılıp konmuş dert de çok,
Bunalmış belalı ordu da çok.

İnsanın demeyeceği sözüne,
Oğlum, sonunda boyun eğme,
İstediğini verme.
Dediğine boyun eğerseniz,
İstediğini verirseniz,
Tutuşup yanası Kazak yurdu

Sana musallat düşman kesilir.
Tependen toplanıp basar,

Senin dört davarını saçar.
Akraban olur düşmanın,
İçimde kalır kaygım».
Anası böyle söz söyledi,

Your dear aunt Akerkeç,
If she curses you, she leaves you past thriving,
Black day, my son, she leaves you not alive!
Peerless grey-wolf lion,
Saying "He gnawed and butchered his own near kin,"
Saying "When his cousin came he killed him,
And made him as a stranger" —

Will the folk not hear the news of it!
The teeming Kazak, precious people,
Will they not rise against you from the flank!
Where the Kırgız made homeland and settled,
Your white-backed mountains are many,
Ah my son, my foal,
The foes that watch for you are many.
The deep-dug pits too are many,
The sorrows set boiling too are many,
The oppressed and baleful hosts too are many.
To words a man should never speak,
My son, do not bow in the end,
Do not give what he demands.
If you bow to what they say,
If you give what they demand,
The Kazak people, may they catch fire and burn,
Turn into a foe fastened upon you.
They gather and bear down from your crown,
They scatter your four kinds of herds.
Your kinsman becomes your foe,
My care stays shut within me».
His mother spoke such words,

Demin o yiğit anan Kanıkey

Sözünü belirtip alıp gitti.
Evliya kocanın, Bakay Han'ın
Ak sakalı seyrelmiş,
İki yanaktan akan yaş —
Vah ki, köprücükten aşağı dökülmüş.
Sararıp sakalı uzayıp,
Kuzgun gibi gözü kızarıp,
Göğsü hırıldayıp,
Gözü kalmış irinli.
Kocayınca Bakay'ın —
Ağan Bakay bilge kişi,
Çok görmüş evliya,
Çok yaşamış koca,

Bakay geldi coşarak,
Yavrum, Semetey'e söylenip:
Ustalıkla buluşup,
«Ah, ey kulunum Semetey,
Çaprazlama kovalaşıp,
Kuday Taala'nın yarattığını,
Boş yere öldürdün oğlum,
Er Ümötöy akrabayı.
Sonunda bir gün ölürsün,
Denen söylenti gerçekse,
Ak kefenini kuşanıp,
Kıyamet günü yakana yapışıp,
Kanını dava edip durduğunda,
Bir gün oğlum, ölürsün.
Geri dönülmez gerçek yurdu,
Kadir Allah'ı görürsün,
Kanını dava edip vardığında,
Tanyeri mahşer gününde
Ne cevap verirsin?
Bu dünyada kul olan
Ölmeyecekmiş gibi yutunur,
İki günün biri ölüm,

Then that valiant mother of yours,
Kanıkey,
Made her word plain and went her way.
Of the saintly elder, of Bakay Khan,
The white beard had grown thin,
The tears that ran down both his cheeks —
Alas, had spilled below his collarbone.
His beard yellowing and lengthening,
His eye reddened like a raven's,
His chest wheezing,
His eye left festering.
When Bakay had grown old —
Your elder Bakay, a man of wisdom,
A saint who has seen much,
An elder who has lived long,

Bakay came surging up,
Speaking to my child, to Semetey:
Meeting him with mastery,
«Ah, o my foal Semetey,
Chasing crosswise back and forth,
What Kuday Taala created,
You killed for nothing, my son,
The man Ümötöy, your kin.
In the end one day you die,
If the rumor spoken is true,
Girding on your white shroud,
On doomsday he grips you by the collar,
When he stands pressing suit for his blood,
One day, my son, you die.
The true homeland whence none return,
You shall see Almighty Allah,
When he comes pressing suit for his blood,
At dawn on the day of the last gathering
What answer will you give?
He who is a slave in this world
Gulps on as though he would never die,
One of two days is death,

Zavallı can nereden kurtulur?
Dediğine boyun eğelim,
Yedi günün biri ölüm,
Yaradan buyruk kıldığında,
Geniş Sarı-Arka, Ala-Too
Ferişte beş el uzattığında,
Etek eteğe yatan yer idi.
Can alıcı zebani
Yakına gelip durduğunda,
Söyleyemez, dil tutulur,
Bu yalan dünyadan
Hangi can kaçıp kurtulur?
Denen söze boyun eğelim,
Kazılan mezar koynuna almadan
komaz, Çatışmadan, dalaşmadan
Kara yer yutmadan komaz,
Ümötöy'ün kan bedelini verelim!
Bu dünya bir tüccar,
Bugün görülen yarın yok,
Böyledir işte, dünya boktur.
Kaptırılan kalabalık ordu —
Elin kavgasını dindirelim.
Bu sefer toplayıp alırım.
Sarı-Arka'yı yurt tutan,
Güç yarışında yenilmeyen —
Salmayı toplayıp alalım,

Whence shall the poor soul escape? Let us
bow to what they say,
One of seven days is death,
When the Creator gives command,
Broad Sarı-Arka, Ala-Too
When the angel stretches out five hands,
Were lands lying skirt to skirt.
The soul-taking zebani —
When he comes and stands close by,
One cannot speak, the tongue is tied,
From this lying world
What soul escapes and gets away?
Let us bow to the word that is spoken,
The dug grave rests not till it takes you to its
breast, Without clash, without brawl,
The black earth rests not till it swallows,
Let us pay the blood-price of Ümötöy!
This world is a merchant,
What is seen today is gone tomorrow,
So it is — the world is dung.
The teeming host that was carried off —
Let us still the people's quarrel.
This time I will gather them in.
Those who hold Sarı-Arka for homeland,
Unbeaten in the trial of strength —
Let us gather in the levy,

Sözü ortaya koyalım,
Örnek sözden başlayalım,
Ölümcül sözü çiğneyip,
Suya salıp atalım.
Gelecek sözü başlatalım,
İnatçı sözün hepsini
Suya salıp atalım.
Tarafsızlardan hakem seçelim,
Sözü ortaya koyalım.
Üç cüzlü oğlu Kazak'ın
Dediğine boyun eğelim,
Öndeki yolu tozutup,

Let us set the word in the midst,
Let us begin from the word of precedent,
Trampling down the deadly word,
Let us cast it on the water.
Let us open the word of what shall come,
All of the stubborn words
Let us cast upon the water.
Let us choose judges from the neutral,
Let us set the word in the midst.
The Kazak's sons of the three cüz —
Let us bow to what they say,
Raising dust on the road ahead,

Var malı hazırlatıp,
Ümötöy'ün kan bedelini verelim.
"Kaderdi, eceli erişti" deyip,
"Kabalıktan iş çıkıp,
Ulunuz ölüp gitti" deyip,
Kazak'la kengeşe varalım,
Ümötöy'ün kan bedelini verelim.
Kazak, Kırgız — aziz yurt —
Koyunları bir ağılda eş,
Aşları bir sofrada eş,
Oba komşusu yatan el idi.
Akıl bilen yaşlısını,
Âlim yurdun hepsini
Apaçık meşverete katalım,
Dediğine boyun eğelim,
"Hanınız kara bahta düştü" deyip,

Ümötöy'ün kan bedelini verelim.
Çatışmadan, dalaşmadan,

Yumuşak sözden açalım,
Tepeden akan pınar gibi
Coşup kaynaşalım.
Ak ceylanın kılı gibi
Süzülüp sıyrılalım,
Gökteki yıldız gibi
Hep birden devinelim.
"Hata handan çıktı" deyip,
Kapalı sözden açalım,
Yad yurdumu böylece
İnandırıp görelim,
Bin karaça kısrak sürüp,
Bedeline verelim.
Bin kara sakar deve alıp,

Armağanına verelim.
Eline selam söyleyelim,
Yiğidini tatlı dille avutalım,
Çatışma etmeden, dalaş etmeden,

Making ready all the goods there are,
Let us pay the blood-price of Ümötöy.
Saying "It was fate, his hour arrived,"
Saying "From rudeness the thing broke out,
And your great one died and went,"
Let us go to counsel with the Kazak,
Let us pay the blood-price of Ümötöy.
Kazak, Kırgız — precious nation —
Their sheep are mates in one fold,
Their food is mated at one table,
They were peoples lying neighbor by ail.
Its elders who know wisdom,
All of the learned nation
Let us join in open counsel,
Let us bow to what they say,
Saying "Your khan has fallen on black fortune,"
Let us pay the blood-price of Ümötöy.
Without clash, without brawl,

Let us open with the gentle word,
Like a spring flowing from the hilltop
Let us surge and mingle.
Like the hair of the white gazelle
Let us glide and slip through,
Like the stars in the sky
Let us move all as one.
Saying "The fault came from the khan,"
Let us open from the veiled word,
The stranger nation thus
Let us persuade and see,
Driving a thousand karaça mares,
Let us give them for the price.
Taking a thousand black blaze-marked camels,

Let us give them for the gift.
Let us send greetings to their people,
Let us soothe their heroes with sweet words,
Making no clash, making no brawl,

Aziz yurdum, hepsini
Yerli yerine koyalım!»
Olgun Bakay bunu söyleyip —
Kocamış Bakay törenin,
Hanı Manas sağken
Hakemlik etmiş kişinin —
Yurt çığrışıp "kabul" deyip,
"Ulumuz bozkurt Bakay'ın

Bu dediği akıldır" deyip,
El yurt yatışıp kaldı,
Bahadır bozkurt Semetey
O Bakay'ın sözüne
Uyuşup razı oldu.
«Büyük kıyamet kopana dek
Kan içip mi gezeyim,
"Semetey hunhar" dedirtip,

Öteden beri her zaman
Böyle gezip mi öleyim?
Öz teyzeoğlumu öldürüp —
Kuday böyle mi çarpar!
Ölen öz teyzeoğluma

My precious nation, all of it
Let us set in its rightful place!»
Ripe Bakay saying this —
Aged Bakay the lord,
Who while his khan Manas lived
Had stood as judge —
The people cried out, saying "accepted,"
Saying "What our great one, grey-wolf Bakay,
Has spoken here is wisdom,"
Folk and nation settled to rest,
The batyr, the grey-wolf Semetey,
To that word of Bakay
Yielded and gave consent.
«Till the great doomsday breaks
Shall I go about drinking blood,
Making men say "Semetey the bloodthirsty,"
From of old and always
Shall I go about so and die?
Killing my own cousin —
Does Kuday strike so!
To my own dead cousin

Kan bedeli vermeden durur muyum»,
Deyip, böylece Semetey
Kızıl kuyruk ner sürüp,
Nice değerli mal sürüp,
Her kuyruğunu ördü,
Hazine ağzını açtı.
Torbaya altın koydurup,
Değerli nere yükletip,
Havut urganını onartıp,
O nere yükletti.
Teyzesi Akerkeç'e —
Akerkeç'e sundurdu.
Ümötöy'ün naaşını —
Geline kete* giydirip,
Kete kaftanın eteğini

Shall I stand and not give the blood-price»,
So saying, thus Semetey,
Driving red-tailed ner camels,
Driving many a precious good,
Braided every tail of them,
Opened the treasury's mouth.
Having gold put into sacks,
Having them loaded on precious ners,
Having the pack-saddle ropes made whole,
He had those ners loaded.
To his aunt Akerkeç —
He had them offered to Akerkeç.
Ümötöy's mortal remains —
Clothing the daughter-in-law in kete,*
The hem of the kete caftan

Geniş kılıp yere değdirip,
Kıza kızıl giydirip,
Kızıl kesme sırmalı ton —
Değerli tonun eteğini
Çaprazlayıp yere değdirip,
"Aziz teyzeoğlum öldü" deyip,
"Geri dönülmez gerçek yurdu

Aziz kişi gördü" deyip.
Göğe uçtu toprak,
İnsan kaynaşıp toz duman.
Az değil, bol olup,
Hezar tümen ordu olup,
Ümötöy'ün naaşını
Zamzam* ile yıkatıp,
Zarbar* ile kokulatıp,
Ozanlara övdürüp,
Kutlulara beklettirip,
Kımızla yıkatıp,
Sırmalı kumaşla sardırıp,
Bilgelere övdürüp,
Hocalara beklettirip.
O teyzem Akerkeç
Kazara beddua ediverir diye,
"Beddua etse canı alır" diye.

Made wide and brushing the ground,
Clothing the maiden in red,
A coat of red cut brocade —
The hem of the precious coat
Crossed over, brushing the ground,
Saying "My precious cousin has died,"
Saying "The true homeland whence none return
The precious one has seen."
The dust flew up to the sky,
Men seething, dust and haze.
Not few but plentiful,
Becoming a host of a thousand tümens,
Ümötöy's mortal remains
They had washed with Zamzam,*
Perfumed with Zarbar,*
Praised by the singers,
Watched over by the blessed,
Washed with kumis,
Wrapped in brocaded cloth,
Praised by the sages,
Watched over by the hocas.
Lest that aunt of mine, Akerkeç,
By mischance let fall a curse,
"If she curses, it takes the soul" they say.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Buurul'un Gidişi: İlenç, İhanet ve Kara Yazgı

Ümötöy'ün cesedi, Manas'ın Beecin ganimetlerinden kalma altın işlemeli paha biçilmez bir halıya sarılır ve uğursuz bir kararla Semetey'in tulparı Taybuurul'a yüklenip Kazaklara gönderilir. Külçoro başını döverek ağıt yakar: "Buurul'un elden gitmesi – senin ecelinin yetmesi." Oğlunun cesedini alan Akerkeç Semetey'e ilenir; Taybuurul'un kulağına kurşun döktürüp bacak eklemlerine iğneler soktutarak atı sakatlatır ve Sart kervancılara sattırır. Ardından Cediger hanı, Semetey'in öldürdüğü Toltoy'un kardeşi Kıyaz'ı intikama ve Ayçürök'ü almaya kışkırtan mektuplar gönderir. Kıyaz'a bir de içeriden ihanet ulaşmıştır: Surkoen'in Külçoro'ya verilmesine içerleyen Kançoro, "yen içinden mektupla" güz vakti Semetey'e ihanet edeceğini vadetmiştir. Yaşlı Tölöbay ile Kadırbay'ın Hızır değmiş yenilmez Semetey'e saldırmama öğütlerine rağmen Kıyaz büyük Cediger ordusunu toplar.

Kançoro, öfkeli Manas'ın kurban istediği uydurma bir rüyayı bahane ederek Semetey'i Ak kümbet ziyaretine kandırır. Hamile Ayçürök on kez üst üste gördüğü uğursuz düşleri — kırılan Zülfikâr'ı, parçalanan Akkelte'yi, Kançoro'nun giydiği Akolpok'u — anlatıp dizginlere sarılarak yalvarır; Semetey öfkeyle onu kamçılar ve Ayçürök "gittiğin yerden dönmeyesin" diye ilenir; ilenci kara suyu kurutup çadır kadar kara taşı ortadan yarar. Kümbette babadan hiçbir nişan çıkmaz, doksan boz kısraklık

adak kazanı on iki gün kaynamaz; umudu kırılan Semetey kutlu tunç kazanı parçalar. Tam o sırada gözcü Kançoro, Kıyaz'ın Cediger ordusunun geldiğini haber verir ve armağan sunup Kıyaz'ı Talas'a han kaldırarak teslim olmayı önerir; Külçoro ihaneti yüzüne vurur, Semetey de anası Kanıkey'in sol memeden akan kara kanla verdiği eski uyarıyı hatırlar. Kırk çilteni ve tüm koruyucu alametleri kaybolmuş olan yalnız aslan, Artoru'yu eyerleyip Zülfikâr'ı kuşanarak yer ezen düşman ordusunu karşılamaya durur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ümötöy'ün cesedi altın işlemeli halıyla Taybuurul'a yüklenip gönderilir; Külçoro bunu Semetey'in ecelinin habercisi sayarak ağıt yakar.
- Akerkeç, Taybuurul'un kulağına kurşun döktürüp iğnelerle sakatlatır ve Toltoy'un kardeşi Kıyaz'ı intikama kışkırtır.
- Surkoen'in Külçoro'ya verilmesine içerleyen Kançoro, Kıyaz'a gizli mektup göndererek güz vakti içeriden ihanet sözü verir.
- Kançoro'nun uydurma rüyasıyla Ak kümbet ziyaretine çıkarılan Semetey, uğursuz düşlerini anlatan hamile Ayçürök'ü kamçılar; Ayçürök "gittiğin yerden dönmeyesin" diye ilenir.
- Kümbetten hiçbir nişan çıkmaz ve adak kazanı on iki gün kaynamaz; umudu kırılan Semetey kutlu kazanı parçalar.
- Kırk çilteni ve tüm koruyucu alametleri kaybolan Semetey, Artoru'ya binip Kıyaz'ın Cediger ordusunu karşılamaya durur; Külçoro, Kançoro'nun ihanetini herkesin önünde açığa vurur.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Teyzezadesini öldürmesi	*That he slew his own aunt's son*
Er Semetey zavallıya	*For poor Er Semetey, they said,*
Ağır bir dert olur diye.	*Would become a grievous woe.*
Hani babası Manas cömert, arslan	*For his father Manas, generous lion, Its*
Argacı ipek, kendisi altın,	*warp was silk, itself was gold,*
Herkesten üstün çıkmış er.	*Was a man risen above all men.*
Hokand'daki hocayı	*The khoja there in Hokand*
Manas hor edip dururken,	*While Manas held him in scorn,*
Buhara'daki dertliyi	*The woeful one in Buhara*
187910 Cömert bozup kırarken,	*While the generous one crushed and broke,*
Akkula'sının basmadığı	*Untrodden by his Akkula*
Yer kalmamıştı bütün,	*No ground remained at all,*
Cömertin eli değmedik	*Untouched by the generous one's hand*
El kalmamıştı bütün.	*No people remained at all.*
Yeri demir gibi kuşatıp	*Girding the earth like iron*
Hükmedip durduğu çağda,	*In the age when he held sway,*
Ay-âlemi baş eğdirip	*Bowing the moonlit world's head*
Çiğneyip durduğu çağda,	*In the age when he trampled on,*
Alplara, devlere Han Manas	*Over alps and giants Khan Manas*
187920 Hükmedip durduğu çağda,	*In the age when he held sway,*
Kakançin'le vuruşmada,	*In the clash with Kakançin,*
Kâfir ile Müslüman	*When infidel and Muslim*
Çarpışarak varışta,	*Came together in combat,*
Serilip savrulup katlanmıştı,	*It was spread, flung wide, and folded,*
Seksen nere yüklüydü,	*Loaded upon eighty ners,*
Kol kuvvetiyle sarılmıştı,	*Wrapped up by strength of arm,*
Akıynek ile kaplıydı.	*And cased about with Akıynek.*
Mahsus Kakan ilinden	*From the very land of Kakan*
Getirilmiş emaneti, ah,	*The trust that had been brought, ah,*
187930 Sıkıca teslim edip, zar ağlayıp,	*Handing it over fast, weeping sore,*
Sağlam saklamıştı Kanıkey.	*Kanıkey had kept it safe.*
Yiğidi Semetey'e adayıp,	*Vowing it to her hero Semetey,*
Armağan edip alsın diye,	*That he might take it as a gift,*
Yiğidinin eşyasını	*That her hero's belongings*
Miras edip kulunum	*My foal might take as heritage*
Hazineye koysun diye.	*And lay up in the treasury.*

Nur dökülen Beecin'den,
Ulusunun durduğu yerden,
Sıra sıra çınar bağından,
Koca hanın tahtından,

Can girmeyen duvardan,
Armağan gelen bunlardan.
Ganimet düşen on halı –
Altın nakışlı ulu halı.
Kırk yıl suya bastırsan,
Zerrece çürüyüp bozulmayan,
Seksen yıl suya bastırsan,
Dağılıp çürüyüp gitmeyen.
Çiçekli altın ipekle
Bezenmiş ulu halı.
Kıymetlim, şunu iyi dinle!
Bir halının öz pahası –
Sekiz bin ner değer kanı var.
Babası Manas heybetli,
Hazinede neler yok,
Halının bunca değeri var,
Üstün oğlum alsın diye,
Bozmadan, saçmadan emaneti
Miras ediversin diye,
Gönlümü avutan biriciğim
Hazine edip alsın diye.
Kakan'ı kuşatıp dururken
Gönülden verilen büyük halı.
Kara cana nasip olmaz,
Batmanla altın saçsa da,
Bu kul için bulunmaz.
Kendi kıymetli, pahası altın,
Yüzünde altın nakşı var,
Sırtında kaplan tüyü var,
Görsen böyle değeri var.
Pek yaraşan halıya
Süsleyerek sardırıp,
Ümötöy'ün kemiğini koydurup,
Kayışlarla emaneti

From Beecin where light pours down,
From where his nation stood,
From plane-tree groves in row on row,
From the mighty khan's own throne,

From walls no soul may enter,
From these the gifts had come.
Ten carpets fallen as spoil –
A mighty carpet worked with gold.
Steep it forty years in water,
Not a jot would rot or spoil,
Steep it eighty years in water,
It would not fray nor rot away.
With flowered silk of gold
The mighty carpet was adorned.
My precious, hear this well!
The true price of a single carpet –
Its blood-price worth eight thousand ners.
His father Manas the majestic,
What is not in that treasury,
Such is the carpet's worth,
That my peerless son might take it,
That unspoiled, unscattered, the trust
He might make his heritage,
That my only one, my heart's solace,
Might take it for his treasure.
While Kakan lay besieged
The great carpet given from the heart.
No common soul may win it,
Though he scatter gold by the batman,
For such a slave it is not found.
Itself is precious, its price is gold,
Upon its face are golden figures,
Upon its back is tiger's fur,
Were you to see, such is its worth.
In the carpet so befitting
She had it wrapped with adornment,
Had Ümötöy's bones laid within,
The trust with leather straps

Süsleyerek sardırıp,
Hocalara yıkatıp,
Süsleyip tütsületip,
Tabutuna koydurup,

She had wrapped with adornment,
Had the khojas wash it clean,
Adorned it, censed it with sweet smoke,
Had it laid within its coffin,

Halıya sıkı bağlatıp,
Orta belinden büktürüp,
İçten esirgemeden, teyzezadem deyip,
Teyzezademi nerden görürüm deyip,
Sağ kalmadan düpedüz
Teyzezadem için ölürüm deyip,
Belinden kavrayıp büktü,
Küheylan olmuş Buurul'a
Süsleyerek emaneti,
Ümötöy'ün kemiğini yükletti.
Yükletip gönderdikten sonra,
Gelenlerden söz duydu.
Er Külçoro yiğit kul,
Kemiği yükleyip Kazak'a

Had it bound fast to the carpet,
Bent double at its middle,
Grieving deep within, saying: my cousin,
Saying: where shall I see my cousin more,
Saying: not staying alive, outright
For my cousin I shall die,
He gripped it round the waist and bent it,
Upon Buurul, grown a true steed,
The trust with all adornment,
He loaded Ümötöy's bones.
After loading and sending it forth,
Word was heard from those who came.
Er Külçoro, valiant soul,
Heard that, loading the bones for the Kazak,

Şimdi Buurul'u verdi diye duydu,
Duyup alınca Çoro'nun
Gönlüne sığmaz nice kaygı,
Gözünün yaşı on dere.
Babası Almambet ölmüş gibi,
Halk toplanıp, yurt çalkalanıp,
Sanki bugün gömmüş gibi.
Zırhlı kürkünü çekiştirip,
Gelmiş idi Külçoro'n,
Başına kendi vura vura.
«Vah, ağam kaplan,
Yiğitliğin var, aklın yok!
Bön hunhar, onmayasın!
Bahadır, işin bir daha rast gelmesin!

He had now given Buurul away,
And when the Çoro heard it,
Grief past holding filled his heart,
The tears of his eyes ten streams.
As though his father Almambet had died,
The folk gathered, the yurt-land heaved,
As though he were buried this very day.
Tugging at his armored fur-coat,
Your Külçoro had come,
Beating his own head with his fists.
«Alas, my elder brother, tiger,
You have valor, but no wits!
Witless bloodspiller, may you not prosper!
Batyr, may your affairs never prosper again!

Buurul at senin kanadın.
Teyzezadenle çekişip,
Eline versem gördün mü?

The steed Buurul was your wing.
Quarreling with your own cousin,
Had I put him in his hand, would you have seen?

Atadan kalan mirası,
Küheylan olmuş Buurul'u,
Kemik yükleyip verdin mi?!
İnleyip gezip ölürsün,
Beyim, Buurul'u nerden görürsün!
Çölde mi kalırsın acep?
Hasret çekip ölürsün,
Atını nerden görürsün!
Arbuurul'dan ayrılıp,
Sinek kadar canını

The heritage left by the fathers,
Buurul, grown a true steed,
Did you load with bones and give away?!
You will roam moaning and die,
My bey, where will you see Buurul again!
Will you be left in the desert, then?
You will die pining in longing,
Where will you see your steed again!
Parted from Arbuurul,
Your life no bigger than a fly

Buurul at, ah deyip kaygılanıp,
Gerçek dertle ölürsün.
Topuğu bir tutamlık
Domuza bacak atarsın,
Domuzun yürümez olunca
Büyük müşkülü çekersin.
İnciği bir tutamlık
Kurbağaya bacak atarsın,
Küheylan olmuş Buurul'un
Azabını o zaman söylersin!
Görülmedik çile görürsün,
Yüz yüze kötü düşman gelse,
Nice kahrolası dava gelse,
Fitilli tüfek atıp, yay çeken,
Can esirgemez düşman gelse,
Eyerini, keçeni yüklenip,
Sallana sallana yaya kalırsın.
Delici mızrak bir vursa,
Altında kanatlı atın yok,
Ölü olup yatarsın.
Aldanışa verip atını,
Görmedim senin gibi bahadırı.
Buğra perçemli, kısa yeleli
Buurul atın elden gitmesi,
Ah, eyvah, beyim, onmayasın,
Senin artık ecelinin yetmesi!
Ders okumuş okumuşluğun,
Kanadından bükülüp,

Grieving, crying ah, steed Buurul,
You will die of true sorrow.
With pasterns but a handbreadth
You will throw your leg over a hog,
And when the hog will walk no more
You will suffer great hardship.
With shanks but a handbreadth
You will throw your leg over a frog,
Of Buurul, grown a true steed,
You will speak the torment then!
You will see unheard-of suffering,
Should a wicked foe come face to face,
Should many a cursed quarrel come,
Firing matchlock guns, drawing bows,
Should a foe come sparing no life,
Shouldering your saddle and your felt,
Swaying and staggering you'll go afoot.
Should a piercing lance strike once,
No winged steed beneath you,
You will lie there dead.
Giving your steed away to deceit,
I have never seen a batyr like you.
Bughra-forelocked, short of mane,
The loss of your steed Buurul,
Ah, alas, my bey, may you not prosper,
Is the coming of your appointed death!
Your book-learned learnedness,
Broken at the wing,

Buurul attan ayrılıp,
Haram ölecekmişsin,
Ah, akılsız gösterişli yiğit,
Şimdi sen haram ölecekmişsin!
Kuzgunun ötüp uçmadığı,
İnsanoğlunun basmadığı
Belde mi kalırsın acep?
Fitilli tüfek atıp, yay çeken

Düşmandan mı ölürsün acep,

Parted from the steed Buurul,
You are doomed to die accursed,
Ah, witless, showy hero,
Now you are doomed to die accursed!
Where the raven neither cries nor flies,
Where no son of man has trodden,
Will you be left on such a pass?
From a foe firing matchlocks, drawing bows,
Is it thus you'll die, I wonder,

Ah, beyim kaplan,
Pislik kokan fenalıktan,
Beyin kaynatan sıcaktan,
At basmayan geçitten
Azabını çekersin,
Hasret içinde yatarsın.
Değerli bozkurt yiğit,
Seni kendime dayanak edip,
Hunhar beyim, ne edeyim?
Kahrolası bu yerden
Cehennemini çekip, yiğit,
Somurtup bir gün geçiririm.
Buurul gitti, iş gitti,
Bilsen bizden hepten gitti!
Kalan baht, gerçek kısmet,

Baksana bizden güç gitti.
Binilen altın taht gitti,
Yularlı Hızır bahtı gitti.
Bulut gibi uçan Buurul'u
Kan bedeline veren onar mı,

Şimdi bey kaplan,
Artık işin hiç rast gelir mi!
Akılsız hunhar, onmayasın,
Düşman erer köküne,
Buurul ele geçince
Dört bir yana mektup gidip,

Ah, my bey, my tiger,
From filth-reeking foulness,
From heat that boils the brain,
From passes no horse treads
You will suffer torment,
You will lie in longing.
Precious gray-wolf hero,
Making you my own support,
Bloodspilling bey of mine, what shall I do?
From this accursed place
Dragging through its hell, hero,
Sulking I shall pass a day.
Buurul is gone, all is gone,
If you but knew, gone wholly from us!
The fortune that remained, the true portion,
Look you, strength is gone from us.
The golden throne we rode is gone,
The haltered fortune of Hızır is gone.
Buurul who flew like a cloud,
Can he who gave him for a blood-price thrive,
Now, bey and tiger,
Will your affairs ever prosper now!
Witless bloodspiller, may you not prosper,
The foe will reach your root,
Once Buurul falls into their hands
Letters will go to all four quarters,

Sarı-Arka fesat kurar,
Buurul geçti eline,
Nice Kazak eğlence çıkarır.
Vah, hunhar, onmayasın!
Dayanak ettiğin birinden,
Ayrıldın çoro kardeşinden,
Kançoro'nun düşmanlığı,
Yiğitliğinin azlığı,
Nicedir belliydi.
Ah, eyvah hunhar, onmayasın!
Tutuşup, düşmanlaşıp,
Ümötöy'ün kemiği varınca
Buurul'u tutup boğazlamaz mı,

Boğazlamasa da Buurul'u

Kırk urgan boyu zindana
Bastırmadan atıvermez mi?
Ay-âleme mektup salar,
Atından yaya kıldık diye,

Mektup salsa da tez salar.
Pusuda gezen kul çoktur,
Bizde heybetli düşman el de çok.
Engebeli sarp dağ da çok,
Pusuda gezen düşman da çok,
Kazılmış derin çukurum ah,
Kaynayıp duran çilem ah!
Akılsız hunhar, onmayasın!
Şimdi yaptın yapacağını,
Düşmana bağlayıp vermişsin,
Kıpırdatmadan kolumu.
Kanadından boşa kırıp.
Danışma yok, söz yok,
Buurul attan ayırdın,
Göze gösterdin âlâsını,
Kim duysun böyle cevabını,
Kançoro'nun salacağı korkuyu,
Ezelden beyim, onmayasın,

Sarı-Arka will brew sedition,
Buurul has passed into their hands,
Many a Kazak will make merry sport.
Alas, bloodspiller, may you not prosper!
From the one you made your support,
You are parted from your çoro brother,
Kançoro's enmity,
The scantness of his valor,
Have long been plain to see.
Ah, alas, bloodspiller, may you not prosper!
Grappling, turning foe,
When Ümötöy's bones arrive
Will he not seize Buurul and slaughter him,
And if he does not slaughter Buurul,

Into a dungeon forty lassos deep
Will he not cast him down unpressed?
He will send letters to the moonlit world,
Saying: we have set him afoot from his steed,
And if he sends letters, he sends them fast.
Many are the slaves who prowl in ambush,
Many too our mighty enemy peoples.
Many the rugged, craggy mountains,
Many the foes who prowl in ambush,
Ah, my deep-dug pit,
Ah, my ever-seething torment!
Witless bloodspiller, may you not prosper!
Now you have done what you would do,
You have bound and given to the foe,
My arm, without letting it stir.
Breaking it in vain at the wing.
No counsel taken, not a word,
You parted him from the steed Buurul,
You showed the eye its finest,
Who should hear such an answer as this,
The terror Kançoro will loose,
From of old, my bey, may you not prosper,

Kara sırtlı dağımız çok,
Tutuşmaya çıkar düşmanımız çok,
Vah, beyim, onmayasın!
Senin sağ yanında Rus var,
Kır yanında Hıtay var,
Karşında filintalı var,
Bizimle boy ölçüşecek düşman hayli var,
Ceti-Özön dolusu bu derdin var.
Be hey, coşma bozkurt, dinle,
Bilsen böyle hâli var,
Yalandan göz kırpıldığında
İçimizde düşmanlar,
Kahrı katı salacak var,
Düşman olup çıkacak var.
Ezelden beyim, onmayasın!»
Deyip, öylece Külçoro,

Many are our black-backed mountains,
Many the foes who rise to grapple,
Alas, my bey, may you not prosper!
Upon your right hand is the Russian,
Upon the steppe side is Hıtay,
Before you stands the carbine-bearer,
Foes aplenty to measure themselves with us,
You have this woe filling Ceti-Özön.
Ho there, rage not, gray wolf, listen,
If you but knew, such is the case,
When a false wink is given
There are enemies among us,
Some who will loose harsh wrath,
Some who will turn out foes.
From of old, my bey, may you not prosper!»
Saying so, thus Külçoro,

Başına vurup haykırıp.
Buurul attan ayrılıp,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gerçek hâli bugün gördük deyip,
Sahiden beyim, öldük – deyip,
Azabı, müşkülü gördük – deyip.
Elveda öyleyse, kaplan,
Azap günü, beyim, öldük – deyip.
Buurul'un elden gitmesi –
Bu şeametin yetmesi.
Arbuurul'un bu yıl gitmesi –
Senin ecelinin yetmesi,
Benim çaremin bitmesi,
Seni düşmanın yok etmesi!»
Deyip, öylece Külçoro,
Kanı kaçıp, benzi solup,
İki yanaktan akan yaş,
Aman, köprücükten aşağı dökülüp.
Sahiden ağlayıp iki büklüm,
Sinek kadar candan umut kesip.
Kederlenip kaygılanıp,

Beating his head and crying out.
Parted from the steed Buurul,
His heart gone and torn asunder,
The tears of his eyes pouring down,
Saying: today we have seen the truth of it,
Saying: truly, my bey, we are dead,
Saying: we have seen torment and hardship.
Farewell then, tiger,
Saying: on the day of torment, bey, we died.
The loss of Buurul from our hands –
Is the coming of this evil omen.
Arbuurul's going this year –
Is the coming of your appointed death,
The end of all my remedy,
Your destruction by the foe!»
Saying so, thus Külçoro,
His blood fled, his face gone pale,
The tears that ran down both his cheeks,
Alas, poured down past his collarbone.
Truly weeping, bent in two,
Giving up hope of his fly-small life.
Sorrowing and full of care,

Dayanak edip oturduğu
Arbuurul'dan ayrılıp.
Ah dünya, yazık dünya,
Hayvan da olsa Buurul at,
Buurul at elden gitti diye
Benim emanet canım kavrulur.
Buurul at tulpar – küheylanım,
Hayvan da olsa Arbuurul,
Babamdan ileri akrabam.
Hasretini söyleyip Külçoro,
Bozlayıp ağıt yakmış.
O koskoca emaneti,
Ümötöy'ün kemiğini yükleyip,
Ganimet edip almışlar.
Belinden kavrayıp bükmüşler,
Buurul'a Ümötöy'ün kemiğini
yüklemişler. İlik tutmadan ağrısın,
Kemiği yükleyip vardığında

The one he sat making his support,
Parted now from Arbuurul.
Ah world, o pitiless world,
Beast though he be, the steed Buurul,
Because the steed Buurul is gone
This my entrusted soul is scorched.
The steed Buurul is a tulpar – my courser,
Beast though he be, Arbuurul
Is kin to me beyond my father.
Speaking his longing, Külçoro
Keened and raised the lament.
That mighty trust,
Loading Ümötöy's bones,
They took it as their spoil.
They gripped and bent it at the waist,
They loaded Ümötöy's bones on Buurul.
May he ache to the marrow,
When he arrived bearing the bones

Akerkeç'e ulaşmış.
O zaman kadın Akerkeç,
Vuran Tanrı vurmuş onu.
Saçı başı dağılmış kâfir cariye,
Semetey'e beddua edip durmuş.
Akıllı kadın Akerkeç,
Bütün Kazak'ı toplamış,
Şöyle söz söylemiş:
«Haberiniz var mıydı,
Sarı-Arka'daki Kazaklar!
Ümötöy hanınız ölmüş,
Köküne çoktan erişilmiş,
Bunu birisi öldürüp gitmiş.
Geniş Talas'a varıp konmuş,
Bozkurdun elinden olmuş.
Şu kişinin kürkü kürk olmaz,
Kişinin atı at olmaz.
Altından ahır kurun,
Şu hantal karaltıya
Tam on iki yular takın.

It reached Akerkeç.
Then the woman Akerkeç,
The smiting God had smitten her.
Hair all disheveled, the infidel bondmaid
Kept cursing Semetey.
The clever woman Akerkeç
Gathered all the Kazak folk,
And spoke these words:
«Had you any tidings,
Kazaks of Sarı-Arka!
Your khan Ümötöy is dead,
His root long since reached,
Someone has slain him and gone.
He went and settled in wide Talas,
He fell at the gray wolf's hand.
That man's fur-coat is no fur-coat,
That man's horse shall be no horse.
Build a stable underground,
On that lumbering hulk
Fasten full twelve halters.

Sağlam köstek bulun,
Bunu karanlık yerde besleyin!
Bildiğiniz eziyeti edin durun.
İki kulağı duymasın,
Kurşun eritip dökün,
O kulakların üstünden
Kayışla sıkıca bağlayın.
Coşup duran Buurul'u
Eşeğe yetişmez kılın,
Altmış bukağıya vurun,
Altmış yular takın.
Dört ayağının eklemine
On iki iğne çakın,
Diken batmış gibi topal olunca,
Bunu kervancı Sart'a satın.
Hesabını böyle görün,
İtleyip it gibi besleyin.
Tam yetmiş yeri yara olsun!

Find sturdy hobbles,
Feed him in a place of darkness!
Work on him every torment you know.
That his two ears may not hear,
Melt lead and pour it in,
And over those same ears
Bind tightly with a strap.
Buurul, the ever-surging,
Make him too slow to catch a donkey,
Clap him in sixty fetters,
Fasten sixty halters on.
Into the joints of his four legs
Drive twelve needles deep,
And when he limps as if thorn-pierced,
Sell him to a Sart of the caravans.
Settle his account just so,
Hound him and feed him like a dog.
Let full seventy places on him fester!

Bu hunharın Buurul'u,
Kanı kalsın bir kaşık,
Eti kalsın gök kadit.
İki gözünden yağ gidip,
Çukur gibi oyulsun.
O yıkılasıcanın Arbuurul'u
Tam da böyle sürünüp boğazlansın.
Haram ölüp yıkılsın,
Hendeğe başı tıkılsın.
Kuzgun Kur'an okusun,
Saksağan gözünü oysun.
Sağrı etini kurt da oysun,
Sırt etini iri akbaba gagalayıp
doysun! Bildiği eziyeti etsin de,

Altı yürük at veresin,
Atı böyle olduktan sonra,

This bloodspiller's Buurul,
Let his blood remain one spoonful,
Let his flesh remain gray jerky.
Let the fat go from his two eyes,
Let them hollow out like pits.
That doomed wretch's Arbuurul,
Just so let him be dragged and slaughtered.
Let him die accursed and fall,
Let his head be stuffed in a ditch.
Let the raven read the Koran,
Let the magpie pick out his eye.
Let the wolf too gouge his haunch-flesh,
Let the great vulture peck his back-flesh
and be sated! Let him work the torments he knows,
And you shall give six swift horses,
Once the horse is in that state,

Taybuurul'un kulağına kurşun döküp,
ayağını topal ettikten sonra

After pouring lead into Taybuurul's ear
and laming his leg,

Akerkeç Kıyaz'a haber salıp, bir yandan
Kançoro hain çıkıp,
Semetey'in yitip gitmesine sebep
oldular.

*Akerkeç sent word to Kıyaz, while Kançoro
turned traitor,
and so they caused Semetey's ruin and
passing.*

Kırgını seyirlik salsın de,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere parçalatsın de,
Kavga sözü söyleyip böyle etsin de,
Bir bohçasını arasın de.
Tutuşup görsün de,
Han Toltoy'un kan bedelini kovalayıp,
Sağ kalmadan düpedüz,
Sırası geldi, ölsün de!
Savaşı enine boyuna açmazsa,
Cediger'e deve adayıp,
Toltoy'un öcünü almazsa,
Halkı coşturup, yurdu toplayıp,
Hanlığı nerede kalır ki?
Halkı hazırlayıp asker toplayıp,
Kasılarak gezinmesi
Hangi yiğide fayda ki?»
Deyip, öylece Akerkeç,
Dört bir yana mektup salıp,
Doğrusu Tanrı artık vurdu.
Onmaz Erkeç onmadı,

*Let him loose the slaughter as a spectacle,
Dragging him along the road,
Let him be torn apart by savage dogs,
Speaking words of war, let him do so,
Let him ransack every bundle.
Let him grapple and see,
Pursuing Khan Toltoy's blood-price,
Not staying alive, outright,
His turn has come, so let him die!
If he does not open war in its full breadth,
Vowing camels to Cediger,
If he does not take Toltoy's revenge,
Rousing the folk, gathering the yurt-land,
Where then would his khanship stand?
Readying the folk, mustering troops,
His strutting up and down —
What good is that to any hero?»
Saying so, thus Akerkeç,
Sending letters to all four quarters,
In truth God now had struck.
The hopeless Erkeç did not prosper,*

Ceti-Suu'yu yurt edinen,
Coşunca kulun yenmediği,
Ölmeden sağ bırakmadığı,
Ağabeyi Toltoy yiğidi
O Semetey öldürmüştü.
Buurul'u yok elinde,
Fesadı fena salsın de.
Toltoy'un öcünü alsın de,
Tepesinden bassın de,
Gazaya binecek atı yok,
Dört tür malını saçsın de.
Malını yağmalayıp girsin de,

*He who made Ceti-Suu his homeland,
Whom, once roused, no slave could best,
Who left none alive short of death,
Her elder brother, the hero Toltoy —
That Semetey had slain him.
Buurul is not in his hands,
Let him loose foul sedition, she said.
Let him take Toltoy's revenge, she said,
Let him tread upon his crown, she said,
He has no steed to ride to holy war,
Let him scatter his four kinds of herds.
Let him plunder his goods and enter in,*

Yer yer sürüp kovsun de,
Külçoro başta olarak bunları
Bırakmadan hepsini kırsın de!
Rahat yatan Cediger'in,
Cediger'in er Kıyaz'ının
Yüreğini coşturdu.
Haberde ağır söz duyup,
Küheylanından Semetey
Ayrı düştü diye duyup.
Baabedin'e kurban adayıp,
Aytuyak'a at adayıp,
Koroşon'a koyun adayıp,
Bırakmadan bol asker toplayıp,
Keskin mızrak yontturup,
Dağ gibi mızrak yığdırıp.
Nice Cediger'in kararı,
Yeri kaplayan sayısız ordusu,

Let him drive and chase them place to place,
Külçoro at their head, all these
Let him cut down, sparing none!
Of Cediger lying at ease,
Of Cediger's man Er Kıyaz
She set the heart aflame.
Hearing heavy words in the tidings,
Hearing that Semetey from his courser
Had been parted and cast off.
Vowing sacrifice to Baabedin,
Vowing a horse to Aytuyak,
Vowing a sheep to Koroşon,
Mustering troops in plenty, sparing none,
Having sharp lances hewn,
Having lances heaped like mountains.
The resolve of many a Cediger,
His numberless host covering the earth,

Mızrak saplayan ustasını,
Atışta becerikli yamanını
Esirgemeden şimdi almış.
El toplanıp, yurt çalkalanıp,
Bunu Tanrı çarpıvermiş.
Ceti-Özön'de Cediger,
Söz danışıp, çığlık koparıp,
Yer yarılan gümbürtü koparıp.
Ulularını, hanlarını,
Bunca canlarını,
Beylik taslayan ustasını,
Kara gönüllü Kadırbay'ı,
Vuruş görmüş yiğidini,
Mızrakçı namlısını,
Bırakmadan toplayıp er Kıyaz,
O kadar elin hepsini,
Göğe uçup toprak!
Asker kaynaşıp tozarak.
Boru, zurna çalınıp,
Savaşa nice el katılıp.
Ululları, hanları,

His master of the lance-thrust,
His marksman skilled in shooting
He now took, sparing none.
The people gathered, the yurt-land heaved,
God Himself had struck this blow.
In Ceti-Özön the Cediger,
Taking counsel, raising the cry,
Raising an earth-splitting rumble.
Their elders and their khans,
So many of their souls,
His master who played at lordship,
Black-hearted Kadırbay,
His hero who had seen battle,
His famed man of the lance,
Er Kıyaz gathered, sparing none,
All of that whole people,
Dust flying to the sky!
Troops seething and raising dust.
Horns and zurnas sounding,
Many a people joining for the war.
Their elders and their khans,

Bunca dolan canları,
Gücü kuvveti bol kâfiri,
Kalmadan gelip durmuştu.
Ceti-Suu'da Cediger,
Dalgalanıp topluca toplanmıştı,
Gidersen felaket işte böyle,
On binlerle asker toplayıp,
Bu kahrolası bolca toplayıp,
Handan haber geldi diye,
Kaçmadan, şaşmadan Cediger,
İt huyunu tutturup,
Kamçı olsan Cediger,
Saçmalayıp bok yediniz.
İkişer ikişer konuşunca,
Demin ne dediniz?
Aklını şaşırma,
Namlı hunhar bozkurta,
Yüz yüze hep birlikte girelim,

So many teeming souls,
The infidel abounding in strength,
Had come on, none remaining.
In Ceti-Suu the Cediger
Had gathered in a surging mass,
If you go, disaster is just so,
Mustering troops by tens of thousands,
This accursed one gathering in plenty,
Saying word had come from the khan,
Unfleeing, unwavering, the Cediger,
Taking on the temper of a dog,
Were you a whip, Cediger,
You babbled and ate filth.
When you talked in twos together,
What was it you said just now?
Do not lose your wits,
Against the famed bloodspilling gray wolf,
Let us go in face to face, all together,

Gök yaran çığlık koparıp,
Obasına azap salalım.
Kahrolası hunharın
Ta yurdunu yağmalayalım.
Keregesini, ağacını kırıp,
Gelinini, kızını ağlatıp,
Yazın gününü yaz komayıp kış edip,

Sonunu güz edip,
Elini kırıp dümdüz edip,
Yuvasını bozuverelim,
Ulu yurdunu parçalayıp,
Kahrolası hunharın
Yuvasını bozuverelim,
Savaşı sıkı salalım,
O Akerkeç kadının
Söylediği söz gerçekse,
Yalanı yok sağlamsa,
Atından bozkurt ayrıldıysa,
Çaresiz hunhar yaya kaldıysa,

Raising a sky-splitting cry,
Let us loose torment on his camp.
The accursed bloodspiller's
Very homeland let us plunder.
Breaking his lattice and his timber,
Making his brides and daughters weep,
Leaving summer's day no summer, making it winter,
Making its end autumn,
Breaking his people and leveling them flat,
Let us wreck his nest,
Tearing his great yurt-land apart,
The accursed bloodspiller's
Nest let us wreck,
Let us press the war home hard,
If that woman Akerkeç's
Spoken word is true,
If it is sound and without lie,
If the gray wolf is parted from his steed,
If the helpless bloodspiller is left afoot,

	Eksiksiz, kalmadan yiğit oğullar	*Then, brave sons, complete, with none left out,*
	Çepeçevre kuşatalım,	*Let us ring him round about,*
	Kara gönüllü hunharı	*The black-hearted bloodspiller*
188340	Çatırtıya alalım!	*Let us take with a crash!*
	Kara günü, müşkülü, büyük kavgayı	*The black day, the hardship, the great strife*
	O hunhara salalım!	*Let us loose upon that bloodspiller!*
	Yalnız Toltoy er değil,	*Not for Toltoy the man alone,*
	Yedi erin kan bedelini alalım,	*Let us take the blood-price of seven men,*
	Yeri kaplayan Cediger,	*Cediger covering the earth,*
	Yeri ezen ordu olup,	*Becoming a host that crushes the earth,*
	Az değil bol olup,	*Being not few but plentiful,*
	Nara ile kulak sağır eden	*With war-cries deafening the ear,*
	Hesapsız tümen ordu olup,	*Becoming a countless tümen host,*
188350	Hunhara savaş saldığında,	*When we loose war upon the bloodspiller,*
	Atsız kalan yeminbozanı,	*The oath-breaker left without a steed,*
	Âlemi kıran hunharı,	*The bloodspiller who mowed down the world,*
	Kanına gaza açalım,	*Let us open holy war upon his blood,*
	Bırakmadan yağmalayalım.	*Let us plunder, sparing nothing.*
	Tüm yurdunu kıralım,	*Let us cut down all his yurt-land,*
	Kıl komadan oyun edelim,	*Let us make sport, leaving not a hair,*
	Hazinesini yağmalayalım,	*Let us plunder his treasury,*
	Bir bohçasını didikleyelim.	*Let us pick apart his every bundle.*
	Şöyle böyle edelim,	*Let us do thus and so,*
188360	Kalan malı arayalım.	*Let us search out what goods remain.*
	Kara uğursuz hunharın	*The black ill-omened bloodspiller's*
	Güçlü Bakan ihtiyarını,	*Mighty elder Bakan,*
	Kıralım hepsini.	*Let us cut them all down.*
	Bakay ele geçerse görelim,	*If Bakay falls into our hands, we shall see,*
	Kökbörü çekip pehlivana,	*Dragging kökbörü for the wrestler,*
	Eğlenceye verelim.	*Let us give him up for sport.*
	Akıl bulan ihtiyarını,	*His elder who found wisdom,*
	Perişan edip hepsini,	*Reducing all of them to ruin,*
	Bahadırlarını bağlayalım.	*Let us bind his batyrs fast.*
188370	Kançoro'sunu han edip,	*Making his Kançoro khan,*
	Külçoro'sunu kul edip,	*Making his Külçoro slave,*
	Beri doğru sürelim!	*Let us drive them over this way!*

Hanını kara halk edelim,
Bırakmadan yurdunu kıralım.
Kadınını, kızını inletip,
Ganimet alıp rahatlayalım.
Eline mihnet salalım,
Sıkı kavgayı açalım.
Kibirlenen beyin
Bereketini saçalım!»
Deyip, öylece er Kıyaz,
Gayreti var, geniş omuzlu,
Arslanları toplamış.
Övüngence taş yürekli
Erleri toplamış,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Esirgeyen böyle olsun diye,
Kelime-i şerifi tutuşup.
Ölümüne ant içip,
Bir çubuğu el başı,
Ant için ortadan kesişip.
Türlü türlü pehlivanını
Almışlar toplayıp.
Coşarak söze başlayıp,
Güçsüz, dermansız kötüsünü

Let us make his khan mere common folk,
Let us cut down his yurt-land, sparing none.
Making his women and daughters groan,
Let us take our spoil and be at ease.
Let us loose misery on his people,
Let us open the hard fight.
The vainglorious bey's
Abundance let us scatter!»
Saying so, thus Er Kıyaz,
Full of zeal, broad-shouldered,
Gathered the lions in.
Boastful and stone-hearted
Men he gathered in,
Chewing flour of white wheat,
Saying: so be it with him who spares,
Grasping the holy Word together.
Swearing an oath unto death,
A stick for every head of the people,
Cutting it through the middle for the oath.
Wrestlers of every kind
They took and gathered in.
Beginning speech in high fever,
The weak, the strengthless and the poor

Sayıya katmadan bırakıp,
Kımız içip kızışıp,
Şakaktan teri silip,
Suratları hepten değişip,
Rakı içip azgınlaşıp,
Homurdanan aziz yurt,
Kemik terini silişip.
Uğultuya girdi Cediger,
Birbirini kötüleyip,
Çığlığa girdi Cediger,
Birlikte didinip geldiklerinde,
Hesapsız düşman gelse,
Devirip sapladım deyip,
Er Toltoy'un varlığında,
Ben de erliğin tadını aldım deyip,

Leaving out, not counting them,
Drinking kumis, growing heated,
Wiping sweat from their temples,
Their faces wholly changed,
Drinking raki, growing savage,
The growling beloved yurt-land,
Wiping bone-sweat from each other.
Cediger fell into uproar,
Reviling one another,
Cediger fell into clamor,
When they came toiling together,
Should a countless foe come on,
Saying: I felled him and I speared him,
Saying: in Er Toltoy's lifetime
I too tasted the savor of manhood,

Övünmesi bundan çok.
Tülönçö'yü düz yerden
Kökünden deşip sapladım deyip,
Ben de erlik edivermiştim deyip,
Övünmesi bundan çok,
Gelen orduda düzen yok,
Bu orduların içinde
Neler var da neler yok.
Cediger'in kararı –
Yer yarılan sayısız ordusu
Sırıtışıp kalmışlar,
Sahiden övüngen sözden
salmışlar.
İnsan şöyle dursun, çare yok,
Koyun kes dense apışıp,
Elini kesip sendeleyip,
Zavallıları dahi var.
Burada hiçbir şey görmemiş
Körleri dahi var,
Çare bulamadan iş yapan,
O Cediger içinde
Sersemleri bundan çok.
Kolu düşük, ayağı sağlam
Çolakları bundan çok,

Gece dışarı çıkmayan
Korkakları dahi var,
Aybaltayı boşa savuran
Sakarları dahi var.
Akıldan gidip, kendini yitirip
Şaşıranları dahi var,
Nara, çığlık koptuğunda
Attan inip kımıldamadan
Yatanları dahi var,
Fıldır fıldır bakınıp apışan,
Şaşıranları dahi var.
Mızrak görse obasına

Kaçanları dahi var.

Their boasting more than this.
Saying: Tülönçö on the level ground
I gutted from the root and speared,
Saying: I too once did a manly deed,
Their boasting more than this,
In the oncoming host no order,
Within these hosts of theirs
What is there not, and what is there.
The resolve of Cediger –
His earth-splitting numberless host
Stood there grinning wide,
Truly they let loose with boastful
words.
Let man be, there is no remedy,
Told to kill a sheep they stand agape,
Cutting their own hands, staggering —
Even such poor wretches are there.
Who here have seen nothing at all —
Even such blind ones are there,
Who act finding no remedy,
Within that Cediger
Dazed fools more than this.
Slack of arm, sound of leg —
Cripples more than this,

Who never step out at night —
Even such cowards are there,
Who swing the moon-axe at empty air —
Even such bunglers are there.
Gone from their wits, losing themselves —
Even such bewildered ones are there,
When war-cry and scream break out,
Who slide off their horses and lie
Unmoving — even such are there,
Gaping about with darting eyes,
Even such bewildered ones are there.
Who at the sight of a lance flee home to
camp —
Even such runaways are there.

Tuğ dibinde duracak
Yiğitleri dahi var.
Düşman hilesini iyi bilen
Erenleri dahi var,
Ustayı aşmış sınçısı var,
Kızıl kana bulansa,
Eğilip bükülmeden, çekinmeden
Tuğ dibinde duran var.

Üstünü de var, türlüsü var,
Her kavgayı çıkaran var.
Boğa kaslı, buğra butlu,
Silkinse dosdoğru kurutan,

Tam da böyle yiğit var.
Bozgundan geri dönmeyen,
Ölümden geri kaçmayan,
Düşman dense, ne zaman diye,
Kahkahası burup geçen,
Tanrı'dan mal dilemeden
Sopalaşıp dövüşen,
Yakışan kavgayı isteyen,
Şanlı, gürültülü yiğit var.
Çok toplanıp, hayli can,
Çok kavga kopar, şaşakal. Yer yarılıp,
ot bitip,
Dere tozup, ova, dağ toz,
Bilmeyenler şaştı kaldı.
Ceti-Suu'da Cediger,

Yer eğilip, çığlık kopup,
Yetip gelip durmuştu.
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Kalabalık ordudan ürküp,
Düşman denince sevinen,
Kaplana çalar oğulmuş.
Kabarıp taşan kahrolası,
Dağ dorusunu eyerleyip,
Ölümüne ant edip,

Who will stand at the standard's foot —
Even such heroes are there.
Who know the foe's cunning well —
Even such stalwarts are there,
A judge of men surpassing masters is there,
Though drenched in scarlet blood,
Unbending, unflinching, unafraid,
There are those who stand at the standard's foot.
There are the best, there is every kind,
There are those who raise every fight.
Bull-muscled, bughra-thighed,
Who, if he shakes himself, withers outright —
Just such a hero is there.
Who turn not back from rout,
Who flee not back from death,
Who at the word "foe" ask "when?",
Whose laughter twists and cuts,
Who without begging goods of God
Fight it out with cudgels,
Who crave the fight that fits them —
Glorious, thunderous heroes are there.
Many gathered, many a soul,
Many a fight breaks out — be amazed.
The earth split, grass sprouted,
Valleys in dust, plain and mountain dust,
Those who knew not were struck dumb.
In Ceti-Suu the Cediger,

The earth bowing, the cry breaking out,
Had arrived and stood in place.
Cediger's man Er Kıyaz,
Startled by the crowded host,
Rejoicing at the word "foe",
Was a son who took after the tiger.
The swelling, overflowing cursed one,
Saddling his mountain bay,
Swearing an oath unto death,

	Başkaca işi bildirip,	*Making known his further business,*
	Cediger'e çığlık salıp,	*Loosing a cry to Cediger,*
	Tek ağızdan söze sokup.	*Bringing them to speech with one mouth.*
	Koroşon'lu Cediger'i	*The Cediger of Koroşon*
	Bırakmadan toplamıştı.	*He had gathered, sparing none.*
	Dağda, vadide Cediger'i	*The Cediger of mountain and valley*
	Durdurmadan toplamıştı.	*He had gathered without pause.*
188490	Zavallı Kıyaz ne yapsın,	*What should wretched Kıyaz do,*
	Kazan gibi kara börkü var,	*He has a black börk like a cauldron,*
	Ay-âlemin hepsini	*The whole of the moonlit world*
	Emip yutacak dileği var.	*He has a wish to suck and swallow.*
	Cediger'in er Kıyaz'ı,	*Cediger's man Er Kıyaz,*
	Adı duyulmuş değeri var,	*His name was heard, he has his worth,*
	Ay-âleme bilinip,	*Known to the moonlit world,*
	Onun da ünü çıkmış heybetli.	*His fame too had spread, majestic.*
	Düşmana karşı er Kıyaz'ın	*Against the foe Er Kıyaz*
	Ustalığı var idi,	*Had his mastery,*
188500	Düşman hilesini bilmede	*In knowing the foe's cunning*
	Yamanlığı var idi,	*He had his wickedness,*
	Kögörüm suyunun çukuruna,	*By the hollow of the Kögörüm water,*
	Büyük vadinin boyuna,	*Along the great valley's length,*
	İnsan duymadık söz etti,	*He spoke words man had never heard,*
	İşte o zaman er Kıyaz,	*It was then that Er Kıyaz*
	Vaadi sağlam etti,	*Made his promise firm:*
	Yurdum, el yaylaya göçerken,	*When my yurt, the people, move to summer pasture,*
	At kara dil olan mevsimde,	*In the season when horses' tongues turn black,*
	Çiğdemler açıp dolduğunda,	*When crocuses open and abound,*
188510	Can, canavar yavrulayıp,	*When soul and beast bring forth their young,*
	Yuvasında olduğunda,	*And are within their nests,*
	At coşup kıvama gelip,	*When horses surge and come to prime,*
	Taze kımız bol olup,	*When fresh kumis is plentiful,*
	O kımızdan içince,	*When, drinking of that kumis,*
	Er coşup içi kabarıp,	*Men surge and their hearts swell,*
	Güçlü yiğit, yürük at	*When the strong hero and the swift steed*
	Faydası değer çağ olup,	*Reach the season of their worth,*

Bahadıra sonra varalım.
El yaylaya göçerken,
Kanlı yayla dolduğunda,
Vuruşacak sıra bu sıra,
Serbest konup telaşlanıp,
El kırlarda olduğunda,
Tabılgı çiçeklenip, yeşil dolup,
Ovanın, dağın hepsi
Hayvana azık ot olur,
Sonra savaş açalım.
Karşı karşıya durup,
Gücü yetmezi gücü yeten
Yakalayıp boğazlayıp,
Baltalıyı yenip,
Dermansızı dermanlı
Basıp, ezip, yutup,
Atışı sonra başlatalım.
Ağam Toltoy'un büyük kan bedelini
Ondan sonra alalım.
Zorlayıp kırgın salalım,
Er Semetey bahadırın
Hıtay'dan gelen çok malına
Kendimiz konuverelim.
Fitneci kadın Çürök'ü,
Çürök değil, o bahtsız,
Âleme saldı fitneyi,
Maral gibi uzayıp süzülen,
O Çürök'ün yüzünden
Alpların hepsi kırıldı.
Kızıl gömlekli, ay belli,
Kırıtıp salınan kâfiri,
Belası yurdu kırıp geçiren,
Kerametli kâfiri,

Then let us go against the batyr.
When the people move to summer pasture,
When the bloodied pasture fills,
The time to fight is that time,
Camping freely, all astir,
When the people are out on the steppes,
When spirea flowers and green abounds,
When all the plain and mountain
Turn to fodder-grass for beasts,
Then let us open war.
Standing face to face,
The strong seizing the strengthless
And slaughtering him by the throat,
Overcoming the axe-bearer,
The vigorous pressing the feeble
Down, crushing, swallowing him,
Then let us begin the shooting.
My brother Toltoy's great blood-price
Let us take thereafter.
Let us force it and loose the slaughter,
On the batyr Er Semetey's
Many goods that came from Hıtay
Let us settle ourselves.
The sedition-sowing woman Çürök,
Not Çürök — that luckless one,
She loosed sedition on the world,
Stretching and gliding like a maral,
Because of that Çürök
All the alps were cut down.
Red-shirted, moon-waisted,
The infidel who sways coquetting,
Whose bane mowed down the yurt-land,
The wonder-working infidel,

Çınkoco, Toltoy han öldü,
Rast gelenin hepsi öldü.
Musibetli kâfirin
Semetey'ini öldürürsek,
Ayçürök'ünü alalım.

Çınkoco and Khan Toltoy died,
All who crossed her path died.
If that calamitous infidel's
Semetey we slay,
Let us take his Ayçürök.

Düğününe doksan keselim,
Çürök desek, fitne der,
Adını başka koyalım.
Ense saçını örelim,
Altmış gelin, tam yüz kız,
Ayçürök'ün itibarını
Daha üstün görelim.
Takımına cehennemi salalım,
Ay gibi kadın Çürök'ü
Ganimet edip alalım.
Güç yetmezse hunhara,
Yamanımız, ihtiyarımız,
Kırgına uğramış gibi,
Kırılalım hepimiz.
Güm güm vurup durarak,
Böğürerek dövüşerek,
Koyun gibi horlayıp,
Karşılıklı vuruşup,
Bırakmadan kırgın salalım.
Salınan güzel Çürök'ü
Ganimet edip alalım!»
Deyip, öylece er Kıyaz,
Halk toplayıp, el yığıp,
Kara dava açıp, yurdu bunaltıp,

Süslenip belimi bağlarım deyip,
Toltoy'un kan bedelini kovarım deyip,
Yurdu coşturup, kavga çıkarıp,
Ütülmüş kuduruk,
Kasıla kasıla yürüdü Er Kıyaz.
Boynuzsuz kara boğa gibi,
Sırıta sırıta yürüdü er Kıyaz.
Semetey'i alıverecekmiş gibi,
Tutuşanı boğazlayacakmış gibi,
Aman, böbürlendi er Kıyaz.

Keñ-Ceti su boğazında,
Kasılıp gezen Cediger,
El, yurt dalgalanıp yatarken,

Let us slaughter ninety for her wedding,
Say "Çürök" and they say "sedition",
Let us give her another name.
Let us braid the hair at her nape,
Sixty brides, a full hundred maidens,
Ayçürök's honor
Let us hold higher still.
Let us loose hell upon her retinue,
The moon-like woman Çürök
Let us take as spoil.
If our strength fails against the bloodspiller,
Our fierce ones and our elders,
As though struck by the slaughter,
Let us all be cut down.
Beating boom on boom,
Bellowing as we battle,
Snorting like sheep,
Striking blow for blow,
Let us loose the slaughter, sparing none.
The swaying beauty Çürök
Let us take as spoil!»
Saying so, thus Er Kıyaz,
Gathering folk, heaping up the people,
Opening the black feud, wearying the yurt-land,
Saying: adorned, I shall gird my waist,
Saying: I shall pursue Toltoy's blood-price,
Rousing the yurt-land, stirring strife,
The scalded mad-cap,
Er Kıyaz strode strutting on.
Like a hornless black bull,
Er Kıyaz strode grinning on.
As though he would take Semetey outright,
As though he'd throttle all who grappled,
Alas, Er Kıyaz swelled with pride.

At the Keñ-Ceti water-gorge,
The Cediger who strut about,
While people and yurt-land lay heaving,

Böyle azmıştı er Kıyaz. Kaçıp ürküp yok olur.
Azmasının sebebi –
Öğlenine yediği –
Kısır emmiş tay ile köşek,

Hem yurdu paytak paytak yönetip durur.
Kalmıştı öyle er Kıyaz.
Keçinin donmuş yağını yer,
Ah, ütülmüş kuduruk,
El yurdun kısır tayını yer,
Karışmış saçlı domuza
Kımız içip, kız oynatıp,
Yazın safa ayında,
Ceti-Özön'de Cediger'den
Haraç, vergi yiyip durur,
Böbürlenen Kıyaz kul,
Bela nerede deyip durur,
Şekeri kar gibi kemiren,
Besili kuzu, tatlı baş,
Kuzu etiyle semirip,
Rast geleni yiyip durur,
Kudurunca er Kıyaz,
Bela nerede deyip durur,
Lokmanını, ihtiyarını
Toplamış er Kıyaz,
Cediger'in hepsini.
Bahadırlarını, hanlarını,
Hepsini topladığı demmiş,
Türlü türlü canlarını.
O Cediger elinde
Kıyaz'dan yaman hanı yok,
Ceti-Özön'de Cediger'in
Kımıldamaya gücü yok.
Böğürenlerde derman yok,
Zavallı Kıyaz bozkurta
Cesaret verecek takat yok,
Bir haykırsa, Cediger,

So far had Er Kıyaz run wild. Fleeing, startled, it vanishes.
The cause of his running wild –
What he ate at his noon meal –
Foal and camel-calf suckled on barren dams,
And he governs the yurt-land waddling to and fro.
So had Er Kıyaz remained.
He eats the goat's congealed fat,
Ah, the scalded mad-cap,
He eats the people's barren foals,
Like the tangle-haired swine
Drinking kumis, making girls dance,
In summer's month of pleasure,
From the Cediger in Ceti-Özön
He keeps devouring tribute and tax,
The boastful slave Kıyaz
Keeps saying: where is trouble now,
Gnawing sugar white as snow,
Fattened lamb and sweet sheep's head,
Growing sleek on lamb's flesh,
He keeps eating all he meets,
When Er Kıyaz turns rabid,
He keeps saying: where is trouble now,
His Lokman-sage, his elders
Er Kıyaz has gathered in,
All of the Cediger.
Their batyrs and their khans,
It was the hour he gathered all,
Souls of every kind.
In that Cediger people
There is no khan fiercer than Kıyaz,
In Ceti-Özön the Cediger
Have no strength even to stir.
In the bellowers there is no vigor,
To the wretched gray wolf Kıyaz
No force to lend him courage,
Should he cry out once, the Cediger,

Düşman nerede diye bağırıp,
Cediger gelip toplanır.

Bir haykırsa er Kıyaz,
Hana ne oldu? – diye,
Sızlansa canı emdi diye,
Kuldan artık zehri var,
Bir yiğitmiş er Kıyaz,
Kuldan sağlam doğmuş,
Yaklaşıp gelen Cediger'den
Bir can göz atamamış,
Kement çevirecek kalmamış,
Kıyaz durur han olup,
Kıyaz bey haykırsa,
Cediger kalır donakalıp.
Semetey'i vururum deyip,
Söyleyip Kıyaz coşarak.
Türlü türlü söylenip,
Ejderha gibi donanıp.
Uçurum gibi ağzı açılıp,
Er Kıyaz'ın ağzından
Çatırdayıp ateş saçılıp.
Kıpırdayan bir can yok,
Cediger'in ağzı kapanıp.
Bakıp duran Cediger'in
Gözü kayıp fildır fildır,
Bozkurt iyi olur – deyip,
Karşılık vermeden şaşkın,
Kahrına dayanamadan,
Er Cediger bakakalıp.
O zaman Kıyaz'ın
Can kazanı gibi başı var,
Yatan it gibi kaşı var,
Cediger'e kalınca,
Alaskar dağı gibi değeri var,
Er Bagış'ın küçüğü,
Doğmuş imiş heybetli.
Konuştuğunda can çıkar,
Gırtlağından toz çıkar.

Shouting: where is the foe,
The Cediger come and gather.

Should Er Kıyaz cry out once,
Asking: what has befallen the khan?
Should he moan, saying his soul is sucked,
He has venom beyond a slave's,
A hero indeed was Er Kıyaz,
Born sturdier than a slave,
From the Cediger drawing near
Not one soul could lift an eye,
None remained to whirl the lasso,
Kıyaz stands as their khan,
Should Kıyaz the bey cry out,
The Cediger stand frozen fast.
Saying: I shall strike Semetey down,
Kıyaz spoke, surging high.
Talking on in every fashion,
Arraying himself like a dragon.
His mouth opening like a chasm,
From Er Kıyaz's mouth
Fire spraying with a crackle.
Not one soul dares to stir,
The mouths of the Cediger shut fast.
The watching Cediger's
Eyes slide darting to and fro,
Saying: may the gray wolf fare well,
Dazed, giving no answer,
Unable to bear his wrath,
The Cediger men stand staring.
At that time Kıyaz
Has a head like a soul-cauldron,
Brows like a dog lying flat,
Set beside the Cediger,
He has worth like Alaskar mountain,
The younger kin of Er Bagış,
He was born majestic.
When he speaks, the soul goes out,
Dust comes from his gullet.

Gayretinden düpedüz,
Kaçıp ürküp can çıkar.
Ceti-Özön'de Cediger,
Kımıldayıp ses etmeden,
Kuduruk durdu bağırıp,
Kulak silkip, kıpırdamadan,
Kahırlanıp bağırınca,
Kıyameti başlatırdı.
Ceti-Özön'de Cediger,
Malı şöyle dursun canından
Hepten geçip vazgeçerdi.
Bozkurt idi, arslan idi.
Görsen böyle bir er idi.
Er Toltoy'dan er Kıyaz
Kıyas olmaz üstün derlerdi.
Âlemden çıkma usta idi,
Heybeti pahalı, zehri güçlü,
Esirgemeyen yaman idi.
Yurt kaynaşıp, el dolup,
Ahali kaynaşıp, çığlık olup,
Halk çığrışıp durması,
Cediger'in er Kıyaz'ının
Coşup Tanrı'ca vurulması.
Yurt öylece dururken,
Yurt kırılıp gitmesin diye,
Bilgiçti, arslandı da,
Ele başçı, en usta dilli,

Er Tölöbay derlerdi.
Er Tölöbay, Kadırbay,
Biri Kalça'nın oğlu Kadırbay, Korkuya düşmüş iki bey,
Biri Tölök'ün oğlu Tölöbay,
Er Kıyaz'a söz açtı:
Beyli yurdun yamanı.
Beri yanında Kadırbay,
Kalabalık elin ustası.
Bir yıl önce Cediger,

From his sheer zeal, outright,
Souls flee startled and go out.
In Ceti-Özön the Cediger,
Not stirring, making no sound,
The mad-cap stood there roaring,
Ears twitching, motionless,
When he roared in wrath
He would set doomsday loose.
In Ceti-Özön the Cediger
Would give up not goods alone
But wholly forsake their lives.
A gray wolf he was, a lion he was.
Were you to see, such a man he was.
Beyond Er Toltoy, Er Kıyaz,
They said, was peerlessly supreme.
He was a master out of all the world,
His majesty costly, his venom strong,
He was a fierce one who spared none.
The yurt-land seething, the people teeming,
The folk seething, become one cry,
The people's constant clamoring
Was Cediger's man Er Kıyaz's
Surging, God-sent stroke of madness.
While the yurt-land stood just so,
Lest the yurt-land be cut down and perish,
He was learned, a lion too,
Chief of the people, most masterful of tongue,
Er Tölöbay they called him.
Er Tölöbay and Kadırbay,
One was Kalça's son Kadırbay, Two beys fallen into fear,
One was Tölök's son Tölöbay,
They opened speech to Er Kıyaz:
The fierce one of the beyed yurt-land.
On this side Kadırbay,
Master of the crowded people.
A year before, the Cediger

Coşuşup toplanmıştı,
Nice pehlivan, nice er,
Bir dul için kırılmıştı,
O zaman korkan iki er.

Had gathered in high ferment,
Many a wrestler, many a man,
Had been cut down for a widow's sake,
Two men who took fright then.

Dilde usta, sözde usta,
Namlılıkları dahi var,
Savaş kurdu iki erin
Beceriklikleri dahi var.
Sözün yolunu bilir,
Namlılıkları dahi var,
Usta söze yatkınlar,
Savaşa girmiş yamanlar,
Nice yıl ölüşüp,
Nice kan döküşüp,
Yetkin mızrak alışıp,
Yeleden aygır binişip,
İnatlaşıp saldırışıp,
İyice kırgın olmuşlar.
Ay-âlemi bölen kul,
Atış, kırgın görmüş kul,

Masters of tongue, masters of word,
They have their fame besides,
The two men, wolves of war,
Have their skill besides.
They know the way of words,
They have their fame besides,
Deft ones apt at masterful speech,
Fierce ones who have entered war,
Many a year dealing death,
Many a time shedding blood,
Taking up the practiced lance,
Mounting stallions by the mane,
Charging in stubborn rivalry,
They had come through true slaughter.
The slave who split the moonlit world,
The slave who has seen shooting and slaughter,

Hani topladığını saçtığında,
Semetey'den kaçtığında,
Sığınacak yer bulamadan,
Yazın günü olduğunda,
Yeleli kısrağa binemeden,
Güzün günü olduğunda,
Kuyruklu kuzu yiyemeden,
Böbürlenip saldırışıp,
Perişan kaçıp gelmişlerdi.
Dağ gibi Toltoy, Çınkoco
Semetey'e can vermişlerdi.
Toklunun yağını donuk görmüş,
Cehennemi pek büyük görmüş.
«Vah, Kıyaz, ne dersin?
Bu sözünü kim duysun,
Ay karanlık gece duysun,
Yalçın yüksek kaya duysun,

Why, when he scattered what he gathered,
When he fled from Semetey,
Finding no place of refuge,
When it was summer's day,
Unable to mount the maned mare,
When it was autumn's day,
Unable to eat the fat-tailed lamb,
Charging in swollen pride,
They had come fleeing in ruin.
Mountain-like Toltoy and Çınkoco
Had given their lives to Semetey.
He had seen the yearling's fat congealed,
He had seen hell exceeding vast.
«Alas, Kıyaz, what do you say?
Who should hear this word of yours,
Let the moon-dark night hear it,
Let the sheer high crag hear it,

Gök yaran çığlık duysun,
Dibi yok kara su duysun,
Kazılmış derin çukur duysun,
Kapkaranlık mezar duysun,

Bağrı tüylü yer duysun!
Cediger toplayıp, han olup,
Edeyim demişsin sen,
Yetkin arslana sataşıp,
Elin köküne şimdi sen
Ereyim demişsin sen!
Azaba boşa dolaşıp,
Akkelte ile vurulup,
Öleyim demişsin sen!
Arslanın, şirin kendisinden,
Ecelden önce sen Kıyaz,
Öleyim demişsin sen!
Kahırlansa Semetey,
Han dayanıp duramaz,
Atasını, dedesini,
Tutuşup kul yenmiş değil,
Üstünlüğünü cana vermiş değil.
Bahadır, Semetey hâlini benden duy,
Kuldan üstün arslan odur.
Benden duyarsan, iyice duy.
Ölüme bağlayıp canını,
Semetey'e sataşırsan,
Saçıver malını,
Torbaya koy canını,
Semetey'in hâli şöyledir –
Kök atası tümü han,
Doğru olanın ta kendisine
Kökünden Hızır dokunmuş,
Baş atası hepsi han,
Başından Hızır dokunmuş.
Konup geçtiği yerine,
Atasından, dedesinden
Üstünlüğüne baksana.
Ağıl gibi kızıl söğüt bitmiş.

Let the sky-splitting cry hear it,
Let the bottomless black water hear it,
Let the deep-dug pit hear it,
Let the pitch-black grave hear it,

Let the shaggy-breasted earth hear it!
Gathering Cediger, becoming khan,
So you have said: I shall do it,
Provoking the consummate lion,
To the root of the people now
You have said: I shall reach it!
Wandering into torment for nothing,
Struck down by Akkelte,
You have said: I shall die!
By the lion, the lion's very self,
Before your fated hour, Kıyaz,
You have said: I shall die!
Should Semetey be wrathful,
No khan can stand against him,
His fathers and his forefathers
No slave has grappled and bested,
He has yielded his supremacy to no soul.
Batyr, hear Semetey's state from me, He is the lion above all slaves.
If you hear it from me, hear it well.
Binding your life over to death,
If you provoke Semetey,
Scatter your goods at once,
Put your soul into a sack,
Semetey's state is this –
His root-fathers khans one and all,
The very one who is true,
Hızır has touched him from the root,
His head-fathers khans every one,
Hızır has touched him from the head.
Where he halts and passes on,
Beyond his fathers, his forefathers,
Behold his supremacy.
Red willows have sprung up like a fold.

El verip ak işanlar,
Kırk çilten* kendisi yâr olmuş,
Geceleyip geçtiği yerine,
Köklü mazar* kurulmuş,
Sonuna dek kollamış.
Tükenesicenin soyu,

White ishans giving their hands,
The forty çilten themselves befriended him,*
Where he lodged a night and passed on,
A deep-rooted mazar has risen,*
It has guarded him to the last.
The doomed wretch's line,

Yüzden mihnet salışıp,
Beecin yurdu kırılmış.
Hazırlanıp saldırışıp,
Nice bir can ağlamış,
Rast geleni kul etmiş,
Tutuşanı yün etmiş.
Yüzleşenler serilmiş,
Rast gelenler sersem olup,
Ortalayıp Keñ-Kol'u yaylamış,
On dört yürük bağlamış.
Öfkesine dokunanı
Önüne katıp sürmüş.
Tutuşan Koco'yu, Toltoy'u
Azı dişine koyup çiğnemiş.
O bozkurdun kendisine
Karşılık verecek kalmamış.
Namlı odur, dayanak odur,
Kımızını su gibi akıtıp,
Birlik olan adamı
İkiz kulun gibi emzirip,
Tutuşmaya varanın
Kanını su gibi akıtıp.
Bine gücü yeter,
Yüz yüze gelen adamı
Biçip boğazlayıp gider,
Ölçüsüz arslanın kendisine
Kimin gücü yeter?
Şimdi Kıyaz, dinle,
Arslana sataşıp,
Kırgına uğramayalım,
Hepten kaçıp üşüşerek.
Semetey'i görmüşüm,

Loosing misery from a hundred sides,
The yurt-land of Beecin was cut down.
Making ready, charging in,
Many a soul has wept,
He enslaved all he came upon,
He carded like wool all who grappled.
Those who faced him were laid flat,
Those he met were left stunned,
He summered mid-most on Keñ-Kol,
He tethered fourteen swift steeds.
Whoever touched his anger
He drove herded before him.
The grappling Koco and Toltoy
He set on his molars and chewed.
To that gray wolf himself
None remained to give an answer.
The famed one is he, the mainstay is he,
Pouring out his kumis like water,
The man who joins in union
He suckles like twin foals,
Of him who comes to grapple
He pours out the blood like water.
His strength suffices for a thousand,
The man who comes face to face
He mows down, slaughters, and goes on,
Against the measureless lion himself
Whose strength can suffice?
Now, Kıyaz, listen,
Provoking the lion,
Let us not be struck by slaughter,
All fleeing, swarming in heaps.
I have seen Semetey,

Görüp de nice zaman,
Yüreğim düşüp ölmüşüm.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisli gözlü.
Geniş yayla gibi yayılan,
Âlemden başka bir heybetli,

And having seen, this long while,
My heart has dropped and I have died.
His face like oiled wheat,
His eyes like dusky twilight mist.
Spreading like a wide summer pasture,
A majesty apart from all the world,

Tutuşanların hepsinin
Kanını yutan töresi var.
Kuldan başka görünüşü var,
Yiğidim Kıyaz, bilesin!
O cömerdin kendisinden,
Okluğuna ok yerleştirip
Mahsus gelen düşmanlar,
Çaresini bulamadan şaşırıp kalmış.
Yiğidin hâli şöyledir,
Kul yüz tutup varamaz,
Çehresi aydınlık, uzun saçlı,
Bey duruşunu sezersen,
Öldüm deyip uzak kaç!
Ön yanına bakarsan –
Soluk çekse yutacak gibi,
Aman, rast gelen un ufak olacak gibi.
Zavallı yurdun hepsini,
Uğursuz yollu hunharda
Yılan, ejder heybeti var.
Arkasına bakarsan,
Mızrak uzatıp savuran,
Kapıp alıverecek gibi,
Bir o yana bir bu yana salınan,
Bin kişinin heybeti var.
Kara benekli kaplan,
Önünden ağzını açmış gibi,
Ardından bin arslan,
Tutuşan canı ezecek gibi,
Yanından gören can,
Aziz candan umut kesip,
Apışıp kaçacak gibi,
Semetey'in hâli böyledir.

Of all of those who grapple
He has the custom of swallowing the blood.
His look is beyond a slave's,
My hero Kıyaz, know it!
From that generous one's own self,
The foes who came on purpose,
Setting arrows in their quivers,
Were left dazed, finding no remedy.
The hero's state is this,
No slave can face him and go near,
His visage bright, his hair worn long,
If you sense his bey-like bearing,
Say "I am dead" and flee afar!
If you look upon his front –
As if one breath would swallow you,
Alas, as if all he met would be ground to
meal. All the wretched yurt-land,
In the ill-starred bloodspiller
There is the majesty of snake and dragon.
If you look upon his back,
Thrusting and sweeping the lance,
As if he would snatch you up,
Swaying now this way, now that,
He has the majesty of a thousand men.
The black-spotted tiger
As if its jaws gaped before him,
Behind him a thousand lions,
As if to crush the grappling soul,
The soul that sees him from beside,
Giving up hope of its dear life,
As if to flee agape —
Such is Semetey's state.

Savuruşu kaplan gibi,
Çarpışan sağ kalmaz gibi.
Hızırlı arslanın kendisinden,
Karnı acıkmış kurttan,
Yıkılan dağın sırtından,
İnsandan akan selinden,
İnsan sağ kalır mı,
Almambet, Manas elinden?

His sweep is like the tiger's,
As if no fighter stays alive.
From the Hızır-blessed lion himself,
From the hunger-bellied wolf,
From the ridge of the falling mountain,
From the flood that flows from man,
Can man come out alive
From the hand of Almambet and Manas?

Oyun alınacak yer değil,
Oynaşmaya varılacak el değil,
Coşarsan tayını verici,
Manas'ın oğlu er hunhar,
Ceti-Özön'ü yurt edinen
Cediger'in eli değil,
Yağa doyup atılıp,
Atanın körü, er Kıyaz,
Coşkunluğun eksik değil,
Bu kudurup duruşun,
Semetey ile vuruşun,
Bir insana yaraşmaz!
Bugünkü günde coşup,
Asker toplatıp alırsın,
Günün yarını olduğunda,
Genciyle ihtiyarını
Yanan kora salarsın.
Varıp dönülmez belalı
Semetey'e sataşırsak,
Cehenneme böyle dolaşırsak,
Yolcusu geri dönmemiş
Bele gidip ölürüz.
Saksağan uçup çıkamaz,
Sele gidip ölürüz.
Semetey doğduğunda,
Arslan alametini görmüşüm.
Doğduğunda hunharın,
Kırılıp toy kesilmiş,
Sayısız dünyalık, kalın mal,

It is no place to make one's sport,
No people to go trifling with,
If you surge, he'll make you yield your foal,
The son of Manas, the bloodspilling man,
Is not the people of Cediger
Who made Ceti-Özön their home,
Gorged on fat and leaping forth,
Blind of your fathers, Er Kıyaz,
Your wild fervor is not lacking,
This raging stance of yours,
This warring against Semetey,
Do not befit a man!
On this very day you surge,
You have your troops mustered in,
But when tomorrow comes,
Your young men and your old
You will cast upon burning coals.
If that bane whence none return —
If Semetey we provoke,
If we wander thus into hell,
Whence no traveler has returned,
We shall go to that pass and die.
Whence the magpie cannot fly out,
We shall go to that flood and die.
When Semetey was born,
I saw the lion's omen.
When the bloodspiller was born,
Herds were slaughtered, a feast was cut,
Countless worldly wealth, thick herds,

Ad anıldığında kesilmiş.

Tutuşan sağ kalmasın diye,
Arslan adı konulmuş,
İnsan bakıp duramamış,
Aykoco ağa baş olup,
Atamız Koşoy sınamış.
Göğe uçup toprak,
Yer sarsılıp oyulmuş,
Kalender, miskin, derviş,

Doğduğunda doyurulmuş.
Sayısı yok nice ner,
Ad konduğunda kesilmiş.
Gerçek oldu bahadır diye,
Alpların hepsi toplanmış.
Semetey doğduğunda,
Kendinden geçip kimi can,
Titreyip sallanmış.
Alpların, devlerin hepsi,
Vay, çocuk bozkurt diye,
Yaltaklanıp iltifat etmiş,
O kundaktaki çocuğa,
Pay bölüp verecekmiş gibi,
Kucağa alıp tartarak,
Elin atası ulu Koşoy,
Yedi gün bakmış el üstünde.

Tutuşup yanan hunharın
Doğduğunda böyle edilmiş,
Dört bir yanı kızıl ateş,
Karşı gelen kişi boğazlanmış.
Nice sınçı, çok bilgiç,
Doğduğunda toplanmış.
Bahadırın övgüsüne,
Soğuk bağırlı dayanamamış,
Yetkin bir sınçıymış o,
Yer-dinler görüp sınamış.
Vuruş edersek ölürüz,

Were slaughtered when his name was spoken.
That no grappler might stay alive,
The lion's name was laid on him,
No man could bear to look on him,
Aykoco-ağa at their head,
Our father Koşoy put him to the test.
Dust flying to the sky,
The earth was shaken and gouged out,
Kalenders, beggars, dervishes

Were feasted full when he was born.
Ners beyond all numbering
Were slaughtered when his name was given.
Saying: the batyr has come true,
All of the alps assembled.
When Semetey was born,
Some souls beside themselves
Trembled and were shaken.
The alps and giants one and all,
Saying: oh, the child is a gray wolf,
Fawned on him and paid him court,
To that babe in swaddling bands,
As if to deal him out a share,
Taking him in arms and weighing him,
The people's father, great Koşoy,
Watched him seven days held high on hands.
The grappling, blazing bloodspiller —
So it was done when he was born,
His four sides scarlet fire,
Whoever stood against was slaughtered.
Many a judge of men, many a sage,
Gathered when he was born.
The praises of the batyr
No cold-hearted one could withstand,
A consummate judge of men was he,
He saw and tested earths and faiths.
If we make war we die,

Doğuşundan böyle doğmuş,
Az Cediger eli değil,
Kırk boy Hıtay değerli yurt, Kaynaşan ihtiyarımız.
Çokluğu çekirge, kara kurt,
O salmıştı gürültüyü.
Gerçek yiğitliğini gördüğünde,
Sinek kadar candan umut kesip,
Sahici bir kıran imiş diye,
Çın-Maçın'ın yolu bağlanmış.
Yer yarılıp sel gitse,

Kara uğursuz hunhara
Selin gücü yeter mi?
Sal yetişmez o beye

Ona çarpışıp giren sağ kalır mı?

Soyu böylesi Manas'a
Rastlayıp gelen sağ kalır mı?
Kahrı böylesi bozkurda
Sataşıp giden sağ kalır mı?
Bilenlerden söz uladım,
Bilgelerden sordum ben.
Çin'in malını saçtı derler,
Tek başına savaşıp Kakan'ın
Kapılarını açtı derler.
Algara'nın kuyruğunu
Kuşatıp girip Kakan'a
Hunhar çekip kopardı derler.
Ulu Kalça ihtiyarı
Zahmetli candan ümit kesip,
Beecin ehlinin hepsi,
Telaşa düşüp apışıp,
Çet-Beecin'in hanları
Çoñ-Beecin'e doğru kaçtı derler.
İşte bozkurdun oğlu, o yaman aslan

Onların hepsini ezdi derler.

From his very birth so was he born,
It is not the few Cediger people,
The forty tribes of Hıtay, a worthy yurt,
Our seething elders.
Their multitude locusts and black worms,
It was he who loosed that thunder.
When they saw his true valor,
Giving up hope of their fly-small lives,
Saying: he is a real destroyer,
The road of Çın-Maçın was barred.
Though the earth split and the flood go forth,
Against the black ill-omened bloodspiller
Can the flood's strength suffice?
No raft can reach that bey

Can he who charges into battle with him survive?

To a Manas of such lineage
Can one who comes upon him stay alive?
To a grey wolf of such wrath
Can one who provokes him stay alive?
I gathered words from those who know,
I asked it of the wise.
They say he scattered China's wealth,
Fighting alone, they say he threw open
The gates of Kakan.
They say the merciless one seized
Algara's tail and, storming into Kakan,
Tore it clean away.
The great elder Kalça, they say,
Gave up hope of his weary life,
All the people of Beecin,
Falling to panic, struck dumb,
The khans of Çet-Beecin
Fled toward Çoñ-Beecin, they say.
There, the grey wolf's son, that fearsome lion,

Crushed them one and all, they say.

Kakançı'yı alan hunhara	*Against the merciless one who took Kakançı*
Sataşıp insan varır mı?	*Does any man dare go?*
Beecin'i alan hunhardan	*Facing the merciless one who took Beecin*
Yüz yüze gelip kişi kalır mı?	*Does any man come away alive?*
Ceti-Suu'yu nereden görürüz?	*How would we ever see Ceti-Suu?*
Ceti-Suu'daki cediger,	*Of the cediger in Ceti-Suu*
Kıl demeye kalmaz, tüy kalmaz,	*Not a hair, not a feather will be left,*
Kırılırız hepimiz!	*We shall be slaughtered, every one!*
Kökü soylu törenin,	*Of the töre of noble root —*
Ona sataşan sağ kalır mı,	*Can one who provokes him stay alive,*
Bahadıra dokunan onar mı?	*Can one who touches the batyr prosper?*
Arslan odur, aslan odur,	*He is the lion, he the very lion,*
Kâfir kaynayıp kavga çıkarsa,	*If the infidels seethe and stir up war,*
Karaltısıyla arka olan aslan idi,	*He was the lion whose great shadow was our shield,*
Kâfir ile Müslüman	*If infidel and Muslim*
Çarpışmayı sert tutuşsa,	*Grapple hard in battle,*
Kaçmadan durup vuruşup,	*Standing fast without flight, striking,*
Birbirini parçalayıp kalsa,	*Should they tear one another apart,*
Sahip çıkan aslan idi,	*He was the lion who claimed his own,*
Kollayıp gözeten er idi.	*He was the man who watched and warded.*
Can yaratılalı kul içinden	*Since souls were first created, among mortals*
Hunhar gibisi çıkmaz hiç.	*None like that merciless one has ever come.*
Cake, kulluk ettik – deyip,	*Cake, we have served him — saying,*
Ulu hikmetli aslanımız,	*Our lion of great wisdom,*
Kollayıp alan erimiz,	*Our man who shields and takes us in,*
Yel değmez yiğit belimiz.	*Our brave waist no wind may touch.*
Bek arslan kırıp geçmesin!	*Let the mighty lion not mow us down!*
Heybetlense taş yaran,	*When his majesty rises, splitting stone,*
Zorlu düşmandan, çok kahırdan Rahat yatana sataşıp,	*From fierce foes, from many torments Falling upon the one at ease,*
Kollayıp koruyan bel idi,	*He was the waist that watched and warded,*
Zorlu, ulu aslan idi,	*He was the mighty, exalted lion,*
Karşılaşan sağ kalmazdı,	*Whoever met him did not live,*
Gerçek kaplanın ta kendisiydi,	*He was the true tiger himself,*
Kararan kara gözlüydü.	*His black eyes darkening.*
Halka müşkül kavga gelse,	*When hard strife came upon the people,*

Kırgız şöyle dursun, âlemi
Koruyup gözeten aslan idi.
Bahadır, han soylunun oğluna
Tutuşan yiğide sataşıp,
Karşı koysak onmayız.

Beyzadenin oğluna
Ok atsak iflah olmayız.
Kıyameti nasıl koparırız,
Kahırlı, belalı bahadıra
Vuruşmaya nasıl varırız?
Vuruşsak ölüp gideriz.
Çarpışırsak geri dönmeyiz.
O hunhara sataşırsak,
Birimiz bile sağ çıkmayız.
Hızır'ın dokunduğu bahadırın
Yamacını kimler yol eder.
Beyzadenin soyunu
Hangi kul hor eder.
Ulu hikmetliymiş, aslanmış,
Böylesine yaman ermiş,
Kökü soylu bozkurda
Söz dinle, Kıyaz, varmayalım.
Hızır'ın dokunduğu bozkurttan

Kırgına uğrayıp kalmayalım!
Çınar ağacına yad olup,
Gerçek bozkurda yüz dönüp,
Coşup kabaran cediger,
Öz varlığımızı saçmayalım.
Can derdine düşüp kaçmayalım,
Yüzleştiğinde ihtiyarını,
Bu coşarak varan hepinizi,
Kötü cefaya salmayalım.
Seyirlik olup hepimiz,
Kıyılıp büsbütün canımız,
Bahadır, kırgına uğrayıp kalmayalım!
Kudurmuşçasına coşup,
Gerçek cediger heveslenip,

Let alone the Kyrgyz — the whole world
He was the lion who watched and guarded.
Batyr, at the son of khanly blood,
Provoking the brave who grapples,
If we stand against him, we shall not prosper.
At the nobleman's son
If we loose arrows, we shall never thrive.
How shall we raise such doom,
Against the wrathful, calamitous batyr
How shall we go to fight?
If we fight, we die and are gone.
If we clash, we do not return.
If we provoke that merciless one,
Not one of us comes out alive.
The batyr touched by Hızır —
Who can make a road across his flank?
The nobleman's line —
What slave could hold it in scorn?
Great in wisdom he was, a lion he was,
So fearsome a man he was,
Against the grey wolf of noble root —
Heed my word, Kıyaz, let us not go.
From the grey wolf touched by Hızır

Let us not be caught in slaughter!
Grown strange to the plane tree,
Turning our face from the true grey wolf,
O cediger surging and swelling,
Let us not squander our own being.
Let us not flee for our lives in terror,
When your elder stands face to face,
All of you who rush there seething —
Let us not cast you into cruel torment.
Becoming a spectacle, all of us,
Our souls cut down entire,
Batyr, let us not be caught in slaughter!
Surging as if gone mad,
The true cediger grown eager,

Arslana, aslana sataşıp,
Ecele boş yere dolanıp,
Düpedüz ölüme dolanıp,
«Cediger işte» dedirtip,
Kalabalık halka söz olup,
Kötü ölüp gitmeyelim!
Kurtça pay bölmeden, akın çapmadan,

Haram ölüp gitmeyelim!
Yüzleştiğin de Kırgız'dır,
Başka yerden düşman bulamadan,
Kötü ölüp gitmeyelim!
Geniş Arap ilinde,
Küncut denen şehirde
Deveye binip mızrak alan

Dövüşecek olan işte bu can.
Aklın yeğini bulalım,
Şu düşmanı sen al diye,
Bozkurt Semetey'e varalım.
Bele destek kılalım,
Yaman erin kendisini salalım.
Cömert aslanı arka kılıp

Her türlü düşmana salalım.
Belalı bozkurdun
Bir hesabını bulalım,
Akına karar verip, el koyup,
Semetey'in üstüne varmayalım,
Tüfek atıp, yay çekip,
Yaman doğmuş bozkurdun
Damarına dokunmayalım.
Öfkeli aslana sataşıp,
Azaba boş yere dolanıp,
O ziyafetten bol bol tatmayalım.
İtibarın gidip kalabalık halk,
Boyun eğdirdik bozkurda demeyelim.
Görülmedik şey görmeyelim,
Çok böbürlenip cediger

Provoking the lion, the very lion,
Tangling with death for nothing,
Winding straight into our doom,
Making them say «There go the cediger»,
Becoming a byword for the crowded people,
Let us not die a wretched death!
Without dividing spoils like wolves, without riding raids,
Let us not die a forbidden death!
It is the Kyrgyz you would face,
Before finding a foe elsewhere,
Let us not die a wretched death!
In the wide Arab land,
In the city called Küncut,
He who mounts a camel and takes a lance
—
Behold, this is the soul that will fight.
Let us find the better course of wisdom,
Saying, you take on this enemy,
Let us go to the grey wolf Semetey.
Let us make him a prop for our waist,
Let us loose the fearsome man himself.
Making the generous lion our backing

Let us loose him on every kind of foe.
Of the calamitous grey wolf
Let us find some reckoning,
Resolving on a raid, laying hands,
Let us not march upon Semetey,
Firing muskets, drawing bows,
Of the grey wolf born fearsome
Let us not touch the vein.
Provoking the furious lion,
Tangling with torment for nothing,
Let us not taste too deep of that feast.
Your honor gone, O crowded people,
Let us not say we bent the grey wolf's neck.
Let us not see the unseen thing,
Boasting overmuch, O cediger,

Ecelden önce ölmeyelim!
Ağan Toltoy, yazık er
Bilge idi, aslan idi.
Can yaratılalı Toltoy gibisi
Yakın zamanda çıkmaz hiç.
Geçmiş işin aslından,
Bir fesatçının yüzünden,
O fesatçın Çınkoco
Eski hıncı depreşip,
Halkı bozacak fitneyi
Gördünse fesatçı kendisiymiş,
Dedikodu yayıp, halkı çalkalayıp,
Bir avuç cedigeri
Kırdıracak zamanıymış.
Somurtkan kurnaz Koco
Kulcuguy'un ta kendisiymiş,
Düzeni bozup, yurdu çalkalayıp,
En fesatçının ta kendisiymiş.
Semetey horluk ettiğinde
Kahrolası, o sinsi
Sığınak bulamayıp bocalayıp,
Şaşıran kullardan biriymiş.
Öz varlığına kabarıp,
Saçan kullardan biriymiş.

Let us not die before our hour!
Your elder brother Toltoy, poor man,
Was a sage, was a lion.
Since souls were created, one like Toltoy
Will not soon come again.
From the truth of what has passed,
Because of one sower of discord,
That schemer Çınkoco,
His old grudge flaring up,
The sedition that would ruin the people —
If you saw it, the schemer was he himself,
Spreading rumor, churning the people,
A mere handful of cediger
It was his hour to have slaughtered.
The sullen, cunning Koco
Was Kulcuguy's very self,
Wrecking order, churning the land,
He was the arch-schemer himself.
When Semetey dealt out scorn,
The accursed, sneaking one,
Finding no refuge, floundering,
Was one of the slaves left dazed.
Puffed up over his own substance,
He was one of the slaves who squandered.

Gerçek fesatlıkta baştan
Aşmış kullardan biriymiş.
Kara dilini biledi,
Sataşıp kavga etmem diye,
Olup biten kavgada
Yazık Toltoy öttü durdu.
Bin öttüyse de söz dinletemeden,

Fitneyi Koco alçağın
Fitneyi iyice bilemeden,
Sürükleyen fesatçının ardından,

O Çınkoco derdinden

In true sedition, from the first
He was one of the slaves who overreached.
He whetted his black tongue,
Saying, I will not provoke and quarrel,
In the quarrel that came to pass
Poor Toltoy sang on and on.
Though he sang a thousand times, none would heed,
The sedition of the scoundrel Koco —
Without truly knowing the sedition,
Trailing after the schemer who dragged them on,
For that Çınkoco's grievance

Hunhara sefer başlattı.

Tam damarına dokununca
Yağmur gibi yay çekip,
Cediger kendi bildiğince
Fitneyi düpedüz başlatmış.
Cediger'in Toltoy'unu,
Yeri ezen sayısız ordusunu,
Ulularını, ihtiyarını,
Bunca yurdun hepsini,
Kıl kadar koymadan, o yalnız
Kırıp geçirip bırakmış.
Kökümüz Kırgız doğmuş,
Bir fesatçının yüzünden
Cediger gördü felaketi.
O savaşta kim öldü,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco –
Kavga başlatan dinç hoca,
Yerinden coşup çıkan kavgacı hoca

Çarpışıp o öldü.
Dövünüp durup kaplan
Yazık Toltoy dahi öldü.
Ak sarıklı hoca öldü,
Bilgelerden molla öldü.
Nice sessiz aslan öldü,
Düşman kaçırtan er öldü.
Zavallı kadın, küçük çocuk
Böylesine ezilip gidip
gün gördü.

Savaş çetin olmuştu,
Kırılıp Kırgız yurdu,
Kalabalık kara cediger
Kara yazmalı dul kalmıştı.
Erkeklik taslayıp toplanıp,
Kara sakal er Tölök
Çarpışmada öldü çırpınıp.
Cediger'in iyisi,

He launched a campaign against the merciless one.
When his very vein was touched,
Drawing bows like falling rain,
The cediger, in their own headstrong way,
Set the sedition plainly loose.
The cediger's Toltoy,
His countless earth-crushing host,
Their great ones, their elders,
All of that whole land,
Not sparing so much as a hair, he alone
Mowed them down and left them.
Our root was born Kyrgyz,
Because of one sower of discord
The cediger met catastrophe.
Who died in that war?
Şıgay's son Çınkoco —
The hale hoca who started the quarrel,
The brawling hoca who surged up from his place —
He died in the clash.
Beating his breast without cease, the tiger,
Poor Toltoy died as well.
The white-turbaned hoca died,
The mullah among the wise men died.
Many a silent lion died,
The man who routed foes died.
Wretched women, little children,
Crushed down thus and gone,
saw such days.

The war had been bitter,
The Kyrgyz land cut down,
The crowded black cediger
Were left widows in black kerchiefs.
Gathering, playing at manhood,
The black-bearded man Tölök
Died writhing in the clash.
The best of the cediger,

Ciğerden coşan bahşısı,
Yukarı çeken ulusu,
İhtiyarlardan kalma han ölmüş,
Kalabalık kara cediger,
Kıyamet gibi azap gördünüz.
Yeni baştan ordu salsak,
Ölen candan kalan can,
Yine birini görürsünüz!
Semetey kolay aslan değil,
Çarpışınca ele düşecek,
Yatıp teslim olacak kul değil,
O Semetey'in yoldaşı,
Ben gördüm savaşta,
Külçoro kolay oğul değil!»
Deyip, böylece Kadırbay,
Dövüne dövüne söz söyledi.
Gördüğü horluğun dehşetini
Eksik komadan söyleyip durdu.
Sözün tükeneceği sonunu
Düşünüp söyleyiverdi.
Kadırbay böyle dedikten sonra,
Kıyaz çıktı coşarak.
Bırakmadan sömürecekmiş gibi,
Cediger'e söylenip:
«Yeri kaplayan cediger,
Halk olmazsan yere gir!

Tölöbay ile Kadırbay,
Aslan olmazsan yere gir!

Yakılsa yanıp gidecek
Odun olmuşsun sen,
Eskiyi çok anıp,

Bahil olmuşsun sen,
Bu sefer siz ikiniz
Kâfir olmuşsunuz.
Ceti-Suu kolay yer miymiş,
Cediger'in er Kıyaz'ı

Their bahşı surging from the liver,
Their great ones who pulled them upward,
The khan left over from the elders died,
O crowded black cediger,
You saw torment like doomsday.
If we send forth an army once again,
Of souls left over from the dead
You shall see yet another such!
Semetey is no easy lion,
No slave to fall captive in the clash,
No slave to lie down and surrender,
That Semetey's companion —
I saw him in the war —
Külçoro is no easy son!»
Saying so, thus Kadırbay,
Beating his breast, spoke his words.
The horror of the scorn he had seen
He told on, leaving nothing out.
The end where words run dry
He pondered and spoke it forth.
After Kadırbay had spoken so,
Kıyaz came forth seething.
As if he would devour without release,
Railing at the cediger:
«Cediger who cover the earth,
If you will not be a people, sink into the ground!
Tölöbay and Kadırbay,
If you will not be lions, sink into the ground!
What will burn away if set alight —
Firewood is what you have become,
Recalling the old days overmuch,

Misers is what you have become,
This time the two of you
Have become infidels.
Was Ceti-Suu ever an easy place,
Is the cediger's man Kıyaz

Semetey'den eksik miymiş?
Kahrolası cediger,
Öfken gelince kabararak,
Şimdi kırgın salarım.
Kadırbay ile Tölöbay,
İkisinden horluk gördüm diye,
Semetey'e kaçıp giderim.
Tövbe tövbe, cediger,
Böyle yaparsan senden bezerim.
Semetey'e kaçıp giderim,
Durmaksızın kavga çıkarıp,
Dolup taşan kötü yurt,
Cehennemini dağ gibi ederim,
Durdurmadan yurdunu kırarım!
Boğuşmayı bol bol salarım,
Söyletmeden başını alırım.
Olsa olsa öldüm deyip,
Bunlardan cefa gördüm deyip,
Semetey'e kaçıp giderim.
Kardeş olup dururum,
Dost olmak için bahadıra
Tootoru'mu armağan ederim!
Yoldaş kılarsan Çoro'yu,
Sırttan hıncım tutarsa,
Tanrı bilir Kadırbay,
Cediger'in sağ kalacağını.
Kahrolası cediger,
Savaşacağım Semetey'dir,
Sırtını dayayıp durver!
Ölümüne ant içiver,
Çarpışacağım Semetey'dir,
Destek olup durver.
Caymadan geri kaçmamaya,
Önümden ayrılıp sapmamaya,

Çarpışmana vardık diye,
Töre Kıyaz'ın sözünü dinledik diye,
Bende Kıyaz adı var.
Vaadi ediver.

Any less than Semetey?
Accursed cediger,
Swelling up when my wrath comes,
Now I will loose a slaughter.
Kadırbay and Tölöbay —
Saying I suffered scorn from these two,
I will flee away to Semetey.
Repent, repent, cediger,
If you do this I will sicken of you.
I will flee away to Semetey,
Stirring up strife without cease,
O wretched land brimming over,
I will heap your hell up like a mountain,
I will cut down your people without pause!
I will loose grappling in plenty,
I will take your head before you can speak.
At the very worst, saying I have died,
Saying I have suffered at their hands,
I will flee away to Semetey.
I will stand to him as a brother,
To become the batyr's friend
I will offer my Tootoru as a gift!
If you make Çoro my companion,
If my grudge grips me from behind,
God alone knows, Kadırbay,
Whether the cediger will stay alive.
Accursed cediger,
It is Semetey I shall war with,
Brace your back and stand firm!
Swear an oath unto death,
It is Semetey I shall clash with,
Stand fast and give support.
To not turn tail and flee unflinching,
To not break from before me and stray,

Saying, we came to your battle,
Saying, we heeded the word of töre Kıyaz,
In me there is the name Kıyaz.
Give me your pledge.

Kuğu gibi ak sakallı ihtiyarını,
Kaynaşan cediger,
Bırakmadan kırarım hepinizi!

Eskiyi çokça anıp yoklayıp
Niye yaktın canımı!
Altı yürük at geldi,
Sarı-Arka'dan mektup geldi.
Ümötöy varıp dönmüş,
Kahrolası o hunhar
Buurul'undan ayrılmış.
Atsız kalan hunharı
«Alınmaz» demek de ne?
Amansız fitneye
«Salınmaz» demek de ne?
Kanını karartırız,
Halkına kargaşa salarız!
O karaltı bu ele düşerse
Haraca bağlayıp alırız,
Vergi haraç, çok belayı
O hunhara salarız.
Çubak oğlu Kançoro,
Küskünmüş o Çoro.
Semetey'i yere sererim,
O yurdun hepsine
Kançoro'yu han kılarım!
Savaştan kişi kurtulur mu,
Ulu kılarım bunu.
Hırpalarım ihtiyarını,
O hunhardan yana olursan
Bırakmadan kırarım hepsini.
Arası ikiye bölündü,
Atından donundan ayrılıp,
O ant çarpmış hunharın
Yenilecek hâli göründü.
Aslını bilip o heybetli,
Kançoro'nun mektubu var,

Verdiği mektubun içinde:

Your elders with swan-white beards,
O swarming cediger,
I will cut you down, every one, without release!
Recalling and raking up the old days —
Why did you sear my soul!
Six swift horses came,
A letter came from Sarı-Arka.
Ümötöy went and has returned,
That accursed merciless one
Has been parted from his Buurul.
Of the merciless one left horseless
What is this talk of «He cannot be taken»?
To the pitiless sedition
What is this talk of «It cannot be loosed»?
We will blacken his blood,
We will loose turmoil on his people!
If that great shadow falls to this people,
We will bind him under tribute,
Tax and tribute, many a calamity
We will loose upon that merciless one.
Çubak's son Kançoro —
Aggrieved, they say, is that Çoro.
I will lay Semetey low,
Over all of that land
I will make Kançoro khan!
Does any man escape from war?
I will make this one great.
I will maul your elders,
If you side with that merciless one
I will cut them all down without release.
The bond has split in two,
Parted from his horse and his gear,
That oath-struck merciless one
Showed the look of one to be beaten.
Knowing his state, that majestic one —
There is Kançoro's letter,

Within the letter he has given:

Ekin tahıl piştiğinde,
Halk aşağıya göçtüğünde,
Kavurucu sıcak döndüğünde,
Sallanan kuray otu kuruduğunda,
Savrulup güz telleri uçtuğunda,
Ot sararıp, rengi solup,
Büyük boz kırağı düştüğünde,
Can yaratılan hayvanlar
Sırf yağa dolduğunda,
Hem altı ay hazırlanıp,
Kışın tedariki görüldüğünde,
Ceti-Suu'ya, cediger,
Coşup canlanıp gelirsin.
Cediger'in Kıyaz'ından
O zaman görülmedik şey görürsün.
Ak sakallı ihtiyarınız,
Kalmazsınız hiçbiriniz!
Elli beşten aşağısı,
Candan biriniz kalmazsınız.
On sekizden yukarısı,
Çocuktan biriniz kalmazsınız.
O zamana dek cediger,
Saçmalarsanız boku yediniz!
Er Tölöbay ile Kadırbay,
İkisi konuşup duruyor diye,
Ah çeken cediger,
Yine ne dediniz?
Hep birlikte çığlık koparıp,
Kaçarsanız boku yediniz!
Kançoro bizim olduktan sonra,
Törelik taslayan hunharın
Töreliğini çekip alırız,
Mızmızlanırsa, Tölöbay,
Kadırbay ile bu ikisini
Birlikte boğazlayıveririz!
Vuruşa vuruşa hunhardan,
Bu yıl Toltoy'un,

Şıgay'ın oğlu Koco'nun

When the grain of the fields has ripened,
When the people have moved down-country,
When the scorching heat has turned,
When the swaying kuray grass has dried,
When the autumn threads fly scattering,
When the grass yellows, its color fading,
When the great grey hoarfrost has fallen,
When the beasts created with souls
Have filled with pure fat,
And when, six months in preparation,
The stores for winter have been laid,
To Ceti-Suu, O cediger,
You will come surging, quickened.
From the cediger's Kıyaz
Then you will see unseen things.
Your white-bearded elders —
Not one of you shall remain!
Below fifty-five,
Not one soul of you shall remain.
Above eighteen,
Not one child of you shall remain.
Until that time, cediger,
If you babble, you have eaten dung!
The man Tölöbay and Kadırbay —
Saying those two keep on talking,
O sighing cediger,
What have you said now?
Raising a cry all together,
If you flee, you have eaten dung!
Once Kançoro is ours,
From the merciless one who plays at lordship
We will wrench his lordship away,
If he whines — Tölöbay,
With Kadırbay, these two
We will slaughter together at one stroke!
Fighting on and on, from the merciless one,
This year, for Toltoy,

For Şıgay's son Koco,

Kan bedelini alırım onların.
Öteden beri her zaman
Zorbalık edip gezip durdu,
Babasından sonra oğlu
Kırıp geçirip halkı yönetti.
Yaktığı ateşini söndürüp,
Hep birlikte göçürüp,
Irmak suyunu çeviririm.
Öz içi ala olduktan sonra,
Kahrolası hunhara
Kendim fitne salarım.
Cediger olmazsan yere gir,

Ordu varmasa, yalnız varsam da
Tevekkülle göz yuman
O hunharı alırım.
Tootoru küheylanım var,
Belime destek Kançoro,
Dokuz ay durmadan vuruşsam,
Bakarsan benim gücüm var.
Eskiden kargaşa oldu diye,
Halkı hunhar boğazladı diye,

Eskisini bir düşün.
Kadırbay ile Tölöbay
Bahşı olmuşlar galiba,
Altı aylık azabı
Şimdiden söyleyip bilen
Ulu kişiler olmuşlar galiba.
Semetey'den kırılıp,
Şimdi olacak seferden
Bu yurt kalmadan kırılıp,
Öleceğini bilmişler galiba.
Altı aylık müşkül işi
Şimdiden görüp söyleyen
Bahşı olmuşlar galiba.
Halka gelecek belayı
Sezip önceden bilen
Bahşı olmuşlar galiba.

I will take the blood-price of them both.
From of old, at every season,
He went about working tyranny,
After the father, the son
Mowed the people down and ruled them.
Quenching the fire he has kindled,
Driving them all to move together,
I will turn the river's water aside.
Once his own core is divided,
Upon the accursed merciless one
I will loose sedition myself.
If you will not be cediger, sink into the ground,
If no army marches, though I go alone —
Trusting in God, eyes shut,
I will take that merciless one.
I have my courser Tootoru,
Kançoro is the prop of my waist,
If I fight nine months without pause,
Look and you will see my strength.
Saying turmoil broke out of old,
Saying the merciless one slaughtered the people,
Think once on what is past.
Kadırbay and Tölöbay
Have become bahşıs, it seems,
The torment six months hence
Knowing and telling it already —
They have become great ones, it seems.
Cut down by Semetey,
From the campaign now to come
This land cut down to the last,
They have learned they will die, it seems.
The hard matter six months hence
Seeing and telling it already —
They have become bahşıs, it seems.
The calamity coming upon the people
Sensing and knowing it beforehand —
They have become bahşıs, it seems.

Düşmana karşı ikinizin
Dayanak olduğunuz belli oldu,

Against the foe, you two
Have shown yourselves the mainstay,

Halkı caydıran iki ahmak,
Senin aslan olduğun belli oldu.
Cediger'e sahip çıkıp,
Böbürlenen dev olup,
Ululuğun belli oldu.
Semetey'i göklere çıkaran iki haram,
Senin fesatçılığın belli oldu.
Asker toplasan soluyup,
Şaşıracak hâlin varmış.
Şeytan önde gidip, çığlık koparıp,
Kalabalık orduyu velveleye verip,
Karşı karşıya gelindiğinde
Kaçacak hâlin varmış.
Dağı taşı yol edip,
Yürekli insan görmez mi:
Yanıp duran yangın olsa,
Şaşmadan değen ok olsa,
Er kıracak hamle olsa,
Mızrağın ucu görünse,
İnsanın yüreği bölünse,
Azrail can alıcı
Mızrak ucundan görünse,
Tevekküllü er insan,
Topluluğa ata aslan insan,
Dolu cana dayanak insan,
Kale olup vermez mi!
Kalabalık kara cediger,
Kalmadan, yurdum, gelin!
Mızrakçı ustan gelsin,
Çaresi tam yamanın gelsin!
Çok yaşamış ihtiyarın gelsin,
Çok görülmedik şey var bizde,
Boşanırcasına hepiniz gelin!
Kahrolası cediger,
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?

Two fools who turn the people back,
It is plain that you are the lion.
Claiming the cediger as your own,
Becoming a boastful giant,
Your greatness has been made plain.
Two wretches who exalt Semetey to the skies,
Your scheming has been made plain.
Should you muster soldiers, panting,
It seems your state is to be dazed.
The devil going before, raising a shriek,
Throwing the crowded host into uproar,
When it comes to facing off,
It seems your state is to flee.
Making road of mountain and stone,
Does not the stout-hearted man see it:
Were there a blaze burning on,
Were there an arrow striking true,
Were there an onslaught to break men,
Were the point of the lance to show,
Were a man's heart to split,
Were Azrail the soul-taker
To show himself at the lance's tip —
The man of trust in God,
The man who is father-lion to the host,
The man who is stay to brimming souls —
Does he not stand a fortress!
Crowded black cediger,
Come, my people, to the last man!
Let your master lancer come,
Let the fearsome one full of resource come!
Let your long-lived elder come,
Many an unseen thing is with us,
Come, all of you, as if bursting loose!
Accursed cediger,
Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known?

Çubak'ın oğlu çunağın,
Kargaşacı çunağın

İtibar koyup, gönlü kırılıp,
Kara uğursuz hunhara
Çarpışıp durduğu zamanmış.
Öldürmeden, yitirmeden,
Ah Kançoro zavallım,
Ceti-Suu'da cedigere
Gerçek akrabanın ta kendisiymiş,
Cediger ne zaman gelir diye,
Kahrolası hunhara
Kırgını ne zaman salar diye,
Mektubunda bunca değeri var.
Çınkoco, Toltoy iki hanın
Öcünü ne zaman alır diye,
Kaynaşan cediger
Basıp girip yerleşse,
Yanı başından Kançoro
Cediger'den yana olsa,
Bu dünyada kendisi
Ölmeyecek can mıymış,
Bedeninde hunharın
Seksen canı mı varmış?
Kızıl, yeşil çiçek açıp,
Yerin yeşili dolduğunda,
Hani vadiye oba konduğunda, O
zaman bir gönlü kırılmış.
Doksan çıkıp yaz gelip,

Sefalı mevsim olduğunda,
Çubak'ın oğlu Çunak'tan –
Kargaşacı Kançoro'dan,
Canımız bir sırdaştan,
Yen içinden mektup geldi.
Tam güzünde savaş der.
Yeri kaplayan ordu olup,
Az değil, bol olup,
Yetkin usta ihtiyarı,

Çubak's son, the çunak,
The turmoil-making çunak —

Setting store by honor, his heart broken,
Against the black ill-omened merciless one
It was the very time he stood in battle.
Without killing, without losing,
Ah, my poor Kançoro,
To the cediger in Ceti-Suu
He was the true kinsman himself,
Asking when the cediger will come,
Upon the accursed merciless one
Asking when he will loose the slaughter —
So much worth is in his letter.
For Çınkoco and Toltoy, the two khans,
Asking when he will take revenge —
If the swarming cediger
Should press in and settle,
If from close at hand Kançoro
Should take the cediger's side,
Is he himself in this world
A soul that shall never die,
Has the merciless one within his body
Eighty souls to spend?
When red and green flowers bloom,
When the green of the earth brims full,
When the aul pitches camp in the valley —
Then one heart was broken.
When the ninety days pass and summer comes,
When the season of ease is here,
From Çubak's son, the Çunak —
From turmoil-making Kançoro,
From the bosom-friend of our soul,
From within a sleeve a letter came.
In high autumn, war, it says.
Becoming a host that covers the earth,
Not few but abundant,
The able master, the elder,

Kalmadan sefer açsın der,
O Semetey er bozkurt,
Cediger'in hepsi.
Koynundaki belayı
Bırakmadan söküp atsın der,
İki kul koşup hazırlanıp:
Şırfıntı kadın Çürök'ü.
Yürekli erenin
Bırakmadan başını kessin diye, Dizleri bükülüp,

Let all march out, none staying, it says,
That Semetey, the man, the grey wolf —
All of the cediger,
The calamity in his bosom
Let them rip it out without release, it says,
Two slaves running to make ready:
The hussy woman Çürök —
Of the stout-hearted eren
That he cut off her head without release,
His knees buckling,

Almanbet oğlu Çoro'nun
İyice belleyip başını kessin diye,

Ya olmazsa o domuzu
Ganimet edip gitsin diye.
Kançoro'nun mektubu var,
Mektubu açıp bakarsan,
Halkın esenliğini dilersen,
O Semetey bozkurda
Ah zavallı Kançoro
Gerilip çelikleşip,
Gerçekten iyice bilenip
Kastetmiş görünüyor o heybetli.
Çınkoco, Toltoy öldüğünde,
Çınkoco'nun Kara atını
Gerçekten ateş kesilen o hunhar,
Babası Manas bozkurda
Adayıp okuyup boğazlamış.

Vah, zavallı Kançoro,
Sefere binecek atı yok,
Er Toltoy'un Surkoen'ini
Ganimet diye yakalamış,
Öz besleme malım ederim diye,

Kırgız'ın oyuk damgasını vurmuş.

Asil canımı eksik edip,

Of Almanbet's son Çoro
That he mark him well and cut off his head,
Or else, failing that, that swine
That he take him as booty and go.
There is Kançoro's letter,
If you open the letter and look,
If you wish the people's welfare —
At that Semetey the grey wolf,
Ah, poor Kançoro,
Stretched taut and turned to steel,
Truly whetted keen,
That majestic one, it seems, has set his aim.
When Çınkoco and Toltoy died,
Çınkoco's black horse Kara —
That merciless one, turned truly to fire,
To his father Manas the grey wolf
Dedicated it with prayers and slaughtered it.

Alas, poor Kançoro,
He has no horse to ride to war,
The man Toltoy's Surkoen
He seized as booty,
Saying, I will make it my own hand-fed beast,

He branded it with the notched brand of the Kyrgyz.

Saying, he has lessened my noble life,

Benim kulağımı kesiverdi diye,
Onunla Surkoen,
Hayvan da olsa zavallıcık,
Ayköl'den gönlü kırılmış.
Karaltıyı hoplatıp
Ganimet edip ele geçirince,
Külçoro ile Kançoro,
«Ağabey, pay ver» – deyip,
Bunların ikisi birden yalvarıp.

Saying, he has gone and cropped my ear —
Because of that, Surkoen,
Beast though he be, poor thing,
His heart was broken by Ayköl.
Setting the great shadow leaping
When he seized it as booty,
Külçoro and Kançoro,
«Elder brother, give a share» — saying,
These two pleading both at once.

Babasını görmüş çocuklar gibi,
İki kul koşarak varınca,
Kançoro'yu Semetey
Daha düşmanca görmüş,
Almambet oğlu Çoro'yu
Daha yakın akraba görmüş.
Surkoen'in yularını
Külçoro'ya Semetey
Uzağa fırlatıp verivermiş.
İçi tutuşup, gönlü kırılıp,
O Manas'ın oğlu hunharın
Haramlık ettiğini bellemiş.
«Çoro'sunu üstün gördü» – diye,
Bir tutam sabrı kalmadan çileli can,

Like children who have seen their father,
When the two slaves came running,
Kançoro did Semetey
Look upon as more a foe,
Almambet's son Çoro
He looked upon as nearer kin.
Surkoen's halter
Did Semetey to Külçoro
Fling across the distance, giving it.
His inside catching fire, his heart broken,
That that merciless son of Manas
Had done him wrong, he marked it well.
«He favored his own Çoro» — saying,
Not a pinch of patience left, the suffering soul,

Yanıp tutuşup Kançoro,
İçi buz kesip, gönlü kırılıp,
Kaygılanıp perişan olup,
Kalakalmış kuruyası,
Surkoen'e küsüp.
Külçoro ile Kançoro,
İkimizi ayırdı diye,
Külçoro'dan büyüktük,
Tay kunan gibi tepişen,
Kanıkey'in memesini
İkimiz birlikte emmiştik.
Toyda doksan mal boğazlatan,

Burning and blazing, Kançoro,
His inside turned to ice, his heart broken,
Grieving, undone,
He stood frozen, may he wither,
Sulking over Surkoen.
Külçoro and Kançoro —
Saying, he has parted us two,
I was the elder of Külçoro,
Kicking like colt and yearling,
At Kanıkey's breast
We two had suckled together.
He who had ninety head slaughtered at the feast,

Ninniletip baktırıp,

Who had us lulled and nursed,

Adlarını uyaklı koyduran.
Kançoro ile Külçoro –
Evi yanası bu hunhar
İkimizi ayırdı diye,
Kançoro'dan Külçoro'yu
Daha yakın gördü diye,
Yanıp pişip kor olup,
İçi tutuşup ateş olup,
Ceti-Özön'e Kançoro
Konsam diye düşünmüş,
Cediger'e o yaman er
Arka çıksam diye düşünmüş.

Ceti-Özön'ü cedigere
Yurt kılsam diye gezermiş.

Yeri kaplayan cedigeri
Halkım kılsam diye gezermiş.

Gönlü kırılıp bozkurttan,
Cediger'in Kıyaz'ını
Aslan kılsam diye gezermiş.

Kızıl kıyasıya vuruşup,
Yamaçtan göçünü alamadan,
Hunhardan öcünü alamadan,

Karşı duran bir can yok.
Ya da kastını dikip dikleşip,
Hunhara savaş açamadan.
Gönlü kayıp, içi yanıp,
Ne yapacağını bilemeden.
Hani Beecin'e kargaşa saldığında,

Yüzleşip bunlar vardığında,
Çok-Tabılgı'da yaylayan,
Büyük kara atını bağlayan,
Altın direkli çadırda
Altmış caysañın küçüğü –

Who had our names given in rhyme.
Kançoro and Külçoro —
This merciless one, may his house burn,
Saying, he has parted us two,
Saying, he held Külçoro
Nearer than Kançoro,
Burning, seething, turned to ember,
His inside catching, turned to flame,
At Ceti-Özön Kançoro
Thought, let me settle there,
For the cediger that fearsome man
Thought, let me stand as their backing.

Ceti-Özön for the cediger —
He went about thinking, let me make it their home.
The cediger who cover the earth —
He went about thinking, let me make them my people.
His heart broken with the grey wolf,
The cediger's Kıyaz —
He went about thinking, let me make him a lion.
Fighting red and merciless,
Unable to move his camp from the hillside,
Unable to take his revenge on the merciless one,
There is no soul that stands against him.
Nor, setting his purpose and defiant,
Able to open war on the merciless one.
His heart adrift, his inside burning,
Not knowing what to do.
When turmoil was loosed on Beecin, remember,
When these came face to face,
He who summered at Çok-Tabılgı,
Who tethered his great black horse,
In the golden-pillared tent,
Youngest of the sixty caysañ —

Alöökö Han'ın nazlısı
Er Koñurbay bahadıra,
Çet-Beecin'in tam göbeğinde,
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Kır çalmış sakallı çağında,
Çok vuruşup yiğitler,
Ezkara ile Koñurbay –
İki hanı boğazlamışlar.
Argın, Kırgız kalabalık yurt,
Han malının güzidesinden ganimet alıp,

Varanların hepsi doymuş.
Koñurbay'ın Algara'sını,
Sakalı kuğu gibi ağarmışken,
Yolculuğu pek yakınken,
Ölecek çağında,
Üstün görüp kara atı
Bakay'a armağan etmiş.
O zaman fena küsüp,

İçerlediğinden Kançoro
O zaman bir kez ölmüş.
Sefere binip gez diye,
Buğrasını iğdiş deve edip,
Koñurbay Han'ın Algara'sı –
O karayı vermez diye,
Öteden beri her zaman
Kişi yerine koymaz diye,
Bileyip durur diye duyarım.
O zaman bir kez küsmüş.
Halkı müşkül basmış,
Varıp oba kurmaya
Küskünlüğü Kançoro'nun
Başından yüksek aşmış.
Halktan saymayıp Çoro'yu
Ayrı tutan onar mı!
Töreden kuru kalmaktansa
Çarpışa çarpışa ölürüm diye.
Öteden beri her zaman,

Alöökö Han's darling,
The man Koñurbay the batyr,
In the very navel of Çet-Beecin,
Alöökö's Koñurbay,
In his days of grizzled beard,
The braves fighting long and hard,
Ezkara and Koñurbay —
The two khans they slaughtered.
Argın and Kyrgyz, the crowded land,
Taking booty from the choicest of the khan's wealth,
All who went were sated.
Koñurbay's Algara —
When his beard had whitened like a swan,
When his last journey was drawing near,
In his season of dying,
Prizing the black horse above all,
He gave it to Bakay as a gift.
Then, sorely aggrieved,

From his rancor Kançoro
Died once at that time.
Saying, mount and ride to war,
Making his bull-camel a gelded beast,
Koñurbay Han's Algara —
Saying, he will not give that black one,
From of old, at every season,
Saying, he counts me for no man,
I hear he keeps whetting his blade.
Then he took offense once more.
Hardship pressed the people,
To go and pitch the aul —
Kançoro's rancor
Rose higher than his head.
Not counting Çoro among the people —
Can he who sets him apart prosper!
Rather than be left dry of lordship,
Saying, I will die fighting on and on.
From of old, at every season,

Diri kalmayıp ölürüm diye,
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Dağ gibi Toltoy olmasa da,
Tevekkül deyip, ben ona
Yoldaş olurum diye.
Ölümüne çarpışmaya
O Kançoro zavallın,
Erken sözü geç olup,
Dört tülüğünü saçmaya,
İki gözü dört olup,
Hazırlanıp durduğu zamanmış.
Dileyip durur diye duyarım.
Bizden çare gelmezse,
Çarpışmayı sert salarız,
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo –
Kançoro sağ iken,
Yamacına konup Kançoro,
Hunhardan öcü alırız.
Varlığını saçması,
Cediger'e doğru kaçması,
Katılacak olup durması,
Ağıl komşusu olup yatması.
Hikâye, kavga böyledir,
Ah o zavallı Kançoro vay,
Erken dediği geç olup,
İki gözü dört olup.
Görünür tepeye toplanmadan,
Cediger'in haberini
Kançoro zavallı duyamadan.
Yiğitlik taslayan dayanağın çıksın,

Aygırını tımar edip at edip,
Pehlivanlık taslayan erin çıksın,

Koçunu enetip iğdiş edip,
Koyununun hepsini sürü edip,
Boğasını öküz sığır edip,
Sinek kadar canı perişan edip,

Saying, I will not stay alive but die,
The cediger's man Kıyaz —
Though he be no mountain-like Toltoy,
Saying, trusting in God, to him
I will be a companion.
For the fight unto death,
That poor Kançoro of yours,
His early word grown late,
To scatter his four kinds of herd,
His two eyes become four,
It was the time he stood making ready.
I hear he keeps on wishing it so.
If no remedy comes from us,
We will loose the clash full hard,
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş —
While Kançoro lives,
Settling on his hillside, Kançoro —
We will take revenge on the merciless one.
His scattering of his substance,
His fleeing toward the cediger,
His standing ready to join,
His lying down as neighbor of the fold.
The tale, the strife, is thus,
Ah, that poor Kançoro, alas,
What he called early grown late,
His two eyes become four.
Before they gathered on the visible hilltop,
The news of the cediger
Poor Kançoro could not yet hear.
Let your prop who plays the brave come forth,
Grooming his stallion into a war-horse,
Let your man who plays the wrestler come forth,

Gelding his ram, cutting it,
Making all his sheep a flock,
Making his bull a gelded ox,
Wearing his fly-small soul to rags,

	Gerçek mızrağını Kançoro,	*His true lance, Kançoro —*
	Ceti-Özön'de cediger,	*In Ceti-Özön, the cediger —*
	Dileyip durur diye duyarım.	*I hear he keeps on wishing for it.*
	Dört tülüğünü Kançoro	*His four kinds of herd Kançoro*
	Saçıp durur diye duyarım.	*I hear keeps scattering wide.*
	Cediger ne zaman gelir diye,	*Asking when the cediger will come,*
	Bilenden söz ulayıp,	*Gathering word from those who know,*
	Gelip geçenden çok sorup,	*Asking much of passers-by,*
	Baabedin adağını tez söyleyip,	*Speaking quick the vow to Baabedin,*
189580	Varını yoğunu Kançoro	*All he owns, Kançoro —*
	Saçıp durur diye duyarım.	*I hear he keeps scattering it wide.*
	Cediger'e yetişmeye,	*To reach the cediger,*
	Manas'ın oğlu hunhara,	*Against the merciless son of Manas,*
	Ay kasaba tuğ olup,	*The moon-crescent standard raised as tuğ,*
	Göğü yaran çığlık olup,	*With a cry that splits the sky,*
	Ordu yürüyüp varırız,	*We will march with the host and come,*
	Vuruşa tutuşa,	*Fighting, grappling,*
	Bir kargaşa salarız.	*We will loose a great turmoil.*
	Binin kalsın, ustan çıksın,	*Let your thousand stay, let your master come forth,*
189590	Kötün kalsın, yamanın çıksın.	*Let your poor stay, let your fearsome come forth.*
	Aybaltalı, sopalı alpın çıksın,	*Let your alp with moon-axe and cudgel come forth,*
	Vuruşup kalacak olanın çıksın,	*Let him come forth who will stand and fight,*
	Her askerden önce kendin çık!»	*Before every soldier, come forth yourself!»*
	Deyip, böylece er Kıyas,	*Saying so, thus the man Kıyas,*
	Ceti-Özön'den ordu toplayıp,	*Gathering a host from Ceti-Özön,*
	Kançoro'dan söz duyup,	*Hearing word from Kançoro,*
	Candan esirgemeden bol toplayıp.	*Gathering freely, sparing no soul.*
	Sığırcık gibi doru ala	*Bay and piebald like starlings —*
	Ata binenini bir bölük edip,	*Those so horsed he made one division,*
189600	Buğra perçemli, kapan belli	*Camel-forelocked, trap-waisted —*
	Ata binenini bir bölük edip,	*Those so horsed he made one division,*
	Bilezikli bir hayli	*A good many braceleted ones —*
	Boza binenini bir bölük edip.	*Those riding greys he made one division.*
	Cediger'e toz saldı,	*He raised the dust over the cediger,*

O cediger kalabalık yurt,
Aklı hayran oldu, şaştı.
Çelik mızrak takıştırıp,
Candan geçip vazgeçip.
O cediger çok orduda,
Mızrağında derman yok.
Neler var, neler yok!
El sıkışıp vedalaşıp,
Hoşça kal deyiverip.
Semetey yaman düşmandı,
Çare nasıl olur diye,
Canından geçiverip.
Geri dönüp gelinceye dek,
Sağ salim halkın yüzünü görünceye dek,

Esen kalasın diye,
Yakınıyla vedalaşıp.

That cediger, the crowded land,
Their minds were dazzled, they marveled.
Fitting on steel lances,
Passing beyond life, forsaking it.
In that cediger's great host,
There is no strength in the lance.
What is there, what is not!
Clasping hands in farewell,
Quickly saying, fare you well.
Semetey was a fearsome foe,
Asking how there might be remedy,
Giving up their very lives.
Until they should return again,
Until they should see the people's face safe and sound,

Saying, may you stay well,
Taking leave of their kin.

Taybuurul'u olmayan Semetey'in atsız kaldığı yerdir. Semetey'in, Manas'ın

kümbetini ziyaret edeceğim deyip, ak boz kısrak yedeğinde çıktığı yerdir. Atamız-
ın ak kümbetini ziyaret etsek olmaz mı deyip, düşmanlık edip, Kançoro'nun Semetey'i kışkırtıp durduğu yerdir. Ayçürök'ün Semetey'i bırakmayıp, gidersen
ölürsün deyip, kıl urganına dolanıp, yularına sarılıp, gördüğü düşü anlatıp,

Semetey'i salmadığı yerdir.
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Aslen akraba, içi kor,
Ayçürök'ün sarayından
Tan sökerken bağırıp,

It is the place where Semetey, without his Taybuurul, was left horseless. It is the place where Semetey, saying
I will visit Manas's tomb, set out leading a white-grey mare. It is the place where, saying should we not
go and visit our father's white tomb, working enmity, Kançoro kept goading Semetey. It is the place where Ayçürök would not leave Semetey, saying if you go

you will die, winding herself in the hair-rope, clinging to his halter, telling the dream she had seen,
and did not let Semetey go.
Çubak's son Kançoro,
Kin by root, his core an ember,
From Ayçürök's palace
Crying out as dawn was breaking,

Bütün kara cediger,

All the black cediger,

Asker inip ordu olup,
Az değil, bol olup.
Ordu başını sorarsan –
Tootoru'ya binmiş er Kıyas.
Ok yetişmez küheylan at binip,
Ok geçmez giysi giyip,
Kasaba bayrak – tuğ alıp,
Ordunun yamanı o olup.
Kum-Kıya'nın kıyı yolundan
Kaynaşıp çıktı cediger.
Kurt mu böcek mi bilinmez,
Kaynayıp çıktı cediger.
Taş-Kıya'nın Car-Kaşat'ından
Çoğu çıkıp gelmekte.
Kum-Kaşat'ın kıyısından
Çoğu çıkıp gelmekte.
Cediger'in düzeni şöyledir:
Mızraklısı öndedir,
Heybetli Kıyaz kenardadır.
Kamçılısı öndedir,
Yüreklisi kenardadır.
Can komaz bir belaymış gibi,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte.
Yurdu bozup er Kıyaz
Sürüp çıkıp gelmekte.
Onu şöyle bırakalım.
Bu yandan haber başlatalım.
Cediger'den söz duyup,
Yeri kaplayan cedigerin
Yetkini Kıyaz erin,
Akına karar verip, ordu kurup,

Soldiers descending, becoming a host,
Not few but abundant.
If you ask the head of the host —
The man Kıyas mounted on Tootoru.
Riding a courser no arrow can reach,
Wearing raiment no arrow can pierce,
Taking the crescent banner — the tuğ,
He the most fearsome of the host.
By the shore road of Kum-Kıya
The cediger came swarming forth.
Whether wolves or vermin none can tell,
The cediger came seething forth.
From Taş-Kıya's Car-Kaşat
The mass of them come streaming out.
From the edge of Kum-Kaşat
The mass of them come streaming out.
The cediger's order is thus:
The lancers to the fore,
Majestic Kıyaz at the flank.
The whip-bearers to the fore,
The stout-hearted at the flank.
Like a calamity that spares no soul,
They come swarming forth.
Wrecking the land, the man Kıyaz
Comes driving forth.
Let us leave him there awhile.
Let us start the tale from this side.
Hearing word from the cediger,
Of the earth-covering cediger
The able one, the man Kıyaz,
Resolving on the raid, raising a host,

Geleceğini duyup.
Amansız büyük kırgının
Olacağını duyup.
Gücü olmayanı güçlü erin
Destekleyeceğini duyup,
Kötü kırgının, büyük kavganın
Olacağını duyup.

Hearing that he would come.
That the pitiless great slaughter
Would come to pass — hearing it.
That the strong man would back
The one without strength — hearing it,
That evil slaughter and great strife
Would come to pass — hearing it.

Çelik mızrak Zulpukor'u
Saplayacağını duyup,
Olacak fitneyi, büyük kargaşayı
Başlatacağını duyup.
O Kançoro bahadırın,
Halkı yönetip, yer kestirip,
Nöbetçi sinsi kâfirin,
Semetey'in başını kesmeye
Hırslanan bahadırın –
Tan ağarıp sökerken,
Semetey'e coşup,
Sinsileşen kâfir kul
Gelmiş heveslenip.
«Gümüş gözlü, gün yüzlü
Törem evde mi ola?
Bel bağladığım kara sırt,
Belim evde mi ola?
Ünü âleme yayılmış
Aslanım evde mi ola?
Gece yatıp düş gördüm,
Düşümde çetin iş gördüm.
Atam Manas aslanı gördüm.
Acımasız bela gördüm ben.
Atam Manas kaplan
Öfkelenmiş duruyor.
Koruduğumu görmez diye,
Ruhuma mal adayıp,
Kümbette kurban kesip vermez diye,
Heybetinden güç fışkırıp,
Suretine baksam hunharın,
Bedeninden bahadırın
Bir çorap dolusu tüy çıkıp.

Ejderha, kaplan ben olup,

Sırtını kolladığımı bilmez diye,
Düşman yolunu nice kez
Kestiğimi bilmez diye.
Nice zaman, nice gün

That the steel lance Zulpukor
He would drive home — hearing it,
The sedition to come, the great turmoil —
That he would begin it — hearing it.
That batyr Kançoro,
Ruling the people, marking out the land,
The lurking, sneaking infidel,
To cut off Semetey's head
The batyr lusting for it —
As dawn was whitening and breaking,
Surging upon Semetey,
The infidel slave grown sly
Came full of eagerness.
«Silver-eyed, sun-faced —
Is my töre at home, I wonder?
The black ridge I have leaned on —
Is my waist-prop at home, I wonder?
His fame spread through the world —
Is my lion at home, I wonder?
Lying at night I dreamed a dream,
In my dream I saw a hard matter.
I saw my father Manas the lion.
I saw a merciless calamity.
My father Manas the tiger
Stands there enraged.
Saying, he sees not that I protect him,
Saying, he vows no beast to my spirit,
Nor slaughters offering at the tomb,
Power gushing from his majesty,
When I looked on the merciless one's form,
From the batyr's body
A whole sockful of hair came forth.

Saying, he knows not that I, dragon and tiger,
Have watched over his back,
That the enemy's road so many times
I have cut — he knows it not.
So many seasons, so many days,

Koruduğumu bilmez diye,
Kara yeleli bozkurt kaplan
Manas girdi düşüme.
Akolpok'u giymiş,
Akkula küheylana binmiş.
Adı Hızır, divane,
Sıcacık gem vurup doğrultup,

Hoplayıp duran kula atını
Almış, ah tövbe,
On iki çoro yedeğinde.
Tanrı vergisi bu bir baht –
Ardına terkisine almış,
Töre atamın bindiği dağ gibi taht,

Töre Almambet ile er Çubak.
Gece yatıp düş görsem,
Dava edip girdi üç vakit.
Geçit bozup, yol açıp,
Nice düşmana el saldın,
Yukarı yere çıktığında
Destek oldum ya, çocuklar,
Aşağı doğru inişte
Dayanak oldum ya, çocuklar.
Söylenen söze uymazsın,
Öteden beri her zaman,
Atacığım böyleydi deyip,
Ak kümbeti ziyaret edip gelmezsin!
İncinip bağırıp,
Ant sizi çarpar diye.
Yaklaşıvermiş üstümüze,
Öfkelenmiş bağırarak.
Hunharın sözünü tutalım,
Atacığımın Ak kümbetini –
Ayköl hanı ziyaret ediverelim!
Denen söze uyalım,

Padişah aslanın kendisine
Mal kesip verelim!

Saying, he knows not that I protected him,
The black-maned grey-wolf tiger
Manas entered my dream.
He had donned his Akolpok,
He had mounted the courser Akkula.
His name Hızır, God-possessed,
Bridling him warm and setting him straight,
His prancing dun horse
He had taken — ah, mercy —
Twelve çoros in his train.
This is a fortune given by God —
He had taken up behind his crupper,
The mountain-like throne my töre father rode,
Töre Almambet and the man Çubak.
When lying at night I dream,
Three times he entered, pressing his claim.
Breaking passes, opening roads,
You laid hands on many a foe,
When you climbed to the high ground
I was your support, my children,
On the downward slope
I was your stay, my children.
You heed not the spoken word,
From of old, at every season,
Saying, thus was my dear father,
You never come to visit the white tomb!
Aggrieved, crying out,
Saying, the oath will strike you down.
He had drawn close upon us,
Enraged, shouting.
Let us keep the merciless one's word,
My dear father's White Tomb —
Let us go visit the Ayköl khan!
Let us heed the word that was said,

To the padishah lion himself
Let us slaughter beasts and give!

Öbür dünyaya gitmiş aslanlara,
Evliya dokunmuş erlere,
Dediğine uymazsak,
Mal kesip vermezsek,
Ruhu her gün üstümüzde olmaz mı,
Bize öfkelenirse sömürmez mi!
Kahredip kaskatı edip,
Toptan yutuvermez mi!
Biten dağın çıkıntısında,
Kütük gibi duran burunda,
Kara yolun üstünde,
Bildiğimiz Ak-Çiy'in tam kendisinde,
Han atamın korganında
Kan çıkarıp, deve kesip,
Kur'an okuyup, mal kesip,
Bir dileyip bozkurda
Gidip gelsek olmaz mı!
Han atamın korganına
Ziyaret edip gelsek olmaz mı.
Boyna kuşak asıp,
«Kocosan, koruyagör! – deyip, Kara yeleli hunharın
Vah, atam bozkurda
Gerçekten yalvarıp,
Yalvara yakara gitsek olmaz mı,
O ulu karaltıların ruhlarını
Ziyaret ederek gitsek olmaz mı?
Öbür dünyaya gitmiş erenin
Ruhunu sayarak gidelim,
Ayköl Manas yiğidin.
Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Dolup yatan sayısız mal,
Durdurmadan toplayıp alalım.
Ak çadır gibi boz kısraktan
Altmışını bulalım.
Almambet, Çubak, Sırgak'ı
Birlikte ziyaret edelim,
Ruhların gönlünü alalım,

To the lions gone to the other world,
To the men touched by the saints,
If we heed not what he said,
If we slaughter no beasts and give,
Will his spirit not hang over us each day,
If he rages at us, will he not devour us!
Crushing us, turning us rigid,
Will he not swallow us whole!
On the spur where the mountain ends,
On the headland standing like a stump,
Upon the black road,
At the very Ak-Çiy we know,
At my khan father's korgan,
Letting blood, slaughtering camels,
Reciting the Qur'an, slaughtering beasts,
Making one plea to the grey wolf,
Should we not go and come back!
To my khan father's korgan —
Should we not go on pilgrimage and return.
Hanging a sash about the neck,
«Kocosan, protect us! — saying, Of the black-maned merciless one
Alas, to my father the grey wolf
Truly pleading,
Should we not go begging and beseeching,
The spirits of those great shades —
Should we not go visiting them?
Of the eren gone to the other world
Let us go honoring his spirit,
Of the brave Ayköl Manas.
The herds on the mountain, nine tümen,
The countless beasts lying in plenty,
Let us gather them in without pause.
Of grey mares white as a yurt —
Let us find sixty of them.
Almambet, Çubak, Sırgak —
Let us visit them together,
Let us win the good will of the spirits,

Ağabey, bozkurt, gidelim!
Karaltılara karışıp
Ay tırnaklı adayıp keselim.

Ruha çarpılmadan,
Diriye karşı utanca düşmeden,
Bir kurtulup kalalım.
Vah, ağabey kaplan,
Ayköl'ün ruhu koruyup,
Taşı yontup yol ettin,
Nice yeri yurt ettin,
Çağa kırgın başlattın,
Tufan suyunun dağıtıp giremediği

Beecin'i vurup yıktın.
Kakançın'ı kuşattın.
Han atam korudu, gördün mü,

Nice yeri yağmaladın!
Küheylanının basmadığı
Yerde bütün kalmadı,
Haykırışını duymayan
Halkta bütün kalmadı.
Bahadır ayköl Manas'ı
Saymayanın işi rast gider mi,
Ruhuna mal vermeden,
Öyle gezen adamın
Asla onduğu görülür mü?
Ak kümbeti ziyaret etmeyen,
Adam olup onar mı?
Ruha adayıp mal vermeden

Yatan adam onar mı?»
Kançoro böyle dedikten sonra,
Ak kümbeti ziyaret edip gelmeye,
Babası Manas'ın ruhuna
Ak boz kısrak adayıp vermeye –
Manas'tan kalan kızıl nar,
Kerameti bunca var.

Elder brother, grey wolf, let us go!
Joining the great shades,
Let us dedicate and slaughter the moon-hoofed.
Unstruck by the spirit,
Unshamed before the living,
Let us come away delivered.
Alas, elder brother tiger,
Ayköl's spirit protecting you,
You hewed stone and made a road,
You made many a place a homeland,
You loosed slaughter on the age,
Beecin, which the flood-water could not scatter and enter,
You struck and brought down.
You laid siege to Kakançın.
My khan father protected you — did you see it —
You plundered many a place!
Where your courser did not tread
No place was left whole,
Of people who did not hear your war-cry
None was left whole.
The batyr, ayköl Manas —
Does his work prosper who honors him not,
Without giving beasts to his spirit,
Of the man who goes about so —
Is it ever seen that he prospers?
He who visits not the white tomb —
Can he prosper as a man?
Without vowing and giving beasts to the spirit —
Does the man who lies idle prosper?»
After Kançoro had spoken so,
To go visit the white tomb and return,
To the spirit of his father Manas
To vow and give the white-grey mares —
The red nar left from Manas,
So great is its wonder-working power.

Kızıl narı çökertip,
Urganı ipi katladı,
Manas'tan kalan miz kazan –

Making the red nar kneel,
He coiled the rope and cord,
The bronze cauldron left from Manas —

Miz kazanı yükledi.
Yedek kazanını yükletip,
Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Toburçak, küheylan karışık,
Durdurmadan sürüp aldıydı,
Sıra sıra geçirttiydi.
Çadır gibi apak boz kısraktan
Doksan kısrak seçip kaldıydı, Ayköl aslana yalvarıp.
Yavru salmamış kurusundan,
Yelesi kuyruğu düzgününden,
Tay doğurmayıp, boş kalıp,
Yedi yıl kısır kalmış,
Beli bükülen semizinden,
Kısrak yakalatıp hazırlanıp,
«Yiğit atamın Ak kümbeti –
Ziyaret edeceğim deyip yalvarıp».
Horoz gibi kabaran yazık aslan
«Gümüş gözlü, gün yüzlü
Kalmış hazırlanıp.
Ak kümbeti ziyaret edeyim – deyip,
Baabedin adağını tez söyleyip,
Bahadır sultan hazırlanıp,
İşte böyle dururken,
Oynayıp duran büyük boz at
Binilecek olduydu,
On iki adamlık ak çadır,
Ortasında büyük bahadır
Yürüyecek olduydu.
Yazık kadın Ayçürök –
Ayçürök değil, büyük dert.
Hunhar ölür kaygısında,
Altı ay aşermede o sırada,
Biçare Çürök gebeydi.
Çürök düşünüp perişan olup,

He loaded the bronze cauldron.
Having the spare cauldron loaded,
The herds on the mountain, nine tümen,
Toburçak and courser mingled,
He drove them in without pause,
He had them file past row on row.
Of grey mares white as a yurt
He had picked out ninety mares, Pleading with the Ayköl lion.
From the dry ones that had cast no foal,
From those trim of mane and tail,
Bearing no colt, staying barren,
Seven years gone sterile,
From the fat ones bent of back,
Having mares caught, making ready,
«My brave father's White Tomb —
I will visit it, saying, pleading».
The poor lion swelling like a rooster,
«Silver-eyed, sun-faced —
Had stood made ready.
Let me visit the white tomb — saying,
Speaking quick the vow to Baabedin,
The batyr sultan making ready,
While things stood even so,
The great grey horse ever prancing
Was about to be mounted,
The white tent of twelve men's span,
In its midst the great batyr
Was about to set forth.
The poor woman Ayçürök —
Not Ayçürök but a great grief.
In dread the merciless one would die,
Six months with child-cravings just then,
Helpless Çürök was with child.
Çürök brooding, undone,

Gerçek bozkurda yalvarıp,
Bıldırcın gibi gözünden
Bölük bölük yaş gidip,
Kara üzüm gibi gözünden
Kamçı boyu yaş akıp,
Ardında altın kara saç –
Halka sığınak çınarım,

Pleading with the true grey wolf,
From her eyes like a quail's
Tears going in cluster on cluster,
From her eyes like black grapes
Tears flowing a whip-length long,
Behind her the golden black hair —
My plane tree, refuge of the people,

Ay değmiş gibi yazık baş.
Tel tel olup bölünüp,
İki gözden akan yaş
İki meme aşağı dökülüp,
Ak yaşmağını örtünüp,
Önünden yürüyüp davranıp,
Hikâyesi şöyledir –
O çileli Ayçürök çıktı hazırlanıp.

The poor head as if touched by the moon.
Parting strand by strand,
The tears flowing from her two eyes
Spilling down over her two breasts,
Veiling herself with her white yashmak,
Stepping out, moving before him,
Her tale is thus —
That long-suffering Ayçürök came forth, made ready.

Düşünden ürküp yanıp,
Töresinden ümidi kesip,
Çıkmış koşarak.
Yularına sarılıp,
Çığlığı basıverdiydi,
Kıl urganına dolanıp,
Ölçüsüz ağlayıverdiydi.
Gürleyen sultanım!
Altın gözlü, ay yüzlü,
Kurban olayım sultanım!
Ak kümbeti ziyaret edeyim diye,
Boş yere yola koyulma,
Altmış kadını, dul gelini,
Obanı öksüz koyup bırakma!
Gidersen ne zaman gelirsin,
Gidecek olursan ölürsün.
Gittiğin yerden gelmezsin,
Şen evini görmezsin!
Gece yatıp düş gördüm,
Başıma müşkül iş gördüm,
Zavallı cana zulüm gördüm.
Bozkurt, sana yanmıyorum.

Startled by her dream, burning,
Her hope cut off from her töre,
She had come out running.
Clinging to his halter,
She let loose her cry,
Winding herself in the hair-rope,
She wept beyond all measure.
My thundering sultan!
Golden-eyed, moon-faced,
Let me be your sacrifice, my sultan!
Saying, let me visit the white tomb,
Do not set out on the road in vain,
Your sixty women, your widowed brides,
Do not leave your aul orphaned!
If you go, when will you come back,
If you are set on going, you will die.
From where you go you will not return,
You will not see your merry home!
Lying at night I dreamed a dream,
I saw hard matters upon my head,
I saw cruelty done to my poor soul.
Grey wolf, I do not burn for you.

Öz canıma yanıyorum.
Gece yattığım düşümde,
Dertli müşkül işimde,
Geniş ırmak hazinem
Kuruyup gölcük olmuş,
Bu ne ola ki?

Kançoro beddua etmiş,
Bu ne ola ki?
Törem, bu düşümü yorsana!
Küt boynuzlu boz boğa,
Sultanım diye böğürüp,
Su içinde bön bön bağırıp,
Yerin dibinde bağırır,
Bu ne ola ki?
Kırk memeli kurnaz tazı
Aya bakıp koklanıp,
Aya bakıp sızlanır,
Size bakıp koklanır.
Bir de bakınca o kancık,
Kaplanlık hâlinden çıkmış,
Sıçanlık hâline varmış,
Bu ne ola ki?
Törem, bu düşümü yorsana!
Bu düşüm uğursuz düş –

Yüreğimin başını yerinden oynatan
düş. Basan düşman zorbalığını
Altın boynuzlu ak erkeç
Güne doğru meledi,
Koruyup duran birinizden
Görünürde biri kalmadı,
Bu ne ola ki?
Gözü kara, boz çalık bacaklı,
Görünenden çekinmeyen,
Kova dolusu yemden artırmayan,
Çırpınmayı bırakmayan,
Tabak dolusu ete doymayan,
Gördüğü canı komayan,

I burn for my own soul.
In the dream where I lay at night,
In my grievous, hard matter,
My treasury, the wide river,
Had dried into a puddle,
What might this be?

Kançoro has cast a curse,
What might this be?
My töre, read me this dream of mine!
The blunt-horned grey bull,
Bellowing, calling you my sultan,
Lowing witless in the water,
Bellows in the depths of the earth,
What might this be?
The cunning hound of forty teats,
Sniffing, gazing at the moon,
Whines gazing at the moon,
Sniffs gazing at you.
And when one looks, that bitch
Has fallen from her tiger state,
Has come down to the state of a rat,
What might this be?
My töre, read me this dream of mine!
This dream of mine is an ill-omened dream —
A dream that shakes my heart's crown from its place. The tyranny of the pressing foe
The white buck-goat with golden horns
Bleated toward the sun,
Of you who stood on guard,
Not one remained in sight,
What might this be?
Fearless-eyed, grey-brindle-legged,
Shying from nothing that shows itself,
Leaving nothing over from a pailful of feed,
Never ceasing its thrashing,
Unsated by a platterful of meat,
Sparing no soul it sees,

Kova dolusu ete doymayan.	*Unsated by a pailful of meat.*
Kanadını yayıp süzülmeden,	*Without spreading its wings and gliding,*
Kazı gölden uçurtmaz,	*It lets no goose fly from the lake,*
Kuyruğunu yayıp süzülmeden,	*Without spreading its tail and gliding,*
Kuğuyu gölden uçurtmaz.	*It lets no swan fly from the lake.*
Mahmuzu çelik, tırnağı tunç,	*Its spurs steel, its talons bronze,*
Çevresi iki arşın.	*Its girth two arşın around.*
Parıldayan altın bağ –	*The gleaming golden tie —*
Altın bağını koparmış,	*It has snapped its golden tie,*
Kim bilir nasıl müşkül iş,	*Who knows what hard matter,*
Aya doğru süzülüp gitmiş,	*It has glided away toward the moon,*
Bu ne ola ki?	*What might this be?*
Töre isen, aslan isen,	*If you are a töre, if you are a lion,*
Kara kılı tam ortadan yaran,	*You who split the black hair clean down the middle,*
Kadirşinas bozkurt er isen,	*If you are a grateful grey-wolf man,*
Bu ne ola ki?	*What might this be?*
Altından küheylan at gidip,	*The golden courser going from under you,*
Başına müşkül gerçekten yetip,	*Hardship truly overtaking your head,*
Dört bir yanından haykırıp,	*Shouting from all four sides,*
Düşman mızrak saplamış.	*The foe has driven in lances.*
Durmadan canın feryat edip,	*Your soul crying out without cease,*
Ortasında kalmış.	*You were left in the midst.*
Eyerini takımını kaldırıp,	*Lifting your saddle and its gear,*
Sırtına yük gibi vurmuşsun.	*You have slung it on your back like a load.*
Yalnızlığın cefasını,	*The torment of loneliness,*
Can yoldaşının kahrını,	*The grief of your soul's companion,*
Kançoro'nun horluğunu,	*The scorn of Kançoro,*
Ölçüsüz çekmişsin!	*You have borne beyond measure!*
Sağ omzundan kolun yok,	*From your right shoulder you have no arm,*
Sağ dizinden bacağın yok,	*From your right knee you have no leg,*
Böylece azap çekmişsin.	*Thus you have suffered torment.*
Akrabam cefa saldı diye,	*Saying, my kinsman dealt me cruelty,*
Önüne gelene söylemişsin,	*You have told it to all who crossed your path,*
Bu ne ola ki?	*What might this be?*
Bu düşümü yorsana!	*Read me this dream of mine!*
Kaplana sal denilse,	*If bidden, loose it on a tiger,*
Salınca canı sevindiren,	*Gladdening the soul when loosed,*

Isırdığı yeri paralayan,
Salanı güldüren,
Yanında gezdirdiğin ak tazı,
Atandan kalma itiniz,
Yurtça denenmiş yiğittir,
Bilirsen böyle malınız –
Altından yapılmış tasmasını
Altı parça çiğnemiş,
Boynunu yere koymuş,
Gerçekten değerli Kumayık,

Tearing apart where it bites,
Making its looser laugh,
The white hound you led at your side,
Your dog left from your father,
A brave tried by the whole land,
If you know it, such is your treasure —
Its collar wrought of gold
It has chewed into six pieces,
It has laid its neck upon the ground,
The truly precious Kumayık,

Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

Gak diyecek karga yok,
Guk guk uçan kuzgun yok,
Erenlerin hepsi toplanıp,
Böyleymiş dünya bok!
İnsan gezse de yoldaş can olmaz,

Yamaçta yiğit kesilmiş,
O Kumayık yiğidin,
Kaygılanıp karaltı bulamadan,
Atandan kalma Zulpukor
Çölde yalnız karaltı kalmış.
Kadir bilir, iş bilmez
Kötüler sahiplenivermiş.
O yiğidin Kumayık'ını
Elin eli sahiplenip kalmış,
Bu ne ola ki,
Bu işin nasıl, yorsana?
Hani gaipten rast gelen,
Bu ne ola ki?
Hunhar atanın eline
Issız bozkırdan bulunan,
El üstünde tutulan altı çelik,
Kana batırıp suverilmiş,
Soyundan sopuna
Süsletip o keskini
Yük köşesinde saklamış.

No mountain on earth so big as a knucklebone,
No crow to cry caw,
No raven flying with its croak,
All the erens gathered —
Such, it seems, is this dung of a world!
Though a man roams, no companion soul is found,
On the hillside the brave was cut down,
That Kumayık of the brave,
Grieving, finding no great shadow,
Zulpukor left from your father
Remained a lone shade in the desert.
Knowing worth, knowing no craft,
The base ones have claimed it for their own.
That brave one's Kumayık —
Stranger hands have claimed and kept him,
What might this be,
How stands this matter — read it!
The one met from the unseen, remember,
What might this be?
Into the merciless father's hand
Found in the desolate steppe,
The six-steel held in honor,
Dipped in blood and tempered,
For his line and lineage
He had that keen blade adorned
And kept it in the corner of the baggage.

Toltosunu altından yaptırmış,
Boz tosun boğazlanmış.
Sapına cevher sarmış,
Fazlasıyla suverip onarmış,

Eşyada böylesi olmamış.
Özenle sarıp sarmalatıp,
Süsleterek baktırmış.
Gökten inen altı çelik – Topal usta
Bölökbay,
Altı çeliğin yamanı,
Düşman kaçırtan yamanı,
Rast geleni doğrayan,
Gelen canı kemiren,
Kahrından insanın zulüm gördüğü,
Değdiği sağ kalmasın diye,
Kara taşa çalındığında
Çat diye yarıp üçe bölen.
Otlağa koysa yangın salan,
Gören kul sevinmiş.
Salladığı yere ölüm götüren.

Its pommel he had wrought of gold,
A grey bullock was slaughtered.
Its hilt he wound with gems,
He tempered and made it whole beyond measure,
Among things its like has never been.
Wrapping and swaddling it with care,
He had it adorned and tended.
The six-steel come down from heaven —
The lame smith Bölökbay,
The most fearsome of six steels,
The fearsome one that routs the foe,
Hewing down whatever it meets,
Gnawing the soul that comes against it,
From whose wrath men have seen cruelty,
So that whatever it touches shall not live,
When struck against black stone
Splitting it with a crack in three.
Loosed on the pasture, setting it ablaze,
The slave who saw it rejoiced.
Bearing death wherever it is swung.

İpeğini altınla işletip
Yılan karnı gibi örüp bağ yapılan,
Kan içerken kahır saçan,
Haykırıp kınından çıkarılsa
Kızarıp ağzı yalım kesilen.
Rast gelen can helâk olan.
Çar-aynaya çalınan,
Süsleyip özenle o karayı
Asil anamın sakladığı,
Ortasından kırılıp parçalanmış,
Vuracak Tanrı vurmuş,
Böylesi bir uğursuzluk olmuş.
Sevinip düşman onmuş,
Kınsız, kupkuru kalmış,
Ağır müşküle, belâya
Zülfikâr'ın düşmüş işte,
Bu nedir, ne ola ki?

Its silk embroidered with gold,
Its cord braided like a serpent's belly,
Spreading wrath while drinking blood,
When drawn shouting from its sheath,
Its edge reddening, turning to flame.
Any soul it met was destroyed.
Struck against the char-ayna plate,
Adorning that dark one with care,
Kept safe by my noble mother,
Broken and shattered through the middle,
God who would strike has struck,
Such an ill omen has come to pass.
The foe rejoiced and prospered,
Left sheathless, bone-dry,
Into heavy hardship, into woe,
Your Zülfikâr has fallen, see,
What is this, what can it mean?

Elindeki aybaltan
Hani körüğüne geldiğinde,
Karanlığa haraç düşüp
Kömürüne geldiğinde
Gök körpe orman oyulmuştu,
Ağzına zehir sürdürüp,
Sapına altın kaktırıp,
Cenge yaraşır besletip,
Babandan kalma büyük usta.

Düşman görüp beğenmiş,
Heybetle duran aybalta
Ucunu ulayıp su vermiş,
İnsanın gözyaşıyla suvarmış.
Bana pusat olsun diye,
Sapı tutuşup kızarıp,

İnsan bakıp duramamış,
Kaidesi dörde bölünüp,
Ağzı seksen parça olmuş.
Altmış kadın, dul yengen
Eri ölmüş gibi ağlamış,
Bu nedir, ne ola ki?
Bu düşümü yorsana.
Bu düşüm pek korkulu düş,
Kara gündür, beyim, sözümü dinle,
Yüreğimin başından korktuğu düş,
Burcu burcu duman tüttüren,
Senin kuşandığın Akkelte
İçini oyup eğeleyen,
Ağzını dibini ölçüp biçen.

Şurasındaki eğri büğrüsünü
Davut ile dost imiş,
Keskin usta düzeltmiş.
Canlı tüfek Akkelte,
Canlılarda böylesi olmamış,
Kuşanıp çıksa karaltın
Kıra ovaya salınan,

The moon-axe in your hand —
When it came to the bellows,
When tribute fell upon the dark,
When it came to the coals,
The young green forest was hollowed out,
Its edge smeared with poison,
Its haft inlaid with gold,
Fed and made fit for battle,
By the great master left from your father's day.
The foe saw it and admired,
The moon-axe standing in majesty,
Its tip joined on and tempered,
Quenched in human tears.
That it might be a weapon for me,
Its haft catching fire, glowing red,

No man could bear to look on it,
Its base split into four,
Its edge broken into eighty pieces.
Sixty women, your widowed kinswomen,
Wept as though their men had died,
What is this, what can it mean?
Come, read this dream of mine.
This dream of mine is a fearsome dream,
It is a black day, my bey, heed my words,
A dream that frightened my heart's core,
Sending up smoke coil upon coil,
The Akkelte that you gird on,
Its bore hollowed out and filed,
Its muzzle and breech measured and trimmed.
Whatever crookedness was in it,
He was a friend of Davut, they say,
The keen master set it straight.
Akkelte, the living gun,
Among living things there was none like it,
Girded on, its dark form going forth,
Striding out to steppe and plain,

Keskinlikte böylesi olmamış,
Yüz tutan düşman kırılmış,
Çarpışan düşmana uzatınca
Cansızlarda böylesi olmamış,
Uzatsa düşman yok olmuş,
Atışa çıkageldiğinde
Azaba kendisi karışan,
Ay omuza asılsa,
Tutuşacak düşmana rast gelse
Omuz başında gümbürdeyip,
Kendi kendine ateşlenirmiş.
Kundağını çelikten burduran,
Kapışan düşmana nişanlayan.
Davut ile danışıp,
Tökör usta düzeltmiş.
Güm dediğinde çın diye öten,
Dumanından önce can gitmiş.
Fitili kor gibi kızaran,
Çarpışan düşmana uzatınca

In sharpness there was none like it,
Foes who faced it were cut down,
When leveled at a clashing foe,
Among lifeless things there was none like it,
When aimed, the foe was no more,
When it came forth to the shooting,
It joined the torment itself,
Slung moon-like upon the shoulder,
If it met a foe to grapple,
It thundered at the shoulder,
And fired all by itself.
Its stock twisted round with steel,
Aimed at the grappling foe.
Taking counsel with Davut,
Master Tökör set it right.
Booming once, then ringing clear,
Life fled before its smoke.
Its fuse glowing like an ember,
When leveled at a clashing foe,

Altmış karış uzarmış.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Akkelte gibisi olmamış.
Ününü duyan düşmanlar
Çaresin bulamayıp kırılmış,
Uzaktaki yere nişanlanan.
Yakut taştan yardırıp
Gezine koydurmuş.
Uzattığında öylece
Uzatan canı sevindiren,
Nişanladığını deviren.
Süsletip yoluna koydurtmuş,
Tutuşulan düşmana saklatmış.
Ola ki kirlenir diye,
Sahtiyanla kaplatmış.
Küheylanım, senin Akkelte'n
Ortasından kopmuş da,
Kundağı tümden parçalanmış.
Bu nedir, ne ola ki,

It stretched sixty spans long.
Ears have heard, eyes have seen,
There was never one like Akkelte.
Foes who heard its fame
Found no remedy and were cut down,
It was aimed at places far away.
He had ruby stone split
And set upon its sight.
When leveled, just so,
It gladdened the soul who aimed it,
Toppling whatever it marked.
He had it adorned and set in order,
Kept it stored for the grappling foe.
Lest it should be soiled,
He had it cased in morocco leather.
My courser, your Akkelte
Has snapped through its middle,
Its stock utterly shattered.
What is this, what can it mean,

Bu uğursuzluğu yorsana!
Kaplan baban yiğitten
Yoldaş kalan geniş dürbünün,
Namlı baban yiğitten
Armağan kalan büyük dürbün,
Altından yapılma sapı var,
Boy muskası gibi kılıfı var,
Ölçüye sığmaz büyük dürbün,
Düşmana doğru tutulurdu,
Düşmandan haber alınırdı.
Camı kırılmış büyük dürbünün.
Ah, elinden geçip gitmiş,
Tersine dönüp bu dürbünün
Camı paramparça kırılmış.
Tutacak yeri küt kalıp,
Elinizde öyle kalmış.
Bu nedir, ne ola ki?
Bu karayı yorsana?
Elindeki sırlı mızrağın

Come, read this evil omen!
From your tiger father, the brave,
Your wide spyglass, left as companion,
From your famed father, the brave,
The great spyglass left as gift,
It has a handle made of gold,
It has a case like a body amulet,
A great spyglass beyond all measure,
It was trained upon the foe,
News of the foe was gathered through it.
The great spyglass's lens is broken.
Ah, it has slipped from your hand,
This spyglass, turned all backwards,
Its lens smashed to splinters.
Its grip left blunt and useless,
It stayed just so in your hands.
What is this, what can it mean?
Come, read this black sign!
The lacquered lance in your hand —

Çeliği akıp gitmiş,
Körelmişi elde kalmış.
Mızrak köreldi, çare yok,
Çare bulamaz dururken,
Nara atıp sayısız düşman
Çepeçevre kuşatmış.
Silâhı pusatı böylece
Kara gün olup kalmış,
Bu nedir, ne ola ki?
Kalabalıktan olacak seferin,
Vah, beyim kaplan,
Ecelden olacak kaygın,

En azından böyle işte,
İnletecek seni seferin!
Engebeli Keñ-Kol, geniş Talas
Düşünde müşkül iş görmüş,
Akan doğru düzgün pınar yok,
Babam deyip ardından kalacak

Its steel has flowed away,
Only its blunted stub stayed in hand.
The lance is dulled, there is no remedy,
And while it stood beyond all cure,
Countless foes, roaring war cries,
Encircled it all around.
Thus arms and armor alike
Have become a black day,
What is this, what can it mean?
Your campaign will be against a multitude,
Alas, my bey, my tiger,
Your grief will come of death's appointed hour,
At the very least it is so,
This campaign will make you groan!
Rugged Keñ-Kol, broad Talas
In my dream met with hardship,
No spring flowed straight and true,
To remain behind you crying Father —

Ardında umut bağlanan oğlun yok,
Nice olur bu kahpe dünya!
Hani Kara-Buura'dan, Çatkal'dan
Velveleye karışıvermiş.
Yamacından kaya göçüp,
Dar geçidini tıkamış.
Dibiniz dümdüz yol olup,
Tümüyle bu halk hor olup,
Yangın sönmüş gibi olmuş.
Bu nedir, ne ola ki,
Bu müşkül nasıl, yorsana?
Üstündeki Akolpok
Yakası kirlenip kararıp,
Eteği yırtık savrulup,
Yen ucundan kor alıp,
Bağrını kurşun alıp,
Eteği dilim dilim savrulup,
Boyu tutuşup kararıp,
Kançoro'n giyinivermiş,
Bu nedir, ne ola ki?
Gök demirden tolgan,
Tabılgı yakılsa kor geçmez,
Cezayil atsa ok geçmez,

You have no son on whom hope is bound,
What will become of this treacherous world!
See, from Kara-Buura, from Çatkal It fell
all at once to uproar.
Rock slid down from the hillside,
And blocked the narrow pass.
Your foundations became a flattened road,
This whole people fell to scorn,
It was as if a fire had gone out.
What is this, what can it mean,
What is this hardship — come, read it!
The Akolpok upon your back,
Its collar soiled and blackened,
Its skirt torn and flapping,
Its cuff catching embers,
Its breast taking a bullet,
Its skirt whipped to ribbons,
Its length catching fire, blackening,
Your Kançoro put it on,
What is this, what can it mean?
Your helm wrought of gray iron,
Though tabılgı burn, no ember pierces it,
Though a jezail fire, no ball pierces it,

Ölçüsüz kaba düşmana
Ganimet olup kalmış,
Bu nedir, ne ola ki?»
Gerekli kadın Ayçürök –
Musibetli şirret kadın
Ölçüsüz kötü düş görüp,
Düşününce müşkül iş görüp,
Yularına dolanıp,
Çığlık çığlığa ses salmış,
Kara örgüsüne sarınıp,
Ölçüsüz ağlayıp kalmış.
On kez üst üste düş görmüş,
O karayüzlü şirret
Düşünü anlatıvermiş.
İşini söyleyivermiş.

To the measureless brutish foe
It has been left as plunder,
What is this, what can it mean?»
The needful woman Ayçürök –
The calamitous shrew of a woman,
Having dreamed a measureless evil dream,
Seeing hardship when she pondered it,
Tangling herself in her halter,
She raised cry upon cry,
Wrapping herself in her black braids,
She wept beyond all measure.
Ten times over she dreamed the dream,
That black-faced shrew
Told out her dream at once.
Spoke out the matter at once.

İnsana bildirmez, halka sezdirmez,
Velveleye girivermiş.
Üç uyusa düşe girmeyen,

Onulmayan bir azap.
Öfkelenip Semetey:
«İyi kadın diye bilirdim,
Canı çıkası şirretim,
Baksı kadınmışsın sen!
Peri kızı gibi salınan
Peri* kadın diye bilirdim,
Huyu kara, bahtı kara
Miskin kadınmışsın sen.
Üstün kadın diye bilirdim,
Her müşkülü karıştıran
Sen zevzek kadınmışsın.
Küt boynuzlu gök boğan
Su dibinde böğürdüyse,
Han babanız Akun han
Kazaya uğrayıp, han ölüp,
Han baban ölüvermiş demektir,
Kalabalık Oogan yurdunu
Düşman ele geçirmiş demektir.

Halkının karanlıkta kalışı –
Ordanı hor kılıp,
Keregesini kırıp döküp,
Gelinini kızını ağlatıp,
Baban Akun'un ölüşüdür.
Babacığının kalesini,
Han ölüp karanlık çökünce,
Girip düşmanın bölüşüdür.
Opol'a baban konmuş,
Babacığın ölünce Oogan yurdu

Düşmana ganimet olmuş.
Düşünü baştan sona yordum:
Kırk memeli boz kancık
Aya bakıp sızlandıysa,

Telling no man, letting no folk sense it,
She fell at once into uproar.
What enters no dream though one sleep thrice,
A torment past all healing.
Semetey, growing wrathful:
«I took you for a good woman,
My shrew — may your soul depart!
You have proved a shaman-woman!
Swaying like a peri's daughter,
I took you for a peri woman,*
Black of temper, black of fortune,
You have proved a wretched woman.
I took you for a peerless woman,
Stirring up every hardship,
You have proved a prattling woman.
If the blunt-horned gray bull
Bellowed at the water's bottom,
Your khan father, Akun khan,
Has met calamity — the khan has died,
It means your khan father has died,
It means the teeming Oogan land
Has been seized by the foe.

Your people's being left in darkness –
His orda brought to scorn,
Its lattice frames smashed and scattered,
Its brides and daughters set to weeping,
That is the death of your father Akun.
Your dear father's fortress —
The khan dead and darkness fallen,
That is the foe entering and dividing it.
Your father had camped at Opol,
With your dear father dead, the Oogan land
Has become the foe's plunder.
I have read your dream from start to end:
The gray bitch with forty teats —
If she whimpered gazing at the moon,

Bana bakıp kokladıysa,
Anacığının dul kalışıdır.
Tazının sızlanıp durması –
Dört yaşında öküz derisini
Tam da onun kederidir.
Cırlayıp duran şirretim,
Senin anacığının dul kalışıdır, Sıkıca yatırıp ördürmüş.
Altın bağlı Akşumkar'ın
Boşanıp bağını didiklemesi,

Aya doğru süzülmesi:
Agin'in oğluydu o,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan büyük söz ustası

Acıbay ağanın ölüşüdür,
Ulağın da bugün gelişidir.
Elinde çeliğin kırılışı –
Çelikten çetin amcacığın
Tümönbay'ın ölecek oluşudur.
Akolpok'un tutuştuysa,
Oban Oogan kırılıp,
Baba ocağın yok, zavallım.
Kıl kadar biri bile kalmadan,
Kırılmış senin soyun,
Bunun neyini söylersin?
Baba ocağını sel almış,
Dullarını er almış,

Yaban eller ganimet kılmış,
İbretlik olup kırılıp,
Cırlayıp duran karayüz,
Tek bir akraban kalmamış!
Baban başta büyük han
Akun imiş deyip de,
Babam Manas handan mal esirgeyip,

Babanın körü, sinsi kadın,

If she sniffed while gazing at me,
That is your dear mother left a widow.
The hound's ceaseless whimpering –
The four-year-old ox's hide —
That is the very grief of her.
My shrew who keeps on wailing,
It is your dear mother left a widow, He had it laid down tight and plaited.
Akşumkar of the golden jesses —
Her breaking loose and plucking at her bonds,
Her gliding toward the moon:
He was the son of Agin,
Flat-jawed, broad-tongued,
The great master of words who never erred —
That is the death of elder Acıbay,
And the coming of his messenger this day.
The steel breaking in your hand –
Your dear uncle harder than steel,
That is Tümönbay soon to die.
If your Akolpok caught fire,
The Oban Oogan are cut down,
Your father's hearth is gone, poor soul.
With not one left, not a hair's worth,
Your kin have been cut down,
What of this is there to tell?
A flood has taken your father's hearth,
Men have taken its widows,

Alien hands have made it plunder,
Cut down to a byword of warning,
You wailing black-face,
Not a single kinsman of yours remains!
Saying your father was the great khan
Akun at the head of all,
He grudged goods to my father Manas khan,
Your father be damned, sly woman,

Bu kâfir olmuş meğer» – deyip,

Kara kayış buldursun,
Vursa kulak çınlatan,
Karşılık veren kadını
İki büklüm eden buldursun,
Opol Dağı'nın tabılgısını
Köküyle birlikte yoldurmuş,
Kamçı sapına burdurmuş.
Özüne sıkı gerdirmiş,
Dört erkecin derisini,
Avuç yeri aynalı,
El bağı püsküllü,
Kamçının ucuna düğüm koymuş,
Karanın ineceği yerine
Denk düşürüp ölçüyle kurşun koymuş,
Değdiğinde öylece
Çelimsiz adam yok olurdu,
Vurduğunda güçlü adam
Sararıp düşer, güç bela ayılırdı»,
Salladığında toz kalkardı,
Sallayıp çekip alıncaya dek
Kara koyu kan giderdi,
Sararıp düşüp derman giderdi.
Kara kayış buldursunu
Kavrayıverip çevirip,
Akun'un kızı Çürök'ü,
Çat dedirtip zavallıyı,
Böğrüne çekip savurup,
Büzülüp kalan kancığın

Kırmalı ala gömleği
Kıvrımından söküldü,
Fıkır fıkır kanı döküldü.
Kara çiçekli gömleği
Böğründen ayrılıp,
Kıvrım kıvrım o karanın
Sızım sızım kanı döküldü,
Gücü gidip bitkin düşüp,

This one proved an infidel, it seems» – saying,
The black rawhide buldursun,
That sets ears ringing when it strikes,
The woman who answers back —
The buldursun that bends her double,
The tabılgı of Mount Opol
He had torn up root and all,
He had twisted into a whip-haft.
Had it stretched tight upon its core,
The hides of four he-goats,
Its grip set with a mirror-plate,
Its wrist-loop hung with tassels,
He set a knot at the whip's tip,
And where the black lash would land
He set lead, weighed out to measure,
So that when it merely touched,
A frail man would be no more,
And when it struck, a strong man
Would fall pale and barely come to»,
Dust rose when he swung it,
By the time he swung and drew it back
Dark thick blood would flow,
One fell pale, all strength gone.
That black rawhide buldursun
He seized at once and whirled,
Akun's daughter Çürök —
Making it crack on the poor thing,
He hauled and lashed her flank,
And the cowering bitch's

Pleated motley shift
Tore loose along its folds,
Her blood spilled bubbling out.
Her black-flowered shift
Parted from her flank,
And fold on fold, that dark one's
Blood spilled out in searing trickles,
Her strength fled, she fell exhausted,

O zaman Çürök kan yitirip,
Perizade zavallının
Boduk gözü gibi gözleri sulandı,
Çaresi tükenip Ayçürök
Bahadır aslana ilendi:
«Bağrım acıdı, dinlemedin,
Olmadın gök yeleli, onmadın,

Düşününce cana aman vermedin!
Gittiğin yerden gelmeyesin,

Şenlikli evini görmeyesin!
Gittiğinden dönmez ol,
Karnımda üç aylık emanet var,
Gürleyip geri gelmeyesin!
Yiğit beyim, onmaz ol,
Dik baktığı öylece ölürdü.
Karnımdaki dölünü görmeyesin!
Gittiğin yerden dönmeyesin!
Sen gelip vasiyet söylemeyesin» – Yedi günü geçmezdi.
Hepsinden beter ilenip Ayçürök
Öfkelenip cinlenip,
Fazlasıyla ilenmişti,
Sinek gibi canı çığrışıp,
Böğrünün eti sızlayıp,
Perizade bahtı kara
Katı bir ilençle ilenmişti.
Şaşılığı olmayan koyun gözlü,
Çili olmayan ak yüzlü,
O Ayçürök kadının,
Aklı üstün kâfirin,
Perizade bahtı karanın,
Beyinden kamçı yediğinde
Eti acıyıp çığrışıp,

Ölçüsüz ilenip hıçkırıp,
Canı yanıp çığrışıp,
Fena hâlde ilenivermiş.

Then Çürök, losing blood,
The poor peri-born one's
Eyes welled like a camel calf's eyes,
Her remedies spent, Ayçürök
Cursed the batyr lion:
«My heart ached, you would not listen,
You were no gray-maned one — may you not prosper,
Pondering it, you gave no quarter to a soul!
May you never come back from where you go,
May you never see your festive home!
Never return from your going,
In my womb is a three-month trust,
May you never come thundering back!
My brave bey, may you not prosper,
Whom he stared down would die just so.
May you never see the seed in my womb!
May you never return from where you go!
May you never come to speak your last will» – It would not pass seven days.
Cursing worst of all, Ayçürök,
Enraged and possessed,
Had cursed beyond all bounds,
Her soul shrilling like a fly,
The flesh of her flank throbbing,
The peri-born, black of fortune,
Had cursed with a bitter curse.
Sheep-eyed with never a squint,
White-faced without a freckle,
That woman Ayçürök,
The infidel of surpassing mind,
The peri-born, black of fortune —
When she took the whip from her bey,
Her flesh smarting, shrieking,

Cursing measurelessly, sobbing,
Her soul burning, shrieking,
She let fly a dreadful curse.

Pırıl pırıl bahtı kara
Peri soyunun kızıymış,
Kerametli bir canmış,
Altı aylık müşkül azabı
Şimdiden söyleyiveren
Koruyucusu var imiş.
Perinin kızı Çürök'ün,
Süzgün bakışlı belâlın,
Baksam ne biçim canmış,
Karayüzün hâlini sorma.
Azabı, cehennemi, müşkülü
Bilip duran bir canmış.
İlendiğini ondurmaz.
Dudağında beni var,
Dilinde sigili var,
Diklenirse onmaz eden,
Kerametli kancığın
İlenci boşa gitmezdi.
İlense hata etmeyen,
Gerçekten ilenip bastıran,
Tam bir belâ Ayçürök
Beyine böylece ilenip,
Duramayıp çığrışıp,
İlencini geri almak için
Zavallı kadın hıçkırıp,
Bağışla diye Tanrı'dan
Yine dileyip hıçkırıp,
İlencim suya olsun deyip,
Bitkin düşüp altı duayı
Açıktan okumuştu,
İlencim kara suya deyip,
Kahırlanıp Ayçürök
Kara suya tükürdü.
Kara pınar, kaynar su

Dibiyle birlikte tükenip,
Kupkuru olup kalmıştı,
İlencinin kahrından
Kara su kuruyup kalmıştı.

The shining one, black of fortune,
Was a daughter of peri stock,
A soul possessed of wonders,
The hardship six months distant
Telling of it even now —
She had a guardian spirit.
Çürök, daughter of the peri,
The languid-eyed bane —
When I look, what a soul she was,
Ask not the state of the black-face.
Torment, hell, and hardship —
She was a soul who knew them all.
Whom she curses never prospers.
There is a mole upon her lip,
There is a wart upon her tongue,
Who defies her she leaves ruined,
That wonder-working bitch —
Her curse never went for naught.
When she cursed she did not err,
Cursing in truth and pressing it home,
A very bane, Ayçürök,
Cursed her bey just so,
Unable to stop, shrieking,
And to take back her curse
The poor woman sobbed,
Begging pardon of God,
Pleading again and sobbing,
Saying: Let my curse fall on the water,
Spent and weary, the six prayers
She recited aloud,
Saying: My curse upon the black water,
In anguish Ayçürök
Spat into the black water.
The black spring, the seething water,

Ran dry down to its bed,
It was left bone-dry,
From the anguish of her curse
The black water had dried away.

Beşikten dünür kılınmıştı.

Kaygılandı Ayçürök,
İlencim taşa olsun deyip, O periden
üstün ün salmış,
Kara su değil, sen taşı,
Köklü kara taşına
Âdetince ırım edip Ayçürök
Tükürüp durmuştu.
Tükürüp saldığı zehrinden
Çadır kadar kara taş
Sırtı boyunca çatırdayıp,
Kat katından parçalanıp,
Tam ortadan yarılıvermişti.
İlencin gücü işte böyleydi,
İlenip Çürök onmadı,
İlenmeden de onu bırakmadı.
Ak kümbezi tavaf edeyim deyip,
Babası gök yeleli er kişiydi,
Sonunda gök yeleli aldırmadı.

İlencinin fena oluşunun sebebi:
Oogan hanı Akun han,
O da kolay değil, bahadır can.
Ocak çukurunu kazdırmış.
Yamacın belini kolaçan ederken,
Belden çıkıp varınca,
Belen'in ıssız belinden,
Perilerin oynadığı yerinden,
Dolambaçlı yürüse rastlanan,
Issız kırda bulunmuş.
Durmadan toy malı kesilip,
Adı Çürök konulup,
Pamuk beze sarıp belemişler,
Peri soyundan diye yormuşlar,
Kalabalık halka toy edip,
Han Akun'un hazinesi
Epeyce harcanmış.
Uğurlu bir çocuk bu deyip,

From the cradle they had been made kin by betrothal.
Ayçürök grew troubled,
Saying: Let my curse fall on the stone, Her fame outsoared that peri's,
Not the black water — you, the stone,
Upon the deep-rooted black stone,
Working the rite by custom, Ayçürök
Kept on spitting.
From the venom of her spittle
The black stone big as a tent
Cracked all along its back,
Shattered layer from layer,
And split clean through the middle.
Such was the power of the curse,
Cursing, Çürök found no peace,
Nor without cursing would she leave him.
Saying: Let me circle the white kümbez,
His father was a gray-maned man of valor,
In the end the gray-maned one paid no heed.
The reason her curse was so dire:
Akun khan, khan of the Oogan,
He too was no light matter — a batyr soul.
He had the hearth-pit dug.
While scouting the hillside's saddle,
Coming up over the pass,
From Belen's desolate pass,
From the place where peris play,
Met when one walks the winding ways,
She was found on the desolate steppe.
Feast-cattle were slaughtered without pause,
She was given the name Çürök,
They swaddled her in cotton cloth,
They read her as born of peri stock,
They feasted the teeming folk,
And khan Akun's treasury
Was spent a goodly deal.
Saying: This is a child of good omen,

Kulağı duymuş yaşlılar,

Keskin kulaklı nice can
Peri yanına yormuşlar,
Manas'a hoş görünmek isteyip.
Bereketli bahtı kara
Namlı Çürök ilendi.
Şanlıyı, kan içici beyin,
Süzgün bakan bahtı kara
Çürök'ü dövüvermesi üzerine,
Yüklettiği ak çadır,
Babadan üstün büyük bahadır,
Doksan kısır kısrak alıp,
Dolusuyla iğdiş deve alıp,
Altmış yiğidi yoldaş alıp,
Ak kümbeze varmıştı.
Özellikle tavaf edeyim bunu deyip,
Kıymetli Manas gök yeleliden
Yaman yiğitten kalan tunç kazan,

Asılıp kurulsa içine ordu aşı sığardı.

Bir tek değil, nice karaltıya,
Yüz devenin eti bolca sığardı.

Kocosan gök yeleli sağken
Cekeyboz'a katlattırırdı,
Süsleyip özenle o karayı
Nar buğraya yükletirdi,
Yüzden fazla kısrak kestirirdi,

Bereketli tunç kazan.
Sefere çıkan sayısız ordunun,
Acıksa, karnını doyururdu,
Ayköl'ün sayısız yılkısı
On binlercesiyle kesilirdi.
Yeri dolduran ordu varıp,
Yer eğilecek kadar çok varıp,
Bereketi işte böyle,

Elders whose ears had heard,

Many a keen-eared soul
Read her as kin to the peri,
Wishing to find favor with Manas.
The blessed one, black of fortune,
Famed Çürök cursed.
The glorious blood-drinking bey —
The languid-eyed one, black of fortune,
Upon his beating of Çürök,
The white tent he had loaded up,
The great batyr surpassing his father,
Taking ninety barren mares,
Taking gelded camels by the load,
Taking sixty braves as companions,
He had gone to the white kümbez.
Saying: Let me circle this above all,
From precious gray-maned Manas,
The bronze cauldron left from that fierce brave —
Hung and set, it held an army's meal within.
Not for one alone but for many a figure,
The flesh of a hundred camels fit with room to spare.
While Kocosan the gray-maned lived,
He would have Cekeyboz fold it up,
Adorning that dark one with care,
He would load it on the nar bull-camel,
He would have over a hundred mares slaughtered,
The bounteous bronze cauldron.
Of the countless host gone campaigning,
When hungry, it filled their bellies,
Ayköl's countless herds of horses
Were slaughtered by the tens of thousands.
The earth-filling host would come,
Come so many the earth might bend,
Such indeed was its bounty,

Sayısız tümen ordu doyardı,
İçinde yağ kaynayan,
Kırk kulplu tunç kazan,

Bereketi kaynayıp taşardı.
Nar develerden kesilirdi,
Alplar devler varıp doyardı,
Kerametli kazanı
Pehlivana astırıp kurdurup,
O kazanın içine
Doksan boz kısrağın etinden,
Kıpırdatmadan sıkıca koydurup,
O kümbezin kendisine
Semetey fal salmıştı,
Dişilerin en soylusu,
Geniş gömleklilerin en arısı,
Kadın kısmının başı,
«Anacığımın söylediği sözdü:
Gerçek ruhu var ise,
Nişan verir» – demişti.
Sanki hâlâ diri aslan babam,
Koruyucusu ulu babam,
Ay âlemi dize getiren
Arslan gibi büyük babam.
Anacığımın söylediği sözdü:
Sağ böğrüne dayanıp,
Koca yiğidim babam deyip varırsan,
Tanrı'nın verdiği çağ ise,
Kulunum, sende baht varsa,
İşini Tanrı onarırsa,
Seni evvelki baban korursa,
Oğlum, yolunda kaza olmazsa, Yolu açık olan kişiye
Kümbezin içi uğuldar,
Gümbürdeyip söylenir,
Karşısından yankı çıkar,
Yüzünün önünden gümbürdeyip,
Yiğit baban seslenir,
Özellikle göz kulak olduğundandır.

Countless tümens of troops were fed,
Fat boiling within it,
The bronze cauldron of forty handles,

Its bounty boiled and overflowed.
Nar camels were slaughtered for it,
Alps and giants came and ate their fill,
That wonder-working cauldron
He had strongmen hang and set,
And into that cauldron
The flesh of ninety gray mares
He had packed down tight and still,
And to the kümbez itself
Semetey had cast his augury,
Noblest of all womankind,
Purest of the wide-shifted ones,
Chief of the tribe of women,
«It was the word my dear mother spoke:
If his true spirit lives,
He will give a sign» – she had said.
As if still living, my lion father,
My great father, his guardian,
Who brought the moonlit world to its knees,
My great father like a lion.
It was the word my dear mother spoke:
Leaning on its right flank,
If you go saying: My great brave, my father,
If it is the season God has given,
My foal, if fortune is in you,
If God mends your affairs,
If your father of old protects you,
My son, if no mishap besets your road, For the one whose road is open
The kümbez's inside will hum,
It will speak with thunder,
An echo will rise before it,
Thundering before your face,
Your brave father will call out,
It is because he watches over you above all.

Kümbezin içi uğuldarsa,
Gök boğa gibi gümbürdeyip,
Böğürüp kümbez söylenirse,
Babanın seni koruduğundandır,
Artık belâ edemez,

If the kümbez's inside hums,
Thundering like a gray bull,
If the kümbez bellows and speaks,
It is your father protecting you,
No bane can touch you then,

Gelsin âlemin pehlivanı.
Ak kümbezi tavaf edip kulunum,
Babana malını adayıp gel,
Gümbürdemeyip sessiz kalırsa,
Ağır cehennem, müşkül iş demektir,
Tavaf etmeden geri dön!
Nişan olmadı deyip,
Anacığına söyleyip gel.
Bunun bir nişanı daha vardı:
Kümbezin kıble yüzünden,
Karşı yaka kenarından,
Hak dünyaya göçen babanın
Çınar bahçesi var ise,
Yassı hörgüçlü kara nar,
Han babanın Celmayan'ı,
Yelesi tüyleri ayrılıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Dört ayağı paytak paytak basıp,

Let the world's strongman come.
Circle the white kümbez, my foal,
Go pledge your goods to your father,
If it does not thunder but stays silent,
It means grim hell and hard travail,
Turn back without the circling!
Saying: There was no sign,
Come tell your dear mother.
There was yet another sign of this:
From the qibla face of the kümbez,
From the far bank's edge,
Your father, gone to the true world —
If his plane-tree garden stands,
The flat-humped black nar,
Your khan father's Celmayan,
Its mane and hair parted,
Tears spilling from its eyes,
Its four legs treading splayed and waddling,

Alt dudağı sarkıp şapırdayıp,
Gönülde nice tasa var,
Eline çıra, mum almış,
O hörgücün üstünde
Bir çıplak çocuk var.
Cumanın Kadir gecesinde
Gerçekten eline mum alıp,
Çıplak çocuk binerdi,
Sanki hâlâ diri Celmayan,
Eskisi gibi görünüp,
Hâlâ diri gezerdi.
Anacığımın sözüydü,
Esen olursan kulunum,
Söylendiği gibi görünüp,

Its lower lip drooping, smacking,
With many a sorrow in the heart,
Taking torch and candle in hand,
Upon that hump
There is a naked child.
On the Friday Night of Power,
Truly taking candle in hand,
The naked child would ride,
As if Celmayan still lived,
Appearing as of old,
It roamed as though still living.
It was my dear mother's word,
If you fare safe, my foal,
It will appear as it was told,

Nişan verir demişti,
Gerçek nişanı var mı ola?» –
Deyip, böylece, Semetey
O kümbeze vardığında,
Bakışını hazır kıldığında,
Altın yanaklı aybalta

It will give a sign, she said,
Is there truly such a sign, I wonder?» –
So saying, Semetey,
When he came to that kümbez,
When he made ready his gaze,
The gold-cheeked moon-axe

Sağ böğrüne dayanıp,
Sarsıldı yazık ki er,
«Koca yiğit babam kaldı deyip,
Şimdi hıçkırıp sarsıldı yazık ki er.
Yolun üstün, yoldaşlık edersen,

«Yoksulu ayırıp öz edin,

Yine gök yeleli han babam,
Yalnızın geldi, gözet onu!
Kulak burun yiyip vardı,
Kümbezin boşuna korunacağına
On ikisiyle birden el veren
Dertli babam, uyansana!
Alp karakuş yırtıcının
Tüneği gibi han babam,
Salınıp duran gökyüzünün
Sağ böğrüne dayanıp,
Direği gibi han babam.
Cihana kilit gerekenin
Ta kendisi olan aslan babam,
Doksan ırmak dalgalansa
Kavşağı gibi er babam,
Doksan dağın bitiminde
Çarpışması gibi aslan babam.
Korumazsan olmazdı,
Yerinden kopup ses salıp,
Beni kaplan babam korusana!» Cefalı müşkül iş nasıldır,
Feryadı basışı şöyleydi:
«Geniş Altay'da doğan,
Âleme ün salan,

Leaning on its right flank,
The man, alas, was shaken,
«Saying: My great brave father lay here,
Now sobbing, alas, the man was shaken.
Your way is supreme — if you bear me fellowship,
«Set apart the poor and make them your own,
Again, my gray-maned khan father,
Your lone one has come — watch over him!
He went devouring ears and noses,
Instead of the kümbez guarded in vain,
Giving his hand with all twelve at once,
My sorrowful father, awaken!
Of the alp-karakuş bird of prey
Like its roost, my khan father,
Of the swaying sky above,
Leaning on its right flank,
Like its pillar, my khan father.
He for whom the world needs a lock —
Its very self, my lion father,
If ninety rivers surge,
Like their confluence, my valiant father,
At the end of ninety mountains,
Like their collision, my lion father.
It would not do if you did not protect,
Tear loose from your place and give voice,
Protect me, my tiger father!» What hard toilsome trouble is,
Thus was his cry poured out:
«Born in the broad Altay,
Casting fame across the world,

On ikisine geldiğinde
Orda bozup ganimet alan,
Ulu ellere ordu salan,
Evliya babam, korusana.
Ala-Too'yu edinip yurt kılan,
Hiç değilse yeğenim yok,
Ala-Too'nun Kırgız'ını
Ustalıkla el kılan.
Ey, sultan babam, korusana!
Kümbezin içi uğuldamıyor,
On evliya toplansa,
Duası olan aslan babam,
Cümle halkın hepsine
Ata olan aslan babam.
Gözün ermediği pusarık,

When he came to twelve years,
Breaking ordas, taking plunder,
Loosing hosts on mighty lands,
My sainted father, protect me!
Who made Ala-Too his homeland,
I have not even a nephew,
Who made the Kırgız of Ala-Too
A people, with master's skill.
O my sultan father, protect me!
The kümbez's inside does not hum,
Though ten saints should gather,
My lion father, rich in prayer,
To all the people, every one,
A father — my lion father.
Haze beyond the reach of sight,

Kara yalçın bel babam.
Ay âlemi el kılan,
Kurbanın olayım aslan babam,
Yalnızın geldi, korusan ya!»
Haykırışı taş yarıp,
Yüce dağ gibi pusarık,
«Arslanım babam» – deyip vardı.
Sol böğrüne dayanıp,
Sarsılan er, zavallı,
«Sultan babam!» – deyip durdu,
Heybetlisi kulak kesilip durdu,
«Koca yiğit babam!» – deyip durdu.
Kümbez zerrece kımıldamıyor.
Nişan verip oynamıyor bile.
İşte o zaman Semetey,
Gönlü gidip bölünüp,
Gök yeleliniz böylece
Gözünün yaşı dökülüp:
«Yarık yamaçtan, sarp yoldan,
Yuvadan yalnızdım ben!
Tutup binecek küheylan yok,
Kaygılanıp ağlayacak akraba yok,
Gazaya binilecek Akkañkı'm,

My father, black sheer mountain pass.
Who made the moonlit world a people,
Let me be your offering, my lion father,
Your lone one has come — oh, protect him!»
His outcry split the stone,
Haze like a lofty mountain,
«My lion, my father» – saying, he went.
Leaning on its left flank,
The shaken man, poor soul,
«My sultan father!» – he kept saying,
The majestic one stood all ears,
«My great brave father!» – he kept saying.
The kümbez stirs not a whit.
It gives no sign, does not even tremble.
Then it was that Semetey,
His heart failing, torn in two,
Your gray-maned one thus,
Tears spilling from his eyes:
«From the cloven slope, the steep road,
From the nest I was alone!
No courser to catch and mount,
No kin to grieve and weep for me,
My Akkañkı for riding forth to war,

Ayaş babam Almambet'in yaptığı
eyerim yok!
Medet bilip görmeye,
Yürek coşuyor, beyin kaynıyor,
Yalnız Yaradan'a* gönlüm tok».
Babacığımın ak kümbezi
Tanrı fazlasını verecekmiş gibi değil,
Ne de haber salıp söyleniyor.
Bugün kıymetli soydaş, zavallı can
Sıkıntıyı görüp ölür herhal,

Made by my sworn father Almambet —
no saddle is mine!
To look to for succor,
The heart surges, the brain seethes,
Only in the Creator is my heart content».*
My dear father's white kümbez —
It seems not that God will grant more,
Nor does it send word and speak.
Today the precious kinsman, poor soul,
Will meet with anguish and die, no doubt,

Çetin kavga, büyük müşkül,
Kahrolası bu can görür herhal!
İçim tutuşup bağrım kor,
Tek sığınak kıldığım Külçoro'm,
Bende bundan başka karaltı yok.
Ay kararıp bulutlanıp,
Salınarak yürüyen aç arslan

Grim battle, great hardship,
This accursed soul will see them, no doubt!
My insides ablaze, my breast an ember,
My Külçoro, my only refuge,
I have no other figure beside him.
The moon darkening, clouding over,
The hungry lion pacing with swaying stride
—

Tek Külçoro'm duruyor, gönlü tok.
Ay eksilip gün geçip,
Öz teyze oğlu kuldu o,
Han Kökçö'nün oğluydu,
Ümötöy'ü kesip katladım,
Küheylanım Buurul ata yükledim.
Hıtay'ı bozup dönerken,
O gün ölmüşüm meğer,
Kızıl Buurul, kısa yeleli,
Arbuurul'dan ayrılıp,
Kaskatı yaya kalışım
Felâket olacak kara haberdir.
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşan,
Atadan kalan mirasım,
Yürüğü can için sınanmış,
Talihe yazılmış mirası,
Büsbütün bir büyük müşkülü
Görmeye koyulmuşum meğer,
Arbuurul'dan ayrılıp,

Only my Külçoro stands, his heart content.
The moon waning, days passing,
He was my own aunt's son, a bondsman,
He was the son of Han Kökçö,
Ümötöy I cut down and felled,
And loaded on my courser Buurul.
Returning from routing the Hıtay,
That day, it seems, I died,
Red Buurul, short of mane,
Parted from Arbuurul,
My being left stark on foot
Is black news that bodes disaster.
Joined when we were louse-small,
Yoked together when finger-small,
My inheritance from my father,
His swiftness proven for life's sake,
An inheritance written into fate,
A great hardship whole and entire
I have set out to see, it seems,
Parted from Arbuurul,

Ecelden önce kaygılanıp,
Ey, zavallı, ölmeye gelmişim meğer.
Kader yetip, mezar isteyip,
Kişinin etmeyeceği belâyı
Görmeye gelmişim meğer,
Bacaklarım gerilmiş, boz ata
Yükletilmeye gelmişim meğer,
Azabı, müşkülü düşmandan
Çekmeye gelmişim meğer.
Kümbezin içi uğuldamıyor,
Yaman yıkıcı aban ölür herhal,
Aşırı gaza, büyük müşkülü
Benim Külçoro kardeşim görür herhal.
Anacığımın söylediği sözdü,
Baştan fal salıp,

Grieving before my appointed hour,
Ah, poor soul, I have come here to die, it
seems. Fate overtaking, craving the grave,
A bane no man would work
I have come to see, it seems,
My legs stretched stiff, on a gray horse
I have come to be loaded, it seems,
Torment and hardship from the foe
I have come to suffer, it seems.
The kümbez's inside does not hum,
Your fierce, crushing aba will die, no doubt,
Exceeding war and great hardship
My brother Külçoro will see, no doubt.
It was the word my dear mother spoke,
Casting the augury from the first,

Nişanı yok demişti.
Ey, kurbanın olayım Külçoro'm,
Sığınak kıldığım aslan çorom,
Hepsinden yaman er çorom,
Gece tükenmiş herhal.
Kader isteyip su bitip,
Ey yavrum, gün tüketilmiş herhal.
Şu adak edilen çok eti
Tez pişirip görün,
Eli ermeyen yoksula, kalendere,
Dula, yetime, miskine
Adak edip verin.
Kur'an okuyup dönün,
Bugün oynayıp duruyor yüreğim,
Çocuklar, ordaya sağ esen varın!
Bozuldu görülen düş,
Çetin kavga, büyük belâ,
İnsanı zora sokuyor bizim iş.
Ey, kurbanın olayım Külçoro,
Dağdaki yılkım doksan bin baş.

She had said: There is no sign.
Ah, let me be your offering, my Külçoro,
My lion çoro whom I made my refuge,
My valiant çoro, fiercest of all,
The night is spent, no doubt.
Fate willing, the water done,
Ah my child, the day is used up, no doubt.
All this flesh pledged in offering —
See it cooked quickly,
To the helpless poor, to the kalender dervish,
To widow, orphan, and wretch,
Give it as an offering.
Recite the Qur'an and return,
Today my heart keeps fluttering,
Children, reach the orda safe and sound!
The dream that was dreamed has gone foul,
Grim battle, great bane,
This business of ours drives men hard.
Ah, let me be your offering, Külçoro,
My herds on the mountain are ninety
thousand head.

Dolusu tulpar, alabaş,
Toburçak, tulpar karası yok,

Full of tulpars, of alabaş steeds,
No toburçak, no black of tulpar stock,

Tepetakla gidersem kazadan,
Ecel yetip, gün bitip,
Geçip gidersek kazadan
Geri dönülmez hak yurduna,
Ufalanırsak felâketten,
Tanrı isteyip yazdığına
Katlanmamaya çare yok,
Ardımdan gelen erkek evlât yok.
Baksak boş görünüyor,
Böyleymiş demek kahpe dünya.
Çorom, vadi otu gibi onar mıyım?
Han babam deyip, söz dinlemeden,

Kaygılanıp ağlayacak evlât yok,
Yangın sönmüş gibi mi olurum?

If I go headlong by mishap,
Death's hour come, days done,
If we pass away by mishap
To the true land of no return,
If we crumble in disaster,
What God has willed and written —
There is no help but to endure it,
No male child comes after me.
When we look, all seems empty,
So this is the treacherous world.
My çoro, shall I thrive like valley grass?
Saying: My khan father — heedless of counsel,
No child to grieve and weep for me,
Shall I be as a fire gone out?

Külçoro'm, haberin var mı ola? Çocuk sesi duymadım,
Bozuldu benim aklım,
Aldığım nice kadınım,
Buhara'dan beri çekilirken,
Hızır değmiş Kırgız'a
Oradan beri dönerken,
Teyze yengemiz Çaçıkey,
Armağan olarak aldığım kadınım,
Bundan çocuk görmedim.
Yürek coşup, iç yanıp,
Gitti benim aklım.
Kökötöy'ün aşında,
Gök yeleli babamın yanında,
İhtiyar Koşoy başında,
Aladan sürüp çöktürüp,
Ulu hayvanın başına
Alacık kadar ipeklikten
Perçeminde gösterip,
Karadan binlerce mal verip,
«Dünürüm» – deyip mal sürüp,

Kulluk edip, yağ çiğneyip,

My Külçoro, do you know of it, I wonder? I never heard a child's voice,
My mind is come undone,
Many the wives I have taken,
Withdrawing all the way from Buhara,
To the Kırgız touched by Hızır
Returning thence,
Our aunt-kinswoman Çaçıkey,
The wife I took as a gift,
From her I saw no child.
Heart surging, insides burning,
My mind has fled from me.
At Kökötöy's memorial feast,
At my gray-maned father's side,
Old Koşoy at its head,
Driving the piebald herds to kneel,
At the head of the great beast,
Silk enough for a small tent
Displayed upon its forelock,
Giving dark cattle by the thousands,
«My kinsman-by-marriage» – he said, driving herds,
Doing homage, chewing the fat,

Kalabalık halka şan salmış,
Doymadık bende kalmamış,
Dokuz yüz kızıl narları
Kalının deyip bağlamış,
Toy kesen han olmuş,
Adı duyulup âleme,
İnsan çığrışıp şenlik olmuş.
Kara saçı saçıp, mal verip,
Baba isteyip aslan bulmuş,
İnsan isteyip er bulmuş,
İsteyerek aldığım Ayçürök,
Kadri yüce olan kadınım,
El bozulup, yurt ölüp,
Belâlısı olan kâfirin
Yüklediğim fil oldu,
Alalı hayli yıl oldu,
Sürüp evden çıkmadım,
Ah edenin zavallı canı,

He cast glory over the teeming folk,
No one went unsated at mine,
Nine hundred red nar camels
He tethered, saying: Her bride-price,
He became a khan who gave the feast,
His name resounding through the world,
Folk cried out, there was rejoicing.
Scattering dark offerings, giving cattle,
Seeking a father, he found a lion,
Seeking a man, he found a valiant,
Ayçürök whom I took by my own desire,
My wife of lofty worth,
The people broken, the homeland dead,
Of the bane-ridden infidel
She became the elephant I loaded,
Many a year since I took her,
I never drove her from my house,
The poor soul of the one who sighs —

Kadri yüce kadın Ayçürök,
Bundan da çocuk görmedim,
Vadi boyunca mı konayım?
Kader isteyip gün biterse,
O bildik «oğul» dedirtmeden,

Yangın sönmüş gibi mi olurum?
Babanın körü, Külçoro,
Allah kılarsa buyruğa
Erin katlanmamasına çare yok.
Değerli gözüm yumulsa,
Canım babam öldü deyip,
Hıçkırıp ağlayacak evlât yok,
Vay, böyle miydin sen, kahpe dünya!
Kanadımdan kırılıp,
Böylece ölecekmişim,
Buurul attan ayrılıp,
Kendim isteyip bilemeden,
Bilenler söylese söz dinlemeden,
Alnıma değen cezayili

Ayçürök, wife of lofty worth,
From her too I saw no child,
Shall I camp all along the valley?
If fate wills and my days end,
Without being called that dear word «son»,
Shall I be as a fire gone out?
Your father be damned, Külçoro,
If Allah works His decree,
A man has no help but to endure.
If my precious eyes should close,
Saying: My dear father is dead,
No child to sob and weep,
Alas, were you thus, treacherous world!
Broken at the wing,
So I was fated to die,
Parted from my horse Buurul,
Willing it myself, unknowing,
Heedless when the knowing spoke,
The jezail-ball destined for my brow

Görmeye çıkmışım meğer,
Kader isteyip, gün bitip,
Ölmeye çıkmışım meğer».
Karardıkça kararıp,
Kederlendi Semetey,
Gün gönlünü açmadı,
Zavallı anan Kanıkey'in
Söyleyip koyduğu büyük falda
Kümbezden nişan görmedi.
Yiğit doğmuş zavallı aslan
Mırıldanıp yanıp yakılıp,
Yiğit candan umut kesip,
Bahadırın sarsıla sarsıla basıp
yanıp yakılıp,
Dönenip durdu kalkamadan,
Ne yapacağını bilemeden,
Helâk olup durmuştu,
Kaidesi çelik Sırnayza'yı
Yere yumruk gibi vurmuştu,

I have gone out to meet, it seems,
Fate willing, days done,
I have gone out to die, it seems».
Darkening ever darker,
Semetey fell to grieving,
The day did not lighten his heart,
In the great augury spoken and set
By your poor mother Kanıkey,
He saw no sign from the kümbez.
The poor lion born a brave,
Murmuring, burning with grief,
Cutting hope from his brave soul,
The batyr treading with shuddering steps,
burning with grief,
He circled about, unable to rise,
Not knowing what to do,
He stood there perishing,
Sırnayza with its base of steel
He drove into the earth like a fist,

Almambet'in yaptığı Akkañkı,
O gök yeleliye denk eyer –
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı sağlam demir,
Değeri hesapsız Akkañkı eyer,
Akkañkı'yı yastık edip,
Kıbleye baş koyup,
Uyku basıp hazırlanıp,
Ok geçmez Akolpok'u
Boydan boya örtünüp,
Kıble yönüne baş koyup,
Zülfikâr'ı yastık edip,
Zurna sesli aslan gök yeleli
Alp uykusuna dalmıştı.
Uzattığı ayağı çekilmeden,
Yumduğu gözü açılmadan,
Kımıldamayan vay canım,
Horultusu dinmeden,

Akkañkı that Almambet made,
A saddle fit for that gray-maned one –
Its front pommel white gold,
Its rear cantle solid silver,
Its two sides stout iron,
Akkañkı the saddle beyond all price,
Making Akkañkı his pillow,
Laying his head toward the qibla,
Sleep pressing, he made ready,
The arrow-proof Akolpok
He drew over him head to foot,
Laying his head toward the qibla,
Making Zülfikâr his pillow,
The zurna-voiced gray-maned lion
Sank into the sleep of alps.
His outstretched leg not drawn in,
His closed eyes not opening,
Not stirring — oh my dear one,
His snoring never ceasing,

Uykusundan hiç irkilmeden,
Düşman gelir diye zavallı aslan
Tırnak ucu kadar saymadan,
Erliği ile aslanlığı
Rabbim bozkır kurduna
Ölçüsüz vermiş meğer,
Cefalı müşkülü
Zerre kadar saymadan,
Hızır değmiş Semetey
Uykuya girdi aldırmadan.
Han uykuya girdiğinde,
Zavallı gök yeleli Külçoro,
Hazır edilen ak boz kısrak,
Kerametli ulu kazan,
Ay âlemi doyuran,
Bereketi büyük kazan,
Hizmet edecek çok pehlivan,
Eti zerrece pişmemiş.
Bu ne uğursuz yalan?
Pehlivanlarını, aslanlarını,

Never starting from his sleep,
That the foe might come — the poor lion
Reckoned it not a nail-tip's worth,
Manhood and lionhood
My Lord had given the steppe wolf
Beyond all measure, it seems,
The toilsome hardship
Reckoning not a whit,
Semetey, touched by Hızır,
Went into sleep unheeding.
When the khan went into sleep,
The poor gray-maned Külçoro —
The white-gray mare made ready,
The wonder-working mighty cauldron,
That fed the moonlit world,
The cauldron great in bounty,
Many strongmen there to serve,
Yet the meat cooked not a whit.
What ill-omened falsehood is this?
His strongmen, his lions,

Hepsini sürüp ellerini,
Kuru çalıyı, tabılgıyı
Oduna Çoro hazırlandı,
Peşine taktığı pehlivan iki yüz,
Et pişirip bitirmeye
Hepsi birden koyuldu.
Köklü çınar ağacını
Köküyle birlikte devirip,
Zavallı pehlivan Külçoro
Kuruyup kalmış çınarı
Paramparça edip,
Damarıyla söküp kırıp,
Getirip hepsini
Odun edip yakmıştı,
Yine de kazan kaynamıyor,
Kahırlanıp yanıp yakılıp,
Kederlendi aslan Çoro'n,
Zavallı candan umut kesip,

Driving them all, his people,
Dry brush and tabılgı wood
Çoro made ready for firewood,
Two hundred strongmen in his train,
To finish cooking the meat,
All set to it as one.
The deep-rooted plane tree
He felled root and all,
The poor strongman Külçoro —
The plane tree withered dry
He smashed to splinters,
Tearing it up vein and all, breaking it,
Bringing all of it,
He burned it for firewood,
Yet still the cauldron does not boil,
In anguish, burning with grief,
Your lion Çoro fell to grieving,
Cutting hope from his poor soul,

Engebeleri dolaşmıştı,
Babası Manas gök yeleliden
Kalmış meğer kuru kütük.
Kahrolasıcanın ateşine
Kuru kütüğü atmıştı,
Dibi düşesice ulu kazan

Kımıldayıp fıkırdamıyor,
Bir cızırdayıp oynamıyor,
Kazanın dibi kızmıyor,
Eti şöyle dursun, karanın
Cızırdayıp suyu bile ısınmıyor.
Kırda adak edilse de
Eti pişmezse eğer,
Pişmeyen yemeği
Sahibini yutar derlerdi,
Sahibinden ırak düşerse,
Yük taşıyıp giden kara nar
Devesini yutar derlerdi,
Ululuk taslayan, hanlık taslayan
Devini yutar derlerdi.
Argın ile Kırgız'ı

He roamed the broken hills,
From his father, gray-maned Manas,
A dry stump remained, it seems.
Onto the cursed thing's fire
He threw the dry stump,
The mighty cauldron — may its bottom drop! —
Does not stir, does not simmer,
Gives not one sizzle, does not play,
The cauldron's bottom will not heat,
Let alone the meat — the dark thing's
Very water will not even warm and hiss.
Though pledged in offering on the steppe,
If the meat will not cook,
The food that will not cook,
They said, devours its owner,
If it falls far from its owner,
The black nar that bears the loads,
They said, it devours its camel,
He who apes greatness, apes khanship —
They said, it devours its giant.
The Argın and the Kırgız —

Bu kazan emecek galiba,
Parçalanıp nice yurt
Büsbütün darmadağın olacak galiba,
Bozulmuş galiba görülen düş,

Çıkmaza girdi şu iş!
Gözüm sık sık seğiriyor,
Gök yeleli abam ölecekmiş gibi,
Sağ kürek kemiğim sık seğiriyor,
Bir belâ görecekmiş gibi.
Göz kapanıp uyusam
Nice güzel şeyler görürdüm.
Kırk çilten, Hızır Niyaz'ım,
Kırk iki bölük ordu olup,
Dört bir yandan devinip,
Düşmana böyle gir diye,

This cauldron will suck them dry, it seems,
Many a homeland torn asunder
Will be scattered utterly, it seems,
The dream that was dreamed has gone foul, it seems,
This business has hit a dead end!
My eye keeps twitching and twitching,
As if my gray-maned aba will die,
My right shoulder blade keeps twitching,
As if some bane is coming.
If my eyes closed in sleep,
I used to see many lovely things.
The forty çilten, my Hızır Niyaz,
Becoming a host of forty-two companies,
Stirring on every side,
Saying: Enter the foe like this,

Akına böyle yürü diye,
Kahrolasıcanın kazanı
Yolu böyle kolaçan et diye,
Mızrağı böyle sapla diye,
Yoldaş olup dururlardı.
Kırk çiltenden biri yok,
Kut kerametim kaçmış herhal!
Altında bindiği Buurul yok,
Horultusu taş yarıyor,
Vah, gök yeleli abanı
Gerçekten toprak basmış herhal!
Gerçek kaza kuşatıp vurmuş herhal,
Kazan kaynayıp da et pişmez!

Azrail, can alıcı,
Abacığımı gözlüyor herhal.
Elin aşmadığı Karakır
Beli, Tanrım, koruyuver,
Nice Kırgız'ın direği
Aslanı, Tanrım, koruyuver!»
Öbür dünyaya göçen Almambet'in
Ruhuna yalvarıp,
Ne yapacağını bilemeden,
Et pişse diye hazırlanıp,
Pişen ete bakayım dese,
Hizmetindeki çok pehlivan,
Opol Dağı kadar yığın edip,

Kazana koymuşlar, büyük dert.
Kırk kulplu tunç kazan,
Önceden göçüp giden Manas'tan
Miras kalan büyük kazan,
Alplar toplanıp halkın yediği,
Nimet olmuş o kazan,
Bahadırlara, aslanlara,
Cenge çıkan erlere
Ana olmuş o kazan.
Dibi oyulunca Bölökbay
Davut soylu ustaları seferber etmişti,

Saying: March to the raid like this,
The cursed one's cauldron —
Saying: Scout the road like this,
Saying: Drive the lance like this,
They stood by me as companions.
Of the forty çilten not one is here,
My blessed power has fled, no doubt!
The Buurul he rode is not beneath him,
His snoring splits the stone,
Alas, your gray-maned aba —
Truly the earth has claimed him, no doubt!
True calamity has ringed and struck, no doubt, The cauldron boils yet the meat won't cook!

Azrail, taker of souls,
Is watching my dear aba, no doubt.
Karakır that no hand has crossed —
Its pass, my God, protect it,
Pillar of many a Kırgız,
The lion, my God, protect him!»
To Almambet, gone to the other world —
He pleaded with his spirit,
Not knowing what to do,
Making ready that the meat might cook,
Were he to look for cooked meat,
The many strongmen in his service,
Heaping it high as Mount Opol,

Loaded the cauldron — great woe.
The bronze cauldron of forty handles,
From Manas who passed before,
The great cauldron left as legacy,
Where alps gathered and folk ate,
That cauldron become a blessing,
To batyrs, to lions,
To men going forth to battle,
That cauldron become a mother.
When its bottom wore through, Bölökbay
Mustered the masters of Davut's line,

Dört beş yıl danışıp,
Dibini yeniden dökmüştü,
Manas'ın hepsinden
Daha üstün kılmıştı.
Çat diye yarılıp, dörde bölünüp,
İçindeki aşın dökülesice,
Abacığımdan başkasına,
Kocayınca sen kazan,
Bakay hana görünesice,
Çıyırdı'nın gözünü ye,
Az gelirse Kanıkey
Anacığımı da katıp ye,
Sarı abam aslanı da ye!
Hanına göz dikmiş derlerdi,
Adak eti pişmeyip kararırsa
Beyini yutar derlerdi,
Şimdi ne oldu diye?
Çıkan etini kepçeleyip,
Bastırıp duruyor Külçoro,
Çevresine çorbasını
Saçıp duruyor Külçoro.
Kazan kaynayıp et pişmeden,
Baksana, müşkül oluşu,
Helâk olup, el yorulup,
O kazanın belâsı
On iki güne doldu.

Four, five years they took counsel,
And cast its bottom anew,
Than all that was Manas's
They made it finer still.
Cracking loud, splitting in four,
May the food within it spill!
To any but my dear aba,
You cauldron, grown old,
May you show yourself to Bakay khan!
Devour Çıyırdı's eye,
And if that is too little, Kanıkey —
Devour my dear mother with her,
Devour too my fair aba, the lion!
It has eyed its khan, they used to say,
If the offering-meat blackens uncooked,
They said it devours its bey,
Now what has come to pass?
Ladling out the rising meat,
Külçoro keeps pressing it down,
Its broth about it
Külçoro keeps scattering.
The cauldron boiling, the meat uncooked,
See how hard it has become,
Perishing, hands wearied,
That cauldron's bane
Filled twelve full days.

On iki gün et pişmeden,
Gerçek belâ bu denli oldu.
Ara sıra kazanın
Orta yeri hoplayıp oynuyor,
Kenarı beli kazanın
Belli belirsiz sarsılıyor,
Kalan kenarından kazanın
Kanlı köpük fışkırıyor.
Yiğit, sağlam Külçoro
Ne yapacağını bilemeden yanıp,
Bir aşağı bir yukarı çırpınıp,

Twelve days and the meat uncooked,
True bane grew to this degree.
Now and then the cauldron's
Middle leaps and plays,
The cauldron's rim and waist
Quiver faint and dim,
And from the cauldron's remaining rim
Bloody froth spurts forth.
The brave, staunch Külçoro,
Burning, not knowing what to do,
Thrashing up and down,

Öldük deyip candan umut kesip,
Külçoro'nuz bunu söyleyip,
Çare bulamayıp Külçoro
Abasına varmıştı:
«Önüme koysam ak yolum,
Horultusu dinip,
Abacığım, sultanım, sayısız ordum,
Horoz gibi dik duran zavallı aslan,
Deniz pınarım, geniş ırmağım,
Umaç gibi gözü açılıp,
Kılı kıpırdamayan han abam
Külçoro'ya şunu söyler:
Uyusa uykuya kanmaz mı?
«Aşın pişmeyip durması,
Yatsa yanbaşı yorulmaz mı?
Gücün tükenip yorulman,
Mirasa göz diken yoksul yok,
Uykudan uyan abacığım,
Eskisi gibi çağın yok,
Boş yere uyuyup durma.
Nazlanmanın sırası yok,
Aş kaynamadan, et pişmeden,
Pek müşkül bir gün oldu,
Bu nedir, ne ola ki?
Gürleyen kaplan,
Bu nişan nasıl, yorsana?
Adak kaynayıp et pişmiyor,
Bu nasıl olur ki?
Bu nişanı yorsana?
Uzun kulaklı ihtiyardan
Duymuş muydun böylesini?
İşitip bilen halkın hepsinden,
Kavrayıverip çevirip,
At koşturup her yanı sıyırıp geçen,
El eskitip, yurt görüp,
Bağrı tüylü kara yeri

Dört bir yanını dolaşan,
Babam ihtiyar Bakay'dan

Saying: We are dead — cutting hope from
his soul, Your Külçoro saying this,
Finding no remedy, Külçoro
Went to his aba:
«My white road, were I to set it before me,
His snoring ceasing,
My dear aba, my sultan, my countless host,
The poor lion standing tall as a rooster,
My sea-spring, my broad river,
His eyes opening wide like umaç,
My khan aba whose hair never stirs,
Says this to Külçoro:
Sleeping, will he not have his fill of sleep?
«That your food stands uncooked,
Lying, will his side not weary?
Your strength spent, you grown weary —
No pauper eyes the inheritance,
Wake from sleep, my dear aba,
Your season is not what it was,
Do not sleep on in vain.
This is no time for coyness,
The food unboiled, the meat uncooked,
It has become a most hard day,
What is this, what can it mean?
Thundering tiger,
What is this sign — come, read it!
The offering boils yet the meat won't cook,
How can this be?
Come, read this sign!
From a long-eared elder
Had you ever heard the like?
From all the folk who hear and know,
Seizing at once and whirling,
Galloping, sweeping past on every side,
Wearing out peoples, seeing homelands,
The black earth with its downy breast —

Who roamed its four quarters round,
From my father, old Bakay,

Duymuş muydun böyle iş:
Opol Dağı kadar ateş yanıp,
Çınar katlayıp uzattık,
Dolup taşan kazana
Cehennem ateşi kıldık,
Kazan kaynayıp bitmedi,
Hâlâ aşın pişmedi.
Böyle miydin sen, kahpe dünya.
Vah aba, kımılda!» – deyip,
Er sultanı uyandırdı.
Uykudan irkilip uyanıp,
Baba yerine tuttuğun
Asil aban gök yeleliden,
Çorom, ayrılmak üzeresin!

Aş kaynamadan, et pişmeden,
İnsanın işi onmaz!» –
Deyip böylece Semetey:
Pişmeyen bu aşı
Kurt bölsün, it doysun,
Bu aşınızı it yesin!»
Öfkelenip kan içici aslan:
«Kadrini bildiğin aşını,
Bugün Kadir Allah, kudret,
Yere çekti başımı». –

Deyip, böylece, Semetey!
Çat dedirterek kazanı
Böğrüne çekip savurdu.
Kazan altıya bölündü,

İçindeki aşı döküldü,
Kaplanın, gök yelelinin
Kaygısı bu denli göründü.
Gerçek hesabını bulmuştu,
Düşman çöreklenen kazanı
Yedi parçaya biçmişti.
Olgun doğmuş zavallı aslan
Yetişip gelip baksa,

Had you ever heard such a thing:
A fire burning big as Mount Opol,
We fed it plane trees folded whole,
For the brimming, overflowing cauldron
We made a fire of hell,
The cauldron boiled and came to nothing,
Still your food has not cooked.
Were you thus, treacherous world?
Alas, aba, stir yourself!» – saying,
He woke the sultan of men.
Starting awake from sleep,
He whom you held in a father's place,
Your noble gray-maned aba —
My çoro, you are soon to be parted from him!
The food unboiled, the meat uncooked,
A man's affairs will not prosper!» –
So saying, Semetey:
This food that will not cook —
Let wolves divide it, dogs eat their fill,
Let dogs devour this food of yours!»
The blood-drinking lion, enraged:
«The food whose worth you know,
Today Allah the Almighty, in His power,
Has dragged my head down to the earth».
–
So saying, thus, Semetey!
Making the cauldron crack aloud,
He hauled it to his flank and hurled it.
The cauldron split in six,

The food within it spilled,
The tiger's, the gray-maned one's
Grief showed itself this much.
It had met its true reckoning,
The cauldron where the foe lay coiled
He had hewn into seven pieces.
The poor lion born full-ripe,
Coming up to look,

Halkın esenliğini istese,
Gözcü yerindeki Kançoro
Durmadan geliyor bağırıp,
Düşman geliyor, hazırlan diye,
İki yiğidi çağırıp,
Fil derisinden davul,
Sesini duyarsan ırak kaç,
Buyruk kılıp söylendiğinde
Telaşta çalar pehlivanı,
Şöyle böyle kulağın
Düpedüz patlar perdesi,
İşaret sıkıca vurulup,
Kazan kuran çok pehlivan
Ata bindi hep birden.
Salsa savaş, büyük kavga,
Nerde olsa halkta figan,
O Kançoro bağırıyor,
Sözünün baş tarafında
Müjde isteyip çağırıyor:
«Ey yavrum, benim gördüğümü gördün mü? İnsanın yenip alamayacağı,
Külçoro ile Semetey,
Yiğit ikiniz hazırlanın,
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Sürüsünü bozmadan küme geliyor,
O kümenin içinde
Fener gibi yanan ateş geliyor,
Yakıp geçecek ordu geliyor,

Ordu gelince bol geliyor,
Kazılmış çukur, hendek geliyor,
Sancak tuğ kaldırıp,
Türlü türlü düşman geliyor,

Gelen orduya baksam,
Halkın esenliğini istesem,
Cediger'in çok ordusu,
Yer eğilecek çokluğu.
Ben gelenlerden söz duydum,

Wishing the people's welfare,
Kançoro at the watchman's post
Comes on without cease, shouting,
Crying: The foe is coming, make ready,
Calling the two braves,
The drum of elephant hide —
If you hear its voice, flee far,
When the order was spoken,
Its strongman beats it in alarm,
And one way or another your ear's
Drum will burst outright,
The signal beaten hard,
The many strongmen who set the cauldron
Mounted horse all as one.
Should war be loosed, great battle,
Wherever the folk raise lament,
That Kançoro is shouting,
At the head of his speech
He calls demanding reward for tidings:
«Ah my child, have you seen what I have seen? What no man can conquer and take,
Külçoro and Semetey,
You two braves, make ready,
Have you sensed what I have sensed?
A mass comes on, its ranks unbroken,
And within that mass
Comes a fire burning like a lantern,
Comes a host that will burn its way through,
And the host that comes, comes in plenty,
Come dug-out pits and trenches,
Raising banner and tuğ standard,
Come foes of every kind,

When I look at the oncoming host,
When I wish the people's welfare,
The great host of the Cediger,
A multitude to make the earth bend.
I heard word from those who came,

Ceti-Suu boyunca kondu derler,
Cediger'in yiğidi Kıyaz,
Er Toltoy'dan bin kat
Daha üstün oldu derler.
Orda kurup, han olup,
Kabalaşıp, yurt sahiplenip,
Yamaçlara kurulmuş dam olup,
Ceti-Suu'da Cediger,
Tek başına basan han olup,
Sadaka veren Cediger,
Gövdesi kalıp, başı yok,
Er Kıyaz elinden perişan olup,
Yurt bozup, el sürüp,
Aslanını sürüp geliyor,
Dövse leşini çıkaran
Erini sürüp geliyor,
Kapışsa kanı döken
Aslanımı sürüp geliyor.
Binlerce tümen ordu geliyor,
Az değil, bol geliyor,
Şaha kalkıp kapışsak,
Kara gün cana zor gelir.
Çare bulup dayanılmaz.
Araya elçi salınmaz,
Rast gelen sağ kalmaz.
Türlü türlü bölünüp,
Bir pehlivanı Cediger'in
On binlere yakın görünüp,
Kum-Kıya'nın kıyı yolundan
Kaynayıp çıkıp geliyor,
Kurt olduğu bilinmeden,
Kaynaşıp çıkıp geliyor.
Kötörmö'nün belinden

Çoğu çıkıp geliyor,
Zavallı Kıyaz bahadırın
Yüzü çıkıp geliyor.
Suusamır'ın kenarından
Yarısı inip geliyor,

They say they camped along Ceti-Suu,
Kıyaz, the brave of the Cediger,
A thousandfold beyond Er Toltoy
They say he has grown greater.
Setting up an orda, becoming khan,
Growing brutish, seizing homelands,
Houses raised upon the slopes,
The Cediger on Ceti-Suu,
A khan who tramples all alone,
The alms-giving Cediger,
Their trunk remains, their head is gone,
Laid waste at Er Kıyaz's hand,
Breaking homelands, driving peoples,
He comes driving his lion on,
Who beats a man into a corpse —
He comes driving his valiant on,
Who spills blood when he grapples —
He comes driving my lion on.
A host of thousands of tümens is coming,
Not few — they come in plenty,
If we rear up and grapple,
The black day bears hard on the soul.
No remedy found can withstand it.
No envoy can be sent between,
Whoever meets them stays not alive.
Divided into every kind,
One strongman of the Cediger
Looms like ten thousand near,
By the shore road of Kum-Kıya
They come seething forth,
None knowing they are wolves,
They come swarming forth.
From the pass of Kötörmö

The most of them come forth,
Of the wretched batyr Kıyaz
A hundred of his come forth.
From the edge of Suusamır
Half of them come down,

Bek-Cayloo boyundan
Hanı çıkıp geliyor.
Kara-Buura'dan, Çatkal'dan,
Kum gibi kaplayıp Cediger,
Yine çıkıp geliyor.
Vadi vadi burculayıp,
Tozu çıkıp geliyor,
Yürüdükçe burgaçlanıp,
Tozu çıkıp geliyor.
Görüp bilen adamın
Canı çıkıp geliyor.
Yuvasına oturtup mızrağını
Kuru ağaca geçirmişler,
Tümden kırıldık diye,
Yoksa gök yeleli kan içici
Semetey'i kestik diye,
Ya da olmazsa öldük diye,
Geri dönülmez hak yurdunu,
Ceti-Suu'dan sürüp,
Beri çıkarsak gördük diye,
Ay sancaklı tuğ olup,
Göğü yaran çığlık olup,
Yeri yaran ordu olup,
Ceti-Suu'da Cediger
Kökünden kalkıp devinip,
Az değil, bol olup,
Sürüp çıkıp geliyor.
Kurtça kaynayıp Cediger,
Zavallı Kıyaz, toz hanı,
Kaynaşıp çıkıp geliyor.
Kılıçlısı önünde,
Vızır vızır edip Cediger,
Yamanları kenarında,
Baltalısı önünde,

Bağırtısı baş yarıp,
Basıp gelir Cediger,
Pehlivanları yanında,
Tüfekçisi önünde,

Along Bek-Cayloo
Their khan comes forth.
From Kara-Buura, from Çatkal,
Covering all like sand, the Cediger
Come forth yet again.
Valley on valley wreathed in haze,
Their dust comes rising forth,
Swirling up as they march,
Their dust comes rising forth.
Of the man who sees and knows,
The very soul comes leaving forth.
Seating their lances in their sockets,
They have fixed them on dry shafts,
Saying: We were cut down wholly,
Or else: The gray-maned blood-drinker
Semetey we have slain,
Or failing that: We died,
The true land of no return —
Driving on from Ceti-Suu,
Saying: If we cross over here, we have seen it,
With moon-bannered tuğ standards,
With cries that split the sky,
A host that splits the earth,
The Cediger on Ceti-Suu,
Risen from their roots and stirring,
Not few but plenty,
Come driving forth.
Seething like wolves, the Cediger,
Wretched Kıyaz, khan of dust,
Comes swarming forth.
Their swordsmen at the front,
The Cediger whirring and buzzing,
Their fierce ones at the flanks,
Their axemen at the front,

With war-cries splitting skulls apart,
Cediger comes pressing on,
His wrestlers at his side,
His riflemen before him,

Kurt gibi kaynar Cediger,
Bunun yiğitleri yanında,
Tüfek atıp, yay çekip,
Hazırlanmış geliyor.
Mızrak sunup balta vurup,
Cediger'i ant çarpsın,
Üstümüze akın edip geliyor.
Cılgındı'ya, Keñ-Kol'a, geniş Talas'a
Konmaya geliyor,
Ejderha gibi çiğneşip,
Mızrak vurup kaynaşıp,
Ciğer yarıp baş kesip,
Yerleşmeye geliyor.
Yiğitlenen az halkı
Bu Cediger kırar galiba,
Başımıza bela açar galiba,

İnleterek kızları
Ganimet diye çeker alır galiba.
Toltoy öcünü aldık diye,
Hepsini toza katar galiba.
Erenleri, hanları,
Doğmuş büyümüş oğulları,
Dolup taşan canları
Tümden kırıp geçirir galiba,
Dağda yılkı doksan sürü,
Durdurmadan sürüp geçer galiba.

Coşup taşan Cediger
Kökümüze dosdoğru varır galiba,
Tükenmiş halkın hepsini
Ganimet diye sürüp götürür galiba.
Kızlar inleyip durmadan
Ağır ganimet olur galiba.
Kaynaşıp durur Cediger,
Nice kanı emer galiba.
Ürkü ürkü pehlivanı

Gözüme soğuk göründü,

Cediger seethes like a wolf,
His warriors at his side,
Firing muskets, drawing bows,
He comes arrayed for war.
Thrusting lances, striking axes,
May the oath strike Cediger down,
He comes raiding down upon us.
To Cılgındı, to Keñ-Kol, to broad Talas
He comes to pitch his camp,
Trampling like a dragon,
Striking lances, swarming thick,
Splitting livers, severing heads,
He comes to settle here.
The few folk who play the brave —
This Cediger will cut them down, it seems,
He will bring disaster on our heads, it seems,

Setting the maidens wailing,
He will drag them off as plunder, it seems.
Saying Toltoy's vengeance has been taken,
He will grind them all to dust, it seems.
The erens and the khans,
The sons born here and raised,
The souls that brim and overflow —
He will slaughter them wholesale, it seems,
Ninety herds of horses on the mountain,
He will drive them off without a pause, it seems.

Cediger, surging, overflowing,
Will strike straight at our root, it seems,
All of our exhausted people
He will drive away as plunder, it seems.
The maidens, wailing without cease,
Will become his heavy spoils, it seems.
Cediger keeps seething on,
He will suck up so much blood, it seems.
His terror-striking wrestlers

Looked cold and grim before my eyes,

Bozkurt Cediger'in kavgası Karşısına
çıkan canı mızraklayacak gibi.
Aşıp taşıp saldırırsa
İnsan dayanabilir mi?
Kaynaşan Cediger
Pek çetinmiş hepten,
Asırlar dayanır mı buna?
Kendi ocağından horlanıp
Şaşkın mı ölecegiz biz,
Cediger'e kulluk deyip,
Armağanına deve çekip,
Nice nice mal çekip,
Haram mı ölecegiz biz,
Yavru köpek gibi sızlanıp,
Haram mı ölecegiz biz?
Bilsen Kıyaz zorlu gelir,
Zavallı cana ağır gelir,
Gürleyen er ağabeyim,
Altındaki Tootoru
Bulut gibi uçan malmış,
Düşmana çevik, gerçek bahadır,
Üstündeki er Kıyaz
Bin adama bedelmiş,
Kalça ile Kadırbay,
Aşağı yanı Tölöbay,
Dört bin asker varmış.
Çare bulup, gönle alıp,
Öfkelense âlemi
Kavurup geçecek gibi,
Savaşa girse âleme
Kırgın salıp geçecek gibi,
Öfkelenip dikilse
Irmak suyunu döndürecek gibi,
Öcüne dokunanı
Kabaran Cediger
Öldürüp toz edecek gibi.
Kırılışıp vuruşmadan,
Dört yandan asker bastırıp, Dediğine
uysak ya,

The grey-wolf Cediger's onslaught Poised
to lance whatever soul confronts him.
If he attacks, brimming over,
Can any man withstand it?
The seething Cediger
Proved altogether grim indeed,
Can the ages stand against him?
Scorned at our own hearth,
Shall we die bewildered, we,
Saying bondage unto Cediger,
Leading camels for his tribute,
Leading herd on herd of stock,
Shall we die accursed, we,
Whimpering like puppy dogs,
Shall we die accursed, we?
Know it: Kıyaz comes on fierce,
He bears hard on the wretched soul,
My thundering hero elder brother,
The Tootoru beneath him
Proved a steed that flies like cloud,
Swift against the foe, a true bahadır,
The hero Kıyaz upon his back
Proved the worth of a thousand men,
Kadırbay upon the flank,
Tölöbay on the lower side,
Four thousand troops there proved to be.
Finding means, taking to heart,
Should he rage, the whole wide world
He would scorch as he passed through,
Should he enter battle, on the world
He would loose slaughter as he passed,
Should he rise up in his wrath
He would turn the river's water back,
Whoever touches on his vengeance —
Swelling Cediger
Would kill him and grind him into dust.
Without clashing, without fighting,
Pressing troops from all four sides, If only
we heeded what he says,

Vardığı yeri çiğneyip,
Yerin dibine ezdirip,
Yetkin ordusunu salacak gibi,
Dağı taşı paralayıp,
Kara yol edip geçecek gibi,

Boyun eğdik deyip dursak ya.

Trampling every place he reaches,
Crushing it into the earth's own depths,
He will loose his seasoned army, so it seems,
Tearing mountain and rock apart,
Making a black road as he passes, so it seems —
If only we stood and said: we submit.

Kıvranarak dövüşse,
Âlem halkı ayaklansa,
Az değil de çok olsa,
Babanın körü Cediger,
Bir seferde ezip geçecek gibi,

Yan çizip giden can
Kıyamet yüzünü görecek gibi,
Hınçlanıp dövüşse
Kırgız şöyle dursun, düpedüz
Asrın halkını bölecek gibi,
Kahrına karşı duran can,
«Aman, töre, kulluk» deyip,
Gerçekten önüne kapanıp,
Gerçekten boyun eğecek gibi.
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Kendin burada dursun,
Yolsuz doğan Külçoro'n,
Erin burada dursun,
Cediger ordusunu durdurup,
Otlağından at alıp,
Atlastan kaftan giydirip,
Güzellerden seçip kız alıp,
Surkoyon'a bindirip,
Kalın kara Cediger
Halkına bunu sunsak ya;
Çekişmeden, dalaşmadan,
Yıl geçene dek vuruşmadan.
Kıl kadar kalmadan tek can,
Armağanını tümden versek ya.
Dediğine uysak ya,

Should he fight writhing in his fury,
Should the peoples of the world rise up,
Should they be not few but many,
Cediger, that father's blight,
Would crush them in a single march, it seems,
The soul that slinks away aside
Will look upon doomsday's face, it seems,
Should he fight with rancor burning,
Let alone the Kirghiz — outright
He would divide the age's people, it seems,
The soul that stands against his wrath,
Saying «Mercy, lord, we serve»,
Truly falling down before him,
Truly will bow down its neck, it seems.
Silver-eyed one, sun-faced one,
You yourself would stand right here,
Your Külçoro, born without a road,
Your hero, would stand here,
Halting Cediger's army,
Taking horses from his pasture,
Clothing him in satin kaftans,
Choosing maidens from the beauties,
Mounting him upon Surkoyon,
To the thick black Cediger —
If only we offered this to his people;
Without quarrel, without brawl,
Without fighting till the year is out.
Not one soul left, not a hair's breadth,
If only we gave his tribute whole.
If only we heeded what he says,

Küheylanın ağzını çevirsek ya,
El kaldırıp, gürültü koparıp,

Armağan sunup deve verip,
Bu Talas'a Kıyaz'ı,
Armağana nice can verip,
Han kaldırıp alsak ya!» –
Dediğine uysak ya,
İstediğini versek ya.
Çekişmeden, dalaşmadan,
Ahaliyi besleyip alsak ya.
Bu kargaşa kavgadan
Sağ esen kalsak ya,
Kökümüz bir, canımız bir,
Baştan beri kardeştik deyip,
Yerinde sözler söylesek ya.
Dost kardeşin hepsine
Önünü kesip bu selin
Sağ esen kalsak ya.
Argın ile Kırgız'ın
Kızlarını derleyip toplasak ya,
Geçit resmine salsak ya.
Boyun eğdik deyip kız sunup, Ejderha gibi översin,
Bahadır Kıyaz, dur deyip,
Kançoro, ant çarpsın seni!
Kadınlardan usta eller verip,

Kızıl gömlekli, ince belli,
Salınan kızlar verip,
Elini çek deyip söylesek ya. Bozkurt Manas erleri,
Sağ esen zavallı halk,
Köye sağ dönsek ya,
Dünürleşip mal sürüp,
El kavuşturup, yağ çiğneyip,
Kapkara edip yüzümü,
Bir tabaktan et yiyip,
Kardeşleşip yüzleşip,

If only we turned the courser's mouth,
Raising hands, raising a clamor,

Offering tribute, giving camels,
Kıyaz here to this Talas,
Giving many souls as tribute,
If only we raised him up as khan!» –
If only we heeded what he says,
If only we gave him what he wants.
Without quarrel, without brawl,
If only we fed and kept the people.
From this turmoil, from this strife,
If only we came out safe and sound,
Our root is one, our soul is one,
Saying we were brothers from the start,
If only we spoke fitting words.
To all our friends and brothers,
Cutting off this flood's advance,
If only we came out safe and sound.
Of the Argın and the Kirghiz
If only we gathered up the daughters,
If only we sent them on parade.
Offering maidens, saying we submit, You praise him like a dragon,
Saying: Bahadır Kıyaz, halt,
Kançoro, may the oath strike you!
Giving skilled hands from among the women,

Red-shirted and slender-waisted,
Giving swaying maidens,
If only we said: hold back your hand.
Grey-wolf Manas's heroes,
The wretched folk safe and sound,
If only we returned alive to the village,
Becoming in-laws, driving stock,
Clasping hands, chewing fat,
Blackening my face all black,
Eating meat from a single dish,
Becoming brothers face to face,

Toltoy'un kan bedeli* bu kadar deyip,
Özür niyaz söylesek ya.
Bu Talas'ı yurt edip,
Cediger'i el edip,
Cümleten konsak ya.
Yeni kardeş olsak ya.
Dediğine uysak ya,
İki dizgin, bir yular,
Şimdi ele al deyip,
Halkı yoluna koy deyip,
Halka haber salsak ya,

Saying Toltoy's blood-price is thus much,*
If only we spoke words of pardon.
Making this Talas a homeland,
Making Cediger our people,
If only we all camped together.
If only we became new brothers.
If only we heeded what he says,
Two reins and a single halter,
Saying: take it now in hand,
Saying: set the people on their way,
If only we sent word out to the people,

Kançoro böyle deyince,
Bezine iğne saplanmış gibi
Fırlayıp kalktı Külçoro:
«Çubak'tan doğma güzeldin,
Benden üç yaş büyüktün,
Tay kunan gibi tepişen,
Sorup meme emişen,
Kulak duymuş, göz görmüş,
Şurada duran hunhar aslan
Ne zaman çocuk dedirtti?
Dolanıp gezip laf söyleyip,
Haramlık sözünü ezberlersin,
Cediger'in Kıyaz'ını
Ata baba ervahı,
Almambet, Çubak doğanı,
Sırgak, Serek aslanları,
Eğrilip konuşup kaypaklık edersen,
İki edip sözümü,
Töresiz kılıp lafımı,
Senin gibi olup Kançoro,
Haramlık edip otursam
Şimdi Tanrı çarpsın beni!
Haram lafı çok söyledin,
Sonunda Kıyaz'ı
Han kaldırırım deyip attın,
Bu yandan yiyip bitirdin.
Talas kolay yer miymiş,

When Kançoro spoke this way,
As if a needle pierced his flesh
Külçoro sprang up to his feet:
«Fair one born of Çubak,
You were three years older than I,
Kicking like colt and yearling,
Suckling, sharing the breast,
Ears have heard and eyes have seen —
The relentless lion standing there,
When did he let them call him child?
Roaming about and talking talk,
You learn by heart the words of treachery,
Cediger's own Kıyaz —
By the spirits of the forefathers,
By Almambet and Çubak's kin,
By the lions Sırgak and Serek,
If you talk crooked and play slippery —
If I make my word into two,
If I strip my speech of töre,
If, becoming like you, Kançoro,
I sit here dealing treachery,
May God strike me down this instant!
You spoke many treacherous words,
In the end you flung it out:
I'll raise Kıyaz up as khan, you said,
From this side you ate it all away.
Was Talas such an easy place?

Talas'ta Argın, bu Kırgız
Yedi-Özön'ü yurt edinmiş.
Cediger'den eksik miymiş?
Yere girsin Kıyaz'ın,
Bizim Semetey'den er miymiş?

In Talas the Argın, these Kirghiz,
Have made Yedi-Özön their homeland.
Were they less than Cediger?
May your Kıyaz sink into the earth,
Was he more hero than our Semetey?

Asrın hanı, aslan ağabeyim,
Kıyaz'ından aşağı mıymış?!
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun,
Kazılmış çukur, kuyu duysun!
Övüp durdun böbürlenip,
Domuzum, Cediger'in ordusu duysun,
Avuç içi kadar mektupla,
Kucakta beslenen kuş duysun!
Havlayıp ürüyen it duysun,
Ondan başka kim duysun!
Vay vay Kançoro,
Kara şeytan sensin çora,
Kabarış var sözünde,
Şaşılık var gözünde,
Gücün yetse, kudurasıca,
Çelmelemeye kalktın beni,
Yular çiğner söz söyleyip,
Gerçek belalı çağı söyleyip,
Ervah yurdunu ant çarpıp,
Seni Tanrı mı çarptı?
Beli sıkı bağlamazsam,
Yedi-Özön'lü Cediger'i
Yer yerine kovmazsam,
Hanını kavurup yakmazsam,
Bırakmadan elini kırmazsam,
Aykol Manas'ın ervahı
Dönüp dolaşıp çarpsın beni!
Azdırıcıya yoldaşlık eden
Değilsen, Çora, seni çarpsın,
Babanın körü Kançoro,
Töresini gördüm bunların,
Ne edeyim demişsin.

Khan of the age, my lion elder brother —
Was he beneath your Kıyaz?!
Who should hear these words of yours —
Let a dark night hear them,
Let dug pits and wells hear them!
You kept on praising, swaggering,
My swine, let Cediger's army hear it,
With a letter small as a palm,
Let the bird nursed in the bosom hear it!
Let the barking, howling dog hear it,
Who else besides should hear it!
Alas, alas, Kançoro,
You are the black devil, çora,
There is swelling in your words,
There is squinting in your eyes,
Had you the strength, you rabid one,
You set out to trip me up,
Speaking words that chew the halter,
Speaking of the true time of calamity,
Swearing by the land of spirits,
Has God Himself struck you?
If I do not bind my waist up tight,
If Cediger of Yedi-Özön
I do not chase from place to place,
If I do not scorch and burn his khan,
If I do not break his hand without release,
May the spirit of Aykol Manas
Turn and circle round and strike me!
If you are not one who keeps company
With the corrupter, Çora, may it strike you,
Kançoro, father's blight,
I have seen the töre of these men,
What shall I do, you said.

Ta kökünden eğri kul,	*Slave crooked from the very root,*
Hakkımdan geleyim demişsin!	*You said: I will do away with him!*
Bu Hızır değmiş bozkurttan	*From this grey wolf touched by Hızır*
Gideyim demişsin,	*You said: I will depart,*
Fırsat bulup uydurup köküme	*Finding your chance, contriving at my root*
Ereyim demişsin.	*You said: I will attain it.*
Cediger eline mektup verip,	*Giving a letter to Cediger's people,*
Kıyaz'ı toplayıp eline	*Gathering Kıyaz into your hand*
Almaya kalkışmışsın,	*You set about to take him,*
Ağır bir sıkıntıyı bu başa	*A heavy torment on this head*
Salayım demişsin.	*You said: I will let loose.*
Ciddiye aldığın er Kıyaz'ı	*The hero Kıyaz you took in earnest,*
Altı yürük atla	*With six swift running steeds*
Almaya kalkışmışsın,	*You set about to win him,*
Büyük fesat, koca kavga	*Great sedition, mighty strife*
Salmaya kalkışmışsın.	*You set about to loose.*
Nice görmüş geçirmiş el gördüm,	*You said: I've seen a people seasoned much,*
Edeyim demişsin,	*You said: I will do the deed,*
Yüzü kara, ant çarpasıca,	*Black-faced one, oath-accursed,*
Kurnazlığını bulup köküme	*Finding your cunning, at my root*
Ereyim demişsin.	*You said: I will attain it.*
Hızır sayıp Kıyaz'ı,	*Counting Kıyaz as Hızır —*
Yüzü kara domuz bu,	*This black-faced swine —*
Sen gideyim demişsin.	*You said: I will go over.*
Baştan beri kaypaklık vardı sözünde,	*From the start there was slipperiness in your words,*
Şaşılık gezdi gözünde,	*Squinting wandered in your eyes,*
Gücün yetse, kudurasıca,	*Had you the strength, you rabid one,*
Çelmelemeye çalıştın beni,	*You tried to trip me up,*
Eğrilik gezdi sözünde,	*Crookedness wandered in your words,*
Senin çarpıklığın gezdi gözünde,	*Your warpedness wandered in your eyes,*
Fırsatını bulup, düşünüp taşınıp,	*Finding your chance, plotting and pondering,*
Kudurasıca, kıymaya kalktın bana.	*You rabid one, you set out to slay me.*
Töresi gitmiş yüzü kara,	*Black-faced one whose töre is gone,*
Kara gün, sıkıntı, koca kavga	*Black days, torment, mighty strife*
Salayım demişsin,	*You said: I will let loose,*
Kadınlarını hunharın	*The women of the relentless one*

Alayım demişsin,
Dövüştüğün Kıyaz'a
Ara yerde yüz açıp,
İtim, varayım demişsin.
Bir kavgayı bahadıra
Salayım demişsin,
Daha dün Cılgındı ovasında,
Geniş Talas boyunda,
Daha dün eş tutup, samur börk giyip,

You said: I will take,
To Kıyaz whom you fought against,
Opening your face in the middle ground,
My dog, you said: I will go.
A war upon the bahadır
You said: I will let loose,
But yesterday on Cılgındı plain,
Along the breadth of wide Talas,
But yesterday, taking a wife, wearing a sable börk,

Sallanıp durduğum çağımda,
Koşuklaşıp bir oynayıp,
Sefa sürdüğüm çağımda,
Bütün kunduz derisini
Yara yara kesip aldığında,
Padişah gibi kurulup,
Paçana soktuğunda,
Keñ-Kol'a diktiğin bahtını
Unuttun mu, ant çarpasıca?
Deminki kurulup gezdiğin çağını?!
Adını uyaklı koyduklarında,
Kımız içip, kızla oynayıp,
Unuttun o bahtını,
Han oğlunun biriciği
Karalık edse onar mı?
Senin gibi kara düşünen ahmağım,
Her dileği dilediğinde,
Her zaman iki olur mu?
Bey oğlunun biriciği
Kara niyetli olur mu?
Hanına karalık kuran
Bildiğin kardeş onar mı?
Beyini perişan ederim deyip,
Kul içinde senin gibisi olur mu?
Süt kardeşine ok atarsan
Sonunda kökün onar mı?
İnsan senin gibi olur mu?» –
Deyip, böylece, Külçoro,

In my season when I strutted swaying,
Trading verses, playing a while,
In my season of delight,
When the whole of the beaver pelt
You cut away in strip on strip,
Enthroned like a padishah,
When you tucked it in your trouser-leg,
The fortune you raised at Keñ-Kol —
Have you forgot, oath-accursed one?
Your season, just now, of lordly strutting?!
When they gave your name in rhyme,
Drinking kumis, playing with the girls,
You forgot that fortune of yours,
The only son of a khan —
Does he prosper dealing blackness?
My black-scheming fool like you,
When he wishes every wish he wills,
Does it come true twice every time?
The only son of a bey —
Can he be black-intentioned?
One who plots blackness against his khan —
Does the brother you knew prosper so?
Saying: I will ruin my bey,
Among slaves is there one like you?
If you shoot arrows at your milk-brother,
Will your root prosper in the end?
Can a human being be like you?» –
Saying this, thus, Külçoro,

Ürkmüş gibi bunu söyleyip,
Belli Çora'ya kurnazı söyleyip.
Ten bedenim ürperip,
Söyleyip böyle geçince,
Manas'ın oğlu er bozkurt,
Şay pirlerin koruduğu aslan bozkurt,
Yerinden oynamaz er olan,
Gürleyen zavallı aslan,
Öfkelendi çırpınıp,
Gaipten akıl bulunup,
İki harama gücenip:
«Argımak toplayıp at besledim,
Kurban olsun o zavallı
Arbuurul gibi küheylana.

Speaking it as if startled,
Speaking the cunning to the manifest Çora.
My flesh and body shuddering,
When he had spoken thus and passed,
Manas's son, the hero grey wolf,
The lion wolf the Şay pirs guard,
The man who never stirs from his place,
The thundering, woeful lion,
Grew wrathful, thrashing wild,
Wisdom coming from the unseen,
Aggrieved at the two treacherous ones:
«I gathered argımaks and raised up horses,
Let them be a sacrifice to that poor
Courser like Arbuurul.

Yiğit besleyip aslan derledim,
Önce hayrını görmedim,
Kurban olsun şuradaki
Abıke, Köböş kardeşe,
Razıyım her daim
Kardeşi düşman edene,
Ninniyle büyüttüğüm iki aslan,
Siz ikinizi aldığında,
Toyuna doksan kestiğinde,

Yaya etini doğrayıp yedirip,
Kanıkey'in memesini
Siz ikinize emzirip,
Gerçek kardeş olmaya
Baabedin'i tez söyleyip,
Allah'ınıza at adayıp,
Söylenen ere öğüt deyip,
Dönüp uçsa iki haram,
Ardımda medet kanat deyip,
Ervah bildiğim iki haram,

Cılgındı'da, Talas vadisinde,
İkiz kardeş buldum deyip,
Sefa sürüp oynarken,

I nourished warriors, gathered lions,
I saw no good of it at first,
Let it be a sacrifice to those there,
To brothers Abıke and Köböş,
I am content for evermore
With him who turns a brother into foe,
Two lions I raised with lullabies,
When I took in you two,
When ninety head were slaughtered at your feast,
Carving jaya-meat and feeding it,
Kanıkey's own breast
Was given you two to suckle,
That you might be brothers true,
Quickly invoking Baabedin,
Vowing horses to your Allah,
Calling it counsel to the renowned hero,
If the two accursed wheeled in flight,
Saying: succour and wings at my back,
Two accursed ones I held as guardian spirits,
At Cılgındı, in the Talas valley,
Saying: I have found twin brothers,
While I played in my delight,

Yitip giden anacığım
Kanıkey'in söylediği söz idi:
«Külçoro emdiğinde
Sinek gibi canım feryat edip,
On oma, seksen kemik
Tümden esneyip sızlayıp,
Külçoro'nun emdiği sağ meme
Coşup apak süt verip,
Bu sana kardeş» demişti.
Anacığımın söylediği söz idi:
«Kançoro'nun emdiği sol meme,
Oma kemiğim çatırdayıp,
Bu oğlan meme emdiğinde
Kaburganın, göğsün kat katı

My dear lost mother —
It was the word Kanıkey once spoke:
«When Külçoro suckled,
My fly-like soul cried out,
Ten hip-bones, eighty bones
All yawned wide and ached at once,
The right breast that Külçoro sucked
Surged and gave pure white milk,
This one is brother to you,» she said.
It was the word my dear mother spoke:
«The left breast that Kançoro sucked —
My hip-bone cracking loud,
When this boy sucked at the breast,
The fold on fold of rib and chest

Kat katından ayrılıp,
Sol memeden kara kan,
Kara kan akıp döküldü,
Doğrusu, zahmetle büyüyen Çora'nın
Düşmanlığı göründü.
Duyduğun bu sözüme
Kulak ver, yavrum, bana,
Kurusun bu oğlun,
Zavallı, düşman göründü gözüme».
Dini başkadır dininde,
Anacığımın sözü idi,
Manas baban kovalar gibi,
Zavallı anan Kanıkey
Dokuz ay durmadan taşıyıp,
Böyle doğurmuş gibi anan.
Önceden dinlesen sözümü,
Sağ meme emen Külçoro
Miras olur sana,
Yolu yordamı iyi gelir sözüne,
Sol meme emen Kançoro'n
Özünde düşmandır sana,
Düşman göründü gözüme.
Sakın, yavrum, sözümü dinle,
Besleyip durursan Kançoro'yu,

Parted fold from very fold,
From the left breast black blood,
Black blood came flowing, spilling down,
In truth, of the Çora raised with toil
The enmity was plain to see.
To these my words you hear —
Give ear, my child, to me,
May this son of yours wither dry,
Poor thing, he looked a foe before my
eyes». His faith is other in his creed,
It was my dear mother's word,
As if your father Manas gave chase,
Your poor mother Kanıkey
Carried nine months without rest,
As if your mother bore him so.
Had you heeded my word before —
Külçoro who sucked the right breast
Becomes a heritage to you,
His way and manner suit your word,
Your Kançoro who sucked the left breast
Is in his essence foe to you,
He looked a foe before my eyes.
Beware, my child, and heed my word,
If you keep on nourishing Kançoro,

	Bela olur başına,	*He becomes calamity on your head,*
	Düşmanlığı görünür,	*His enmity will show itself,*
	Mememden, kulunum,	*From my breast, my foal,*
191460	Kara kan akıp dökülür.	*Black blood comes flowing, spilling down.*
	Özünde düşman görünür.	*In his essence he shows himself a foe.*
	Düşmana salsan destek olmaz,	*Loosed at the foe he'll be no help,*
	Yolu açık olsun bu zavallının,	*May this wretch's road be open wide,*
	Özü kökü el olmaz.	*His essence and root will not be kin.*
	Ham demirmiş*, keskin olmaz,	*He proved raw iron*, he takes no edge,*
	Anacığımın söylediği söz idi,	*It was the word my dear mother spoke,*
	Baştaki alameti göründü,	*The omen at the start was plain,*
	Belaymış, yurt olmaz.	*He proved calamity, he'll be no home.*
	Kadir gecesi anam Kanıkey,	*On the Night of Power my mother Kanıkey:*
191470	Sağ salim büyürse	*If he grows up safe and sound,*
	Ergenleşip er olur,	*He'll come of age, become a man,*
	Er oğluyla denk olur,	*He'll be the equal of a hero's son,*
	Söylediğine karşı gelir,	*He'll go against whatever you say,*
	Kardeşim deyip ok atıp,	*Shooting arrows while calling you brother,*
	Düşman olur sana.	*He will become a foe to you.*
	Kavga salar çoğuna,	*He'll loose strife upon the many,*
	Vuruşan düşmana rastlarsan,	*If you meet a foe in battle,*
	Karartır yüzünü.	*He will blacken your face.*
	Göz göre göre çukurdur gözüne,	*Before your very eyes he is a pit for your eye,*
191480	Ecelini yetiştirir.	*He will bring your appointed death.*
	Sağ kalırsa bu çora,	*If this çora stays alive,*
	Onurunu giderir.	*He will strip away your honor.*
	Sana düşmandır özünde.	*In his essence he is foe to you.*
	Ata babanın düşmanını	*The foe of his forefathers*
	Kardeşi gibi görürdü,	*He would look on as his brother,*
	Kardeşim deyip yüreği yanıp,	*His heart aflame, calling him brother —*
	Rahmetli babanın huyu,	*Your late father's nature was such —*
	Yakınından ölürdü.	*He would die by one who was near him.*
	Başka yerden kardeş bulup,	*Find a brother from another place,*
191490	Kendine dayanak et demişti,	*Make him your support, she said,*
	Kardeş değildir bu oğlun,	*This son of yours is no brother,*
	Sustur, ortadan kaldır demişti,	*Silence him, remove him from the midst, she said,*
	Anacığım söyledi de dinlemedim,	*My dear mother spoke, and I did not listen,*

Tek oğlan ne yapar deyip,
Dengim diye kabul etmedim.
Meğer son gününde
Bu Kançoro yüzü kara,
Düşmanmış özünde.
Kardeş oldu düşmanım,
İçimde kaldı tasam.
Kançoro ile Külçoro ah,
Kardeşim deyip mi gezdim?
Alev alev yanıp zavallı can,
Yakınımdan mı yandım?
Ezelden düşman demişti,
İsteyip söylese de söz dinlemeyip,
Öleceğimi bilemeyip,
Kötü ölecekmişim.
Öz Kançoro'm düşman çıkıp,
Sıkıntı çekip kaygılanıp,

What can a single boy do, I said,
I did not accept him as my equal.
Yet it seems on his last day
This Kançoro, black of face,
Was in his essence a foe.
My foe became my brother,
My sorrow stayed within me.
Kançoro and Külçoro, ah,
Did I go about calling them brother?
Poor soul burning flame on flame,
Was I burned by one close to me?
She said: a foe from the beginning,
Though she spoke wishing it, I heeded not,
Not knowing I would die,
It seems I was to die a wretched death.
My own Kançoro turning foe,
Suffering torment, filled with care,

Boz kır attan ayrılıp,
Koparıp yiyecek otu yok,
Yudumlayacak suyu yok,
Yakın kardeş çoradan
Çölde ölecekmişim.
Düşman adı hiç yok,
Elden ölecekmişim,
Sis basıp yeryüzünü,
Belde kalacakmışım,

Tutuşup yanıp bu yerde,
Çölde kalacakmışım.
Eren anam Kanıkey'in
Sızlayıp söylediği söz idi,
Özü kökü Kançoro,
Türkü gibi söylediği sözü,
Düşmana söyleyip sırrını,
Köküne birlikte varır deyip,
Sefa sürüp oynarken,
Bu beslemen boşuna deyip,
Özü düşman, hasım çıkıp,

Parted from the grey steppe horse,
No grass to pluck and eat,
No water there to sip,
By the near brother-çora
It seems I was to die in the desert.
With no foe's name upon it at all,
It seems I was to die by my own people,
Mist pressing down upon the earth,
It seems I was to be left on the mountain pass,
Catching fire, burning in this place,
It seems I was to be left in the desert.
Of my eren mother Kanıkey
It was the word she spoke in aching pain,
Kançoro, in root and essence —
The word she spoke as if in song:
Telling his secret to the foe,
Saying he'd go join the foeman's root,
While we played in our delight,
Saying: this fostering is in vain,
His essence foe, turning adversary,

Bırakıp gider mi ola deyip,
Atını kesip yerdik,
Büyük sıkıntı, koca kavga
Başlatıp gider mi ola deyip,
Bela nerede derdik.
Büyük eğriliğini gördüğünde
Tutuşup alev alev yanarsın,
Yitik kadın anacığımın
Doğru söylediğini bilirsin.
Eren* anam bahtsızın,
Kutlu biçarenin
Büyük kerametini* bilirsin,
Anacığımın sözü idi,
Özünde düşman demişti,
Umduğundan boş çıkmadı,
Zorlu anam delişmenin,
Yavrum, işte o dediği doğru çıktı.
Zavallı anam Kanıkey,
Kundakta bebek çağında,
Daha büyümemiş demindeyken,
Kılıçla başını al deyip, Öfkeden kahrı kaynayıp,
Sustur, ortadan kaldır deyip,

Bugün var, yarın yok,
Bir değil, bin kez söylemişti.
İçi tutuşup bağrı kor,

Saying: will he forsake you and go? —
We would slaughter his horse and eat,
Great torment, mighty strife —
Saying: will he set it loose and go? —
We would say: where is calamity?
When you saw his great crookedness
You burn, ablaze, flame upon flame,
That my lost lady mother dear
Spoke truly — this you know.
Of my eren mother, the luckless one,*
Of the blessed, helpless one,
The great keramet you know,*
It was my dear mother's word,
She said: in essence he is a foe,
It did not fall short of what she divined,
Of my stern, wild-spirited mother,
My child, that word of hers came true.
My poor mother Kanıkey,
When he was a babe in swaddling,
When he was not yet grown, just now,
Saying: take his head off with the sword,
Her wrath boiling up with fury,
Saying: silence him, remove him from the midst,

Here today and gone tomorrow,
She said it not once but a thousand times.
Her inside kindled, her breast an ember,

Fitne kuyruklu şeytanlığı
Böyle görecekmişim,
Böyle ölecekmişim.
Şüpheyle, yürük küheylandan,
Horluk görüp kardeşten,
Kötü ölecekmişim.
Yanıp pişip kor olup,
Haram ölecekmişim.
Babanın körü, Kançoro,
Külçoro'm ile Kançoro'm,
Bir yuvadan iki çoram,

The devilry with sedition's tail —
It seems I was to see it thus,
It seems I was to die like this.
In suspicion, from the swift courser,
Suffering scorn from a brother,
It seems I was to die a wretched death.
Burning, seared, becoming ember,
It seems I was to die accursed.
Father's blight, Kançoro,
My Külçoro and my Kançoro,
My two çoras from a single nest,

Daha dün Cılgındı ovasında,
Geniş Talas boyunda,
Cılgındı'da, Keñ-Kol vadisinde,
Atına dokunup geçse,
Atım tektir diyenin
İki aslanın gözü doğru olsa,
Kibri Tanrı duydu mu?
Ciğer söküp baş kesecek,
Hınçla kabaran düşmanım
Kendi ocağımdan mı çıktı?» –
Deyip, böylece, Semetey,
Altın yanaklı ay balta,
Ay baltaya dayanıp,
Kederlenip asker derleyip,
Genzi sıkı tütüp,
Durdu bozkurt gürleyip,
Bahadırın bahadır adını alıp,
İtelgi gibi zavallı göz
Kırpmadan yaş alıp,
İçi tutuşup, gözleri parlayıp,
Tutam tutam olmadan zavallı can,

But yesterday on Cılgındı plain,
Along the breadth of wide Talas,
At Cılgındı, in the Keñ-Kol valley,
If one but brushed his horse in passing —
Of him who said: my horse is peerless —
If the two lions' eyes were true,
Did God take heed of his pride?
Tearing out livers, severing heads,
My foe who swells with rancor —
Did he spring from my own hearth?» –
Saying this, thus, Semetey,
The moon-axe with the golden cheeks —
Leaning on the moon-axe,
Grieving, mustering his men,
His nostrils smoking hard and tight,
The grey wolf stood there thundering,
Bearing the bahadır's bahadır name,
The poor eye like a saker falcon's,
Taking tears without a blink,
His inside kindled, his eyes ablaze,
The poor soul, before falling wisp by wisp,

Alacağı ödensin derken,
Böyle miydi vefasız,
Babanın körü, dünya bok,
İçi tutuşup canı kor,
Gazaya binecek küheylan yok.
Kederlenip durmadan
Gürledi Semetey.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp, Ak maralı ev edinmiş,
Aykol aslanın başına
Altmış dert bir gelip,
Kaburgası kat kat sökülüp,
Gönlü zavallı bölünüp,
Çubak oğlu Çora'nın
Düşmanlığı görünüp,
Gerilip hız alıp,
Gerçekten kederlenip bozkurdun,

While saying: let the debt be paid,
Was the faithless one like this,
Father's blight, this world is dung,
His inside kindled, his soul an ember,
No courser left to mount for holy war.
Grieving without cease,
Semetey thundered on.
God's day clouding over in the sky, She had made the white maral her home,
Upon the head of the aykol lion
Sixty sorrows came as one,
His ribs torn loose fold on fold,
His poor heart split in two,
Of Çubak's son, the Çora,
The enmity now plain to see,
Stretching taut and gathering speed,
The grey wolf truly grieving,

Sinek gibi candan umut kesip,
Ne yapacağını bilemeyip,
Perişan oldu aslan bozkurt,
Adak ettiği et pişmeden,
Zahmetli sıkıntıyı gerçekten gördü.
Aslan gibi zavallı er
Ak zırh kaftanını giyinip,
Emanet candan umut kesip,
Ağır ağır basıp sakınıp,
Akkelte'sine dayanıp,
Fitilli tüfeğini kuşanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Silah pusata hazırlanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup,
Bileği kalın yüce akıtmalı,
Kul içinde görünüşü bir başka,
Nice yerden mektup almış,
Evliya atadan dua almış,
On iki pire birden el verip,
Aslan olsun deyip adlandırılan,
Dönmeyen aslan odur,

Cutting hope from his fly-like soul,
Not knowing what he was to do,
The lion wolf was struck with woe,
Before his votive meat was cooked,
He truly saw the toilsome torment.
The poor hero like a lion
Donned his white kaftan of mail,
Cutting hope from his mortal soul,
Stepping heavily, warily,
Leaning on his Akkelte,
Girding on his matchlock gun,
Imploring the Creator,
Making ready arms and armor,
The sheathless sword bound on,
Like a cloud about to rain anew
His fury struck into his face,
Thick of wrist, with lofty blaze,
His look unlike all others among slaves,
He had letters from many a place,
Had blessings from the saintly fathers,
Twelve pirs at once gave him their hands,
Named with the words: let him be a lion,
He is the lion who never turns,

Duraksamayan er odur.
Babasının oğlu,
Dibi yok kara bozkurt odur,
Sefa dense yerinen,

Güleç yüzlünün soyu,
Ölürsün dense sevinen,
Aslanlığı böyle bilinen,
Atışanı dize getiren,
Boz maralı kovup inek eden,

Gözlediği yeri ele geçiren,
Eren de odur, aslan da odur.
Hesapsız bir er idi,
Can yaratıp bozkurdu

He is the man who never falters.
His father's son,
He is the fathomless black grey wolf,
Who springs from his place at word of delight,
The scion of the smiling-faced,
Who rejoices when told: you will die,
His lionhood is known as such,
Who brings the marksman to his knees,
Who chases the grey maral and makes it a cow,
Who seizes any place he eyes,
He is the eren, he is the lion.
He was a hero beyond all reckoning,
Creating souls, a grey wolf such as this

Kolay kolay vermez zaten,
Her yanı denkti,
İçini görsen hunharın,
Yeryüzünden genişti.
Dövüşene eziyet etmemiş,
On sekiz bin âlemde*
Ulu bozkurdun kendisine
Kement çevirecek kalmamış.
Bahadırlığı bir başka,
Pehlivanlığı bir nice,
Yaslanıp kaygılanıp,
Ders okumuş okuryazarlığı,
Boz kır atı kanadı,
Kederlenip kaygılanıp,
Arbuurul'dan ayrılıp,
Kılı kıpırdamayan zavallı aslan,
Tanrı'nın zorlu yarattığı,
Adı sanı şanlı zavallı er,
Kançoro'dan ürküp,
Artoru'yu eyerleyip,
Talas'tan çıkan on dört at,
On dördü küheylan, yürük at,
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Yakışıklı küheylanlar,
Baldırı çocuk beli gibi,

God does not grant so easily,
His every side was matched and equal,
If you saw the relentless one's inside,
It was wider than the earth.
He never tormented one who fought him,
*In the eighteen thousand worlds**
To cast a lasso round the great grey wolf
There remained not one.
His bahadır's might is something other,
His wrestler's power manifold,
Leaning back and filled with care,
His letters learned from lessons read,
The grey steppe horse his wing,
Grieving, filled with care,
Parted from Arbuurul,
The poor lion whose hair never stirs,
Whom God created stern and hard,
The poor hero of glorious name and fame,
Shying from Kançoro,
Saddled up Artoru,
Fourteen horses come from Talas,
All fourteen coursers, swift of foot,
Broad-chested and short-maned,
Handsome coursers all,
Their shanks like a child's waist,

Adımları karaltının,
Kış yaylasının yeli gibi,
Apışlığı vadi gibi,
Üç koşumun kemiğine
On iki kulplu kazanı
Assalar sığacak gibi.
Bağrı yassı, sırtı geniş,
Ölçüye sığmaz Artoru,
Artoru'nun hâli böyledir.
Bozkurt Semetey'e mal olan doru,
Hunharın burak* atıdır bu,
Arbuurul'dan sonraki,
Savaşa bineceği atı budur.

The dark mass's strides
Like the wind of the winter pasture,
Its groin wide as a valley,
Upon its three harness-bones,
A cauldron with twelve handles
Would fit, if they should hang it there.
Its breast is flat, its back is broad,
Artoru exceeds all measure,
Such is the state of Artoru.
The bay that fell to grey-wolf Semetey,
This is the relentless one's burak steed,*
The one that comes after Arbuurul,
This is the horse he'll ride to war.

	Artoru'yu eyerleyip,	*Saddling up Artoru,*
	Emanet candan ürküp,	*Shying for his mortal soul,*
191680	Zülfikar'ı bağlanıp,	*Binding on his Zülfikar,*
	Akkelte'yi yerleştirip,	*Setting his Akkelte in place,*
	Kutlu Boz kise kuşağı,	*The blessed Boz kise sash —*
	Boz kise'yi bele doladı,	*He wound the Boz kise round his waist,*
	Alamet vermez oldu.	*It gave no sign at all.*
	Önceden hunhar kaplan	*In former days, when the relentless tiger*
	Boz kise'yi bele doladığında,	*Wound the Boz kise round his waist,*
	Kırk çilten, Hızır Niyaz,	*The forty çiltens, Hızır Niyaz,*
	Kırk bin tam asker olup,	*Becoming forty thousand troops entire,*
	Sırt yanından harekete geçip,	*Moving out from his back side,*
191690	Düşmana kırk bin asker olup,	*Becoming forty thousand troops against the foe,*
	Kara başlı ak buğra,	*The black-headed white bull-camel,*
	Yer sarsılıp asker olup,	*The earth quaking, becoming troops,*
	Görenin aklı başından gidip,	*The onlooker's wits fleeing from his head —*
	Koruyuşu böyleydi.	*Such was the guard about him.*
	Sayısız tümen olup bölünüp,	*Dividing into countless tümens,*
	Katılıp mızrak sunardı,	*They would join and thrust the lance,*
	Kırk çilten yoldaş bir olup, Nerede olduğu bilinmez.	*The forty çiltens, comrades as one, None knows where it is.*
	Nara atıp dururdu.	*Would stand and roar the battle-cry.*
	O alametin biri yok,	*Of those signs not one is left,*
191700	Bugün var, yarın yok,	*Here today and gone tomorrow,*
	Bir gün ardını gösterse,	*One day showing its back,*
	Bir gün yüzünü gösteren,	*One day showing its face —*
	Böyleymiş dünya bok!	*Such it is, this world of dung!*
	Düşman basıp geldiğinde,	*When the foe came pressing on,*
	Düşman alametini gördüğünde,	*When it saw the foeman's sign,*
	Kara benekli kaplan	*The black-spotted tiger,*
	Tam önünden atılıp,	*Leaping out just before him,*
	Haber salıp düşmana,	*Sending tidings to the foe,*
	Gerçekten pusuya yatıp giderdi.	*Would truly go and lie in ambush.*
191710	Kuyruksuz bozkurt aslan,	*The tailless grey wolf lion,*
	Şimdi yetişse yaracak gibi,	*As if to rend, could it now catch up,*
	Bir bela salacak gibi,	*As if to loose some calamity,*
	Saldıracakmışçasına dururdu,	*Would stand as though about to charge,*

O alametin biri yok,
Emanet candan umut kesip,
Bağrı tutuşup içi kor,
Alp kara kuş zümrüdüanka,
Kapışan düşmanı gördüğünde
Gümbürdeyip ses salsa,
Davula bir vursa,
Alp karakuş zümrüdüanka*
Şimdi kapıp gelecek gibi,
Önünden pençesini açıp uzatırdı.

Aklını yitirip şaşırırdı,
Bu alameti gördüğünde
Yüz yüze gelmeden düşman kaçardı.

Bu alametin biri yok.
Babanın körü aldatıcı,
Aldatmışmış dünya bok,
Şimdi çöküp basacak gibi,
Hasım düşmana yönelse
Çılgınca çırpınıp dururdu,
Baksa göze ilişmez,
Kutlu gelen güç
Böyleymiş aldatıcı,
Hangisi olduğu bilinmez,
Sırta çıkıp yüz tutup,
Alamet görmeden içi yanıp,
Beri vurulmuş gibi sallanıp,
Aslan Semetey durdu,
Tanrım, gösterme yüzünü,

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Boz ala flamalı tuğ çıktı,
Boydan boya büyük çığlık koptu.
Kendisi Kırgız görünüşlü,
Dövüşeni düpedüz
Basıp geçecek hıncı var,
Ak sancak tuğ olup,

Of those signs not one is left,
Cutting hope from his mortal soul,
His breast kindled, his inside ember,
The alp black bird, the zümrüdüanka,
When it saw the grappling foe,
If it rumbled out its cry,
If it struck the drum a single blow,
*The alp blackbird zümrüdüanka**
As if to swoop and seize this instant,
Would spread and stretch its talons out before him.
One would lose his wits, bewildered,
When he saw this sign,
The foe would flee before they came face to face.
Of this sign not one is left.
Father's blight, deceiver,
It has deceived, this world of dung,
As if to crash down now and crush,
If he turned upon the hostile foe,
It would stand there madly thrashing,
Look — it does not catch the eye,
The power that came as blessing —
Such a deceiver it has proved,
None can tell which one it is,
Climbing the ridge and setting his face,
His inside burning, seeing no sign,
Swaying as if struck from this side,
The lion Semetey stood still,
My God, show not Your face —

Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
A tuğ with grey-dappled banner rose,
A great cry broke from end to end.
Its look was Kirghiz in itself,
Whoever fights it, outright
It has the rancor to crush and pass,
The white standard becoming tuğ,

Ak ala flama sallanıp.
Gök yaran çığlık olup,
Haykırış kulak sağır edip,
Göğe uçan toz toprak,
Asker kaynayıp tozuşup,
Türlü türlü bölünüp,
Kaynaşıp çıkan kalın ordu
Azrail suretinde görünüp,
Gök duman sel gibi basıp,
Yeri mızraklı el basıp,
Baksa göze ilişmeden,
Uçan diken topağı gibi,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Coşup sayısız asker bağırıp,
Çığlığa kulak verince,
Çığlıktan haber alınca,
Ön tarafı bağırış,
İnsan coşup, halk uğuldayıp,
«Kıyaz!» diye savaş narası atıp,
Kılıcın başı bölünüp,
Kılçık gibi mızrak görünüp,
Azgınmış besbelli,
Cediger'in, Kıyaz'ın
Yeri ezen sayısız ordusu.
Tümen orduda değer yok,
Talim görmüş sayısız orduda
Neler var, neler yok?
O orduların içinde,
Kara tüfek gürleyince,
Kaçıp giderken ölecek var,
Filinta tüfek patlayınca,

Ürküp attan düşecek var.

Düşmanın yiğitliğini görecek var,

Bahadır, kulluk ettik deyip,
Attan inip teslim olacak var.

The white-dappled banner waving.
Becoming a cry that splits the sky,
The clamor deafening the ear,
Dust and earth flying heavenward,
The troops seething, raising dust,
Dividing into sundry kinds,
The thick horde surging forth,
Appearing in Azrail's likeness,
Grey smoke pressing like a flood,
Lance-bearing hands pressing the earth,
Look — before it catches the eye,
Like a flying ball of thistle,
None knowing which is which,
Countless soldiers surging, shouting,
Giving ear to the outcry,
Taking tidings from the cry,
Its forefront all a-shout,
Men surging, the people droning,
Hurling the war-cry «Kıyaz!»,
The sword's head splitting,
Lances showing like fish-bones,
Savage it was, plain to see —
Cediger's and Kıyaz's
Countless earth-crushing horde.
In the tümen horde there is no worth,
In the countless army drilled and trained,
What is there not, and what is there?
Within those armies' ranks,
When the black musket thunders,
There are those who'll die in flight,
When the carbine cracks its shot,

There are those who'll fall startled from their horse.

There are those who'll see the foeman's valor,

Saying: Bahadır, we are your servants,
There are those who'll dismount and surrender.

Gözleri fal taşı gibi açılıp,
Dili tutulup kahrı kaynayıp,
Görecek olanı bundan çok,
Nara atılsa attan yıkılıp,
Ölecek olanı bundan çok,
Atını, kürkünü ganimet al deyip,
Kendim ölmeden kaldım deyip,
Attan inip donakalıp,
Ele düşüp yayılıp,
Teslim olacak olanı bundan çok.
Cediger'in kalabalık ordusunda,
Gece dışarı çıkamayan
Korkakları dahi var,
Ay baltayı boşa savuran
Beceriksizleri dahi var,
Mızrak uzatılsa haykırıp
Şaşıracak olanı dahi var,
Çaresini bulsa köyüne
Kaçacak olanı dahi var,
Kalın ciğerli, gümbür gümbür
Kabadayıları dahi var,
Düşmanın çaresini bilen en usta
Pehlivanları dahi var,
Yaklaşanı belaya
Salıverenleri dahi var,
Ölümden yana tasasız,
Aşağı yukarı bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Yanaşıp gelip yakadan
Yakalayanları dahi var,
Kötü sıkıntıyı bu başa
Salacak olanları dahi var.
Namlıları önünde,
Erenleri yanında,
Kamçılısı önünde,

Yiğitlisi yanında,
Binlerce tümen göl olup,
Az değil de çok olup,

Their eyes wide open like divining-stones,
Tongues tied, their fury boiling,
Those who'll see this — more than that,
Toppling from horse at a battle-roar,
Those who'll die — more than that,
Saying: take his horse and furs as plunder,
Saying: I stayed alive, I did not die,
Dismounting, frozen stiff,
Falling captive, sprawling wide,
Those who'll surrender — more than that.
In Cediger's crowded horde,
There are even cowards there
Who cannot venture out at night,
There are even fumblers there
Who swing the moon-axe all in vain,
There are even those who'll shriek
Bewildered when a lance is thrust,
There are even those who'd flee
Home to their village given the chance,
There are even swaggering bullies there,
Thick-livered, booming loud,
There are even master wrestlers there
Who know the foeman's remedy,
There are even those who cast
Whoever nears into calamity,
Careless in the face of death,
Not looking down nor up,
Not counting: I shall die,
There are even those who close right in
And seize you by the collar,
There are even those who'll loose
Grim torment on this head.
Their famed ones at the front,
Their erens at the side,
The whip-bearer at the front,

The valiant at the side,
Thousands of tümens become a lake,
Being not few but many,

Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Yine basıp çığlık olup,
Gök yaran uğultu olup,
Gök demir mızrak sallayıp,
Boğumlu mızrağı
Dikleştirip yukarı saplaşıp,
Koca kavgayı başlatıp,
Namlılar önünde,
Tootoru'sunu koşturup,
Eren Kıyaz yanında.
Durmadan böyle can olup,
Kadırbay ile Tölöbay,
Tuğ tutan güç olup,
Eren gelir, dayanak gelir,
Tölöbay adlı aslan gelir,
Kadırbay'dan kalın ordu
Kaçıp ürküp çalkalanır.
Sislenen kalın ordu,
Er Semetey bahadır kul,
Dört bir yandan çıkan bu yol.
Kakançın'dan süründürdük,
Kara inatçı, yaya yürük,
Salmıştık koca kargaşayı.
Çin'den ölmeden değerli baş,
Kırgız'dan ölür olduk deyip, Yürüyüp çıkıp geliyor.
Düşmandan ölmeden zavallı can,
Karınca gibi kaynaşıp,
Kendimizden ölür olduk deyip,
Attan ölmeden zavallı can,
Küheylandan ölür olduk deyip, Yeri ezen tuğ alıp,
Düşmandan ölmeden zavallı can,
Kardeşten ölür olduk deyip, Az değil de çok olup,
Semetey durdu heybetle.
Yiğidi Külçoro
Güler yanında kurulup.
Külçoro ile Semetey,

Firing matchlocks, drawing bows,
Pressing on again, becoming a cry,
Becoming a roar that splits the sky,
Waving grey-iron lances,
The knotted lance
Raised upright, thrust on high,
Beginning the mighty strife,
The famed ones at the front,
Galloping his Tootoru,
The eren Kıyaz at the side.
Becoming such souls without cease,
Kadırbay and Tölöbay,
Becoming the power that holds the tuğ,
The eren comes, the mainstay comes,
The lion named Tölöbay comes,
From Kadırbay the thick horde
Flees and shies and churns about.
The thick horde wrapped in mist,
The hero Semetey, bahadır slave,
This road that issues from all four sides.
We made them crawl from Kakançın,
Black stubborn one, swift on foot,
We had loosed the mighty turmoil.
The precious head that died not by Çin,
Saying: we've come to die by Kirghiz hands, It comes marching forth.
The poor soul that died not by the foe,
Swarming like the ants,
Saying: we've come to die by our own,
The poor soul that died not by a horse,
Saying: we've come to die by the courser,
Taking the earth-crushing tuğ,
The poor soul that died not by the foe,
Saying: we've come to die by a brother,
Being not few but many,
Semetey stood in majesty.
His warrior Külçoro
Sat enthroned smiling at his side.
Külçoro and Semetey,

İkisinden başka insan yok,

No human being but those two,

Cediger tümen, er yalnız,
Böyleymiş dünya bok,
Tutup binecek küheylan yok,
Zavallı cana güç yetince
Destek olacak kardeş yok,
Sığınıp kaçacak orman yok,
Destek olacak Nogay yok,
Çam ağacının tam tekiymiş,
Hunhar yalnız, düşman çok,
Böyleymiş, ah yalnız.
Sarıkan, Bakay hanı yok,
Karaltı olup oturan
Zavallı Kırgız'ın hepsi yok.
Gazalı sıkıntı, koca dert
Salmaya yetişip geliyor,
Basıp kuşatıp hunharı,
Kalın kara Cediger
Almaya yetişip geliyor,
Çatal sırtlı geçidi
Aşarak çıkıp geliyor.
Önündeki hunharı,
Ordu çığrışıp gürültü koparıp,
Mızrak sunup sır edip,
İnsan görsün, kavga edip,
Koca kavganın Keñ-Kol'unu
Aşarak çıkıp geliyor,
Aman, koca hunharın ta kendisini,
Kurtça kaynayıp fikırdayıp,
«Cediger!» diye çığlık salıp,
Asker kaynayıp ordu dolup,
Namlılar önünde,
Tootoru ile dörtnala koşup,
Zavallı Kıyaz yanında.
Ok geçmez kaftan giyip,
Ok yetmez ata binip,

Cediger a tümen, the hero alone,
Such it is, this world of dung,
No courser there to catch and mount,
When strength o'ercomes the poor soul,
No brother there to be his stay,
No forest there to flee for shelter,
No Nogay there to be his stay,
He proved the pine tree's single trunk,
The relentless one alone, the foe are many,
Such it was — ah, alone.
No Sarıkan, no khan Bakay,
Of the poor Kirghiz who sat
A dark mass gathered — none are left.
Torment of holy war, mighty grief —
It comes apace to loose it,
Pressing, encircling the relentless one,
The thick black Cediger
Comes apace to take him,
Over the fork-backed pass
It comes crossing up and over.
The relentless one before it,
The horde shrieking, raising clamor,
Thrusting lances, working mystery,
Let men behold it, making war,
The Keñ-Kol of the mighty strife
It comes crossing up and over,
Aman — the mighty relentless one himself,
Seething and bubbling like wolves,
Hurling the cry «Cediger!»,
Troops seething, the horde brimming full,
The famed ones at the front,
Galloping four-beat on Tootoru,
The poor Kıyaz at the side.
Wearing a kaftan no arrow pierces,
Riding a horse no arrow reaches,

Tootoru gibi küheylanın

Of the courser like Tootoru

Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Bahadır da imiş, er de imiş,
Kul içinde başka bir aslanmış,
Namlı kara yağızmış,
Yedi-Özön gibi zavallı yeri
Erlikle alıp yurt etmiş,
Yedi-Su'da Cediger,
Vardığı yeri el etmiş.
Sağ omzu genişmiş,
Oyrat'ı bozan aslanmış,
Sol omzu genişmiş,
Savaşa yatkın ermiş,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Her yanı denkmiş.
Baştan sırrını bilince,
Söylediğine laf etmeden
Boyun eğecek oğulmuş,
Ağabeyi Toltoy'un kan bedelini
önceden Kıpırdatmadan han olmuş.

Verecek oğulmuş,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Aman, kurumlu bir kulmuş,
Yayvan ağızlı, yarık kaşlı,
Kendi kara, gözü dik,
Çok adamdan sözü dik,
Bileği kalın, taş yürekli,
Kendi bildiğine iri yapılı azman,
Kıyaz'ın hâli şöyledir,
Yamacı yüksek tepe gibi,
Kabarık duran kulmuş,
Keñ-Özön'ün ta kendisi gibi,
Gerilmiş duran kulmuş,
Alıcı kartal bakışlı,
Ak aslan göğüslü,
Yürüyüşünden toz çıkan,
Homurtusundan can çıkan,
Eni kalın, boyu kısa,

Knotting the hair-tail up tight,
Cediger's hero Kıyaz —
A bahadır he proved, a hero too,
Among slaves another lion he proved,
A famed dark-bay he proved,
The poor land like Yedi-Özön
He took by valor, made his homeland,
In Yedi-Su the Cediger —
He made each place he reached his people.
His right shoulder proved broad,
A lion who routed the Oyrat he proved,
His left shoulder proved broad,
A man well-suited to war he proved,
Of Bagış's son Kıyaz
Every side proved matched and equal.
Knowing his secret from the start,
Without a word against his speech
A son who'd bow his neck he proved,
His elder brother Toltoy's blood-price in advance Without a stir he had become khan.
A son who'd pay it he proved,
Broad-chested, wide of breast,
Aman, a haughty slave he proved,
Wide-mouthed, cleft-browed,
Himself dark, his eye defiant,
His word above most other men's,
Thick-wristed, stone-hearted,
A huge-built monster set in his own way,
Such is the state of Kıyaz,
Like a hill with lofty slopes,
A slave who stood there swelling,
Like the very Keñ-Özön itself,
A slave who stood there taut and stretched,
With the gaze of a hunting eagle,
With the chest of a white lion,
Whose stride sends up the dust,
Whose growl drives out the soul,
Thick of girth and short of stature,

Tüm bedeni dökme taş,

Yüzleşen düşmana olmuş usta,
Endamını görsen uzağa kaç.
El toplanıp yurt kaynaşıp,
Toyuna doksan kestirmiş,
Adını Kıyaz koydurmuş.
Ak sakaldan dua almış,
Bahadır Kıyaz adını almış,
Yerinde yetkin dev olmuş,
Yeri kaplayan Cediger'e,
Cediger'e sahip olmuş,
Yuvalı bir kale konak olmuş,
Bunca elin hepsine
Ululark han olmuş.
Dediği yerini bulup,
Yedi-Özön'de Cediger,
Cediger'e bey olup,
Yarda yüksek konak olmuş,
İtibarı ağır han olmuş,
Kalın kara Cediger,
Zavallı Kıyaz erenin,
Halk başbuğu erenin
Her yanı denkmiş.
Serpilip dolmuş er Kıyaz,
Delidolu, ters huylu,
Kim söylese önce dalardı,
Haydi deyince ecele
Burnuyla değerdi.
Delidolu bir canmış,
Çok akıl yok Kıyaz'da,
Toyluğu var imiş.
Kıyaz asile denk olsa,
Çok pınarı ele geçirip,
Görünen yere kavga çıkarıp,
Büyük kırgın, koca dert
Salacak oğulmuş.
Pençeleşeni boyun eğdirip

His whole body cast of stone,

A master against the foe who faced him,
See his frame — then flee afar.
The people gathered, the land aswarm,
Ninety head he had slaughtered at his feast,
He had them set his name: Kıyaz.
He took blessing from the white-beards,
He took the name Bahadır Kıyaz,
A giant full-fledged in his place he became,
To the land-covering Cediger,
Of Cediger he became the master,
A nested fortress-manor he became,
To all these many peoples,
Exalted, he became the khan.
His word finding its mark,
In Yedi-Özön the Cediger —
Becoming bey to Cediger,
A manor high upon the cliff he became,
A khan of weighty standing he became,
The thick black Cediger,
Of the poor eren Kıyaz,
Of the eren, chief of the people,
Every side proved matched and equal.
Full-sprung and filled out, hero Kıyaz,
Reckless, contrary of temper,
Whoever spoke, he'd plunge in first,
At the word 'come on', against his death
He'd bump his nose on death itself.
A reckless soul he proved,
Not much wit in Kıyaz,
A rawness he had in him.
Should Kıyaz stand as the noble's equal,
Seizing many a spring in hand,
Raising war where'er he looked,
Great slaughter, mighty grief —
A son who'd loose them he proved.
Whoever grappled, he'd make bow the neck
—

Alacak oğulmuş.
İnsana kavga, koca sıkıntı

A son who'd take them he proved.
War upon mankind, mighty torment —

Salacak oğulmuş.
Geniş paçalı, açık göğüslü,
Kurumlu er Kıyaz,
Kazan gibi kara börkü var,
Ay âlemin hepsinden
Hesap soracak iradesi var.
Suratını assa sorgu alacak gibi,
Kımıldasa kavgası
Düpedüz asrın halkına varacak gibi,
Hızır değmiş koca hunhar,
Kıyaz'ın görünüşü böyledir.
Bahar semizi geyik gibi,
Kasılıp duran kulmuş,
Yayladaki dağ koçu gibi,
Kasılıp duran kulmuş.
Yedi-Özön'ün Cediger'ini
Toplayıp çıkıp geliyor,
Art yanından er Kıyaz
Sürüp çıkıp geliyor,
Geri dönüp kaçanın
Bırakmadan tek bir canını,
Kahrını döküp er Kıyaz,
Temizleyip çıkıp geliyor,
Kıyaz'dan korkup Cediger
Kaynayıp çıkıp geliyor.
Fısıldaşıp kalıp,
Çaresizlikten zavallı el,
İç çekişip durup,
Birisine birisi
Vasiyet söyleyiverip,
Hızır değmiş hunhara
İlişecek olsak öldük deyip,
Zavallı kadın, körpe çocuklar
Nasıl diri gördük deyip,
Yurt çığrışıp, feryat edip,
Ne zaman olsa zavallı can,

A son who'd loose them he proved.
Wide-trousered, open-chested,
The haughty hero Kıyaz,
He has a black börk like a cauldron,
From all the moonlit world
He has the will to call to account.
Should he scowl, as if he'd take an inquest,
Should he stir, his strife, outright,
Would reach the people of the age, it seems,
The mighty relentless one touched by Hızır,
Such is the look of Kıyaz.
Like a deer grown fat in spring,
A slave who stood there strutting stiff,
Like the mountain ram on summer pasture,
A slave who stood there strutting stiff.
The Cediger of Yedi-Özön
He comes marshalling forth,
From the rear the hero Kıyaz
Comes driving them along,
Of any who turn back and flee
Not leaving one single soul,
Pouring out his wrath, hero Kıyaz
Comes sweeping clean behind,
In fear of Kıyaz the Cediger
Comes seething forth.
Left whispering among themselves,
The poor folk in their helplessness,
Standing sighing inwardly,
One unto another
Speaking last bequests,
Saying: if we should cross the relentless one
Whom Hızır touched, we're dead,
Saying: poor wives and tender children —
How did we see them still alive,
The land shrieking, wailing loud,
Saying: whenever it may be, poor soul,

Zorbalıkta yaşayıp öldük deyip,
Amansız koca kırgını,
Aman, bakıp otur sen,
Külçoro'dan gördük deyip,

Sakallısı, yaşlısı,
Feryat edip, yakınıp durmadan,
Cediger'in hepsi,
Başbuğumuzdan büyük horluk
Ne zaman olsa gördük deyip,
Horluk çekip sürülüp,
Hunhardan bugün öldük deyip,
Her ne zamandan bir zaman,
Düşmanca basıp aldığın,
Hunhara el kaldırdığın,

Bu ettiğin hataydı,
Şurada duran Semetey,
Manas'tan kalan azman,
Biz Kırgız'a ataydı.
Ata olmasının sebebi:
Ala-Too'yu tutup yurt etmiş,
Azıp tozan Kırgız'ı,
Atası Manas er bozkurt,
Sürüp götürüp el etmiş,
Çin'e saldığı savaşı,
Çekip alıp Kırgız'a,
Yurt etmiş Keñ-Kol'u, Talas'ı.
Bu Kırgız'ı nasıl unuttun,
Yurtlu bozkurt Manas'ın
Soyu olan böyle hunhara
Çatan adam onar mı?
Kaplan aslanın oğluna,
Aman yurdum, bunu düşün,
Sataşan sağ kalır mı?
Çalım atıp kimsenin varamadığı,

İtibarlı Sultan Semetey,
Kırgız'ın halkı bu değil,

We lived in tyranny and died,
The merciless mighty slaughter —
Aman, sit and watch it, you —
Saying: we saw it from Külçoro,

The bearded and the aged,
Wailing, lamenting without cease,
All of the Cediger,
Saying: great scorn from our own chieftain
We have seen at every turn,
Suffering scorn, driven along,
Saying: today we died by the relentless one,
At some time out of all the times,
That you fell on him like a foe,
That you raised your hand against the relentless one —
This deed of yours was error,
The Semetey who stands right there,
The giant left behind from Manas,
Was a father to us Kirghiz.
The reason he was father:
He held the Ala-Too and made it home,
The straying, scattered Kirghiz —
His father Manas, the hero wolf,
Drove them home and made a people,
The war he loosed on Çin,
He drew and won it for the Kirghiz,
Made Keñ-Kol and Talas home.
How did you forget these Kirghiz —
Of the landed grey wolf Manas —
Does the man who picks a fight with such
A relentless one of his line prosper?
At the son of the tiger-lion,
Aman, my land, consider this,
Does he who strikes stay alive?
Whom none could reach for all their swagger,
The honored Sultan Semetey,
It is not this Kirghiz people —

Kırgın oldu diye duydum,
Çin halkı sağ kalmamış.
Manas'ın oğlu er sultan,
Sırtı yüksek bir beldi,
Kırgız şöyle dursun, asrı
Gözetip duran aslandı.

I heard there came a slaughter,
The folk of Çin did not survive.
Manas's son, the hero sultan,
Was a mountain pass with lofty back,
Let alone the Kirghiz — the age itself
He was the lion watching over.

Han demiri gibi heybetli,
Böylesi bozkurt bahadırı
Kadın doğurmaz zaten.
Kakançın'ı yok etmez
Kara bozkurt aslandı,
Kudretli şehri, çok halkı
Gözetip duran erdi.
İsteyip içse hiç doymayan,
Açgözlüyü hiç bırakmayan,
Kendimiz savurup kurt alamayıp,
Kurt alan oğlu göremeyip, Yedekten giyilen samur börk,
Aman, kavruk yurt, onmadık.
Her ne zamandan bir zaman,
Bu bozguncuyu bırakmadık.
Bu sultan Semetey,
Medet tuttuğumuz beldi,

Majestic like the khan's own iron,
A grey-wolf bahadır such as this
No woman bears again.
He would not wipe out Kakançın —
He was the black grey-wolf lion,
The mighty city, the many folk,
He was the man who watched over them.
The one who drinks at will and never sates,
Who never lets the greedy be,
We ourselves winnowed and caught no wolf,
Not seeing the son who catches wolves, The sable börk worn from the spare store,
Aman, scorched land, we did not prosper.
At some time out of all the times,
We did not let this wrecker be.
This sultan Semetey
Was the pass from which we took our succour,

Beliyle destek olduğu yerdi,
At kaçırmaz boz aygır,
Her yanı denkti,
Yarı bölüp koyardık,
İçi geniş hunharın,
Paçamıza sokardık,
Yeryüzünden genişti,
Bahadırlar deyip kurulup,
Eren suretinde yaratılıp,
Tanrılık taslayıp kasılana
Kulunu vermez zaten.
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Mızrağa püskül perçinleyip,
Esrimiş kısır tayını yiyip,

Was the place his waist held up as prop,
The grey stallion that lets no horse escape,
His every side was matched and equal,
We would split it in half and set it by,
Of the relentless one wide within,
We would tuck it in our trouser-leg,
He was wider than the earth,
Enthroned with the word: bahadırs,
Created in the image of an eren —
To him who struts and apes divinity
God does not give His slave.
Eating the goat's congealed fat,
Riveting tassels to the lance,
Eating the frenzied barren colt,

Takıp duran aslandı,
Şekeri kar gibi kemirip,
Argın, Kırgız az halkı,
Kara çaydan höpürdetip,
Esintili yele değdirmeden,

Çekip rakı içişip,
Soğuk olmasın diye değdirmeden,
Gözetip duran aslandı.
Aslandı, handı,
Bora gelse yel değdirmez.

Zalime mal vermez
Kara bozkurt aslandı.
Bildiğin Manas sultandan
Öz kardeş gibi erdi.
Sağ yanında Rus'tan,
Sırt yanında Çin'den,
Karşıdaki filintalı var,

Bizimle çekişen düşman
nicesi var,
Parmaklıyı batırmadan,
Tırnaklıya kaptırmadan,
Kanatlıya çarptırmadan,
Zalime saldırtmadan,
Besleyip duran aslandı,
Eren suretinde yaratılıp,
Kul içinden çıkmaz zaten.
Bu hunharın varlığında,
Küheylanın ağzını çevirirdik,
Gündüzü kımız, gecen kız,
Gürleyip oynayıp dururduk,
Satranç oynayıp, toz koparıp,
Coşunca ordo atışıp,
Oyuna iyice dalışıp.
Başıboş oynayıp yatışıp,
Bütün kunduz derisini,
Vadi boyunca konuşup,

He was the lion who kept them fixed,
Gnawing sugar like the snow,
The Argın and Kirghiz, the few folk,
Slurping at the black tea,
Not letting the gusty wind so much as touch them,
Drawing and drinking rakı together,
Not letting it touch them lest they chill,
He was the lion watching over them.
A lion he was, a khan he was,
Should the storm come, he lets no wind touch them.
He gives no stock to the tyrant —
He was the black grey-wolf lion.
From the sultan Manas whom you know
He was a man like an own brother.
On his right hand from the Rus,
At his back from Çin,
The carbineers across the way,

The foes contending with us —
how many there are,
Not letting the fingered one sink its grip,
Not letting the clawed one snatch away,
Not letting the winged one strike,
Not letting the tyrant fall upon us,
He was the lion who kept and fed us,
Created in the image of an eren —
Such does not rise from among slaves.
While this relentless one yet lived,
We would turn the courser's mouth,
Kumis by day, a girl by night,
We would thunder and play on and on,
Playing chess, raising the dust,
Shooting at the ordo when we surged,
Plunging deep into the games.
Playing free and settling down at ease,
The whole of the beaver pelt,
Talking all along the valley,

Haydi deyip duran kimse yok,
Öz keyfimizce olup,
Süt devesini bağlatıp,
Besili kuzu, tatlı baş,
Süsleyip kaynatıp,
Boz vaşaktan pahalı börk,
Sallanırdık mı, yok muyduk,
Gülüşle günü çıkarıp,
Şakayla tanı ağartıp,
Bu hunharın varlığında

No one there to say: enough, come on,
Living at our own sweet pleasure,
Having the milk-camel tethered,
The fattened lamb, the sweet head-meat,
Dressing and boiling it,
The costly börk of grey lynx fur,
Did we not sway and strut, or did we not,
Bringing out the day with laughter,
Whitening dawn with jest,
While this relentless one yet lived

Sefa sürer miydik, yok muyduk?
Bahadırlığı, aslanlığı,
Büyüyüp yetişen erdi.

Did we not live in delight, or did we not?
His bahadır's might, his lionhood —
He was a man grown up and come to ripeness.

Kaynayıp duran hakandan,
Kaynaşıp duran Çin'den,
Kıl kadar bela göstermeden,
Karşılayıp duran aslandı,
Demirden kale, hisardı,
Tanrı sevip böylesini
Kırgız'a vermez zaten.
Kahrını döküp dikilip,
Yedi-Su'da Cediger,
Hanginize bela saldıydı,
Coşup duran kalın halk,
Senin hanginize dokunduydu? Ayçürök onun karısıymış,
Sen Semetey olalı,
Semetey adını alıp konalı,
Yedi-Su'da Cediger,
Hanginize cefa saldıydı,
Halkına ne zaman vardıydı?
Kıyaz söyledi yürü deyip,
Babanın körü kötü halk,
Yürüyüp gitmişsin,
Kaynaşan Cediger,
Yiğitlik taslayıp mızrak alıp,
Kaynaşıp kalkmışsın.

From the seething hakan,
From the swarming Çin,
Not showing a hair's breadth of calamity,
He was the lion who met them at the gate,
He was a fortress of iron, a citadel,
God, loving such a one,
Does not give his like to the Kirghiz again.
Pouring out his wrath, rising tall,
In Yedi-Su the Cediger —
On which of you did he loose calamity,
You thick people surging high,
Which one of you did he touch? Ayçürök, it seems, was his wife,
Since you have been Semetey,
Since he took and bore the name Semetey,
In Yedi-Su the Cediger —
On which of you did he loose torment,
When did he come against your people?
Kıyaz spoke, saying: march,
Father's blight, wretched people,
You went marching off,
Seething Cediger,
Feigning valor, taking lances,
You rose up in a swarm.

Manas'ın oğlu er bahadır,
Alanını alıp kaçmasa,
Hazineni saçmasa,
Kulanını kovup kaçmasa,
Heybendeki malını saçmasa,

Kıyaz'ın saldığı şeytanlığı,
Aslan şere sataşıp,
Azaba boşuna bulaşıp,
Bu Kıyaz'ın buyruğunu,
Yurdum, basıp almışız,
Ne zaman hunhar Semetey,
Ejderhanın kuyruğunu.
Bu hunhar Semetey'e
Beddua eden onar mı?

Manas's son, the hero bahadır —
If he did not seize your plains and flee,
If he did not scatter your treasure,
If he did not chase your kulan off and flee,
If he did not scatter the goods in your saddlebags —
The devilry that Kıyaz loosed,
Picking a fight with the lion şer,
Tangling in torment all in vain,
At this command of Kıyaz,
My land, we have pressed in and seized —
When did the relentless Semetey
Ever tread the dragon's tail?
Upon this relentless Semetey —
Does he who calls down curses prosper?

On sekizinci cildin sonu.

On dokuzuncu cilt, ihanetin altın tacı ve bozkurdun son yatağıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On sekizinci cilt, Koñurbay ile Ezkara'nın başlarıyla dönülen zaferden Ümötöy'ün kan bedeli seferine; Taybuurul'un gidişinden Akerkeç'in ilencine ve susan kümbetin gölgesinde örülen ihanete uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XVIII

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XVIII
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XVIII